

T.C.

ONDOKUZMAYIS ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI

**KARESİ MEBUSU VEHBİ BEY'İN OSMANLI MECLİS-İ
MEBUSÂNI ve BİRİNCİ
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ
FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Muharrem TAŞCI

Danışman

Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

SAMSUN-2015

T.C.
ONDOKUZMAYIS ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI

**KARESİ MEBUSU VEHBİ BEY'İN OSMANLI MECLİS-İ
MEBUSÂNI ve BİRİNCİ
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ
FAALİYETLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Muharrem TAŞCI

Danışman
Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

SAMSUN-2015

KABUL VE ONAY

Muharrem Taşcı tarafından hazırlanan Karesi Mebusu Vehbi Bey'in Osmanlı Meclis-i Mebusânı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri başlıklı bu çalışma, ... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy..... başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: _____

Üye : _____

Üye : _____

Üye : _____

Üye _____

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___/___/___

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans/Doktora tezinin ya da Sanatta Yeterlik çalışmasında, proje aşamasından sonuçlanmasına kadarki süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet ettiğimi, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlâk ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu taahhüt ederim.

__/__/__

Muharrem TAŞCI

ÖZET

Karesi Mebusu Vehbi Bey'in Osmanlı Meclis-i Mebusânı ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki Faaliyetleri

Muharrem TAŞCI

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran / 2015

Danışman: Prof. Dr. Mehmet EVSİLE

Türk Demokrasi Tarihinde Meşrutiyet Dönemleri önemli yer tutmaktadır. Meşrutiyet ile halkın temsil edildiği meclisler açılmış ve halk kısmen de olsa kararlar alabilmiştir. Vehbi Bey II. Meşrutiyet Dönemi'nin seçimli 2. ve 3. dönem Meclis-i Mebusânı'nda Karesi (Balıkesir) mebusu olarak yer almıştır.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasından sonra İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarını işgale başlamıştır. Vehbi Bey de kısa bir sürede Karesi'ye gelerek Redd-i İlhak Cemiyetine katılarak Kuvâ-yı Millîye'nin güçlenmesi için çalışmıştır. Balıkesir'de düzenlenen beş kongreden üçüne başkanlık etmiş ve son kongrenin adı İzmir Kuzey Cepheleri Merkez Heyeti adını almıştır. Bu Merkez Heyeti'nin başkanlığını yaparken Karesi milletvekili seçilmiş ve 23 Nisan 1920'de açılmış olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Karesi'de devam eden Millî Mücadele'ye katkı sağladığı için ancak 30 Haziran 1920'de katılabilmektedir.

TBMM, Millî Mücadele'ye düzenli ordu ile girmek için çaba harcamış ve 1920'lerin sonuna doğru oluşturulan Düzenli Ordu birlikleri ile işgalci İtilâf Devletlerine karşı topyekûn bir mücadeleye girmiştir. Millî mücadeleyi başından beri destekleyen Vehbi Bey, mehmetçik için her türlü imkânın sunulmasını istemiştir. Milletvekili olarak başladığı meclis çalışmalarına 19 Kasım 1921'de Maarif Vekili olarak 5 Kasım 1922'ye kadar devam etmiştir. Meclis çatısı altında gizli ve açık toplantılar da dâhil olmak üzere siyasi, askeri, idari, mâli, sosyal alanlarda ve ekonomi, eğitim ve hukuk alanlarında pek çok kez söz almıştır. Görüşlerini açık ve şeffaf bir şekilde açıklamaktan çekinmemiş, muteber bir kişi olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karesi, Vehbi Bey (Bolak), TBMM, Millî Mücadele, Mebus,

ABSTRACT

The deputy of Karesi, Mr. Vehbi Bolak's activities in Ottoman Parliament and the First Turkish Grand National Assembly

Muharrem TAŞCI

Ondokuz Mayıs University, Institute of Education Sciences

Department of History Education, Post Graduate, June/2015

Advisor: Professor Doctor Mehmet EVSİLE

SUMMARY

Constitutional monarchy periods have an important role in the History of Turkish democracy. The assemblies in which people were represented were founded through constitutional monarchy and the people made a decision even if partly. Mr. Vehbi Bolak took a seat in the elected second and third period parliament of 2nd constitutional monarchy as deputy of Karesi (Balıkesir).

After the signing of Mondros Armistice Agreement, allied powers initiated the invasion of Ottoman territories. Mr. Vehbi Bolak contributed to empowering of Turkish Revolutionaries by coming to Karesi in a short time and joining in the society of Redd-I İlhak. He presided at three of five congresses held in Balıkesir and the name of the last congress was changed as The Central Committee for Northern Fronts of İzmir. While he was holding the presidency of this central committee, he was elected as deputy of Karesi and was able to take part in the Turkish Grand National Assembly, founded on 23rd of April, 1920, on 30th of June 1920 since he contributed to the ongoing of the National Struggle in Karesi (Balıkesir).

Turkish Grand National Assembly tried to do its best in order to join National Struggle with regular army and it struggled against invading allied powers together with regular army troops formed late 1920s totally. Mr. Vehbi Bolak, who supported the National Struggle from the beginning, requested all opportunities to be provided for robin. After being deputy in assembly, he became Minister of National Education on 19th of November 1921 and continued the ministry till 5th of November 1922. He spoke about political, military, administrative, financial, social, economical, educational and law fields, including at open and secret meetings, many times under the umbrella of the assembly. He did not avoid stating his opinions clearly and was a respected person.

Key Words: Karesi, Vebi Bey (Bolak), TGNA, the National Struggle, Assembly

ÖNSÖZ

Osmanlı İmparatorluğu'nda halkın yönetimde kısmen de olsa söz sahibi olduğu Meclis-i Mebusân'ın açılması Türk demokrasi tarihinde bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Meclis-i Mebusân, I. Meşrutiyet Dönemi'nde ilk kez ve "Osmanlıcılık" cereyanı üzerine seçimlerle oluşturulmuştur. II. Abdülhamid'in iktidarında gayr-i müslimlerin de temsil edildiği I. Meşrutiyet'in Birinci Meclis-i Mebusânı olarak çok kısa sürmüş ve tarihe geçmiştir. 30 yıllık mutlaki idarenin ardından 1908'de yine II. Abdülhamid tarafından Meşrutiyet ikinci defa ilan edilmiştir. Yeni yapılan seçimler İttihat ve Terakki ile Ahrar Fırkaları arasında olmuş tarihe çok fırkalı ilk seçim olarak geçmiştir. II. Meşrutiyet'in Birinci Meclis-i Mebusânı İttihat ve Terakkinin ezici çoğunluğuyla çalışmalarını sürdürmüştür. 1912'de tekrar seçimler yapılmış ve Mehmed Vehbi Bey (Bolak) Karesi'den mebus seçilmiştir. II. Meşrutiyet'in İkinci Meclis-i Mebusânı olarak kabul edilen meclis, Balkan Harbi ve Arnavutluk'un bağımsız olması gibi sebeplerle kısa sürmüştür.

Vehbi Bey'in mülkiyeli olması hasebiyle idare kabiliyetinin olduğu Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi'ne yansımıştır. 1914'teki seçimli Üçüncü Meclis-i Mebusânı'na da Karesi'den mebus seçilmiş ve meclis çalışmaları hususunda tecrübe kazanmıştır. Bu çalışmamızda Vehbi Bey'in sadece Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki çalışmalarını değil aynı zamanda bu büyük meclise tecrübesini yansıtacağı Meclis-i Mebusân çalışmalarını - evvela - ele almanın zaruret olduğunu düşündük. Üç Bölüme ayırdığımız çalışmamız giriş kısmıyla başlamakta ve Giriş Bölümü'nde Vehbi Bey'in Meclis-i Mebusân'ın intihaplı ikinci ve üçüncü dönemlerindeki faaliyetlerini Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi ve değerli kitaplardan istifade ederek anlatmaya çalıştık. I. Dünya Harbi yıllarına denk gelen Üçüncü Dönem Mebusân Meclisi'nde Vehbi Bey'in asâyiş, adalet, mâliye, ekonomi, ziraat, taşımacılık ve posta hizmetleri konularındaki görüşleri yansıtılmaya çalışıldı.

Türkiye Cumhuriyeti'ne giden süreçte hiç şüphesiz Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin büyük etkisi vardır. Mecliste gerçekleşen görüşmelerdeki tesirât elbette göz ardı edilemezdi. Bu görüşmeler titiz bir şekilde zabıtlara geçirilmiştir. Millî Mücadele dönemiyle ilgili en bakir ve yararlanılması gereken en hassas kaynaklardan ikisi TBMM Gizli Celse Zabıtları, TBMM Zabıt Cerideleri'dir. Bu

zengin hazinelerden istifade ile geçmişe dokunup özgün bilgileri açığa çıkararak eserler ortaya koymak mühimdir. İşte bu vesile ile Mehmet Vehbi Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde vekil iken siyasi, askeri, idari, ekonomik, sosyal, eğitim ve saire alanlardaki görüşleri ve bunun Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katkıları da ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Birinci Bölümde memleketin olağanüstü harp dönemine doğru gidişi tüm ayrıntısıyla açıklanmaya çalışıldı. I. Dünya Harbi'nden mağlub ayrılan İttifak Devletleri içerisinde olan Osmanlı Devleti'nin İtilâf Devletleri ile imzaladığı Mondros Ateşkes Antlaşması neticesinde işgal edilen Osmanlı topraklarına vurgu yapıldı. Bu işgaller sonucunda eza ve cefaya maruz kalan Müslüman Anadolu halkının işgallere karşı Müdafaa-i Hukuk, Redd-i İlhak gibi hamiyetperver cemiyetler kurulduğu, Vehbi Bey'in de memleketi Karesi'ye gelerek Kuvâ-yı Millîye'nin kurulmasına zemin hazırladığını, Balıkesir Kongrelerini ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne giden süreci anlatmaya çalıştık.

İkinci Bölümde Karesi Mebusu olarak yeni kurucu meclis olan Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne katılmasını ve burada Millî Mücadele'ye olan desteğine değinilmiştir. Muteber bir kişi olarak Meclisin gizli ve açık toplantılarında siyasi, idari, askeri, mâli, sosyal, adlî alanlarda, hatta eğitim, ekonomi, hukuk alanlarındaki görüşlerinden istifade edilmiştir. Mecliste Birinci Grupta yer almasına rağmen İslâmi anlayışın temsilciliğini de hiç bırakmamış, meclisteki çalışmalara özveri ile katıldığı anlatılmıştır.

Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünde de Maarif Vekili olarak yaptığı çalışmalardan ve eğitime kaynak bulmak için uğraştığından bahsedilmiştir. Çalışmamızda Millî Mücadele ile ilgili yazılan değerli eserlerden ve Vehbi Bey'in Balıkesir Postası Gazetesi'ndeki *Millî Mücadelede Balıkesir* başlıklı *Makaleleri*'nden istifade ettik.

Gayret bizden Tefvîk Allah'tandır diyerek başladığım çalışmamda acizane - sabır göstererek - yardımını esirgemeyen aileme ve "Millî Mücadele Tarihi" adlı eserinden de istifade ettiğim hamiyetperver hocam sayın Prof. Dr. Mehmet Evsile'ye teşekkür ederim.

Muharrem TAŞCI
SAMSUN, 2015

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
GİRİŞ.....	1

VEHBİ BEY'İN HAYATI ve MECLİS-İ MEBUSÂNDAKİ FAALİYETLERİ

1.1 Mehmed Vehbi Bey (Bolak)'in Hayatı.....	1
1.2 Meclis-i Mebusân'daki Faaliyetleri.....	2
I. Meşrutiyet Meclis-i Mebusânı.....	2
II. Meşrutiyet'in İlanı ve 1908 Osmanlı Meclis-i Mebusânı	3
1.2.1 1912 Osmanlı Meclis-i Mebusân'nda Vehbi Bey	3
1.2.2 1914-1918 Meclis-i Mebusân'nda Vehbi Bey'in Faaliyetleri	5
1.2.2.1 İdarî Alandaki Görüşleri	5
1.2.2.1.1 Seyr-i Sefain İdaresi'nin Teşkili ve Sıkıntıları	5
Vasıtaların İdare ve Düzenlenmesindeki Sıkıntılar	6
Seferlerde Yaşanan Sıkıntılar	7
1.2.2.1.2 İaşe Genel Müdürlüğü'ndeki Sıkıntılar	8
İaşe'deki Tohumluk Yolsuzluğu Meselesi	8
Zeytinyağı Meselesi	10
İaşe'nin Köylüleri Zorla Nakliyata Çıkarma Meselesi	10
1.2.2.1.3 Posta, Telgraf ve Telefon Nezâreti'ndeki Sıkıntılar	11
Posta Sevkiyatındaki Sıkıntılar	11

1.2.2.1.4 Jandarma'nın Hangi Nezârete Bağlanması Gerektiği Meselesi	12
1.2.2.1.5 Dâhiliye Nezâreti Memurlarının Maaşlarının Düzenlenmesi..	13
1.2.2.2 Adlî Alandaki Görüşleri	14
Adliye Teşkilatı'nın Adaleti Temin Etme Meselesi	14
1.2.2.3 Ekonomi Alanındaki Görüşleri	15
Üretimde, Âlât ve Edevât, Çekirge ve Av Barutu Sıkıntısı	15
Tohumluk Sıkıntısı	17

BİRİNCİ BÖLÜM

BALIKESİR KUVÂ-YI MİLLÎYESİ'NDEN BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE GEÇİŞ

2.1 Vehbi Bey'in Balıkesir Kuvâ-yı Millîyesi'ndeki Faaliyetleri	22
2.1.1 Mondros Mütarekesi'nden Sonra Millî Bilincin Uyanması	23
2.1.2 İzmir'in İşgali ve İşgalden Sonra Balıkesir'de Oluşan Kamuoyu	25
2.2 Birinci Alaca Mescid Toplantısı ve Kuvâ-yı Millîye'nin Teşekkülü	30
2.2.1 Birinci Alaca Mescid Toplantısı	31
2.2.2 Kuvâ-yı Millîye'nin Teşekkülü	31
2.3 İstanbul, Ayvalık ve Edremit'e Gönderilecek Özel Hey'etler	33
2.3.1 Hey'etler'in Faaliyetleri	35
2.4 Kuvâ-yı Millîye'nin İlk Deneyimi: Ayvalık Savunması	36
2.5 İkinci Alaca Mescid Toplantısı	37

2.6 İzmir'in İşgalinden Sonra Batı Anadolu'daki Genel Durum ve İstanbul Hükûmeti'nin Kuvâ-yı Millîye'ye Bakışı	38
2.7 Birinci Balıkesir Hey'et-i Merkeziyesi ve Akhisar, Bergama Savunması	39
2.8 Kuvâ-yı Millîye'nin Gelişmesi ve Balıkesir Kongreleri	42
2.8.1 Birinci Balıkesir Kongresi (28 Haziran-12 Temmuz 1919)	44
2.8.2 İkinci Balıkesir Kongresi (26-30 Temmuz 1919)	45
2.8.3 Üçüncü Balıkesir Kongresi (16-22 Eylül 1919)	49
2.8.4 Dördüncü Balıkesir Kongresi (19-21 Kasım 1919)	50
2.8.5 Beşinci Balıkesir Kongresi (10-22 Mart 1920)	51
2.9 Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılışı	54

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

3.1 Karesi Mebusu Vehbi Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Katılması ve Çeşitli Konulardaki Görüşleri	63
3.2 Siyasî Alandaki Görüşleri	67
3.2.1 Müslüman Türk Halkına Yapılan Eziyetler Hakkında	67
3.2.2 İstanbul Hükûmeti ile İrtibatın Kesilmesi ve Seyahat Meselesi	70
3.2.3 Seçim Usûlüne Yönelik Görüşleri	73
3.2.4 Mesleki Temsilin Meclise Yansıması Gerektiği Meselesi	76
3.2.5 Sevr Antlaşması'nın Kabul Edilmemesi Hakkındaki Görüşleri	79
3.2.6 Posta ve Telgraf Haberleşmesine Sansür Uygulaması	82

3.2.7 Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Bolşevizm Meselesi	85
3.2.8 Siyasî Alandaki Diğer Meseleler	90
3.3 Askerî Alandaki Görüşleri	97
3.3.1 Askerlik Vazifesinin Tecil Edilmesi Meselesi	97
3.3.2 Askerî İhtiyaçların Tedarik Edilmesi Meselesi	100
3.3.3 Askerî Alandaki Diğer Meseleler	103
3.4 İdarî Alandaki Görüşleri	106
3.4.1 Vilâyet İdâresi Hakkında	108
3.4.2 Nevâhi Teşkilatı Hakkında	113
3.4.3 İdarî Alandaki Diğer Görüşleri	124
3.5 Mâli Alandaki Görüşleri	129
3.6 Sosyal Alandaki Görüşleri	131
3.7 Hukuk Alanındaki Görüşleri	137
3.8 Ekonomi Alanındaki Görüşleri	138
3.9. Diğer Konulardaki Görüşleri	140
3.9.1 Vekâlet Vekillikleri Meselesi	140
3.9.2 Vakıf Ormanlarının Baltalık Kanunu'ndan Çıkarılması Meselesi	141
3.9.3 Meclisteki Diğer Meseleler Hakkında Görüşleri	141

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VEHBİ BEY'İN EĞİTİM ALANINDAKİ FAALİYETLERİ

4.1 Maarif Vekilliği Hâricinde Eğitim Alanındaki Görüşleri	143
--	-----

4.2 Maarif Vekili Seçilmesi ve Eğitim İle İlgili Görüşleri	146
4.2.1 Maarif Vekili Seçilmesi	146
4.2.2 Vehbi Bey'in Eğitim Hakkındaki Görüşleri	149
4.2.2.1 Eğitimdeki Maddi Sorunlar	151
4.2.2.2 Anadolu'da Yüksek Öğretimin Temeli: Serbest Âli Dersler	157
4.2.2.3 Askerlik Tecili İle İlgili Soru Önergesi	159
SONUÇ	161
KAYNAKLAR	166
EKLER	170

GİRİŞ

VEHbİ BEY'İN HAYATI ve MECLİS-İ MEBUSÂN'DAKİ FAALİYETLERİ

1.1 Mehmed Vehbi Bey (Bolak)'in Hayatı

Mehmet Ömer Vehbi Bey¹, 18 Mayıs 1882² yılında Balıkesir'in Okçu Köyü'nde doğmuştur. Babası çevrenin tanınmış bilim ve din adamlarından Hacı Nefi Efendi'dir. 1893 yılında Balıkesir'deki Mekteb-i Kebir-i İptidaiye'den mezun olduktan sonra Balıkesir İdadisine girmiştir. Bu okulda beş yıl okuyarak 15 Eylül 1899 tarihinde diploma ile mezun olmuştur. Daha sonra girmiş olduğu Bursa İdâdisi (Dârü'tta'lîm-i Harîr)'nden de 1 Kasım 1903 tarihinde mezun olmuştur.³

Vehbi Bey, Temmuz 1906 da Mekteb-i Mülkiyye'den mezun oldu. Bir süre Balıkesir ilköğretim müfettişliğinde görevlendirildi. Gönen, Burhaniye, Karacabey, Balya kazaları kaymakam vekilliklerinde bulundu. II. Meşrutiyetin ilanından sonra üçüncü sınıf kaymakamlığa terfi ettirilerek Eylül 1908'de Dersim sancağına bağlı Nâzîmiye kazası kaymakamlığına tayin edildi. Burada üç ay kaldıktan sonra Türk beyleriyle Ermeniler arasında çıkan anlaşmazlığı yatıştırmak üzere Pertek'e nakledildi. Pertek kaymakamı iken 18 Nisan 1912'de yapılan seçimlerde Karesi sancağı mebusluğuna seçilerek Osmanlı Meclis-i Meb'usani'na girdi. Balkan Savaşı dolayısıyla meclisin feshi üzerine (4 Temmuz 1912) Balıkesir'e döndü ve burada Balkan Savaşı için kurulmuş olan Müdâfaa-i Milliyye Cemiyeti'nde çalıştı. Savaşın sona ermesi üzerine tekrar kaymakamlığa döndü ve Nisan 1913'te Eskişehir kaymakamı oldu. Bu görevde iken Osmanlı Meclis-i Mebusânî'na ikinci defa Karesi mebusu seçildi (Mayıs 1914). Nisan 1918'de mebusluktan ayrılarak Afyonkarahisar müstakil sancağı mutasarrıflığına tayin edildi. Mütareke sonrasında Aralık 1918'de

---

¹ Vehbi Bey'in ismi için bkz. **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, Mehmet Ömer Vehbi Bey.

² A. Aydın Bolak, BOLAK, Mehmet Vehbi, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, VI, 2003, S. 274

³ Erdoğan Başar, **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920 – 1690)**, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 2004, s. 90.

Çatalca müstakil mutasarrıflığına nakledildi. Yunan askerî işgali altında bulunan Çatalca'da Bâbüâlî'den hiçbir talimat almaksızın Yunan yanlısı memurları memleket işlerinden uzaklaştırmayı başardı. Şubat 1919'da Damad Ferid Paşa hükümeti tarafından Çatalca mutasarrıflığından azledilince tekrar Balıkesir'e döndü.

Yunanlıların İzmir'i işgallerinden bir gün sonra 16 Mayıs 1919 günü Balıkesir'de de kurulan Redd-i İlhak Cemiyeti'ne katıldı. Alınan karar üzerine İzmir Şimâlî Cepheleri Hey'eti Merkeziyesi reisliğine seçildi. Bu görevi 30 Haziran 1920'de Balıkesir'in işgaline kadar sürdürdü. Aynı vazifede bulunurken 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Karesi mebusu olarak seçilmişse de cepheyi ve Kuvâ-yı Millîye reisliğini bırakmadığı için meclise ancak 30 Haziran'da katılabildi. Mareşal Fevzi Çakmak başkanlığındaki İcra Vekilleri Heyeti'nde 20 Kasım 1921'den 5 Kasım 1922'ye kadar (19 Kasım 1921'de Vekil [bakan] seçilmiştir.) Maarif vekilliği yaptı; ayrıca kısa sürelerle Dâhiliye vekilliğiyle Maliye vekilliğinde de bulundu.

Eskişehir bozgunundan sonra Sakarya Harbi'nde cepheye gönderilen *nasihat heyetini* oluşturan on dört kişilik mebus heyetinde yer aldığı gibi Çerkez Ethem'e gönderilen nasihat heyetinde de bulunmuştur. 1923'te İzmir'de toplanan ilk Millî İktisat Şûrası'na Balıkesir çiftçilerini temsilen katıldı. Ağustos 1923'te yapılan seçimlerde Balıkesir mebusluğunu yine muhafaza etti. Bu dönemde meclisçe seçilen ve danıştay vazifesini gören heyetin reisliğini de yaptı. Dönem sonunda mebusluktan ayrıldı ve bir daha politikaya karışmadı. Hayatının son yıllarında Balıkesir Necatibey Öğretmen Okulu'nda din dersleri okuttu. 6 Nisan 1958 günü İstanbul'da vefat etti.⁴

1.2 Meclis-i Mebusân'daki Faaliyetleri

I. Meşrutiyet Meclis-i Mebusânı

Osmanlı Devleti'nde Birinci Meşrutiyet'in 23 Aralık 1876⁵'da ilanını müteakip Meclis-i Mebusân ve Meclis-i Ayân'ın birleşmesiyle Meclis-i Umûmi oluşmuştur. Meclis-i Mebusân'a katılmak için 1877'de mebus seçimleri yapılmıştır. Umûmi Meclis, 20 Mart 1877'de Dolmabahçe Sarayı'nda törenle açılmıştır.⁶

⁴ Bolak, BOLAK, Mehmed Vehbi, VI, s.275.

⁵ A. Yılmaz Boyunağa, **Tebliğinden Günümüze İslam Tarihi**, İstanbul: Akabe Biat Yayınevi, 1993, s. 884.

⁶ Enver Ziya Karal, "Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri", **Büyük Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**, IV, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Dizi-Sa 16h3, 2008, s. 232.

Gayrimüslimlerde bu mecliste yer almıştır. “Osmanlıcılık” esası üzerine tüm toplumu içine alarak oluşturulmuş bir meclistir.

28 Haziran’da ilk devresi kapanmış olan Umûmi Meclis, 13 Aralık 1877’ de ikinci devre olarak çalışmalarına başlamıştır. Meclis ilki gibi tüm Osmanlı halkını temsil etmiştir. 1877-78 Osmanlı – Rus harbinin sürüp gitmesi üzerine Sultan II. Abdülhamid çalışmalarını devam eden meclisi 16 Şubat 1878’de⁷ tatil etmiştir.

II. Meşrutiyet’in İlanı ve 1908 Osmanlı Meclis-i Mebusânı

20 Temmuz 1908’de Makedonya’da Manastır’daki başlayan ayaklanma ile şehrin cephaneliği ele geçirilmiştir. Bunu Balkan şehirlerindeki benzer ayaklanmalar takip etmiştir. Sultana meşrutiyet ilan etmesini talep eden telgraflar çekilmiş ve bu olayların zorlamasıyla yine Sultan II. Abdülhamid tarafından 23 Temmuz 1908’de İkinci Meşrutiyet ilan edilmiştir.⁸ 1908 seçimleri sonunda İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin çoğunluğu elde ettiği Meclis-i Umûmi 4 Aralık 1908’de çalışmalarına başlamıştır. Birinci Dönem meclis çalışmalarına 21 Ağustos 1909’da⁹ ara verilmiştir. Meclis-i Mebusân’ın Birinci Dönemi 17 Aralık 1908 tarihinde yeniden faaliyete geçmiştir. 31 Mart olayı, iç siyasi çekişmeler ve İtalya ile Trablusgarp’ta yapılan savaş Osmanlı idaresini karıştırmıştır. Bunun üzerine İttihat ve Terakki, Padişah V. Mehmed Reşat’ı tazyik ederek meclisin feshine karar verdirtmiştir (18 Ocak 1912).¹⁰

1.2.1 1912 Osmanlı Meclis-i Mebusânı’nda Vehbi Bey

18 Ocak 1912’de meclisin feshedilmesiyle yeni bir seçim sürecine girilmiştir. Seçim 2 Ağustos 1908 (24 Temmuz 1324) tarihinde çıkarılan Seçim Kanununa göre yapılmıştır. Seçimlere sadece iki fırka, İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkaları katılmıştır.¹¹ II. Meşrutiyet dönemi, bilhassa 1912 Meclis-i Mebusân seçimleriyle çok partili siyasî hayatın fiilen yaşatıldığı bir dönem olmuştur. Ancak

⁷ Karal, “Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri”, IV, s.237.

⁸ Kemal H. Karpat, **Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s.106.

⁹ Cezmi Eraslan ve Kenan Olgun, **Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento**, İstanbul: 3F Yayınevi,2006, ss. 58-59, 66.

¹⁰ Durmuş Yalçın ‘ve diğerleri’, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2004, s. 57.

¹¹ Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki’ye Karşı Çıkanlar**, İstanbul: Dergah Yayınevi, 1990, ss. 51-52.

literatüre “sopalı seçim” olarak geçmekten kurtulamamıştır.¹² Neticede İttihat ve Terakki, beklenildiği gibi ezici bir çoğunlukla seçimlerden zaferle çıkmıştır. 1908 meclisinde İttihat ve Terakki Fırkası’nın milletvekili sayısı 160 civarında iken 1912 meclisinde seçilen 284 milletvekilinden neredeyse tamamına yakını yine bu fırka mensubu kişilerdir. Bu mecliste ittihatçılara muhalif mebusların sayısı on beşi bulmaktadır.¹³

18 Nisan 1912 Perşembe günü¹⁴ çalışmalarına başlayan Meclis-i Mebusân’a Vehbi Bey Karesi mebusu olarak girmiştir.¹⁵ İkinci dönem Meclis-i Mebusân çalışmalarında *Tensikatın Suret-i İcrasına Dair Kanunun Dokuzuncu Maddesinin Fıkarat-ı Ahiresinin Ta’dili Hakkında Kanun Lâyihası*¹⁶ münasebetiyle bir kez söz almıştır.

18 Nisan 1912 tarihinde açılan Meclis-i Mebusân, feshedildiği 4 Ağustos tarihine kadar yaklaşık dört ay (toplam 109 gün) açık kalmıştır II. Meşrutiyet döneminin en kısa ömürlü meclisi olan 1912 meclisinde dikkati çeken iki konu vardır: Biri anayasa değişiklikleri ki meclise, dolayısıyla millete verilen öncelikler padişaha verilmek suretiyle demokratikleşmede yaşanan zızzakları açıkça ortaya koymuş, diğeri, Halâskar Zabitan Grubu’nun ortaya çıkışı ve meclisi tehdididir. Bütün bunlara paralel olarak 1912 meclisi dönemi, kutuplaşmaların arttığı bir dönemdir. Bu dönemden itibaren ittihatçılar ve muhalifleri arasındaki rekabet artmış, bu mücadele de Balkan harbinde doruğa çıkmıştır. Balkan Harbi esnasında yaşanan kutuplaşma, hem harbin kaybının sebeplerinden biri olmuş, hem de Bâb-ı Ali baskını gibi zorla hükümeti ele geçirme çabalarının başlangıcını teşkil etmiştir. Sonuçta da, Bâb-ı Ali baskınında erken davranan İttihat ve Terakki, iktidarı zorla ele geçirmiş¹⁷ (23 Ocak 1913 Perşembe), bu tarihten sonra idareye tamamen hâkim olmuş, bir müddet çetin bir muhalefetle karşılaşmamıştır.

Meclis-i Mebusân’ın kapatıldığı 4 Ağustos 1912 tarihinden itibaren ülke seçim sürecine girmiş ancak, Balkan Savaşı nedeniyle seçimler 24 Ekim 1912 tarihli hükümet kararnamesiyle “imkân olana kadar” ertelenmiştir. Savaşın 1913 yılında sona ermesinden sonra hükümet (Said Halim Paşa), 13 Ekim 1913 tarihinde

¹² Yalçın ‘ve diğerleri’, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 67

¹³ Eraslan ve Olgun, **Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento**, s. 107.

¹⁴ 05. 04. 1328 (18. 04. 1912), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D2, Cilt 1, ss. 1-3.

¹⁵ 21.04. 1328 (04.05 1912), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D2, Cilt 1, s. 12.

¹⁶ 12. 05. 1328 (25. 05. 1912), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D2, Cilt 1, s. 106.

¹⁷ Eraslan ve Olgun, **Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento**, ss. 108,125.

seçimlerin yapılması için Dâhiliye Nezâretinin görevlendirilmesini isteyen bir karar almış, Padişah (V. Mehmed Reşad) iradesi de 14 Ekim tarihinde çıkmıştır.¹⁸ Seçim çalışmaları başlamış lakin İttihat ve Terakki tek başına seçime hazırlanmıştır. Vehbi Bey'in Meclis-i Mebusân'daki ilk deneyimi olmuş ve bu deneyim O'na gelecek yıllardaki meclis çalışmalarında mühim faydalar sağlamıştır. Vehbi Bey, bu arada Balkan Harpleri dolayısıyla işgal edilen mahallerde oluşturulan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne de katılarak işgallere cephe almış, Osmanlı vatandaşlarının yanında yer almıştır.

1.2.2 1914–1918 Meclis-i Mebusânı'nda Vehbi Bey'in Faaliyetleri

Ocak–Nisan ayları arasında yapılan 1914 seçimlerine tek parti olarak İttihat ve Terakki Fırkası katılmıştır... 14 Mayıs 1914 Perşembe¹⁹ günü açılan Meclis-i Mebusân, kapandığı 21 Aralık 1918 tarihine kadar toplam 310 oturum yapmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'nin en uzun ömürlü meclisi olan bu mecliste 144 Türk, 84 Arap, 13 Rum, 14 Ermeni ve 4 Yahudi vekil olmak üzere toplamda 259 milletvekili görev yapmıştır.²⁰ Bakıldığında “Osmanlıcılık” fikrinin meclise yansıdığı görülmüştür.

Vehbi Bey, ikinci kez Karesi mebusu seçilmiştir²¹. Meclis, toplanalı henüz iki ay olmamışken 28 Temmuz 1914'de patlak veren ve dünyayı topyekûn savaş sürecine sokan Avusturya–Sırbistan Savaşı'na tanık olmuştur.²² Vehbi Bey de neredeyse savaşla yaşıt olacak bu mecliste tekrar mebusluk görevini yerine getirmeye çalışmıştır. İdarî, adlî, ziraî konularda 53 kez söz almış ve bir defa da *Tarik Bedelât-ı Nakdiyyesi Bakayasının Tesviyesi Hakkında Kanun Teklifi*²³ sunmuştur.

1.2.2.1 İdarî Alandaki Görüşleri

1.2.2.1.1 Seyr-i Sefain İdaresi'nin Teşkili ve Sıkıntıları

25 Şubat 1918'de Meclis-i Mebusân'da *1918 Senesi Seyr-i Sefain Müdüriyet-i Umûmiyesi Bütçesi* görüşülürken Vehbi Bey, Seyr-i Sefain İdaresi'nin nasıl

¹⁸ Eraslan ve Olgun, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, s. 126.

¹⁹ 01. 05. 1330, (14. 05. 1914), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 1, s. 1.

²⁰ Eraslan ve Olgun, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, ss. 126-127.

²¹ 01. 05. 1330, (14. 05. 1914), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 1, s. 4.

²² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınevi 15. Baskı, 2005, s. 103.

²³ 31. 12. 1333, (31. 12. 1917), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 1, s. 441.

oluşturduğunu ve idarede büyük sıkıntılar yaşandığını bildirmiştir. Ayrıca Balkan Harbi'nden çıkarılacak önemli derslerden birinin nakliye vasıtalarının millî müesseseler elinde bulunduğunu özellikle nakliye vasıtalarında müesseselere pek ziyade ihtiyaç olduğunu belirtmiştir... Herkesin bunu idrak ettiğini her ferdin de buna temas ettiğini ve bundan da müteessir olduğunu, hükümetin de bu konuyu dikkate aldığını millî müesseselere öncülük etmek üzere, Seyr-i Sefain İdaresi'nin yeniden düzenlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hükümetin, vaktiyle bu meseleyi meclise getirdiğini ve meclisin bunu alkışlarla kabul ettiğini; bu sorunun hallinin hem hükümete hem de millete yarayacağını umduklarını ifade etmiş lakin sonradan vaziyetin halk açısından faydalı olmadığı anlaşılmıştır.

Vasıtaların İdare ve Düzenlenmesindeki Sıkıntılar

Vehbi Bey,* vasıtaların iyi idare edilmediğinden şikayet etmiştir. Seyr-i Sefain'in özellikle son harpte (I. Dünya Harbi) en büyük vazifesinin Marmara havzasından ibaret olduğunu ve ondan başka yerlerde vazife görmediğini ifade etmiştir.

"... boğazlar kapalıydı. Seyri Sefain İdaresi, Marmara havzasında vazifesinin ancak yüzde 1'ini ifa etti dersem, mübalağa etmiş olmam. Ezcümle bendeniz, daire-i intihabiyeme* ve dolayısıyla Aydın Vilayeti, Antalya Sancağı, Kara Hisar Sancağı ve Biga Sancağının bir kısmı ki, sekiz, on Livanın tamamen ve bir, iki Livanın da mahreci* bulunan Bandırma Limanına karşı Seyri Sefain İdaresinin tertip ettiği seyrü seferlerin adem-i intizamını* dermeyan edeceğim.

Harpten evvel Boğaz açık olduğu halde müvaredatı yalnız bir Liva ile iki Livanın bir kısmına münhasır olan Bandırma Limanına yevmiye üç vapur işlerdi ve üç vapur, dolu olarak gelir ve dolu olarak giderdi. Şimdi bütün bu arz ettiğim mevakiin münakalât ve müvaredat-ı ticariyyesi ve eşyanın nakli, yalnız Bandırma Limanında seyrü sefer edecek vapurlara aittir.

Burada Seyr-i Sefain İdaresi, ancak camı istediği zaman haftada bir posta yapıyor. Hatta son zamanlarda onu da tayyetti*. Bu arz ettiğim havaliden gelen halk, zaten Ordu merkezi olan Bandırma'da fevkalade izdiham içinde, hatta bir hastalıklara maruz kaldı ve hatta bir zaman sari hastalıklar da oldu. Efendiler, o kadar sefil manzaralar meydana geldi ki, ve hala meydana gelmektedir ki, buna kanaat getirmek istemeyen olursa, buradan Bandırma, 5 saat mesafelik bir yerdir. Seyr-i Sefainin haftada bir defa Ekspres namı altında işlettiği vapura binerek, Bandırma'ya kadar gider, ve orada cami avlularında, sokaklarda yatmakta olan ahaliyi görür.

---

* daire-i intiabiye: seçim çevresi.

* mahreç: çıkılacak yer, mahal.

* adem-i intizam: düzensizlik.

* tayyettmek: silmek, kaldırmak.

Bunlardan kimisi Antalya'dan, kimisi Kara Hisar'dan, kimisi sair mevakiden gelmiştir. Evet, biz biliyoruz; harptir, ahval-i fevkaladedir vesait-i nakliyye-i bahriyye orduya lâzımdır. Buna diyeceğimiz yok. Büyük vapurda istemiyoruz, fakat hiç olmazsa elde olan vesaitin hüsn-ü idare ve tanzimini istiyoruz.

Seferlerde Yaşanan Sıkıntılar

Vehbi Bey, vasıtaların idaresi ve düzenlenmesindeki sıkıntıları anlattıktan sonra farklı bir şekilde seyr-i seferlerdeki sıkıntıları anlatmıştır:

...Efendiler, ekspres namıyla ve "86" kişi almak üzere, bir posta tertip ettiler. Bu 86 kişi binmesi lâzım gelen vapura lâakal* 1500 kişinin bindiğini istediğiniz anda Galata Rıhtımından geçerken muayene ve teftiş edebilirsiniz. Ve sonra, bu posta, Ekspres ünvanı altında olduğu için beher neferden ayakta dikilme ücreti olarak Bandırma'ya kadar 2 lira para alıyorlar.

Eğer bu İdare, halka sühulet göstermek ve bu suretle de yalnız kendi masrafını çıkarmak, aynı zamanda az ve mutedil bir temettü* de temin etmek istiyorsa, böyle yapılmamalıdır. Çünkü bu zannederim deniz ortasında halktan cebri para almaktan başka bir şey değildir. Bandırma Limanının Bandırma'daki yolcuların girip çıkarken ne vaziyette olduklarını yalnız bendeniz değil, bu yoldan sefer eden 45, 50 arkadaşımızı vicdanlarına müracaatla işhad ederim.

Bunun izalesi ve mümkün mertebe tahfîfi için her vakit ve her zaman müracaat ettik, fakat isma' etmek* imkanını bulamadık ve nihayet bu fecayii burada tasvire mecburiyet hâsıl oldu. Biz, hal-i hazır, olamayacak bir şey istemiyoruz. Akdeniz veya falan vapur işlesin demiyoruz. Bugün işleteceği ne ise, onu intizam tahtında işletsin. Çünkü vapur Bandırma'ya gidiyor, dört gün orada kalıyor.

Halbuki Mudanya Limanına sefer yapan vapurlar, haftada üç defa gidip gelebiliyor. Bandırma halkın ihtiyacatını tazyik etmemek üzere, vapurun üç defa gidip gelmesi imkân tahtındadır.

Çünkü hadd-i âzami "14" mil yapan bir vapur için Bandırma yolu beş, altı saatlik bir yoldur. Bu yolda haftada 3 defa gidip gelmesi imkan tahtındır ve bu yapılabilir. Ve sonra ekspres namıyla halktan böyle harp vergisi gibi bir vergi tarhedip almamalıdır. Vapur, Bandırma Limanına geldiği zaman, yolcuları açıkta bırakıyor... Bandırma Limanına vardığı zaman, isterlerse rıhtıma yanaştırıyorlar. İstemezlerse yanaşturmuyorlar. Ve bu suretle 2 dakikalık bir yol için yolcular 1 liraya kadar kayık parası vererek çıkıyorlar.

... Halkın bugüne kadar çektiğine zannederim artık hatime verilmesi Seyr-i Sefain İdaresinin, Heyetin huzurunda verdiği sözü tutmasıyla kabildir."²⁴

Meclisteki uzun konuşmasında halkın vasıtalarından yeterince istifade edemediğini, seferlerdeki düzensizlik ve usulsüzlükleri, aksaklıkları ifade etmiştir.

* laakal: en az.

* temettü: kar, kazanç.

* isma' etmek: ses duyurmak.

²⁴ 25. 02. 1918 (1334), Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi, D3, Cilt 2, ss. 498-499.

Özellikle Bandırma, Mudanya, ve diğer iskelelere yolcu ve ticari eşyanın sevk ve naklindeki düzensizlikten; ücret belirlemedeki doğru şekilde düzenlenmiş bir tarife olmadığından, keyfe göre ücretlerin tayin edilmesinden de yakınmıştır.²⁵

27 Mart 1918'de mecliste *1918 Senesi Hicaz ve Askeri Demiryolları ve Limanlar Müdüriyet-i Umûmiyesi Bütçe Kanun Layihası* görüşülürken Vehbi Bey: "... seyri sefain hakkında arzettiğim gibi, bu trenlerde de halk pek çok müşkülata maruz kalmakta, yolcular pek çok sıkıntı çekmektedirler. Gece yaralarına kadar çoluk çocuk, kadın erkek, asker, sivil, zabıt, istasyonlarda bekleyeceklerine, hattın bir kısmından başlamak üzere ikinci bir tren daha yapılması acaba mümkün değil midir?"²⁶ diyerek sadece seyr-i seferlerle ilgili değil tren ulaşımıyla ilgili sıkıntıları arz etmiştir.

1.2.2.1.2 İaşe Genel Müdürlüğü'ndeki Sıkıntılar

İaşe'deki Tohumluk Yolsuzluğu Meselesi

Meclis-i Mebusân'ın 10 Mart 1918 tarihindeki toplantısında "İaşe-i Umumiye Kararnamesi" ile ilgili görüşler ifade edilmiştir. Özellikle de çiftçinin içinde bulunduğu durum ortaya koyulmuş çetin tartışmalar yaşanmıştır. Malumdur ki dünya büyük bir buhranın içine girmiştir, bu ister istemez tüm ülkeye ve bilhassa üreticiye yansımıştır. Devletin işleyişindeki sıkıntılar çiftçiye de yansımış tarlasını ekecek tohuma dahi muhtaç kalmıştır. Bu konuda Vehbi Bey, şöyle demiştir:

"... bendeniz, iaşe meselesini, her şeyden evvel, bir istihsâl meselesi addediyorum... Binaenaleyh, her şeyden evvel memlekette, bir kere istihsâli temin etmek lâzımdır. Elimizdeki raporlardan da anlaşılıyor ki, istihsâl, harpten evvelki miktardan çok dündür. Hatta harbin ilk senelerindeki istihsâlin nisfından daha aşağı dereceye düşmüştür. O ilk seneler için yalnız askerliğin tesiri vardır; fakat hal-i hazırda askerliğin tesirini bendeniz nisf olarak kabul ediyorum ve bu nisf tesiride İaşe'nin yolsuzluğuna atfediyorum. Eğer çiftçi – ki, şimdi yalnız kadın ve çocuklardan ibarettir – mahsul-ü sa'yinden, alınının terinden istifade edeceğine kaani olsaydı; dağı taşı, her tarafı tarla yapar, mahsul eker ve meydana getirirdi.

Fakat çiftçi, gördü ki, bütün mahsul-ü sa'yi, hatta kendi yiyeceğini değerlene götürdüğü terekese, tarlasına götürdüğü tohumluk elinden zaptedilmiş ve alınmıştır.

Türkçede bir darb-ı mesel vardır. «Almadan vermek, Allah'a mahsustur.» derler. Çiftçide Allah sıfatı, bittami*, tecelli edemezdi. Onun için gelecek senede

²⁵ 25. 02. 1918 (1334), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 2, s. 501.

²⁶ 27. 03. 1918 (1334), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 3, s. 387.

* bittami: kesinlikle.

ekmedi ve bundan dolayı harbin üçüncü senesinde istihsâlâtta tenakuz* gördük. Yani, çiftçi kurtarabildiğini – ki, bendenizce meşrudur – kaçırdı. O da, bittabi, bizim gözümüzden kaçtı ve İaşe'nin eline geçemedi.

Binaenaleyh, İaşe'nin idaresinde bu hal, bittabi, tezebzübü* mucip oldu. İaşe Kararname ve Talimatnamesinde şimdiye kadar cereyan eden hal, çiftçinin bütün mahsul-ü sa'yine vaz-ı yed* etmekten ibarettir. Fakat ne suretle? Bu mukarrer değildi. İstenildiği zaman, istenildiği surette ve istenildiği fiyatla isteyen adam gider çiftçinin elinden zahiresini alabilir...

Bir kere istihsâlâtın tamamını almak lâzım gelse bile – ki, onu ayrıca arz edeceğim – zürra* bedel-i münasibi verilmelidir.

Efendiler, hiçbir fabrikatöre, hiçbir sanatkâra denilemez ki, «sen bütün mahsulünü ver de yine bu sanatına devam et.» Hiçbir kanun, hiçbir kuvvet, hiçbir hükümet, bu hususu icbar edemez* zannederim.

Binaenaleyh, bizim çiftçilerimizi buna mecbur edeceğiz, dersek yanlış bir hareket olur. Onun için her şeyden evvel çiftçinin elinden alınan mahsulün bugünkü masarif-i istihsâliyyesi hesap edilerek bihakkın kendisine verilmelidir...

Hükümet, resmen, tellallarla ve vesait-i münasibe ile gazetelerle köylere varıncaya kadar cami ve mabet kapılarına ilânname ilsak etmek* suretiyle ilan etti ki badema % 25'ten fazla almayacağız ve şayet almak lâzım gelirse bedel-i münasibini verip öyle alacağız...

Halbuki efendim aradan 15 – 20 gün geçti, yine o Hükümetin memurları, jandarmasıyla, polisiyle, memur-u mahsusı ile köylere vardılar ve o ilânın yazısı kurumadan, onun aksini tatbik eylediler.

Binaenaleyh o halk, aynı Hükümetin kanununa müstenit bir emrini ve sonra da bir talimatını ve yahut diğer bir emrini gördü ki, bunların hepsi yekdiğerine mütebayin* idi. Binaenaleyh, badema yapılacak muamelenin, alınacak miktarın bir defaya mahsus olmak üzere tayin ve takrir ve tespiti lâzımdır.²⁷

Hükümetin çıkarmış olduğu kanunu uygulamada sıkıntılar görülmektedir. I. Dünya Harbi'nin halk'a olumsuz şekilde yansımış olduğu görülmektedir. Öyle ki üreticinin ekeceği tohumluğu dahi devletin görevlisine – belki de yöneticilerin haberi olmadan – teslim etmek zorunda kaldığı anlaşılmaktadır. Çiftçinin bu dönemde hemen her konuda şikâyeti katidir, engellenememiştir ve şikâyetlerin meclise yansması da temsil görevi verilmiş mebuslara düşmüştür.

---

* tenakuz: bozulma.

* tezebzüb: karışıklık.

* vaz-ı yed: el koymak.

* zürra: çiftçiler.

* icbar etmek: zorlamak, baskı yapmak.

* ilsak etmek: yapıştırmak.

* mütebayin: aykırı, zıt.

²⁷ 10. 03. 1918 (1334), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 3, ss. 84-85.

Zeytinyağı Meselesi

İnsanın en temel ihtiyacı hiç kuşkusuz yaradılıştan beri “gıda” olmuştur. Vehbi Bey’in seçim bölgesi de olması münasebetiyle Karesi’nin “zeytinyağı” ile meşhur olduğu Zabıt Cerideleri’nden anlaşılmaktadır. Zeytinyağı sorununu mecliste ele alan Vehbi Bey, şu görüşleri iletmiştir:

“... İaşe münasebetiyle zeytinyağı meselesi var efendim. Bu zeytinyağı meselesi, uzun bir meseledir. Yalnız bendeniz hulasaten arz edeceğim. Geçen sene, ordu için Ayvalık, Burhaniye, Edremit havalisinden mübayaaya edilen henüz buraya nakil ve sevk edilememiş, orada kalmıştır. Bu sene de erbabi vukufun tahminine nazaran 12 milyon kıyye* zeytinyağı hâsıl olacaktır. Bunu evveleminde müteahhid tedariki suretiyle İaşe Müdüriyeti almak istedi ve taahhüdâta girişti.

Bu suretle 450.000 kıyyesini bundan bir buçuk ay evvel taahhüd altına giren adamlar bir kısım mallarının da serbest olmasını şart koydular. Çünkü henüz daha bunların mübayaası, fiyatı takarrür etmeden hiçbir ferdin dışarıya zeytinyağı çıkarması muvafık görülmemiş ve o suretle emir verilmişti.

Bu miktardan bakiyye kalan 11.550.000 kıyye zeytinyağı hala duruyor ve ahaliye satılığa çıkartılmıyor. Nasıl ki, bazı memleketlerin istihsâlâtı ve medar-ı taayyüşü* fasulye ve diğer memleketlerin portakal, limon ise, bu tadad ettiğim üç Kazanın medarı maişetleri sırf zeytinyağına münhasırdır.

Zeytinyağının masarifi istihsâliyesi de öyle yalnız zeytin ağacından toplanarak fabrikaya gelmekten ibaret değildir. Birçok masrafları daha vardır. Bunlar nazarı dikkate alınmadı. Küllüyevm feryat ediyorlar. Hatta bendenize, rüfekayı muhteremeye, Makam-ı Riyasete ve İaşe Müdüriyeti Umumiyyesine müteaddit telgrafnameler vârid olmuştur, henüz bir netice-i halle iktiran etmedi... Bu, mühim bir yekundur ve mühim bir iştir. Müphem bırakılması da doğru bir iş değildir.”²⁸

İaşe’nin Köylüleri Zorla Nakliyata Çıkarması Meselesi

Köylünün tohumluk meselesi, tarlasını ekme meselesi yokmuş gibi devletin gösterdiği alanlardaki hasatın yapılması için iş üstünde olan çiftçilerin vasıtalarla cebren alıkonulması meselesi de vuku bulmuştur. Vehbi Bey, bu mesele ile ilgili şunları aktarmıştır:

“... iaşe meselesinde nazarı dikkate alınacak meselenin biri de nakliye meselesidir. Geçen sene ve bu sene reyel ayn gördüm ki, tam tohum zer edileceği* sırada zürra harmandan kalkmış, yağmur yağmış, tarlasına zeriyyatta bulunacağı bir sırada bakarsınız ki, İaşenin nakliyatı vardır, jandarma gelmiş, kırbaçla köylüleri nakliyata çıkarıyor.

* kıyye=okka: 1 kıyye (okka) 1282 gramdır.

* medar-ı taayyüş: geçim yolu, geçim kaynağı.

²⁸ 10. 03. 1918 (1334), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 3, s. 86.

* zer etmek: ekim yapmak.

Hem ne kadar saatlik mesafeye? 10, 12, 14 saatlik bir mesafeye. O köylü, üç günde gelecek, üç günde gidecek, üç gün de bekleyecek; tam bir hafta. Bir hafta sonra havalar açılmış, kuraklar başlamış, ekememiş ve yahut o sırada kendileri imece yapıp ekecekmiş, ekememiş. Sonra baharda, bakarsınız, ta «Edremit»ten zeytinyağı nakledilecektir. Bunun için falan köyden, filan köyden 100'er araba alınacak. Haydi bakalım, yolda araba kırılmış ve yahut kadın hastalanmıştır.

Çünkü gidenler kadındır, çocuktur; başlarında yalnız bir erkek gider. Evet bir köyden giden bütün kadınların başında bir erkek. Bunlar hastalanmış, yolda kalmış, ölmüş. Onu da kimse aramaz. Onun için bu nakliyat hususu da kanunda tasrih edilerek* bir esasa raptedilmelidir.”²⁹

İaşe Genel Müdürlüğü'nün idaresinin sıkıntılarla dolu olduğu mebusların görüşleri ile meclis zabıtlarına eksiksiz yansımıştır. Çiftçi, elindeki tohumu dahi memura kaptırmış seneye ekecek mahsulü yok, üretim yapsa idarenin başka yerlerdeki hasadı için nakledilme derdi çok – ki sosyal dramlarında yaşandığı zabıtlarda geçiyor -, ürettiğini satabilme derdinin de olduğu açıkça görülmektedir.

1.2.2.1.3 Posta, Telgraf ve Telefon Nezâreti'ndeki Sıkıntılar

Posta Sevkiyatındaki Sıkıntılar

09 Şubat 1916 tarihinde gerçekleştirilen Meclis-i Mebusân toplantısında 1916 Senesi Posta ve Telgraf ve Telefon İdaresi'nin Bütçesinin Muhtelif Fusul ve Mevaddına 7 323 000 Kuruş İlavesine Dair Kanun Lâyihası münasebetiyle söz alınmış. Milletvekilleri postaların yavaş gittiğinden yakınmışlardır. Bu konu gündeme ilk geldiğinde Vehbi Bey: “... Posta ve Telgraf nezâreti, varidat (gelir) nezâreti olarak değil, bilakis teshilat (kolaylıklar) nezâreti olarak telakki edilmelidir. Bizim postalarımızı bedava ve süratle götürsünler de, isterse varidat olmasın, biz buna razıyız. Bilakis posta sürücülerine fazla para verilmelidir ki, postalarımızı daha süratle götürsünler. Bunda münakasa (ihalelerde eksiltme) usulü değil, müzayede usulü cari olmak lazım gelir.”³⁰ diyerek bir görüş ileri sürmüştür. Bu sıkıntı senelerce devam etmiş ve aradan iki yıl geçmesine rağmen halledilememiştir.

Vehbi Bey, 1916 yılından sonra 2 Mart 1918'de tekrar meclis gündemine gelen postaların sevkiyatı meselesinde görüş bildirmiştir. 1918 Senesi Posta, Telgraf ve Telefon Nezâreti Bütçesi münasebetiyle söz almıştır:

* tasrih etmek: açıklığa kavuşturmak.

²⁹ 10. 03. 1918 (1334), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 3, ss. 86-87.

³⁰ 09. 02. 1916 (1332), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 2, s.262.

“... Bizde posta işletmesi, münakasa ile oluyor ve kim daha ucuz götürecektir ise ona veriyoruz, bir takım da şerait koyuyoruz; şu şartla diyoruz.

Hatta münakasa o kadar ileri gidiyor ki, postayı götürenler, üzerine, Hükümete para veriyorlar; çünkü askerlikten muaf oluyorlar. Binaenaleyh, meccanen* posta götüren bir adam bittabi postanın sürat-i sevkinden alâkadar olmuyor ve bu, pek tabii bir şeydir. Bendeniz postaları, doğrudan doğruya halkın, Hükümetin ve tüccarın evrak, nukud vesairesinin naklini deruhte etmiş bir şirket olarak telakki ederim.

Binaenaleyh, aldığı ücret mukabilinde daha süratle suhuletle bu işi görmeye çalışmalı ve Nezaret, posta sevkettirmek için bulacağı müteahhitleri münakasa usulüyle değil, ikramiye usulüyle bulmalıdır. Yoksa «İstersen daha az para ile götür; isterisen on günde götür» demek doğru değildir.

Bendeniz bu babda bir de takrir takdim ettim. Badema posta muameleatında münakasa usulünü değil, ikramiye usulünü tatbik etsinler. Çünkü münakasa usulü ile postaların hiçbir zaman intizam tahtına gireceğini zannetmem.

Riyaset-i Celileye

Posta İşletme muameleatında münakasa usulünün terkiyle ikramiye usulünün tatbiki hususunun, nazar-ı dikkate alınmasını teklif eylerim.”

2 Mart 1918

Karesi Mebusu

Mehmet Vehbi³¹

Posta işlerindeki aksaklıklar meclis tutanaklarına geçmiş ve bu konuda tartışmaların yaşandığı Vehbi Bey'in görüşlerinden de anlaşılmıştır. Ayrıca iki yılda herhangi bir neticeye varılamadığı da anlaşılmaktadır.

1.2.2.1.4 Jandarma'nın Hangi Nezârete Bağlanması Gerektiği Meselesi

1917 Senesi Jandarma Umum Kumandanlığı Bütçesi görüşmeleri 5 Mart 1917 tarihli toplantıda yapılmıştır. Bütçe görüşmeleri münasebetiyle Jandarma'nın hangi nezârete bağlı olduğu tartışması olmuş ve mebuslar söz almışlardır. Vehbi Bey'de söz almış ve Jandarma'nın Dâhiliye Nezâreti'ne merbut olması gerektiğini söylemiştir, sözlerine şöyle devam etmiştir:

“... Jandarmanın mahall-i muayyeni* yoktur. Jandarma, Harbiye'ye mi merbut? Evet; Jandarma, Dahiliye'ye mi merbut? Evet ; Jandarma, Adliye'ye mi merbut? Evet. Yani Jandarma için bir amir-i müstakil yoktur. Bu mesele, bidâyet-i Meşrutiyetten beri birçok inkılâbat geçirdi, birçok ahvale maruz kaldı.

* meccanen: ücretsiz, parasız.

³¹ 02. 03. 1918 (1334), Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi, D3, Cilt 2, ss. 626,627.

* mahall-i muayyen: belli bir mesken, yer, daire.

Her yerden çeşit çeşit şikayetler vuku buldu. Bu mecliste de uzun uzadıya müzakereler oldu.

Neticede merhum Sait Paşa zamanında bir kararname neşredildi, o kararname ile Jandarma'nın merbut olması lâzım gelen Dahiliye Nezareti'ne raptı bir dereceye kadar temin edildi. Fakat o da kâfi değil. Yine bir taraftan bakılıyor, hudut müdafaa memuru gibi asker tanınıyor, diğer taraftan, dahilin emniyet ve inzibâtını temin etmek için polisin müsellaah bir kısmı addediliyor. bunun için o da maksadı temin edemiyor.

Binaenaleyh, bunu daha esaslı bir şekle ifrağ etmek ve asıl merbut olması lâzım gelen Dahiliye Nezareti'ne raptetmek üzere Dahiliye Encümeninde müzakere edildi. Bendenizde Dahiliye Encümeninde bulunuyordum. Bu 1328 senesi Meclis-i Mebusanda müzakere edildi, kaldı. Çünkü Kararname 1327 tarihinde neşredildi, 1329-1330 da Meclis-i hâzırın küşâdında tekrar müzakere edildi ve üç senedir hâlâ müzakeresi bitmiyor. Bendeniz zannediyorum ki, bu, halledilmeyecek bir mesele değildir.

Çünkü Jandarma, her şeyden evvel, dahildeki âsâyişi temine memur olan kuvve-i müsellehadır. Dâhili âsâyişten Dahiliye Nazırının mesul olmasına nazaran, bunun doğrudan doğruya Dahiliye Nezaretine merbut olması lâzım geldiği evlâbittarik* anlaşılır. Binaenaleyh mesele gayr-i kaabil-i hal* değildir.

Yalnız bunların asker intizam ve terbiyesinde olması icap ettiğinden, bu hususta Harbiye Nezaretine bir hakk-ı teftiş vermek maksadı temin eder.³²

Meclisteki Jandarma'nın hangi nezârete bağlanacağı meselesi çok yönlü bir şekilde tartışılmıştır. Vehbi Bey, özellikle bu kurumun Dâhiliye Nezâreti olmasını istemiştir. Çünkü Jandarma'nın dâhildeki asâyişi temin etmekle görevli olduğunu ve bu yüzden bu kurumun iç işlerinden sorumlu olan Dâhiliye Nezareti'nin idaresinde olmasının daha uygun olacağını belirtmiştir. Fakat Jandarma erlerinin düzen ve terbiyesini teftiş etmek için Harbiye Nezâreti'nin de Dâhiliye Nezâreti'ne yardımcı olması gerektiğini belirtmiştir.

1.2.2.1.5 Dâhiliye Nezâreti Memurlarının Maaşlarının Düzenlenmesi

26 Şubat 1918 tarihinde Meclis-i Mebusan'da *1918 Senesi Dâhiliye Nezâreti Bütçesi* görüşülmektedir. Bu toplantıda vekiller arasında memur maaşlarını düzenleme konusunda tartışmalar yaşanmıştır. Vehbi Bey, sadece nüfus memurlarının değil aynı zamanda taşra memurlarının maaşlarının da düzenlenmesini istemiştir:

“... Yalnız Nüfus memurlarının değil, Taşra Memurin İdaresinin maaşatı da bir nisbet ve intizam dairesinde tertip edilse, daha ziyade muvafık olur.

* evlâbittarik: kesinlikle.

* gayr-i kaabil-i hal: imkansız.

³² 05. 03. 1917 (1333), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 3, s. 67.

Meselâ, yüz elli bin nüfuslu bir kazada Kaymakamdan sonra en büyük idare memuriyet ve hizmetini ifa eden ve ekseriya da kaymakama vekalet eden tahrirat kâtiplerine dört yüz kuruş maaş veriliyor. Halbuki, aynı kazada, Dahiliyenin diğer bir şubesinde istihdam edilen mesela, jandarma takım kâtibine beş yüz veya altı yüz kuruş maaş veriliyor. Keza, Muhâcirin İdaresinin bir kâtibine sekiz yüz kuruş maaş veriliyor, onun yanında nüfus müdürüne altı yüz elli veya yedi yüz elli kuruş maaş veriliyor ki, bunlarda fevkalâde bir nisbetsizlik vardır. Keza Umur-ı Hukukiyye Müdürünün başkâtibine altı yüz kuruş maaş verildiği halde, beş yüz bin nüfuslu bir Livanın başkâtibine üç yüz, dört yüz kuruş maaş veriliyor...

*Taşradaki memurinin de maşatına şimdiden bir meblağ zam edilmesini ve bu teklifin nazar-ı dikkate alınmasını rica edeceğim.*³³

Memur maaşlarındaki düzensizlik ve oransızlık meclis çatısı altında tartışılmıştır. Vehbi Bey, birkaç memur maaşından bahisle dengesizliği göstermeye çalışmıştır. Bu düzensizliğin giderilmesi için az maaş alan taşra memurlarının maaşlarının yükseltilmesini önermiştir ve zam yapılmasını teklif etmiştir. Memurlar arasında maaş dengesizliğinin kalkmasını talep etmiştir.

1.2.2.2 Adlî Alandaki Görüşleri

Adliye Teşkilatı'nın Adaleti Temin Etme Meselesi

3 Mart 1918 tarihindeki Meclis-i Mebusan toplantısında 1918 Senesi Adliye Nezâreti Bütçesi görüşülürken vekiller arasında Adliye Teşkilatı'nın adaleti temin etmediği konusunda tartışmalar olmuştur. Teşkilatın adaleti temsil etmediğini düşünenlerden biri de Vehbi Bey'dir. Toplantıda konuyu şöyle ifade etmiştir:

“... şekli hazırıyla Adliye Teşkilatımız, gerek kanunları ve gerek teşekkülâtı itibarıyla memleketin her veçhile ihkak-ı hak ve tevzî-i adalet meselelerini tamamen temin edemiyor. Mesela 120 bin nüfuslu bir kazada yalnız bir Bidâyet Mahkemesi bulunuyor ve bu Bidâyet Mahkemesi, bütün bu memleketin efradına adaleti tevzi ve temine memur bulunuyor.

*Halbuki teşkilât-ı hâzırası dolayısıyla o mahkeme âzâsından birisinin hasta olması veya berâ-yı maslahat bir tarafa gitmesi, mahkemenin tatilini mucip oluyor. Zaten mahkemeye giden evrak ise, binlere bâliğ oluyor. O evrâkın, Mahkemede, yalnız okunması, Mahkemeyi bir sene işgal eder. Binaenaleyh bir çoğunun hukuku zâyi olup gidiyor. Bir zamanlar Hâkim-i Münferit Sulh Hâkimleri usûl-ı tatbik ediliyor ve bundan halk birçok istifadeler ediyordu. Nezâret-i Celile de bunda bir tecrübe yaptı. Bunu tevsî edecek idi, fakat arkası gelmedi. Bugün memleketin en ziyade ihtiyacı, bittabi kolaylıkla, sürâtle adaletten istifade etmektir.*³⁴

³³ 26. 02. 1918 (1334), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 2, ss. 528,529.

³⁴ 03. 03. 1918 (1334), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 2, s. 637.

Halkın adaletten istifadesini esas alan bir konuşma olduğu görülmektedir. İhtiyacın karşılanması, adaletin temin edilmesi hususu önem arz etmiştir.

1.2.2.3 Ekonomi Alanındaki Görüşleri

Üretimde Âlât ve Edevât, Çekirge, Çinko ve Av Barutu Sıkıntısı

Üretim, bir ülkenin can damarıdır ve ülke üreticinin imkânları dâhilinde gelişir ya da yok olur. İmkân sunarsanız refah seviyeniz artar ve diğer alanlar da o nispetle gelişir. Vehbi Bey'in idari, adli alanlardaki fikriyatından başka ülkenin ekonomisi ile ilgili fikriyatı ciddiye alınacak türdendir. I. Dünya Harbi'nin sıkıntıları tüm dünyayı etkilemişken Osmanlı Devleti'ni etkilemediği - doğal olarak - düşünülemez.

26 Ocak 1918 tarihli Meclis-i Mebusân oturumunda *1918 Senesi Ziraat Bankası Bütçesi* münasebetiyle mebuslar defaatle söz almışlardır. Çiftçinin içinde bulunduğu üzüntü verici durumlar tetkik edilmiş ve ayrı ayrı anlatılmıştır. Âlât ve edevât yoksunluğu, çekirge istilası, av barutu eksikliği, tohumluk eksikliği meclis zabıtlarına geçmiştir. Ziraat Bankası Bütçesi görüşülürken bankanın çiftçinin faydasını gözetmediği, kar amacı güderek çiftçiye imkânlar sunmadığı zabıtlara geçmiştir. Vehbi Bey, bu konuda defaatle söz almıştır ve şöyle belirtmiştir:

“... Bankanın yaptığı muamelât, zürrâa teshilâtta* ziyade muamelât-ı ticariyye ve sarrafiyyedir. Halbuki Ziraat Bankası zürrâin parasıyla teşekkül etmiş bir müessesedir ve zürrâa hizmet etmekle mükelleftir ve vezâifinin ehemmiyetini de bu vazife teşkil eder... bugün zürrâin en ziyade muhtaç olduğu âlât ve edevât-ı zirâiyyeyi Ziraat Bankasının temin ederek köylülere vermesi lâzım gelir... Merkezin muamelât-ı nakdiye-i umûmiyesinin 28 milyon lira vâridatı ve 24 milyon lira tediyâtı olduğunu söylediler.

Binaenalyh, bu hesap ile 4 milyon lira kadar bir paranın, bütçe mazbatasında da zikredildiği veçhile, bankalarda tenmiye edildiği anlaşılıyor. Bu parayı tenmiye edeceklerine, bugün zürrâin fevkalade muhtaç oldukları pulluk ve sapan ve orak gibi âlât ve edevât-ı zirâiyyeyi tedarik edip zürrâa tevzi etseler daha münasip olurdu ve Ziraat Bankasınca, zürrâin ihtiyacı olan harman makinalarının bundan iki sene evvel değil, tam bu sırada getirilmesi lâzım idi.

... Ziraat Nezâreti, taşralarda pulluk vesaire gibi âlât ve edevât-ı zirâiyye ihtiyacının, mümkün olduğu kadar tehvin* ve teminine çalışıyor. Fakat Ziraat Nezâretinin aldığı bütçenin nihayet bir haddi ve bir gayesi vardır.

---

* teshilat: kolaylıklar.

* tehvin: kolaylaştırmak.

Eğer Ziraat Bankası da aynı gayeyi takip etmiş olsaydı, zürrâa daha ziyade istifadeye mazhar olur ve bu iş, asıl vazifedar olan Banka tarafından görülmüş olurdu.³⁵

Ziraat Bankası'nın tarihteki işlevinin üreticiye imkanlar sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Üreticiye tarım araç gereçleri temini için kolaylıklar sağlayacağına bankadaki paranın artırılmasına çalışıldığı ifade edilmiştir. Böylece amaç çiftçi değil bankanın kasasının genişletilmek istendiğidir. Anlaşılan kimse genişlemesinden şikâyetçi değil, şikâyet edilen nokta genişlemeden üreticinin istifade edememesidir. Vehbi Bey, bu sözlerini 4 Mart 1334 tarihindeki *1918 Senesi Ticaret ve Ziraat Nezâreti Bütçesi* görüşmelerinin yapıldığı toplantıda söz alarak tekrar etmiş, yeni düşüncelerle bu sıkıntıya parmak basmıştır ve şunları eklemiştir:

“... Meclis-i Âlide ve her mahfilde, her zaman tekrar edilen bir söz var: Bizim memleket çiftçi memleketidir. Bendeniz iddia ediyorum ki, bizim memleketimiz çiftçi memleketi değildir. Çünkü çiftçinin karnı doyar. Bizim memleketimiz karnımızı doyuramıyor, demek ki biz çiftçi değiliz.

Belki bundan sonra olacak. Çiftçi olabilmek için her şeyden evvel, «âlât ve edevâtı cedide-i ziraiye ile mücehhez olmak» lâzım gelir. Halbuki bugün memlekette adi karasabanın demirinin okkası 60 kuruştur. Ziraatten, zariyattan (zarar veren kuvvetler) ve iaşeden bahsederken, her şeyden evvel, bendenize kalırsa, âlât ve edevat-ı ziraiyeyi temin etmek lâzımdır.

... Mesela bir livaya gönderilen 100, 200 pulluk hiç mesabesinde kalıyor. Hiç olmazsa ihtiyat bulunan sabanlardan zürrâa teminat mukabilinde münasip bir bedel ile verilmek üzere miktar-ı münasip demir celbedilsin.

***İkincisi, «çekirge meselesidir».** Harici düşman kadar bu memleket için mühim olan afetin birisi de çekirgedir. Bu sekiz, on seneden beri Aydın, Karahisar, Karesi ve son zamanlarda Bursa, Çanakkale, Kal'a-i Sultaniye (Çanakkale'nin sancaklarından biri) sancaklarına ve havalisine sirayet etti.*

Zürrâın, bütün sene uğraşıp çalışıp meydana getirdiği mahsulü tam biçeceği bir sırada ve yahut tam idrak etmek üzere olduğu bir anda bu çekirge, bir günün içinde tamamen mahvediyor. Onun için de Nezaret buradan muhtelif suretlerle tahsisat aldı. Gerek rüesayı idare ve gerek memurini aidesi bu hususta ciddiyetle çalıştılar ve muvaffak da oldular; fakat bendenizin temenni edeceğim bir nokta var ki o da, «çinko meselesidir».

Bu çekirge ne kadar müthiş bir afet ise, çinko mevcut oldukça, çekirge de o kadar tedavisi kolay bir marazdır. Bir yerde çinko bulursa, dünyanın çekirgesi oraya hücum etse katıyyen bir zarar yapmanın imkânı yoktur, fakat çinko, bu memlekette istihsâl edilen bir madde olmadığı için bulunamıyor ve vaktinde yetişemiyor.

Bendeniz, Nazır Beyefendiden rica ediyorum. Çekirge tohumu görüldüğü mahallere miktarı kâfi çinko yetiştirsin. Çünkü çinko olduktan sonra çekirgenin hiçbir zarar ika etme ihtimali yoktur.”³⁶

³⁵ 26. 01. 1918 (1334), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 2, ss. 92-93.

Mecliste âlât ve edevât sıkıntısı, çekirge sıkıntısı, çinko sıkıntısı açık bir şekilde belirtilmiş; bu sıkıntılara çare yolları Vehbi Bey tarafından izah edilmiştir. Ayrıca, 1918 Senesi İmalat-ı Harbiye Müdüriyeti Umumiyesi Bütçesi görüşmelerinde yine söz almış:” ekim yapılan alanları korumak için çiftçiye yeterli barut verilsin!” demiştir ve şöyle devam etmiştir:

“... zeriyyatta da zer edilecek mezruatın* muhafaza ve idame edilmesi lâzım gelir.

Malumualinizdir ki, taşrada yazlık zeriyyat, mısır ve buna şebih olan mezruattır. Bu mahsulat, yabani yabani hayvanların taarruzuna maruz kalıyor ve bunları beklemek icap ediyor. Hatta bu hayvanlar, bazı yerlerde çekirge ve emrazı nebatiye kadar da müthiş tesirat ika ediyorlar. Bunun için zürrâa, mezruatı beklemeye mecburdur. Tabii bekler iken de silahı ile bekleyecektir. Onun için «av barutu»na zürrân ihtiyacı vardır. Taşralarda pek çok zaman ve en lüzumlu vakitlerde bu av barutunu bulmanın imkanı yoktur.

Hatta buraya kadar müracaat edip yarımşar, birer kilo barutu muhtelif vasıtalarla, muhtelif delaletlerle ve bin müşkilat ile tedarik ediyorlar. Sırf eshab-ı namusa ve erbab- ı ziraata mikdar-ı kâfi barut vermek, acaba kabil değildir? Bilhassa bu zeriyyat mevsiminde zürrâa barut verilirse, bunun pek ziyade faydası olacaktır. Bunun için bu zürrâa barut verilsin ve zeriyyat da muhafaza edilmiş olsun.”³⁷

Meclisin tabii olarak en önemli görevlerinden birisi de hiç şüphesiz üreticinin lehine kararlar almaktır. Çünkü ekonominin en önemli temel taşı “üretmek”tir. Üretim için kolaylaştırmak, imkânlar sunmak, desteklemek elzemdir. Meclis-i Mebusân’da işte bu konulardaki sıkıntılar açıklanma imkanı bulmuştur. Vehbi Bey, bu sıkıntıları âlât ve edevât yoksunluğu, çekirge istilası sıkıntısı, çekirgeyi yok edecek çinko eksikliği ve yabani hayvanların zararlarını önlemek için gerekli olan av barutu eksikliği şeklinde izah etmiş ve bunların halledilmesinin ehemmiyetine değinmiştir.

Tohumluk Sıkıntısı

1917 Senesi Ticaret ve Ziraat Nezâreti Bütçesi görüşüldüğünde de bazı mevkilerde kuraklık ve çekirge istilası dolayısıyla tohumluğun kalmadığını ve bu duruma çare bulunulması gerektiğini Vehbi Bey şöyle ifade etmiştir:

---

³⁶ 04. 03. 1918 (1334), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 2, ss. 678-679.

* mezruat: ekim yapılacak alan, tarla.

³⁷ 25. 02. 1918 (1334), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 2, s. 494.

“... memleketin mabihil kıvamı ve kıyâmı* malumualileridir ki, ziraattır. Bu ziraata şimdi fevkalade ehemmiyet veriliyor ve Nezaret elinden geldiği kadar çalışıyor... bu sene Memalik-i Osmâniye'deki kışlık zeriyyat, mümkün olduğu derecede temin edilebilmiştir. Fakat önümüzde yazlık zeriyyatı var.

... bizim dairei intihabiyemizde bilhassa bazı menatikda sırf bu yazlık zeriyyat ile taayyüş ederler*. Bazı mevakide de kışlık tohum bulunamayacağı için bilmecburiye yazlık zeriyyatta bulunacaklardır. Bendenizin işittiğime nazaran bu mevakide, geçen senenin kurak gitmesi ve çekirge olması hasebiyle tohumluk kalmamıştır.

Nezaret, Romanya'dan gelecek tohumluğu verecektir. Romanya'dan tohumluğun gelmesi halin ve havaların müsaadesine menuttur. Halbuki bazı mevakide zeriyyat, eğer vaktiyle yapılmazsa, havaların kuraklığı hasebiyle oralarda zeriyyat olamaz.

Binaenaleyh, oralarda Cihet-i Askeriyye namına ithal edilmiş olan Aâr zahirelerinden bu tohumluğun verilmesini teklif ediyorum ve Nazır-ı Muhteremin* de bu babda bir teşebbüsü olup olmadığını anlamak istiyorum. Sonra Romanya'dan gelecek zahireler, Cihet-i Askeriyyeye devrolunabilir.³⁸

Osmanlı Devleti'nde ticaret ve tarım işlerini Arpa Eminliği yürütmüştür ve bu kurum daha sonra Tanzimat Dönemi'nde Ticaret ve Ziraat Nazırlığı olarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Meclis görüşmelerinde memleketin en mühim konularından olan üretim ve üretimdeki sıkıntılar tartışılmıştır. Farklı fikriyat olsa da meclisin uzlaştığı nokta her zaman “üreticinin desteklenmesi gerekliliği” olmuştur. Vehbi Bey, tarımın yapıldığı bölgeden Karesi'den mebus seçildiği için çiftçinin, üreticinin sıkıntılarını bilmektedir ve bunu meclise de yansıtmıştır. Sıkıntıları anlatıp bırakmamış aksine çözüm yollarını da anlatmıştır. Fakat I. Dünya Harbi çoğu ülkede etkili olduğu gibi Devlet-i Aliyye-i Osmâniye'de de etkili olmuştur. Sömürgeci devletlerin ham madde ve pazar ihtiyacını karşılayacak bir saha gibi gördükleri Memâlik-i Osmaniye'de ekonomik açıdan sıkıntılar olduğu Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridelerinden anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin I. Meşrutiyetle çıktığı parlamenter sistem yolculuğu sekteye uğramış olsa da II. Meşrutiyet'in ilanı ile tekrar ivme kazanmıştır. Seçimle işbaşına gelen mebusların oluşturduğu Meclis-i Mebusân ile atama ile göreve gelen âyânın oluşturduğu Meclis-i Âyân'ın birleşmesiyle Meclis'i Umûmi teşekkül etmiştir. Her ne kadar müdahalelere maruz kalsa da Mebusân Meclisi ayakta kalmayı başarmış ve memleketin kaderine etki etmiştir. Halkın iradesinin mecliste tecelli

* mabihil kıvamve kıyam: temel taşı, memleketi ayakta tutan şey.

* taayyüş etmek: geçinmek.

* Ticaret ve Ziraat Nazırı Mustafa Şeref Bey'dir.

³⁸ 08. 03. 1917 (1333), **Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi**, D3, Cilt 3, s. 107.

etmesi takdire şayandır. Halk sıkıntılarını yine kendi içinden çıkardığı vekillerle meclise yansıtmıştır. İşte böyle bir süreçte Vehbi Bey, ilk kez 1912’de II. Meşrutiyet Dönemi’nin II. Meclis-i Mebusânı’na Karesi’den mebus seçilmiştir. Ardından 1914’de III. Meclis-i Mebusan’a yine Karesi’den mebus seçilmiştir ve bu mecliste idarî, adlî ve ekonomi alanlarında söz almış görüşlerini alenen ifade etmiştir.

Osmanlı Meclis-i Mebusânı III. Dönemi (1914-1918) I. Dünya Harbi’nin ateşli devrelerine denk gelmektedir. Osmanlı Devleti’nin de çeşitli cephelerde mücadele etmek zorunda kaldığı ve sayısız şehit verdiği muazzam bir harbin içinde idare edilmeye çalışan bir meclisin çalışmalarında sekteye uğramadığı anlaşılmaktadır. Özellikle savaş ile ilgili kararların daha çok alındığı bir çalışma dönemi olduğu açıktır. İtilaf Devletlerinin galibiyetiyle neticelenen harbin sonunda Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri arasında ateşkes antlaşmaları imza edilmiştir.

Ahmet İzzet Paşa kabinesi İtilaf Devletleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması’nı imzalamış ve Osmanlı Devleti siyasi, sosyal ve ekonomik sıkıntıya düşeceği karışık bir döneme girmiştir. 30 Ekim 1918’de imza edilen ateşkes antlaşmasından sonra ülke İtilaf Devletlerinin işgaline uğramış, bu sıkıntılı ve karışık dönem Padişah VI. Mehmed Vahdettin tarafından 21 Aralık 1918 tarihli, Meclis-i Mebusân’ı “zorunlu siyasi sebeplerden” dolayı kapattığını bildiren iradesinin okunmasıyla sona ermiştir.³⁹ Böylelikle Vehbi Bey’in de Osmanlı Meclis-i Mebusânı’ndaki tarihi görevi sona ermiştir. Bundan sonra memleketi Karesi’ye geçerek işgalci güçlere karşı kurulmuş olan Redd-i İlhak Cemiyeti’nde aktif olarak yer almış, Kuvâ-yı Millîye’nin kuruluşuna katkıda bulunmuştur. Müslüman Türk Milleti’nin haklı mücadelesini Batı Anadolu’da hamiyetperverlerle teşkilatlandırmaya çalışmıştır.

Vehbi Bey, 12 Ocak 1920’de İstanbul’da açılacak olan Son Osmanlı Meclis-i Mebusanı⁴⁰’na katılmamıştır. Çünkü Kuva-yı Millîye ruhu için mücadele ediyor ve Balıkesir Kongreleri ile Müslüman Türk’ün haklı mücadelesini teşkilatlandırmaya çabalıyordu. 9 Ekim 1919 tarihli *İntihap Kararnamesi* ile iki dereceli bir seçim süreci Aralık’ta başlamıştır.⁴¹ Nitekim Heyet-i Temsiliye’nin çabalarıyla açılması sağlanan Son Osmanlı Meclis-i Mebusânı 28 Ocak 1920’de Misak-ı Millî’yi yani Ahd-ı

³⁹ Eraslan ve Olgun, **Osmanlı Devleti’nde Meşrutiyet ve Parlamento**, s. 137.

⁴⁰ Yalçın ‘ve diğerleri’, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 185.

⁴¹ Rıdvan Akın, **TBMM Devleti (1920-1923)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008, s. 42.

Millî⁴²'yi millî bir program olarak gizli oturumda görüşmüş ve bu program bütün milletvekilleri tarafından kabul edilerek imzalanmıştır.⁴³ Ahd-ı Millî Beyannamesi, Edirne Milletvekili Mehmet Şeref Bey tarafından Meclis-i Mebusân'ın 17 Şubat 1920 günkü oturumunda açıklanarak, meclisçe onaylanması teklif edilmiş ve Beyanname oybirliği ile kabul edilmiştir.⁴⁴

Mondros Mütarekesi öncesi işgal edilmemiş Osmanlı topraklarının bir bütün teşkil ettiği ve işgallerin karşısında bir duruş sergilendiği böyle bir Millî Ahd'a İtilaf Devletleri tepki göstermişler ve bu Millî Misak'ın birleştirdiği Türk halkı içinde ayrılık çıkartma politikasına girişmiştir. Özellikle de İzmir'in Yunanlılarca işgalinden sonra Anadolu halkınca oluşturulan Kuvâ-yı Millîye birlikleri işgalci güçlerin daha da hırçınlaşmasına sebep olmuştur. "İtilaf Devletleri 15 Mart 1920'de ortak bir nota yayınlamışlardır. İtilaf devletleri barışın sağlanması için uğraşılırken, ittihatçı fikirleri temsil eden bazı kişilerin millî bir teşkilât kurup, yeniden savaş devrini açtıklarını, bu yüzden de İstanbul'un geçici olarak işgal edileceğini, buna karşın saltanat otoritesinin yıkılmayacağını, Türklerin İstanbul'dan yoksun bırakılmayacağı, ancak, bu iyi niyetin uygulanabilmesi için herkesin emirlere uyması gerektiğini ve bazı kişilerin tutuklandığını açıklamışlardı."⁴⁵

15 Mart'ta İstanbul'da mülkî ve askerî tanınmış 150 Türk aydını tutuklanmıştır ve Mondros Ateşkes Antlaşması hükümleri gereği 16 Mart 1920 günü İstanbul İtilaf Devletleri tarafından resmen işgal edilmiştir. Aynı gün İngilizler Şehzadebaşı Karakolu'nu basarak Türk askerlerini şehit etmişlerdir. Meclis-i Mebusân'ın akşam oturumunda da meclisi basarak Rauf ve Vasıf Beyleri tutuklamışlardır.⁴⁶ Son Osmanlı Meclis-i Mebusânı da bu antidemokratik şekilde kapanmış oldu. İtilaf Devletleri, İstanbul Hükûmeti'nin sessizliğinden de faydalanarak Müslüman Türk halkını ezme yollarına başvurmaktan çekinmemiştir.

Vehbi Bey, Nisan 1918'de mebusluktan ayrılarak Afyonkarahisar müstakil sancağı mutasarrıflığına tayin edilmiştir. Mondros Mütarekesi üzerine Aralık 1918'de Çatalca müstakil mutasarrıflığında bulunmuştur. Yunan askerî işgali altında

⁴² Nejat Göyünç, "Musul, Misâk-ı Millî'ye Dahil Midir, Değil Midir?", **Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 47.

⁴³ İlker Alp, "Misâk-ı Millî", **Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 188.

⁴⁴ Fahir Armaoğlu, "Tarihi Perspektif İçinde Misâk-ı Millî'nin Değerlendirilmesi", **Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 18.

⁴⁵ Yücel Özkaya 've diğerleri', **Millî Mücadele Tarihi**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2005, Cilt 1, s. 257.

⁴⁶ Yalçın 've diğerleri', **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 188.

bulunan Çatalca'da Bâbîâli'den hiçbir talimat almaksızın Yunanlılar'ı bütün memleket işlerinden uzaklaştırmayı başarmış Şubat 1919'da Damad Ferid Paşa hükümeti tarafından Çatalca mutasarrıflığından azledilince tekrar Balıkesir'e dönmüştür. Son Osmanlı Mebusân Meclisine katılmamış; Mondros Mütarekesi'nin şartlarına boyun eğmemiş, memleketin bağımsızlığa susamış vatansever halkının Millî Mücadele için teşkilatlanmasına katkıda bulunmuştur. Redd-i İlhak Cemiyeti'nde yer almıştır. Beş kez düzenlenecek olan Balıkesir Kongrelerinde başat rol oynamıştır. Hatta kongrelerin üçünde başkanlık da yapacaktır. Son Osmanlı Mebusân Meclisine katılmayan Vehbi Bey, ara verdiği mebusluk görevine 23 Nisan 1920'de açılacak Büyük Millet Meclisi'nde tekrar Karesi milletvekili olarak dönecek ve Maarif Vekilliği dahi yapacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BALIKESİR KUVÂ-YI MİLLÎYESİ'NDEN BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NE GEÇİŞ

2.1 Vehbi Bey'in Balıkesir Kuvâ-yı Millîyesi'ndeki Faaliyetleri

I. Dünya Harbi tamamlanmış, İtilaf Devletleri ile Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan ve Osmanlı Devletleri arasında ateşkes antlaşmaları imzalanmıştır. 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile Osmanlı Devleti baskı altına alınmaya çalışılmıştır. Türk halkı yok edilmeye, işgallerle sindirilmeye çalışılmıştır. Lakin Türk halkı bu acımasızca işgallere ilk etapta milis güçlerle karşılık verecektir. Yurdun dört bir yanından gelen işgal haberleri Balıkesir'de de yankı bulmuş ve halk örgütlenme çabası içine girmiştir.

Vehbi Bey, Damat Ferit Paşa hükümeti tarafından Şubat 1919'da Çatalca Mutasarrıflığı'ndan azledilince Karesi'ye dönmüştür. İşgal havadisinden oldukça müteessir olmuş ve Kuvâ-yı Millîye'yi Balıkesir'de etkin hale getirmeye çabalamıştır. 14 Nisan–2 Mayıs 1950 tarihleri arasında Balıkesir Postası isimli yerel gazeteye Kuvâ-yı Millîye sürecine nasıl gelindiğini, Balıkesir'de teşkilatlanmanın nasıl olduğunu *Milli Mücadele'de Balıkesir* adlı *Makaleleri* 'nde anlatmış ve I. Dünya Harbi'ne, harbin neticelerine şöyle değinmiştir:

“... Ben hiçbir ferdin ne yazdıklarına, ne de şahıslarına bakmıyarak, reyimin takdirıyla birinci gününden sonuncu gününe kadar içinde yuvarlanmış ve sevk-i kaderle başında bulunmuş olduğum Kuva-yı Millîye'nin beşiği bulunan Balıkesir'deki millî hareketin nasıl olduğunu kısaca ve bu meyanda alınan kararların suretlerini ve bunların sâiklerini hatırımda kaldığı kadar anlatacağım...”

Birinci Cihan Harbinde:

- 1- İdâri bozukluk
- 2- Suistimal
- 3- Vasıtasızlık (yol, şimendifer, vapur, harp âletleri)

neticesinde ittifak devletleri (Türkiye, Almanya, Avusturya, Bulgarya) dört sene uğraştıktan sonra itilâf devletlerine (başta İngiltere, Fransa, İtalya olmak üzere 60'tan fazla devlet) mağlup olmuş ve hepsi ayrı ayrı birer mütâreke imzalamıştı. Bizim hükümetimiz de Mondrosta bir mütâreke-nâme imzaladı.

Avrupalıların Türklere karşı verdikleri söze, geçmişte ne derece riâyetkâr oldukları tarihimizin tetkikinden de anlaşılacağı veçhile, Türk saltanatının ve İslâm Hilâfeti'nin o gün için düşmanları fırsat-ı ganîmet bilerek Türk yurdunu parçalamaya yeltendiler. Daha harp sırasında İstanbul'u rus çarına ve İzmir'i İtalyan kralına hediye etmişlerdi. Harbi müteâkip bozulan ordumuz ve İtilâf ve

Hürriyet Fırkası'nın beceriksiz hükümetlerine karşı hâkimane bir vaziyet alan itilâf devletlerinin gayr-i medeni hareketleri karşısında memleketin vatansever evlâdı ıztıraba düşmüştü.⁴⁷

Mondros şartlarının ağırlığı ve işgallerin milleti üzüntüye sevkettiği ifade edilmiştir. İtilaf güçleri asırlardır İslâm Hilâfeti'ni ve Osmanlı Devleti'ni yıkma fırsatı bulamamışlardı. 30 Ekim onlar için büyük bir fırsat olmuştur.

2.1.1 Mondros Mütarekesi'nden Sonra Millî Bilincin Uyanması

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'ni takiben İngilizler, ilk olarak zengin petrol yataklarına sahip olan ve uzak doğudaki sömürgelerine ulaşmasını kolaylaştıracak konumdaki Musul'un işgalini gerçekleştirmekle ekonomik ve dış politik hedeflerine ulaşmak konusunda önemli bir avantaj elde etmiştir. Ardından 9 Kasım 1918 tarihinde Musul'un işgaline lojistik destek sağlayabilmek için İskenderun Limanı'nı işgal etmiştir. 13 Kasım 1918'de İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan gemilerinin teşkil ettiği 61 parçalık İtilâf donanması, İstanbul'a gelmiştir. İngilizler, işgal sahalarını genişletmişler ve 1 Ocak 1919'da Antep, 22 Şubat 1919'da Maraş, 24 Mart 1919'da Urfa'yı işgal etmişlerdir. Daha sonra bu bölgelerin işgali 1 Kasım 1919'da Fransa'ya devredilmiştir. İngilizler ayrıca 24 Aralık 1918'de Batum'u işgal etmişlerdir. 5 Mayıs 1919'da Samsun'a 200 kişilik bir askerî birlik çıkarmışlar, 13 Nisan 1919'da Kars'ı işgal etmişlerdir. İtalyanlar da 28 Mart 1919'da Antalya'yı işgal etmişler, 26 Nisan 1919'da Konya'ya bir tabur asker göndermişler, 4 Mayıs 1919'da Kuşadası'nı, 11 Mayıs 1919'da Fethiye, Bodrum, Marmaris'i işgal etmişlerdir.⁴⁸

Mütareke şartları gereği olarak Fransız Kuvvetleri'ne ait müfrezelerce Balıkesir İstasyonu ve Balya kontrol altına alınmıştır.⁴⁹ Balıkesir'de bulunan bir Fransız irtibat subayı askerleriyle birlikte İplikçi Hâzım Efendi olarak tanınan kişinin evine yerleşmiştir. Yurdun her köşesinde olduğu gibi Balıkesir ve çevresinde düzen kalmamıştı. Dağlık yöreler asker kaçakları ve eşkıyâ doluydu. Bunlardan 432'si, Pâdişah'ın affetmesi neticesinde gelip Hükûmete teslim olmuştu. Balıkesir'in Ayvalık ve Kapıdağ çevresinde çeşitli Rum çeteleri dolaşmaktaydı. Görünüşte bir hükûmet vardı, lakin otorite yoktu! 1919 yılının Ocak ve Şubat aylarında Batı

⁴⁷ M. Vehbi Bolak, "Millî Mücadelede Balıkesir", **Balıkesir Postası Gazetesi**, 13 Nisan 1950, s. 2, 3.

⁴⁸ Mehmet Evsile, **Millî Mücadele Tarihi**, Samsun: Etüt Yayınları, 2012, ss. 4-5.

⁴⁹ Fevzi Hatipoğlu, "Hâtırat", **Balıkesir Postası Gazetesi**, 13 Mart 1945, s. 2.

Anadolu'daki İtlâf Devletleri subaylarının davranışları oldukça kışkırtıcıydı. O sıralarda İzmir Valiliği'nde Nurettin Paşa bulunuyordu. 1919 yılı Martında Nurettin Paşa bir beyannameyle millî amaçları bir noktada toplamak ve halkın mâneviyatını yükseltmek için İzmir'de *Müdâfaa-i Hukûk-ı Osmânîye* adı altında bir kongre yapmalarını teklif etti ve bu teklifini bildiren telgrafların altını doğrudan kendisi imzaladı. Kongre için İzmir'e sancaklardan dört, ilçelerden ikişer delege çağrıldı. Balıkesir'de şehrin ileri gelenleri toplanarak, kongreye iştirak edecekleri tesbit ettiler. Buna göre Balıkesir Mutasarrıflığı adına Merkez, Edremit, Burhaniye, Balya, Bandırma, Gönen, Sındırgı, Erdek, Ayvalık'tan katılan temsilciler 15 Mart 1919'da İzmir'e hareket ettiler. İzmir Müdâfaa-i Hukûk-ı Osmânîye Cemiyeti'nin 37 belediye başkanı, 37 müftü ve yüzlerce delegeden oluşan kongresi 17 Mart 1919 günü Birinci Beyler Sokağı'ndaki Millî Sinema'da toplandı. Toplantı üç gün sürdü. Kongrenin toplandığı gün Nurettin Paşa, vâililik görevinden alındığından haberi vardı. Ardından İstanbul Hükûmeti Vâli Vekilliği ve 17. Kolordu Kumandanlığı görevlerinden de aldı. Böylelikle İzmir'e kongreye gidenler olumlu bir iş yapmadan dönmek zorunda kaldılar. Lakin her şeye rağmen bu kongre iki bakımdan yarar sağlamıştır. Bunlardan birincisi, düşmana karşı silâhlı mücadele fikrinin doğmasıdır. İkincisi de, üst kademedeki yöneticilerle eşraf arasında işbirliğinin doğmasıdır.⁵⁰

Bu cemiyeti toplama fikriyatı ileride Balıkesir'e ve diğer bölgelere sirayet edecek millî birlik ve beraberlik fikriyatı Kuvâ-yı Millîye'yi hâkim kılacaktır. Özellikle de Vehbi Bey içinde böyle toplantıların oluşturulmaya çalışılması olumlu bir örnek teşkil edecektir. Bu toplantılardan ilham alınarak Balıkesir'de kongreler yapılacaktır. İtilaf güçleri, ulema, umera ve fukaranın müşterek düşmanları olacaktır; bu işgali fırsat bilen düşmanlara, ancak din ü devletin bekası düşüncesiyle hareket edecek hamiyetperver Müslüman Türk halkı ağır bir şekilde karşılık verecektir. İtilâf devletleri o sırada İtalya'nın iç karışıklıklarından ve mütarekenamenin elastikî kelimelerinden istifade ile İzmir'in işgalini kararlaştırarak Bâbüâlî'den muvafakat alırlar.⁵¹ Bu arada Balıkesir'de bir takım kıpırtılar olduğu da İstanbul'a bildirilmişti.⁵²

---

⁵⁰ Mediha Akarşan, **Türk Millî Mücadelesi'nin Balıkesir Cephesi**, Ankara: Öteki Yayınevi, 1998, ss. 55-59.

⁵¹ V. Bolak, "Millî Mücadelede Balıkesir", **Balıkesir Postası Gazetesi**, 13 Nisan 1950, s. 3.

⁵² Aydın Ayhan, "İzmir'in İşgali Sırasında Balıkesir", **Millî Mücadele'de Balıkesir**, İstanbul: Türkp petrol Vakfı Yayını, 1986, s. 33.

2.1.2 İzmir'in İşgali ve İşgalden Sonra Balıkesir'de Oluşan Kamuoyu

İzmir, 15 Mayıs 1919 tarihinde saat 07.30'da işgal edilmeye başlandı ve herhangi bir askerî mukavemet görmeden Yunanlılar tarafından kısa sürede şehir teslim alındı.⁵³ Memleketin her yerinde olduğu gibi Karesi'de İzmir'in işgali büyük tepki uyandırdı. Bu durum, vatan ve millet sevgisini ön plânda tutan Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin kurulmasına zemin hazırladı.⁵⁴ Karesi eski yöneticisi Hacim Bey, Vâsıf (Çınar), Hulusi, Vehbi, Mehmed ve Şevki Beylerin bir araya gelmesi ile de *Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti* kurulmuş, etkin çalışmalarını başlatmıştı.⁵⁵

İzmir'in işgalinden bir gün sonra, öğleden önce İzmir'den Balıkesir Belediyesi Başkanlığına "İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edildiği, bu işgali reddetmeleri gerektiğini, protesto edilmesi ve silahla müdafaa için vatan savunmasına katılınması gerektiği" şeklinde telgraf ulaşmıştır. Bunun üzerine Belediye Reisi Keçeci Hâfız Mehmed Emin Bey harekete geçer, Maarif Müdürü Sabri Bey bu telgrafı okur ve Belediye Meclisi toplantıya çağrılır. Bu toplantıya halk da katılır. O akşam (16 Mayıs) şimdi Balıkesir'deki Saat Kulesi yanında, eski Belediye'ye bitişik *Okuma Yurdu*'nda toplanılır. Halk akın akın Okuma Yurdu'na gelir.⁵⁶ Toplantıya siyasi düşünce farkı (itilafçı, ittihatçı veya müstakil) gözetilmeden şehir ileri gelenleriyle Rum ve Ermeni cemaatlerinin ileri gelenlerinin davet edilmesine karar verildi. Böylece din ve ırk farkı düşünülmeden mühim bir davranış ortaya konmuştu. Bu arada yapılacak toplantıya Karesi eşrâfından Vehbi Bey'in riyaset etmesi de kararlaştırılmıştı. Balıkesirlilerin büyük bir kısmı 16 Mayıs Cuma günü öğleden sonra toplantıya koşmuştu. Okuma Yurdu'nda ayakta duracak yer kalmamıştı. Salonun baş tarafında Balıkesir eşrâfından sevilen ve sayılan kimseler bulunuyordu. Bundan başka Rum ve Ermeni papazlarıyla, Osmanlı Bankası Müdürü, Ermeni Avukat Peron, Kuyumcu Karabet efendiler oturuyorlardı. Salonda kalabalığa rağmen hüzünlü bir sessizlik hâkimdi. Olağanüstü toplantı, önceden kararlaştırıldığı gibi Vehbi Bey'in başkanlığında olarak açıldı. Evvela yukarıda zikredilen İzmir'den gönderilen telgraf okundu. Bu telgraf salonda büyük bir heyecana sebep olmuştur.

⁵³ Mustafa Kemâl Atatürk, **Nutuk**, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1981, Cilt 1, s. 2.

⁵⁴ Mücteba İlgürel, **Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Kongreleri**, İstanbul: Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan (İÜ. Edebiyat Fakültesi Neşriyatı), 1973, s. 63.

⁵⁵ Özkaya 've diğerleri', **Millî Mücadele Tarihi**, s.172.

⁵⁶ Akarslan, **Balıkesir Cephesi**, ss. 61-62.

Kimsenin ağzını bıçak açmıyordu. Toplantı başkanı olarak Vehbi Bey, halka şu veciz hitâbede bulundu:

“*Huzzâr-ı kirâm!..*

Vatan-ı azizimiz büyük bir tehlikeye maruzdur. Yanı başımızda İzmir, Düvel-i itilâfiyenin müsaade ve müsamahasıyla Yunan orduları tarafından iki gündün beri işgal edilmiş bulunmaktadır. Ve şimdi elimde bulunan şu telgraf, kalb-i milleti dağdâr* ve rahnedâr* eden bu hâdise-i müellimeyi bize ihbâr etmiş bulunmaktadır. Bu tecâvüz-i elîmâne karşısında hukuk-ı milleti sıyânet etmek ve menâfi-i memleketi korumak ve bu hususlarda konuşmak üzere burada ictimâ etmiş bulunmaktayız. Herkes mütalâatını serbestçe serd-ü ityân* etmelidir. Her vatandaş ne buyuracaksa onları dinleyip, ittihâz-ı mukarrerât eyleyeceğiz.”⁵⁷

Vehbi Bey’in başkanlığını yaptığı Okuma Yurdu Toplantısı’nın muazzam yankı uyandırdığı, millî bilinci, duyguyu harekete geçirdiği açıktır. Evvela gelen telgrafta askeri müdafaaya çağrı yapılması da halkta daha büyük bir heyecan uyandırmış olsa gerek Okuma Yurdu’na ilgi gösterilmiş. Böylece Vehbi Bey’in de Balıkesir Kuvâ-yı Millîyesi’ne ilk katkısının bu toplantı olduğu anlaşılmaktadır. Balıkesir Postası Gazetesi’nde *Makaleleri*’nde bu anları şöyle anlatmıştır:

“... Şimdi Belediye nikah salonu olan o zamanki Okuma Yurdu’nda toplanıldı. Bu içtimaa Rum ve Ermeni cemaatleri ruhâni reisleri ve ileri gelenleri dâvet edilmişti. Tâ ki bu hareketin kendi aleyhlerinde olmayıp vatandaş ünvâm taşıyan her ferdi içine aldığı göstermek ve şikâyetleri önlemektir. Toplantının başına beni münasip gördüler. Uzun münakaşalar, heyecanlı hitâbeler oluyordu. Salon dolmuştu. Kapıda dikilmekte olan Leblebici Râşid Efendi yarı keyif bir vaziyette protesto hatiplerine bağırarak «bu iş protesto ile olmaz, bunun cevabı namlunun ucunda» diye bağırды.. Ve en doğru sözü söyledi.

Çünkü Avrupa siyâsilerinin hakka, adâlete değil ancak kuvvete taptıkları bütün tarihimiz boyunca görülmüş, hele Balkan Harbi’nde Türklere yapılan canavarca zulümler lâkaydâne seyredilmiş, çiğnenen çoluk-çocuğun arşa varan feryadına kulak tıkanmış, harp başlamadan bizim galebemiz ümidiyle statükonun mahfuz olduğunu ilân eden itilâf devlet adamları mağlûbiyetimiz üzerine galiplerin galibiyetlerini ittisaf* hakları bulunduğunu ilân etmişlerdi. Bu acı hakikat milletin en vazi’ ferdine kadar anlaşılmuş olduğundan Râşid de bu hakikatı feryad etmişti nitekim öyle oldu.”⁵⁸

* dağdar: pek acıklı, üzüntülü.

* rahnedâr: zarara uğramış.

* serd ü ityân: seviyeli güzel şekilde kelam etmek.

⁵⁷ Mücteba İlgürel, **Millî Mücadele’de Balıkesir Kongreleri**, İstanbul: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Gömlek No: 48706, ss. 62-63.

* ittisaf: vasıflanmak, sıfat sahibi olmak.

⁵⁸ V. Bolak, “Millî Mücadelede Balıkesir”, **Balıkesir Postası Gazetesi**, 14 Nisan 1950, s. 2.

Vehbi Bey, Okuma Yurdu'nda sözlerine devam ederek “ İzmir'in Yunanlılarca işgâlinde katliam yapıldığını, Balıkesir'in işgâlinin de ihtimâl dâhilinde olduğunu, dolayısıyla tedbirler alınması gerektiğini” eklemiştir. Daha sonraki konuşmalarda, Hükûmetin ve Pâdişah'ın ne düşündüklerini öğrenmeden silâhlı mukavemet kararı verilmemesi ve protesto telgraflarının çekilmesi fikri oybirliğiyle kabul edilir.⁵⁹

O gün işgâl vaziyeti ve hükûmetin tutacağı yol karanlık olduğundan ilk iş olarak protestoyu yapmak ve gerekli olan tedbirleri almak üzere yedisi Müslim, dördü gayrimüslim olmak üzere aşağıdaki zâtlar seçilmiştir: Müftü Abdullah Efendi (Nennici), Belediye Reisi Keçeci Hâfız Mehmed Efendi, Vehbi, Hulûsi Zarbali Bey, Maarif Müdürü Sabri Bey, Hoca Abdülgafur Efendi (İştin), Ahmed Vehbi (Çıkrıkçioğlu), Rum papası Yani Kostantin, Ermeni papası Deragont, Osmanlı Bankası Müdürü Papadaki, Avukat Peron.⁶⁰

Seçilen bu mühim eşhâs hemen belediyede toplanır ve çekilecek protestolar hazırlanır. Belediye'deki toplantıya Osmanlı Bankası Müdürü Papadaki Efendi meselenin bir Türk-Yunan dâvâsı olduğunu, hıristiyanların bu protestonâmeğe imza koymalarının sıkıntı yaratacağını, Müslümanlarla beraber olduklarını lakin protestonamenin altına imza koymayacaklarını ve bundan sonra da hiçbir toplantıya katılmayacaklarını ifade etmiştir.⁶¹ İşte memleketin işgaline karşı herkesin elini taşın altına koyması gerekirken gayrimüslimlerin yaptıkları bu davranış “Osmanlıcılık” anlayışının ortadan kalktığı bir kanıtı olmuştur. Balıkesir halkı da işgal ve ihanet haberlerine kayıtsız kalmamıştır. Halk protesto edilmesini istemiş, “Müslüman ve gayrimüslimin kardeş gibi yaşadığı İzmir havâlisinde Yunan Ordusu'nun bulunmasının izahının mümkün olmadığını, din, ırk ayrımı yapmaksızın Osmanlı Hükûmeti tabiyetinde ilerlenmesinin arzu edildiğinin, aksi halde milyonlarca insanın gayr-i medeni bir şekilde yok olacağı, hicret edeceği ya da sefalet düşeceğinin açıkça ifade edildiği” bir protestoname belediyede hazırlanarak hem Sadaret'e hem de İngiliz, Amerikan, Fransız, İtalyan temsilcilerine Vehbi, Mehmed Emin, Ahmed Vehbi, Abdülgafur, Hulûsi, Abdullah ve Sabri⁶² Beylerin imzalarıyla gönderilmiştir. Gayrimüslimlerin bu protesto metnine dâhil olmadıkları anlaşılmaktadır. Bu telgraf 16 Mayıs 1919 tarihi akşamı sadaret makamına çekildiğine göre, Okuma Yurdu ve

⁵⁹ Akarslan, **Balıkesir Cephesi**, ss. 63-64.

⁶⁰ V. Bolak, “Millî Mücadelede Balıkesir”, **Balıkesir Postası Gazetesi**, 14 Nisan 1950, s. 2-3.

⁶¹ Akarslan, **Balıkesir Cephesi**, s. 65.

⁶² V. Bolak, “Millî Mücadelede Balıkesir”, **Balıkesir Postası Gazetesi**, 14 Nisan 1950, s. 3.

Belediye toplantıları saatlerce sürmüştür. Hiç şüphesiz bu telgrafta Balıkesir halkının fedakârlığı yanında birlik ve beraberliğin önemli rolü olmuştur. Bu telgrafi sadaret makamına ve büyük devletlerin siyâsi temsilcilerine gönderebilecek gücü kendilerinde bulabilmişlerdir. *Balıkesir Redd-i İlhak Hey'et-i Merkeziyesi*, 16 Mayıs 1919 günü Okuma Yurdu ve Belediye'deki toplantının ardından ertesi gün ikinci bir toplantı yapılmasını kararlaştırmış, fakat bu toplantıda bazı tereddüt ve endişeler ortaya çıkmıştı. Vehbi Bey, bu durumu Balıkesir Postası Gazetesindeki *Makaleleri*'nde şöyle ifade etmektedir:

“Bu telgraf 16 Mayıs 1919 tarihinde akşam Dersaâdet'e (İstanbul) çekilmiştir. Siyasette mürüvvet ve merhamet, hele galiplerin o günkü hâlet-i ruhiyelerinde yumuşaklık beklemek hamâkat* olacağından, ne gibi bir yol tutulacağı görüşülmek üzere Hulûsi Bey'in evinde toplanmayı düşündük. Fakat ilk toplantıdan pırelenen gayr-i müslimler, bizim harekâtımızı tarassut ettikleri* gibi, hükümetin ne vaziyet alacağı malûm değildi. Esâsen bizi çok düşündüren bir tarafı Adalar Denizi, Bir tarafı Marmara, bir tarafı İzmir, diğer tarafı dağlar ve Bursa ile çevrili vilâyetin ufak bir sebeple itilâf devletleri tarafından işgâli ihtimali idi. Buna vesile vermemek ve teşekkül edip kuvvetleninceye kadar işi gizli idare etmek istiyorduk. Bunun için bu yedi kişi herbiri ayrı sokaktan, fâsıla ile akşamdan sonra Hulûsi Bey'in evinde toplandık.

Orada uzun boylu görüştük. İşgâl hakkında İzmir'den gelen haberler birbirini tutmuyor, «işgâl kuvvetlerinin halka bir şey yapmadığı, yalnız itihatçı ve zâbit gibi kimseleri takip ettiği» yolunda, herpten bezmiş olan halka propaganda zehiri olarak şırınga ediliyordu. Halbuki düşmanın hedefi Türk milletinin cangâhı idi. Bütün dedikoduları bırakarak yerinde tetkikât ve tahkikât yapmak, vaziyeti olduğu gibi anlamak üzere Hulûsi Bey'in mümkün olursa İzmir'e kadar gitmesi, gidemezse gidebildiği yerlerde müdafaanın, halkın, hükümetin vaziyetini görüp gelmesi kararlaştırıldı.⁶³

İşte bu endişe ve tereddütleri bertaraf etmek isteyen ekip, ikinci toplantıyı 17 Mayıs 1919 akşamı Hulûsi Bey (Zarbalı-zâde)'in evinde yaptı. Hatta buraya akşam karanlığında gizlice geldiler. Zira gayrimüslimlerin takiplerinden korkuyorlardı. Toplantıda İzmir'in durumu, işgâl kuvvetlerinin halk'a zulümleri tartışıldı. Halk arasında sadece “ittihatçı ve zâbitlerin Yunan Ordusu'nun takibatına uğradığı”na dâir uydurma haberlerin dolaşmasının mânidar olduğuna dikkat çekildi. Yıllardır devam eden savaşıardan bezmiş olan halk arasında en güzel propaganda böyle yapılabilirdi. Her şeye rağmen durumu yerinde tahkik etmek üzere Hulûsi Bey'in bölgeye gönderilmesine karar verildi. Zarbalı-zâde Hulûsi Bey, mümkün olursa İzmir'e kadar giderek halkın, mahallî idarenin ve müdafaanın durumunu tetkik edecekti.⁶⁴ Hulûsi

* hamâkat: ahmaklık, budalalık.

* tarassut etmek: gözetlemek.

⁶³ V. Bolak, “Millî Mücadelede Balıkesir”, **Balıkesir Postası Gazetesi**, 15 Nisan 1950, s. 2.

⁶⁴ İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, s. 66.

Bey'in evinde 17 Mayıs gecesinde gizlice toplantı yapılır ve Hulûsi Bey'in Manisa'ya gitmesi kararlaştırılır.⁶⁵ Hulûsi Bey, 17 Mayıs gecesini İzmir'e hareket edeceği sırada Balıkesir İstasyonu'nda iken elinde bir yumurta sepeti ve köylü kıyafetiyle İzmir'den gizlice Balıkesir'e gelen Miralay Kâzım (Özalp) Bey'le karşılaşır. Kâzım Bey, Hulûsi Bey'e Manisa cephaneliğinde 60 top, 35.000 tüfek bulunduğunu ve cephanenin düşmana kaptırılmaması gerektiğini söylemiştir.⁶⁶

Vehbi Bey, Balıkesir Postası Gazetesi'ndeki *Makaleleri*'nde Hulûsi Bey'in (17 Mayıs gecesini) İzmir'e gitmek üzere trenle hareket ettiğini, ertesi günü de döndüğünü, 18- 19 Mayıs gecesini Keçeci Hâfız Efendi'nin evinde toplanıldığını, Hulûsi Bey'den alınan malumata göre, İzmir'e girmenin mümkün olmadığını bu sebeple Menemen İstasyonu'ndan geri döndüğü anlaşılmaktadır. Devamında Hulûsi Bey'in Manisa'ya vardığında orada Adliye müdde-i umûmisi olan Balıkesirli Emin Vedat Bey'i bulduğunu ve daha öncede Balıkesir'de müdde-i umûmilik yapan aslen Giritli olan Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey'i ziyaret ettiğini anlatmıştır.⁶⁷ Hulûsi Bey Mutasarrıf Hüsnü Bey'e Manisa cephaneliğindeki top ve tüfeklerin hemen halka dağıtılması gerektiğini anlatır. Hüsnü Bey bu teklifi kabul etmez. O arada, odaya giren Manisa Rum Metropolit, "Efzun taburlarının yakında Manisa'yı işgâl etme hazırlıkları içinde olduğunu" söyler. Bu habere Hüsnü Bey'in çok sevindiğini gören Hulûsi Bey şaşkınlığını gizleyemez (daha sonraki yıllarda Manisa Mutasarrıfı Giritli Hüsnü Bey Yunan tabiiyetine geçerek Atina'ya yerleşmiş, 150'likler listesinin 30. sırasında yer almıştır).⁶⁸

18 Mayıs gecesini Belediye Reisi Keçeci Hâfız Mehmed Efendi'nin evindeki toplantıda ayrıca görüşülen konulardan en önemlisi Ayvalık'ın işgali ve Manisa'nın işgal tehdidi altında bulunmasıydı. Böylece Balıkesir tehlikeli duruma düşmüş oluyordu. Şu halde düşmana karşı ya silahlı bir savunmaya girişilecek yahut henüz tavrının ne olacağı kestirilemeyen İstanbul Hükümeti'ne yardım edilecekti. Toplantılarda genel kanaat İstanbul Hükümeti'nin artık varlığını yitirmek üzere olduğu idi. Mütarekede el konulan silâhların buldukları yerlerden kaçırılması gerekiyordu. Bir müddet evvel bölgede toplanan silahlar Manisa'da camilerde koruma altına alınmış, başlarına da Rumlardan bazıları muhafız olarak dikilmişti. Bu Türkler için haysiyet kırıcı olmuştu... Ancak silahlar kaçırılmamıştır. Nitekim 25

⁶⁵ Akarslan, **Balıkesir Cephesi**, s. 67.

⁶⁶ Fevzi Hatipoğlu, "Hâtırat", **Balıkesir Postası Gazetesi**, 26 Mart 1945, s. 2.

⁶⁷ V. Bolak, "Millî Mücadelede Balıkesir", **Balıkesir Postası Gazetesi**, 15 Nisan 1950, s. 4.

⁶⁸ Akarslan, **Balıkesir Cephesi**, ss. 67,68.

Mayıs 1919’da Manisa, Yunan Ordusu tarafından işgal edildiği zaman 48 bin silâh, 8 kamalı top, 80 kadar kamasız top, milyonlarca cephane Yunanlıların eline geçmiştir.⁶⁹ Hulûsi Bey’in Manisa izlenimlerini Türk Milleti açısından değerlendirmek gerekirse birlik ve beraberliğe en çok sahip çıkılacak dönem olduğu açıktır. Başlarda “Osmanlılık” fikriyatının hâkim olduğu yararlı cemiyetler, gerek gayr-i müslimlerin ihaneti gerek kendi canından kanından vatandaşlarının ihaneti gereği “Millî” bir hal almaya mecbur hale gelmiştir. Evvela birlikte hareket eden şahıslar sonradan saf değiştirmekten geri durmamışlardır. İstanbul Hükûmeti de sükût etmekte sessizce gelişmeleri seyreylemektedir. Vehbi Bey ve arkadaşlarının yazmış olduğu telgrafın en önemli özelliği Balıkesir Redd-i İlhak Hey’et-i Millîyesi’nin sesini duyurmasıdır.

2.2 Birinci Alaca Mescid Toplantısı ve Kuvâ-yı Millîye’nin Teşekkülü

Balıkesir Redd-i İlhak Hey’et-i Millîyesi’nin 18-19 Mayıs 1919 gecesi Belediye Reisi Keçeci Hâfız Mehmed Efendi’nin evinde yapılan toplantının devamında yine aynı gece ikinci toplantı ikinci kez Zarbali Hulûsi Bey’in evinde olmuştur. Bu toplantı saatlerce sürmüş ve istikbale yönelik çok önemli karar alınmıştır. Vehbi Bey, Makaleleri’nde bu önemli kararı şöyle ifade etmiştir:

“ Böyle mahdut arkadaşlarla toplanıp verilen kararların kitle tarafından kabul olunması veya kitleye kabul ettirilmesi hayli güçtür. Bu itibarla büyük ölçüde memleketin ileri gelenlerinden mürekkep ve hatta bütün halkı içine alabilecek bir toplantının yapılması zaruridir. Bu suretle verilecek kararların halka mâl edilmesi, geniş ölçüde müzaheret temin olunması ve aynı zamanda bu suretle hareket edildiği takdirde tatbikatta başarı sağlanacağından, ”⁷⁰

18 Mayıs Pazar günü ikindi namazından sonra “Alaca Mescid”de büyük bir toplantı yapılması gerekliliği oybirliğiyle karara bağlanmıştır. İkinci namazından sonra toplanılacağı gizlice halka duyurulması için de anlaşılmıştır. Bunun için Müezzîn Sarı Hâfız ve arkadaşları görevlendirilir. Bu kişiler çarşıdaki Müslümanların dükkanlarını dolaşarak “İkinci namazından sonra Alaca Mescid’de mevlide buyurun!.. diye toplantıyı haber verirler.⁷¹ İşte bu şekilde gizliden gizliye millet şuurlandırılmaya çalışılmıştır. Mediha Akarşan, *Türk Millî Mücadelesi’nin Balıkesir Cephesi* adlı eserinde bu toplantının 18 Mayıs’ta gerçekleştiğini ifade etmiştir. Lakin Vehbi Bey’in Balıkesir Postası Gazetesi’ndeki *Makaleleri’nde* “18-19 Mayıs gecesi

⁶⁹ İlgürel, **Millî Mücadele’de Balıkesir Kongreleri**, s. 67.

⁷⁰ V. Bolak, “Millî Mücadelede Balıkesir”, **Balıkesir Postası Gazetesi**, 17 Nisan 1950, s. 2.

⁷¹ Akarşan, **Balıkesir Cephesi**, s. 68.

Alaca Mescid’de toplantı yapılması kararı alınmış” olması hasebiyle Birinci Alaca Mescid Toplantısı’nın 19 Mayıs 1919 Pazartesi günü ikindiden sonra yapılmış olduğunu kabul etmek doğru olacaktır.

2.2.1 Birinci Alaca Mescid Toplantısı⁷²

Bu toplantı şehrin merkezinde Alaca Mescid’de 19 Mayıs Pazartesi günü ikinci namazından sonra gerçekleşmiştir. Mescit’te mevlid okunmuş ve mevliden sonra Vehbi Bey ayağa kalkmış *Ey cemâat-i Müslimîn!..* diye söze başlamıştır... İzmir’de yaşanan facialardan bahsettikten sonra :

“Bu fâciaların Balıkesir’in başına gelmesi yakındır. Yapılacak ilhâkî fiilen reddetmek için bir redd-i ilhâk cemiyeti kuralım. Bu cemiyete girmek her Müslümanın borcudur. Bizim atacağımız her kurşun, Şark ve İslâm âleminin ebedî kurtuluşuna, yoksa maazallah ebedî esaretine sebep olacaktır..”

diyerek her türlü kararı almaya yetkili bir hey’etin seçilmesini teklif etmiştir.⁷³ Mevcut nazik durumu özetleyerek halktan görüşlerini ifade etmesini talep etmiştir. Uzun konuşmalardan sonra 40 kişilik bir hey’et seçilmiştir. O devirde her bir üyeye âyân denmiştir. Toplu halde de “Balıkesir yârânı” dendiği vâki idi. Böylece bölgede idâri ve askerî faaliyetlerde söz sahibi olacak bir meclis teşekkül etmiş oluyordu.⁷⁴

2.2.2 Kuvâ-yı Millîye’nin Teşekkülü

Alaca Mescid’deki cemaat dağılmış, kırk kişiden oluşan *Balıkesir Redd-i İlhak Hey’et-i Millîyesi*’nden yedi zât İstanbul’a, dört zât Edremit, Ayvalık mıntıkasına gitmişler vaziyeti incelemişler ve dönüşte yapılan umûmi toplantıda düşmana karşı

⁷² Vakıf Kayıtlarından Zağnos Paşa’nın ikinci hanımı Oruç Bey’in kızı Sitti Nefise Hatun’la oğulları Ali ve Mehmet Çelebi tarafından XVI. asrın başı XV. asrın sonlarında yaptırıldığı öğrenilmektedir. Bu eserin Balıkesir tarihinde önemli olmasının sebebi, 1919 yılındaki Kuva-yı Millîye teşkilatının kuruluş toplantılarının bu mescit de yapılmış olmasıdır. Kuva-yı Millîye, yanmış, ... yıkılmış, ... işgal edilmiş, ... düzenli orduları için tasfiye kararı alınmış bir milletin yeniden doğuş hareketidir. Balıkesir de yakılan Kuva-yı Millîye meşalesinin ışığı tüm Anadolu’yu sarmış, bizleri saran, ısıtan Türkiye Cumhuriyeti güneşi doğmuştur. Balıkesir, bu hareketin ilk ve en kuvvetli halkasıdır.

18 (19) Mayıs 1919’da Alaca Mescit’te mevlit vesilesiyle toplananlar, dinledikleri mevlitten sonra, İlhakî Red ve Millî Mücadele’ye karar vermişlerdir. Ardından sürekli toplanılan Alaca Mescit’te ise silahlı mücadele kararı alınmıştır. Alaca Mescit’te yapılan gizli toplantılarla Millî Mücadelenin temelleri atılmıştır. Bunu sembolize etmek için mescidin önüne anıt ve kitabe dikilmiştir. Mescit kare planlı olup kuzeyi yol, diğer cepheler ise binadır. Kuzeyinde ve doğusunda bulunan küçük avluya kuzeyden girilir. Doğusunda bulunan tek şerefeli minare tamamen taştandır. Mahfil betonarme, mihrap sade, minber ise ahşaptır. Balıkesir Ticaret Odası, **Yaşanacak Şehir Balıkesir**, Balıkesir: Balıkesir Ticaret Odası, 2010, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Demirbaş No: 63310, ss. 49-53.

⁷³ Akarslan, **Balıkesir Cephesi**, ss. 68-69.

⁷⁴ İlgürel, **Millî Mücadele’de Balıkesir Kongreleri**, s. 68.

silahlı müdafaaya karar verilmiştir. Bu karar herkes tarafından da kabul olunmuştur. Silahlı kuvvetlerin toplanmasına başlanmıştır. Bu suretle Balıkesir'de Kuvâ-yı Millîye teşekkül etmiştir. *Balıkesir Redd-i İlhak Hey'et-i Millîyesi*'ne seçilenler şunlardır:

- 1- Mehmed Vehbi (Bolak)
- 2- Siverek Mebusu Vehbi Bey (O sıralarda Balıkesir'de bulunuyordu.)
- 3- Müftü Ninnici Abdullah Efendi
- 4- Abdülğafur Efendi
- 5- Belediye Reisi Keçeci Hâfız Mehmed Emin Bey
- 6- Zarplızâde Hulûsi Bey
- 7- Tireli Sabri Bey
- 8- Dava Vekili Saadettin Bey
- 9- Kocabıyık Zâde Mehmed Efendi
- 10- Abdüsselam Zâde Cemil Efendi
- 11- Arapzâde Saadettin Bey
- 12- Beypazarlı Hâfız Mehmed Efendi
- 13- İbrahim Bakır Efendi
- 14- Kuyumcu-zâde Ali Efendi
- 15- Abdülaziz-zâde Mecdi Efendi mahdumu Ahmed Nur Efendi
- 16- Dâvavekili Said Bey
- 17- Ocâkî-zâde Talât Bey
- 18- Nüfus müdir-i sâbıkı Hakkı Bey
- 19- Marmara Nahiyesi Müdürü İsmail Hakkı Efendi
- 20- Girîdî-zâde Muhittin Bey
- 21- Ahmed Vehbi Bey (Çıkrıkçioğlu)
- 22- Gönenli Osman Bey
- 23- Kunduracı Nuri Usta
- 24- Dâvavekili Süleyman Sâdi Bey
- 25- Lâz Hacı Mustafa Efendi (Kangal)
- 26- Hoca Âsım Efendi
- 27- Budak-zâde Hâfız İsmâil Efendi (Melek-zâde Hacı Hâfız Mehmed Efendi)
- 28- Hâfız Eminüddin Efendi (Çeliköz)
- 29- Hâfız Haydar Efendi

- 30- Muzaffer Efendi
- 31- Binbaşı mütekâidi Ahmed Bey
- 32- Mütekâid Alaybeyi Rıza Bey
- 33- Kadı-zâde Mustafa Efendi (Hoca Süleyman Vehbi Efendi)
- 34- Yürük İbrahim Efendi
- 35- Keşkek-zâde Hacı Eşref Efendi
- 36- Yırcalı-zâde Şükrü Efendi
- 37- Basribey-zâde Şevki Bey
- 38- Somalı Hacı Hâfız Efendi
- 39- Arnavut Rasim Bey
- 40- Hacı Kâmil Efendi

Bu kırk kişinin hepsi o gün için iyi adam olmakla beraber içlerinde müdafaanın aleyhtarları da olmuştur. Bunlar hâriçte bulunup doğru söze hile karıştırmamaları için Hey'ete alınmışlardır. Nitekim bunlardan bir kısmı devam etmediğinden - ki bunlar iki kişi - yerlerine isimleri hizasına (parantez içinde) yazılmış zâtlar getirilmiştir. Hatta içinde sonradan Yüzellilikler'e katılanlar da vardır.⁷⁵

Bu heyetin en dikkate değer tarafı, halkın reyi ile işbaşına gelmiş olmasıdır. Bu suretle bölgede vatanın kurtuluşu için çalışacak ve Erzurum'da toplanacak olan kongreyle işbirliğine girecek olan *Kuvâ-yı Millîye* oluşmuştur.

2.3 İstanbul, Ayvalık ve Edremit'e Gönderilecek Özel Hey'etler

Alaca Mescid Toplantısı'ndan sonra 40 kişilik hey'et toplanarak üç önemli karar aldı. Bu kararlardan birincisi İstanbul Hükümeti'nden yardım ve destek talep etmek üzere bir hey'etin İstanbul'a gönderilmesidir. Bu hey'et yedi kişiden oluşuyordu. İkinci karar Ayvalık ve Edremit bölgesindeki karışık durumu tahkik etmek üzere dört kişinin buraya gönderilmesidir. Üçüncü karar ise merkezde de bir hey'etin teşkilât ve hazırlıklara başlamasıdır. Bu heyetler kırk kişi arasından seçimle kurulmuş bulunuyordu. İstanbul'a gönderilen *İstanbul Hey'eti*'nde aşağıdaki zevât bulunuyordu:

Nennici-zâde Müftü Abdullah Efendi

Belediye Reisi Keçeci Hâfız Mehmed Emin Bey

---

⁷⁵ V. Bolak, "Millî Mücadelede Balıkesir", **Balıkesir Postası Gazetesi**, 17-18 Nisan 1950.

Müddeîumûmi Mahmud Celâleddin Bey

Muhiddin Bey

Abdülaziz Mecdi Efendi mahdumu Ahmed Nûr Efendi

Sındırgılı Kadı-zâde Mustafa Bey

Bu *İstanbul Hey'eti* üyeleri Sadrazam Damat Ferid Paşa ve Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal Bey ile görüşmek üzere görevlendirilmişlerdir. *Ayvalık ve Edremit Hey'eti*'nde ise şu zevât bulunuyordu:

Mehmed Vehbi Bey

Abdülgafur Hoca

Abdüsselâm-zâde Cemil Bey

Mütেকâid Mümtaz Bey (sonradan ayrıldı)

Bu Hey'ete Mutasarrıf Hilmi Bey'in kırmızı mürekkeple yazılmış bir *Beyannâmesi* verilmiştir.⁷⁶

Balıkesir Hey'et-i Merkezîyesi 19 Mayıs 1919'da teşekkül etmiştir. 24-25 Haziran 1919 tarihinden 27 Haziran 1919 tarihine kadar yaptığı toplantılarda alınan 101 kararın defteri (aslında karar sayısı 106'dır. Beş kararın numarası mükerrer verilmiştir) Mehmet Vehbi Bolak'tan günümüze intikal etmiştir.⁷⁷ Merkezdeki hey'et şu zevâttan müteşekkildir:

Reis Mehmed Vehbi Bey

Reis Vekili Kocabıyık-zâde Mehmed Efendi

Âza Siverek mebusu Vehbi Bey

Âza Ahmed Vehbi Bey

Âza Dâvavekili Baki Efendi

Âza Ahmed Nur Bey

Âza Cemil Efendi

Âza Gönenli Osman Bey

21 Mayıs 1919 günü Hey'et-i Merkezîye toplantısında, işgal tehlikesi altında olan bölgelerden muhâceretin önlenmesi; her ihtimâle karşı Cemâat-i İslâmiyye teşkilâtının yapılması; ramazan ayı münasebetiyle köylere gidecek vâizlerin halka birlik ve beraberliğin, vatan sevgisinin Asr-ı Saadette ve Dört Halife Devri'ndeki

⁷⁶ İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, ss. 69-70.

⁷⁷ Ahmet Aydın Bolak, "Balıkesir'de Kuvâ-yi Millîye Çalışmaları", **Millî Mücadele'de Balıkesir**, İstanbul: Türkp petrol Vakfı Yayını, 1986, s. 55.

toplumsal hayattaki aşk, şevkin yansımalarını anlatmalarının temin edilmesi gibi esaslar tesbit edilmiştir. Hedef millî bir ordu teşkil etmektir.

Hey'et-i Merkezîye rehberliğine Ahmed Vehbi ve Ahmed Nur Bey'ler seçilmişlerdir. Bu zevât telgrafhâne ve jandarmalarla iletişime geçip gerekli bilgiyi toplayıp Hey'et-i Merkezîye Reisi Vehbi Bey ile Siverek Mebusu Vehbi Bey'e bildirmekle görevlendirilmişlerdir.⁷⁸

2.3.1 Hey'etler'in Faaliyetleri

İstanbul'a giden hey'et Sadrâzam Damat Ferid Paşa tarafından kabul edilmiştir. Sadrâzam, yapılan görüşmede “mütareke hükümlerinin kendilerini bağladığını, hükümetin siyasi temsilcilerin kontrolü altında bulunduğunu ve sonunda kendilerine hiçbir şekilde yardımda bulunamayacaklarını”⁷⁹ ifade etmiştir. Hey'et üyeleri daha sonra Dâhiliye Nâzırı Ali Kemâl Bey'le görüşürler. Ali Kemal Bey de sadrâzamin söylediklerini tekrarladıktan sonra “Biz sizi ayaklandırmaktan men edici emirler veririz. Çünkü baskı altındayız. Siz, bize dahi isyan ediniz. Millî müdâfaa, bir milletin en kudsî hakkıdır” diyerek durumu izah etmiştir. Bunun üzerine hey'et, Müddeiumûmi Mahmud Celâleddin Bey'in kalemiyle bir mektup yazmıştır. Mektupta “Milletin kendi başına bırakıldığı, kararında serbest olduğu” bildirilmiştir.⁸⁰ Böylelikle *İstanbul Hey'eti* sadece üzerine düşen tebliğ vazifesini yerine getirmiş ve geri dönmüştür.

Ayvalık ve Edremit bölgesine giden hey'et 26 Mayıs 1919'da Balıkesir'e dönmüştür. Hey'et en faydalı görüşmeyi Burhaniye'de yapmıştır. Hey'etin elinde bulunan Karesi Mutasarrıfının *Beyannâmesi* burada yapılan bir toplantıda okunmuş ve sonra görüşmelere geçilmiştir. Bu sırada hükümetin işgallere sessiz kalmasından dolayı görevlerinden ayrılmak zorunda kalmış olan Köprülülü Hamdi ve Burhaniye Kaymakamı Sâlim (Özdemir) Bey'ler de toplantıda bulunmuşlardır. Bu hamiyetperverler müdafaanın gerekliliğine inanmış, ellerinden gelen tüm çabayı sarf edeceklerini söylemişlerdir.⁸¹ Milis güçlerin tedricen teşkilatlanması Kuvâ-yı Millîye'nin çekirdeğini oluşturması bakımından önemlidir.

⁷⁸ V. Bolak, “Millî Mücadelede Balıkesir”, **Balıkesir Postası Gazetesi**, 20 Nisan 1950, ss. 2-3.

⁷⁹ V. Bolak, “Millî Mücadelede Balıkesir”, **Balıkesir Postası Gazetesi**, 24 Nisan 1950, s. 2.

⁸⁰ V. Bolak, “Millî Mücadelede Balıkesir”, **Balıkesir Postası Gazetesi**, 22-24 Nisan 1950.

⁸¹ İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, ss. 71-72.

2.4 Kuvâ-yı Millîye'nin İlk Deneyimi: Ayvalık Savunması

Hey'etler henüz Balıkesir'e dönmüşlerken Ayvalık önlerinde Yunan zırhlılarının dolaştığı haberleri gelmeye başlamıştır. 26 Mayıs günü *Epiru* torpidosu Ayvalık Limanı açığında demirlemiştir. Daha sonra bir Yunan Kızılhaç gemisi limana girmiş, Rumlar, gemiyi alkışlarla karşılamıştır. Bazıları yüzerek gemiye gidip gösteri dahi yapmıştır. Bunun üzerine Karesi Mutasarrıfı Hilmi Bey Ayvalık'a giderek kaymakama talimat vererek Ayvalık'taki 172. Alay Kumandanı Ali Bey (Çetinkaya) ile görüşür. Ali Bey, kendi ve civardaki yerel yöneticilerin gayretleriyle Kozak'ta bir milis bölüğü oluşturmuş ve başına da Birinci Dünya Harbi'ne iştirak etmiş üç yedek subay getirmiştir. 28 Mayıs'ı 29 Mayıs'a bağlayan gece üç torpido ve iki şileple hareket eden Yunanlılar, sayısı bilinmeyen miktarda askeri Binbaşı Vlasos komutasında Cunda Adası gerisine çıkarmışlardır. Bir başka kol da doğrudan doğruya Ayvalık Kasabasına çıkmıştır. Yunan askerleri yüzerek gelmiş, Ayvalık'ın kuzeydoğusunda mevzilenmişlerdir.

Yarbay Ali Bey, Yunanlıların buradan asker çıkaracağını tahmin edip bir müfreze yollamıştır. İşte bu müfreze, yâni Ali Bey'in kumandasındaki 172. Alay'ın erleri, Ayvalık'a asker çıkaran Yunan Ordusu'nun karşısında *Millî Mücadele'nin ilk askeri cephesini* açmışlardır. Bu müfreze gece yarısı karaya çıkan Yunan askerini kurşunla karşılamış, güçlü çarpışma ve kısa muharebelerle oyalayıcı görevini yaparak esas birliklerine çekilmişlerdir. Türk askeri, hemen çevreden koşup katılan gönüllü müfrezelerin de yardımıyla Yunan askerlerini kıyıda durdurmuştur. Ayvalık'ta düşmanın durdurulmuş olmasına rağmen bu bölgelerdeki halk daha içerilere doğru göç etmeye başlamıştır. Bunun üzerine Ayvalıklı Rumların büyük bölümü, karşılıklı bir çatışma durumunda zarar göreceklere inanarak adalara kaçmışlardır.⁸²

Mondros Mütarekesi'nin imza edilmesini müteakip başlayan işgaller neticesi halk Anadolu'nun her köşesinde İtilâf Devletlerinin tacizine uğramıştır. Nitekim bu işgallere sessiz kalmamış küçük çapta da olsa yerel milis güçlerle karşı durmaya çalışmıştır.

İzmir'in işgalinin halkın daha çok endişelenmesine sebebiyet verdiği açıktır. Lakin bu sıkıntıları bölgenin ileri gelenleri daha evvelden çözmüş Redd-i İlhak

---

⁸² Akarslan, **Balıkesir Cephesi**, ss. 74-76.

Cemiyetleri kurmuşlardır. Tabii ki başlangıçta basın ve yayın yoluyla protestolar, tebliğler ile halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır. Millî müdafaa, daha silaha dayanmamışken hey'etler ile yurdun içinde bulunduğu müşkül durum anlatılmış ve halktan büyük teveccüh görmüştür. Ayvalık'ın işgal edilmesiyle de artık tebliğ döneminin silahlı çatışma dönemine devşirildiğini görmekteyiz. Böylece 172. Alay'ın da desteklediği Kuvâ-yı Millîye'nin sesinin duyulmaya başlandığı mücadele olması hasebiyle Ayvalık, Millî Mücadele'de önemli bir yere sahiptir.

2.5 İkinci Alaca Mescid Toplantısı

Hey'etlerin çalışmaları neticesinde genel durumun değerlendirileceği bir toplantı yapılmasına karar verilmiştir. Hey'etlerin raporları ve edindikleri izlenimler paylaşılmalıydı. Ayvalık'taki çatışmaların başlamasıyla birlikte artık yeni kararların alınması gerekliliğiyle 3 Haziran 1919 Pazartesi gecesine 40 kişilik hey'etten mevcut olanlarla Alaca Mescid'de toplanılmıştır. Bu toplantıda (14.) Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa da hazır bulunmuştur. Toplantıda ilk iş olarak “Karesi mutasarrıfının müsaadesiyle jandarmayı takviye etme ve sahilleri jandarma vasıtasıyla muhafaza etme kararı alınmıştır. Doğrudan doğruya müdafaaya ve Ayvalık ve Bergama havalisine, milis kuvvetleriyle yardım etmeye oybirliğiyle karar verilmiştir.” Bu kararda hazır bulunan zevât şunlardır: İsmâil Efendi (sözcü), Kunduracı Nuri Usta, Beypazarlı Hâfız Mehmed Efendi, Davâvekili Saadeddin Efendi, İbrahim Bakır Efendi, Yırcalı-zâde Şükrü Bey, Kocabıyık-zâde Mehmed Efendi, Siverek mebusu Vehbi Bey, Vehbi Bey (Bolak), Nüfus Müdür-i sâbıkı Hakkı Bey, Abdülgafur Efendi, Sabri Bey (Maarif Müdürü), Kâzım Bey (Özalp), Abdüsselâm-zâde Cemil Efendi, Hoca Asım Efendi, Dâvavekili Sait Bey, Osman Bey (Gönenli), Dâvavekili Sâdi Bey, Arnavut-zâde Rasim Bey, Ahmed Vehbi Efendi, Reji Müdürü Nazmi Bey, Muzaffer Bey.⁸³

Toplantıda bu kararın alınmasının mühim sebebi 29 Mayıs'ta Yunan Ordusu'na karşı Ayvalık'ta karşı silahların patlatılmış olmasıydı. Bu da Kuvâ-yı Millîye'nin tertib edilmesine vesile olmuştur. Silahlı mücadeleye artık Balıkesir Redd-i İlhak Hey'et-i Millîyesi'nin de aldığı kararlarla meşruiyet kazandırılmıştır.

---

⁸³ V. Bolak, “Millî Mücadelede Balıkesir”, **Balıkesir Postası Gazetesi**, 24-25 Nisan 1950.

2.6 İzmir'in İşgalinden Sonra Batı Anadolu'daki Genel Durum ve İstanbul Hükûmeti'nin Kuvâ-yı Millîye'ye Bakışı

Yunanlılar 19 Mayıs'ta İzmir'i işgale başladıktan sonra Torbalı, Menemen, Manisa, Bayındır, Selçuk, Aydın, Tire gibi mühim şehirleri işgal etmişlerdir. Bu arada Amiral Calthorpe'un girişimlerine rağmen Yunan istilasına engel olunamamıştır. 29 Mayıs'ta Ayvalık, Turgutlu, 4 Haziran'da Nazilli, 5 Haziran'da Akhisar işgal edilmişti ve Yunan tehlikesi gün geçtikçe Balıkesir'e yaklaşıyordu.⁸⁴

Balıkesir Merkez Hey'eti herkesin tanıdığı ve sözü geçen kimselerden 15-20 kişi seçilerek, halkın silahlandırılmasına ve böylece 400-500 kişilik bir kuvvetle müfrezeler teşkil edilmesine karar vermiştir. İlk kurulan 130 kişilik müfrezenin kumandanlığına da Hulûsi Bey getirilmiş, Teşkilât Zarbalı Oteli'nde toplanarak burayı karargâh edinmiştir.⁸⁵ Vehbi Bey, *Makaleleri* 'nde şu hadiseyi anlatır:

"...meydanı boş bulan Yunanlılar mütemadiyen ilerlemiş, hattâ Manisa ve Akhisar ve Bergama'yı işgal etmişlerdi.

Manisa'nın işgalinden evvel bir gün makina (telgraf makinesi) başında mutasarrıfın gelmesini rica etmiştim. Tahrirat müdürü geldi. Kendisinden «mütareke hükümlerince Manisa'da kırk beş bin silahın, bir çok topların ve hayvanların depo edilmekte olduğunu işitiyoruz. Düşman da bir taraftan ilerliyor. Bunlar düşman elinde kalmaktan ise hayvan ve silahların el altından halkımızın eline geçmesine çalışılmasını veya yapacağımız müdafaada halkın elinde bulunmasını» rica ettim. Hiçbir cevap vermeden bıraktı gitti.»⁸⁶

Millet çetin bir mücadelenin içinde asker, silah temin etmenin gayretinde lakin İstanbul Hükümeti ve memurları bu gayretli çalışmalara duyarsızdır. Vehbi Bey'in yaşadığı bu haberleşme olayı mücadele için topyekün feragâtın şart olduğunu anlatan ibretlik bir hadise olması bakımından mühimdir.

Ayvalık cephesinde küçük çarpışmalar devam ederken, cephe gerisi Edremit, Burhaniye ve Havran'da yoğun bir teşkilatlanma göze çarpmaktadır. Köprülülü Hamdi Bey ve arkadaşlarınca toplanan gönüllüler cepheye takviyeye gönderilmekte, cepheye erzak ve malzeme temin edilmektedir. Aynı gün, daha önce İvrindi'de nâhiye müdürlüğü yapmış olan Varnalı İsmail Hakkı Bey, gönüllü bir müfrezeyle Körfez'in imdadına gitmesi için İvrindi'ye gönderilir. İsmail Hakkı Bey, kendi çabalarıyla bu müfrezedeki gönüllü sayısını 157'ye çıkararak Ayvalık Cephesi'ne

⁸⁴ İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, ss. 72-73.

⁸⁵ Akarslan, **Balıkesir Cephesi**, s. 77.

⁸⁶ V. Bolak, "Millî Mücadelede Balıkesir", **Balıkesir Postası Gazetesi**, 27 Nisan 1950, s. 2.

gider ve diğer gönüllülerin yanında savaşa katılır.⁸⁷ Yunanlıların kuvvetleri ilerlemekte, işgal edilen bölgelerdeki Müslüman halk harap ve bitap düşmektedir. Edremit'ten gelen telgrafta memleketin içinde bulunduğu durumu gözler önüne sermektedir. Milletin acilen toparlanması gerektiği böylece düşmanın Balıkesir'e yaklaştığı, tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmiştir.

Padişah Vahdeddin Mondros'tan sonraki işgallere sessiz kalmayı ve karşılık verilmemesini uygun görmekteydi. Hükümet Anadolu'nun karşı karşıya kaldığı Yunan işgali ve zulmünden pek etkilenmişe benzemiyordu. Yahut İstanbul'da bulunan İtilâf Devletleri temsilcilerinin müdahaleleri yüzünden iyimser olmaya mecbur kalıyordu. Hatta Kuvâ-yı Millîye'nin mücadele azmine rağmen ordulara geri çekilme emri verilmişti. Sadrazam Ferid Paşa, faciayı yokmuş gibi görüp mümkün olduğu kadar yatıştırmak istemiştir bu suretle silahlı mücadeleye girişilmesini engelleyip bir nevi işgalci devletlerin işlerini kolaylaştırmaktadır. Öyle anlaşılıyor ki ümitlerini Paris Barış Konferansı'na bağlamıştır. Oysaki Ferid Paşa, Konferansın ilk toplandığı 18 Ocak 1919 tarihinden beri imparatorluğun sonunun hazırlanmakta olduğunun farkında değildir. Özellikle de müttefikler bu sırada Osmanlı topraklarını nasıl paylaşacakları hakkında ortaya çıkan problemleri halletmekle meşguldüler.⁸⁸ Türk Milleti'nin işgallere karşı harekete geçmesi üzerine 5 Haziran günü İstanbul Hükûmeti, Balıkesir Mutasarrıflığı'ndan "işgale mukavemet edilmemesini, yalnızca işgâl edilen yerlerin bildirilmesini" istemiştir.⁸⁹

Ulema, ümera ve fukaradan müteşekkil Türk Milleti'nin mücadelesine karşılık İstanbul Hükûmeti'nin teslimiyetçi tutuma sahipmiş gibi bir izlenim olmuştur. Belki de bu sükût Kuvâ-yı Millîye'nin toparlanmasına vesile olmuştur.

2.7 Birinci Balıkesir Hey'et-i Merkeziyesi ve Akhisar, Bergama Savunması

Batı Anadolu'daki genel durum ve İstanbul Hükümetinin Millî Mücadele'ye yaklaşımının iç açıcı olmadığı anlaşılmaktadır. Tüm yurttaki işgaller devam ettiği gibi Batı Anadolu'da da düşmana karşı mücadele devam etmektedir. Rum halkı tamamen sırt dönmüş ve gelen Yunan askerlerinin işlerini kolaylaştırmaktadır. Evvelden bu işgallere karşı Balıkesir'de olağanüstü *Hey'et-i Merkeziye* teşkil edilmişti.

⁸⁷ Akarslan, **Balıkesir Cephesi**, ss. 77-78.

⁸⁸ İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, ss. 73-74.

⁸⁹ Akarslan, **Balıkesir Cephesi**, s. 78.

4 Haziran 1919'da yeni bir toplantı daha yapıldı. 19 Mayıs'taki seçimde merkezde görevlendirilen geçici hey'etin görevine son verilerek yeni ve devamlı bir hey'et-i merkeziye teşkil edildi. Bu hey'ete tam yetki verildi. Bu hey'et, Vehbi Bey, Gönenli Osman Bey, Tireli-zâde Sabri Bey (sonra Şevki Bey), Keçeci Hâfız Mehmed Emin Bey, Zarbalı-zâde Hulûsi Bey, Maarif Müdürü Sabri, Çıkrık-zâde Ahmed Vehbi Beyler'den oluşmuştur. Hey'et-i Merkeziye kararıyla mücadelenin sağlıklı şekilde devamını getirebilmek için esnaf ve tüccardan derhal para tahsil olunmaya başlandı... Bu arada Belediye binasında halkın da iştirak ettiği bir toplantı tertip edildi. 5 Haziran 1919'da tertib edilen bu toplantıya büyük bir kalabalık iştirak etti.⁹⁰ 4 Haziran 1919 günü İstanbul'dan Balıkesir'e gelen Yüzbaşı Kemâl Bey, hemen ertesi günü Maarif Müdürü Sabri Bey (Sözener) ve Vehbi Bey tarafından ziyaret edilmiş ve millî harekete katılmıştır.⁹¹

5 Haziran 1919'da Yüzbaşı Kemâl Bey, Yusuf İzzet Paşa ile görüşerek Piyade Alayı'ndan makine tüfek takviyeli 80 kişilik bir birlik kurmuştur.⁹² Ayrıca toplantıda oybirliğiyle "silaha sarılma ve Yunanlı ile savaş" kararı alınmış Amerikan mandacılığı reddedilip lânetlenmişti. İşte böyle bir halet-i ruhiye içinde olan Türk halkının teveccühünü kazanan Yusuf İzzet Paşa'dan emir alan Yüzbaşı Kemâl Bey kurduğu birlikle 6 Haziran 1919'da karadan Akhisar'a hareket etmiştir. Bu asker sevki, demir yolunun Fransız kuvvetlerinin kontrolünde olmasından dolayı karadan yapılıyordu. Kuvvetler ertesi gün Soma'ya varmış 10-11 Haziran gecesi Akhisar'daki Yunan kuvvetlerine taarruza karar verilmişti. Belirtilen tarihte Kuvâ-yı Millîyeciler Akhisar'ı kurtarmağa muvaffak olmuşlardır. Bu başarılar bölge halkı üzerinde mühim tesirât bırakmıştı. Kuvâ-yı Millîye'nin devam eden başarısından dolayı katılımlar artmaya başlamıştı. Depolardaki mevcut silah ve cephanenin tamamı Kuvâ-yı Millîye askerlerine dağıtılmıştır.⁹³

Akhisar zaferinden sonra Balıkesir Kuvâ-yı Millîyesi Soma ve Akhisar cephelerini artık tesbit ve tanzim etmiş oluyordu. Bundan sonra Yunan Ordusu burada tutunmaya çalışılacaktır. Kısa zamanda Salihli ve İvrindi cepheleri de açılmıştır. Ayvalık ve Soma cephelerinin açılmasıyla birlikte, Kuvâ-yı Millîye

---

⁹⁰ İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, ss. 74-75.

⁹¹ Ayhan, "İzmir'in İşgâli Sırasında Balıkesir", **Millî Mücadele'de Balıkesir**, s. 49.

⁹² Akarşlan, **Balıkesir Cephesi**, s. 79.

⁹³ İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, s. 75.

efradının bakım, ihtiyaç ve devamlarını sağlamak zorunda kalması Balıkesirlileri bir hayli zorlamaya başlamıştır.⁹⁴

9 Haziran'da yeni ve kalıcı olan *Hey'et-i Merkeziye*'nin yeni bir toplantısı daha gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Kuvâ-yı Millîyeci ve yahut muvazzaf asker ayrımı yapmadan ayda 15 lira, evli olanların ailelerine de 15 lira verilmesi kararlaştırılmıştır. Önemli bir başka karar da, bundan sonra Hey'et-i Merkeziye'de alınacak kararların Hey'et-i Merkeziye Karar Defteri'ne geçirilmesi keyfiyetidir.⁹⁵

Hey'et-i Merkeziye halk için elinden geleni yapmaya kendisini hazırlamış ve asker ya da değil hiç kimseyi ayırmadan nakdi olarak maaş verilmesi kararı almıştır. Bu gelişmeler başlı başına bağımsızca hareket edebilen teşekküllerin izini taşımaktadır. Artık kendi kendine cılız da olsa yetebilen fedakâr Anadolu insanının varlığından İstanbul Hükümeti de İtilâf Devletleri de haberdardır. Ayvalık ve ardından Akhisar'daki başarılar halkın daha bir iştiyakla, şevkle Kuvâ-yı Millîye'ye dahil olmasını sağlamıştır. Gün geçtikçe birliklere katılan vatanseverlerin sayısı artmakta Millî Mücadele ruhunun güç kazandığı anlaşılmaktadır.

12 Haziran 1919'da savunmasız Bergama Yunan Ordusu tarafından işgal edilmişti. Bu işgalle düşman Balıkesir'e bir adım daha yaklaşmış, Ayvalık Cephesi'nin yan ve gerileri tehlikeye girmiş oluyordu. Balıkesir'de hemen 200 kişilik bir Kuvâ-yı Millîye gücü daha hazırlanarak, 188. Alay Kumandanı ve aslında Soma Mintıkası Kaymakamı Miralay Âkif Bey'in emrinde 10 Haziran 1919'da Bergama'ya gönderilmişti. Hatta daha önce de Akhisar'da başarılı olan Kemâl Bey (Akhisar Fatih), Bergamalıların telgrafla yardım taleplerine olumlu karşılık verip harekete geçtiğinde Yunanlılara esir düşmüştü. İşte Kemâl Bey gibi komutanlar Bergama kumanda hey'etinde yer almaktaydılar. Bunlar, Yüzbaşı Selim ve Abdurrahman, Makineli Tüfek Mülazımı Sabri, Parti Pehlivan, Avukat Süleyman Tâli Bey ve Hurşit Beyler idi.⁹⁶ Bu zevâttan biri olan Parti Pehlivan, Vehbi Bey'in *Makaleleri*'nin sonunda anlatmayı takdire şayan bulduğu bir zâttır. Bergama için teşkilata başlanıldığını ve Parti Pehlivan ile otuz kişilik aylık otuzar lira maaşla teçhiz olmuş müfrezenin Bergama üzerine gönderildiğini; Parti Pehlivan'ın bir-iki sene evvel rahmet-i Rahmân'a kavuşan Battâl Gâzi Destanı'nın canlı timsali

⁹⁴ Ayhan, "İzmir'in İşgâli Sırasında Balıkesir", **Millî Mücadele'de Balıkesir**, s. 50.

⁹⁵ İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, s. 76.

⁹⁶ İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, s. 77.

olduğunu, pek çok çarpışmada bulunup gözünü kaybeden hamiyetperver bir Türk olduğunu⁹⁷ ifade etmiştir.

Parti Pehlivan ile birlikte yukarıda adı zikredilen kumanda hey'eti Kuvâ-yı Millîye birlikleri eşliğinde Bergama'ya ulaşmışlardır. Ayrıca Soma ve Kırkağaç'tan teşkil edilen millî müfrezeler de yardıma gelmişlerdi. Bergama'ya ânî bir baskın düzenlendi. Şehir 15 Haziran'da geri alındı. Yunanlılar çekildiler.⁹⁸

2.8 Kuvâ-yı Millîye'nin Gelişmesi ve Balıkesir Kongreleri

Akhisar, Ayvalık ardından da Bergama'daki başarılar halkın Kuvâ-yı Millîye'ye olan güvenini sağlamlaştırmıştır. Millî bir mücadele nasıl yapılır? İşte bunun ilk numunesini bu şehirler teşkil etmiştir. Bergama baskını Balıkesir'de teşekkül eden Kuvâ-yı Millîye'nin yeni bir başarısı olmuştur. Mayısın sonlarında başlayıp haziranda şiddetlenen çatışmalar bir yandan da Hey'etin gelişmesini zorunlu kılmaktaydı. Gönüllüler başarılarından dolayı akın akın Millî Mücadele'ye katılmaktaydı. Artık sahip çıkılan “dâva” geliyor ve genişliyordu. Balıkesir bu gelişme ve genişlemelerin merkezini teşkil etmektedir. Bir yandan teşkilatlanma sürerken diğer yandan da müdafaa cepheleeri kuruluyor, düşmana taarruz için gerekli hazırlıklar ikmal ediliyordu.

Halk Millî Mücadele'yi sahiplenmişken İstanbul Hükümeti'de sessizliğini bozmamıştır. Lakin bu haklı mücadeleye de kesin bir şekilde olumsuz baktığı da söylenemez. Belki de İtilâf Devletleri'nin tansiyonunu düşürmesine rahatlığa, rehavete girmesine vesile olduğunu da düşünmekte yarar vardır. Özellikle evvelden de bahsettik bazı memurların yardımının da görüldüğünü yadsımamak elzemdir. Osmanlı komutanlarının da bir kısmının halkın haklı mücadelesine katkı yaptığı görülmüştür. Bir çarpışmadan diğerine gevşeklik göstermeden giden halk sayesinde kazanılan başarılar Redd-i İlhak Hey'eti'ni bölgede güçlü hale getirmiş ve Kuvâ-yı Millîye'nin gelişimine katkı yapmıştır. Askeri başarılar milletçe takip edilmekte ve bu durumda halkı millî müdafaaaya iştirak etmeye vesile olmaktadır.

Ancak mevcut silâh ve cephanenin yetersizliği, Kuvâ-yı Millîye ileri gelenlerini yeni silâhlar bulmaya mecbur etmiş, 18 Haziran'da Balıkesir'den İstanbul'a silâh temin etmek üzere bir hey'et gönderilmiştir. Bu hey'et istenilen

⁹⁷ V. Bolak, “Millî Mücadelede Balıkesir”, **Balıkesir Postası Gazetesi**, 2 Mayıs 1950, s. 2.

⁹⁸ İlgürel, **Millî Mücadele'de Balıkesir Kongreleri**, s. 77.

neticeyi alamamış ayrıca halkın gösterdiği gayret sonucunda cephedeki kuvvetlerin sayısı da bir hayli artmış, bunların intizama sokulmaları, beslenmeleri ve düzenli olarak sevk ve idareleri için esaslı tedbirlere ihtiyaç görülmüştür.⁹⁹

Ahmet Aydın Bolak, *Millî Mücadele’de Balıkesir* adlı eserde kaleme aldığı *Makale*’sinde şunları anlatmıştır:

“Balıkesir’deki teşkilatlanma devlet ciddiyeti içinde gerçekleştirilmiştir. Civarda emniyet ve asâyiş sağlanarak son ana kadar ciddiyetle yürütülmüştür. Parti ayrılıkları bertaraf edilerek «Önce Vatan» telakkisi üzere hareket edilmesi temin edilmiştir. Zengin, fakir, genç, ihtiyar, asker, sivil farklılığı düşünülmemiştir. Daima adâlet üzere hareket edilmiştir. Balıkesir Heyet-i Merkeziyesi vergi ve silâh toplamış, mücadelede kullanmış ve kalanları Ankara Hükümeti’ne intikal ettirmiştir.¹⁰⁰

İşgallerin başlamasından bu yana elbette Mehmed Vehbi Bey ve arkadaşları teşkilatlanmada devlet ciddiyetini hayata geçirmeyi amaç edinmişler ve bunu da Hey’et-i Merkeziye’yi oluşturarak gerçekleştirmeyi başarmışlardır.

Batı Anadolu’da Kuvâ-yı Millîye kurulmuş ve birkaç başarı kazanmıştı. Memleketin diğer bölgelerinde de işgal devam etmiştir. Mondros Mütarekesi’nden sonra Samsun’da görevli bulunan işgalci İngiliz askeri yetkilisi Rumların lehine bir rapor hazırlamıştı. Bu rapor daha sonra Damat Ferit Paşa’ya iletilmiş; Dâhiliye Nâzırı Vekili Mehmed Ali Bey, eski Yıldırım Orduları Grubu Komutanı Mustafa Kemal’i Karadeniz’deki durumu araştırmak için önerdi. Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal’in Anadolu’ya gidip Türklerle Rumlar arasındaki durum hakkında bir rapor hazırlamasını uygun görmüştü. Bu amaçla Mustafa Kemal’e 30 Nisan 1919’da Padişah Vahdeddin tarafından da onaylanan 9. Ordu Müfettişliği görevi verilmiştir. 9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal, 16 Mayıs 1919’da Bandırma Vapuru ile İstanbul’dan hareket etmiş ve 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkmıştır. Mustafa Kemal’in Samsun’a gittiği tarihlerde burası İngilizlerin kontrolündeydi. Sokaklarda İtilâf Devletleri’nden cesaret alan teşvik gören Pontusçu çeteler dolaşmaktaydı.¹⁰¹ Mustafa Kemal Paşa araştırmalarını günlerce titizlikle gerçekleştirmiş ve 22 Mayıs’ta Sadarete yolladığı telgrafta, bölgedeki asâyişsizliğin gerçek sebeplerini dile getirerek; Türklerin Hıristiyanlara saldırısının söz konusu olmadığını, tersine Türklere karşı saldırının olduğunu belirtmiştir. Bu telgrafa göre, Samsun’da asker

⁹⁹ Evsile, **Millî Mücadele Tarihi**, s. 42.

¹⁰⁰ A. Bolak, “Balıkesir’de Kuvâ-yı Millîye Çalışmaları”, **Millî Mücadele’de Balıkesir**, s. 108.

¹⁰¹ Yalçın ‘ve diğerleri’, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, ss. 161-166.

kaçaklarından ve Müslüman, Rum, Ermenilerden oluşan çeteler adî hırsızlık ve tek tek adam öldürme olaylarını ortaya çıkardığı¹⁰²da ifade edilmiştir. İşte böyle bir durumda olan Anadolu Halkı'nın mücadele etmesinin ve teşkilatlanmasının elzem olduğu Mustafa Kemal ve arkadaşlarınca anlaşılmıştı. Bağımsızlık ve işgal güçlerinin ülkeden atılması fikriyatı yavaş yavaş kuvvetlenmekteydi. Mustafa Kemal daha sonra 25 Mayıs'ta Havza'ya geçmiştir. 28 Mayıs'ta yayınlanan Havza Genelgesi'nde yurdun kurtarılması için silaha sarılmanın, mitinglerle protestoların yapılmasının gerekliliği halka duyurulmuştur. Batı Anadolu'da İzmir, Balıkesir, Aydın, Manisa; güneyde Antep, Urfa, Maraş gibi şehirlerdeki milli uyanış Havza Genelgesi ile aşama kaydetmiştir. Ardından 22 Haziran 1919'daki Amasya Genelgesi, bilahere 27 Haziran-12 Temmuz 1919'da düzenlenen Birinci Balıkesir Kongresi Türk Milleti'nin işgallere karşı sesini daha da yükselttiğini göstermektedir. Yurdun dört bir yanında birçok şehirde irili ufaklı şurâlar, kongreler toplanmakta ve işgallere karşı protestolar yapılmaktadır.

2.8.1 Birinci Balıkesir Kongresi (28 Haziran-12 Temmuz 1919)

İzmir'in işgalinin hemen ertesi günü Balıkesir'de örgütlenen ve Yunan işgaline karşı direniş hareketini başlatan *Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti* Soma, Kırkağaç, Ayvalık ve Akhisar cephelerini oluşturmuştu. Cemiyete kuruluşundan 9 Temmuz 1919 tarihine kadar Karesi Mebusu (eski milletvekili) Vehbi Bey, 9 Temmuz–1 Ağustos 1919 arasında Hâcim Muhiddin Bey (Çarıklı), daha sonra yine Vehbi Bey başkanlık etmişlerdir. *Balıkesir Hey'et-i Merkeziyesi*, Soma-Savaştepe, Akhisar-Salihli ve Ayvalık cephelerinde görevini sürdürmekteydi ve nihayet Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti, “gönüllü asker toplama” kararını almıştır (24-25 Haziran). Ayrıca bu dönemde Anzavur kuvvetleri de Kuvâ-yı Millîye'yi arkadan vurma çalışmaları içerine girmişlerdir.

Balıkesirli hamiyetperverler yoğun bir faaliyet içerisine girmişlerdir. Civar kazâlardan Balıkesir'e gelen temsilcilerin sayısı hayli fazladır. Hatta bir defasında, şehrin merkezindeki Yeşilli Câmii'nde 80 kişilik bir grup toplanmıştır. Cephelerde önemli kuvvetler birikmiştir. İşte bütün bu işlerin nizama sokulması için teşkilatlanmak ve bunun için bir takım sorumluluklar almak gerekli olmuştur. Ayrıca

---

¹⁰² **Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri**, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayını, 1984, ss. 30-32.

Millî Kuvvetler'in sevk ve idâreleri, iâşeleri-ibâteleri*, bazı tedbirlerin alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bir kongre toplanmasına, sorumlulukların bu kongre tarafından üstlenilmesine gerek duyulmuştur. Cephelerde âcilen tedbirlerin alınması gereklidir. Bu gayeyle, Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti'nin gönüllü asker toplama kararından üç gün sonra, *Harekât-ı Millîye Kongresi* adıyla Birinci Balıkesir Kongresi toplanmıştır. Kongre 28 Haziran 1919 Cumartesi günü başlayıp 12 Temmuz 1919 Cumartesi günü sona ermiş, Kongre'ye eski Karesi Mebusu Vehbi Bey başkanlık etmiştir. Birinci Balıkesir Kongresi'nde alınan en önemli karar, bir hey'et-i merkeziye teşkil edilmesidir. Bu kongreye Ayvalık, Soma, Akhisar ile Balıkesir'e bağlı diğer kazâların temsilcileri katılmışlardır. Kurulan Hey'et-i Merkeziye'de cepheler ve kazâlar ayrı ayrı temsil edilmektedir. Bu kongrede, cephedeki kuvvetlerin hangi kazâların yardımıyla beslenecekleri tesbit edilmiştir.

Ayrıca, Redd-i İlhak hey'etlerinin selâhiyet ve bağlantılarına karar verilmiştir. Cephelerin takviyesi için bazı kazâlar halkının nerelere sevk edileceği hususunda görüş birliğine varılmıştır.¹⁰³ Kongrenin sonuna doğru Erzurum'a gelen ve Millî Mücadele çalışmalarını sürdüren Mustafa Kemal Paşa'nın 8-9 Temmuz 1919 gecesi, askerlikten ayrılması haberi gelmişti. 9 Temmuz'da Vehbi Bey'in yerine Hey'et-i Merkeziye reisliğine Hâcim Muhiddin Bey (Çarıklı¹⁰⁴) seçilmiştir.

2.8.2 İkinci Balıkesir Kongresi (26-30 Temmuz 1919)

Doğu Anadolu'da, Mustafa Kemal, Vilayet-i Şarkîye Müdafaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti Erzurum Kongresi'ni (23 Temmuz 1919) topladığı günden üç gün sonra da Balıkesir'de, 26 Temmuz'da ikinci kongre tartışmalarına başladı. 30

---

* iâşe-ibate: beslemek-barındırmak.

¹⁰³ Akarslan, **Balıkesir Cephesi**, ss. 83-87.

¹⁰⁴ 10 Ekim 1881'de doğdu. Karamanoğullarından Aydın Livası Âşar Müdürlüğünden emekli Nevşehirli Ahmed Muhiddin ve İzmir Camgözoğullarından Nafia Hanımın oğludur. Urla ve İzmir'de öğrenim gördü. Mülkiye mesleğini seçti. İzmir, Denizli, Saruhan'da Maiyyet Memurluğu, Kula'da kaymakam vekâletinde, Akhisar'da ise kaymakamlıkta bulundu. Havran Mutasarrıfı iken işgâl nedeni ile yurda döndü. 26 Ekim 1918'de, Karesi Mutasarrıfı yapıldı. 1919'da yerine Hasan Vassaf'ın gönderilmesi ile açıkta kaldı. Bu nedenle İstanbul'a döndü. İzmir'in işgali üzerine, millî çalışmalara katıldı. 20 Mayıs 1919'da, "Aydın Vilâyeti Muavenet-i Hayriye Cemiyeti'ni kurdu. 11 Haziran 1919'da Bandırma yolu ile Balıkesir'e geçti. 26 Temmuz 1919 Balıkesir Kongresi çalışmalarına katıldı. Alaşehir ve sonraki kongrelerde de rol aldı. Karesi Milletvekiliği yanında kısa müddet Bursa Valiliği yaptı. 5 Aralık 1965'de öldü. Özkaya (ve diğerleri), **Millî Mücadele Tarihi**, s. 172.

Temmuz 1919'a kadar süren Kongre'nin başkanı Hâcim Muhiddin idi. 26 Temmuz günlü hatıratında "Hareket-i Millîye Kongresinde bulundum. Seçim sonunda, Kongre riyasetine tayin edildim" notunu kaydetmiştir. Toplantı yeri "Mekteb-i Sultânî" idi. Katipliklere Abdülgafur ve Hasan, başkan yardımcılığına da Vehbi ve Sabri Beyler seçildiler. Kongre'de, *Hey'et-i Merkeziye* seçimi yapıldı. Kendisi, Yürükzâde İbrahim, Gönenli Osman, Vâsıf, Kâmil, Hafız Osman bu hey'eti teşkil etmiştir. Bu kongrede 29 madde karara bağlanmıştır. Kararların 1. maddesinde Kongre'ye katılanlar, temsil ettikleri yörelere göre ismen verilmiştir¹⁰⁵:

Balıkesir Kazâsı nâmına; Murahhas Hâcim Muhiddin, Mehmed Vehbi, Sabri, Keçecioğlu Hâfız Mehmed Emin, Basribeyoğlu Şevki, Keşkekzâde Hâcı Baha, Beypazarlı Hâfız Mehmed, Kunduracı Nuri, Barutçuoğlu Süleyman, Gönenli Osman.

Bandırma Kazâsı nâmına; Yahya Sezai, Rıza.

Burhaniye Nâmına; Hamdi Hoca, Mehmed Bey, Osman.

Edremit nâmına; Vâsıf, Mustafa, Hasan.

Gönen nâmına; İbrahim, Hasan

Balya nâmına; Mustafa Çavuş, İsmail.

Soma nâmına; Eski Müftü Hâfız Osman, Müftü İsmail.

Erdek nâmına; Sait, Saip.

Akhisar nâmına; Reşat Kâmil, Hüsnü.

Kırkağaç nâmına; Ahmed Faik, Müderris Hüseyin.

Sındırgı nâmına; Mustafa, Şâtıroğlu Emin.

Giresun nâmına; Abdülgafur, Hatip Mustafa.

Fart (Susurluk) Nâhiyesi nâmına; Dâniş, Müderris İbrahim.

Kepsut Nâhiyesi nâmına; Basri, Hâfız Ârif.

Şamlı Nâhiyesi nâmına; Eminzâde Ali, Azâzâde Mustafa.

Konakpınarı Nâhiyesi nâmına; Lûtfi¹⁰⁶ Beyler kongreye iştirak etmişlerdir.

Kongrede ele alınan ve kesinleşen madde sayısı 29'dur. İlk ikisi yukarıda zikredilen yöreler ve temsilcileri meyanında kongre teşkilâtına aittir. Diğer kesinleşmiş kararlar ise özetle şöyledir:

1. Kongrenin hiçbir siyasi parti ile alakası yoktur. Çetecilik yoktur. Nizâmî örgütlerle Yunanlılar Anadolu'dan atılacaktır.
2. Kongrenin amacı, vatanın kurtarılmasıdır.

¹⁰⁵ Özkaya 've diğerleri', **Millî Mücadele Tarihi**, s. 173.

¹⁰⁶ Akarşlan, **Balıkesir Cephesi**, ss. 89-90.

3. Kongre belirlenen zamanlarda çalışacaktır.
4. Redd-i İlhak yerine Hareket-i Millîye Redd-i İlhak Hey'eti kabul edilmiştir.
5. Genel Seferberlik ilân edilmiştir. 1883-1891 doğumlular cephede görev alacaktır.
6. Balıkesir ve kazâlarında “Mâliye Teşkilâtı” ve “Levâzım Hey'eti” teşekkül ettirilecektir.
7. Hey'et-i Merkeziye bütün harekâtı birleştirecek ve tespit edecektir.
8. Üyeler; Balıkesir, Ayvalık, Bandırma, Akhisar ve Soma'dan, yani 5 bölgeden olacaktır.
9. Hey'et-i Merkeziye Balıkesir, Bandırma, Ayvalık, Akhisar, Soma üyelerinden oluşacaktır.
10. Görevleri 7 madde ile tespit edilmiştir.
11. Menzil Müfettişliği, belirlenen vazifeyi yapacaktır.
12. Genel harcamalar; Balıkesir ve kazâlar belirli yüzdelerle katılacaktır.
13. Ayvalık 1, Soma 2, Akhisar 3 nolu Menzil Müfettişliğini temsil edecektir.
14. Subay ve erlere verilecek aylık ve ikramiye, yerlerinde belirlenecektir.
15. İzmir'e tahıl yollanmayacaktır.
16. Kongre'nin ne gaye ile teşekkül ettiği Padişah, Sadrazam, yabancı Devlet siyasi temsilcilerine telgrafla bildirilecektir.
17. Bildiri yayınlanacak, ilgili yerlere ulaştırılacaktır.
18. Şehid ve yaralılara verilecek hediyenin miktarı ve derecesi, o yöre görevlisince takdir edilecektir.
19. Kongre'nin açılışını telgrafla tebrik eden Soma Komutanı Hulûsi'ye teşekkür edilecektir.
20. Hey'et-i Merkeziye, “Hareket-i Millîye Redd-i İlhak Hey'eti”ne mühür yaptıracak, mahallerine gönderecektir.
21. Kazâ Hey'eti, komutan ve emrine girenlere belge verecektir.
22. Hey'et-i Merkeziye hesap ve işlemleri yapmak üzere kâtib ve muhasib belirleyecektir.
23. Ahâlinin elindeki silahlar gerekli hallerde toplanacaktır.
24. Yunanlılarla hiçbir şekilde görüşme olmayacaktır.
25. Yunanlılar vatandan atılıncaya kadar, mücâdele sürdürülecektir.

26. Cephe'den kaçanlar, memleket dışına çıkarılacaktır. Ailelerine zarar verilmeyecektir.
27. Kongre, Eylül başında 100 kişi ile yeniden toplanacaktır.¹⁰⁷

Çalışmalarını tamamlayan Balıkesir Kongresi, sonradan 16. ve 17. maddelerde belirtildiği gibi; İngiltere, Amerika, Fransa ve İtalya siyasi temsilcilerine kongreye katılan delegelerden başka eşraftan da hazır bulunanların katıldığı 46 imzalı bir bildiri göndermiştir. Bildirinin önemli maddeleri şunlardır:

1- Anadolu, nüfus çoğunluğu, tarihî gelenekleri, millî eğilimleri, maziden getirdiği kültür ve medeniyeti itibarıyla tamamen Türk ve Müslümandır. Dünyaya barış getirmek iddiasında olan Wilson Prensipleri gereğince de Anadolu'nun hiçbir yeri yabancılara teslim edilemez.

2- Anadolu Türkleri Wilson Prensiplerinin 12. maddesinin derhal uygulanacağına ve Amerika gibi büyük bir devletin cumhurbaşkanı tarafından Amerika halkı adına söylenen sözlerin yalanlardan ibaret olmayacağına inanmaktadır.

3- Anadolu Türkleri, yurtlarının temiz ufuklarını Yunan bayrağından kurtarıncaya kadar savaşmaya karar vermişlerdir. Bu amaca ulaşmak için her türlü zorluk ve engeller aşılanacaktır. Hiçbir tavsiye ve ihtar kabul edilmeyecektir.

4- Hareketimizin tek amacı vatani kurtarmaktır. Bu yüce amaca ulaştıktan sonra millî harekete son verileceğini taahhüt ederiz.

5- Çağdaş medeniyetin bütün nimetlerinden faydalanarak bölgesinde kalıcı bir barışı kurarak Osmanlı Devleti'ni güçlü ve kuvvetli bir şekilde yaşatmak isteyen Türkler, tarih, milliyet ve nüfus itibarıyla tamamen haksız olan Yunan işgali devam ettiği sürece bölgede kalıcı bir barışın kurulmasından endişe etmektedirler.

6- Bundan dolayı bütün dünyaya kalıcı bir barış getirmek iddiasında olan İtilâf Devletleri'nin gerçek amacı bu ise, Anadolu'yu hemen yabancı işgallerden kurtarmalı ve Türkün hukukunu kabul etmelidir.

7-Aksi takdirde Türkler, kanlarının son damlasına kadar hayatlarını feda edecekler, hiçbir kuvvet karşısında hiçbir zaman işgalleri kabul etmeyeceklerdir.¹⁰⁸

İkinci Balıkesir Kongresi sona erdiğinde İstanbul Hükûmeti, Balıkesir mutasarrıfı Hilmi Bey'den delegelerin tutuklanmasını ister. Bu emre uymayan Hilmi

---

¹⁰⁷ Özkaya 've diğerleri', **Millî Mücadele Tarihi**, ss. 175-176.

¹⁰⁸ Evsile, **Millî Mücadele Tarihi**, ss. 44-45.

Bey görevinden alınır. Bu kongre, aynı zamanda teşkilâtı büyütmenin gerekliliğini ortaya koymuştur. Bunun için, Alaşehir’de de kongre toplanması kararlaştırılır ve Alaşehir Kongresi 16-25 Ağustos 1919 tarihleri arasında toplanmıştır. Kongre Başkanı Hâcim Muhiddin Bey, Kongre Kâtibi ise Hoca Abdülhafur Efendi’dir. Alaşehir Kongresi’ne yirmi üç ilçe ve üç bucağın delegeleri katılmıştır. Kongreye temsilci gönderen ilçe ve bucaklar şunlardır:

İlçeler: Balıkesir, Sındırgı, Ödemiş, Turgutlu, Akhisar, Uşak, Ayvalık, Kula, Buldan, Alaşehir, Aydın, Karahisarısahip (Afyonkarahisar), Soma, İnegöl, Nazilli, Gördes, Manisa.

Bucaklar: Birgi, Bozdağ, Kaymakçı.

Görüldüğü üzere Alaşehir Kongresi, Denizli, Aydın, Bursa, Afyon-Karahisar ve Uşak’ı kapsayacak kadar genişlemiştir. Toplantı sonunda, 26 maddeden oluşan kararlar alınmıştır. Beş numaralı karar; “Kongre’nin gayesinin düşmanın yurttan kovulması” olduğudur.¹⁰⁹ Alaşehir Kongresi’de Kuvâ-yı Millîye’nin kuvvetlenmesi için halk arasında mühim tesir uyandırmıştır.

2.8.3 Üçüncü Balıkesir Kongresi (16-22 Eylül 1919)

Eylül 1919’a kadar, Balıkesir’de kongre çerçevesinde, herhangi bir hareket görülmemiştir. İkinci kongre sırasında, Mustafa Kemal’in başkanlık ettiği Erzurum Kongresi, devam ediyordu. 7 Ağustos’ta bu toplantı sona ermiş, kararları her yere, bu arada Balıkesir’e de ulaştırılmıştı. Ayrıca, kongrede belirlenen “Hey’et-i Temsiliyye”nin reisi de Mustafa Kemal idi. O, 29 Ağustos 1919’a kadar Erzurum’da kaldı. 4 Eylül 1919’da da tarihî Sivas Kongresi’ni topladı. 11 Eylül’de sona eren kongre, Erzurum’daki kararların olgunlaştırılmış, geliştirilmiş maddelerini kabul etmiştir.

İkinci Balıkesir ve üçüncü Balıkesir kongreleri arasında, Batı Anadolu’yu yakından ilgilendiren bir başka kongre de Saruhan mutasarrıflığının Alaşehir kazâsında – Hâcim Muhiddin Bey’in başkanlığında – 16 Ağustos 1919’da toplanmıştı. 25 Ağustos’ a kadar devam eden kongrenin toplanma kararı da Balıkesir’de iken verilmişti...

Üçüncü Balıkesir Kongresi, 16 Eylül 1919’da toplanmıştır. İlk toplantı öğleden sonra yapılmış reisliğe Hâcim Muhiddin, ikinci reisliğe de Vehbi Bey ve Burhaniye

---

¹⁰⁹ Akarşlan, **Balıkesir Cephesi**, ss. 92-95.

temsilcisi Hoca Mehmed seçilmiştir. Bu kongrede Alaşehir Kongresi'ne ait rapor gündeme alınmıştır. Vâsıf Bey'de Hey'et-i Merkeziyye'nin faaliyetlerini anlatmıştır.¹¹⁰ Hâcım Muhiddin Bey'in başkanlık ettiği ve kendi hatıralarında "ikinci" dediği bu Üçüncü Kongre'de İngilizlerin Batı Anadolu'daki yeni olumsuz faaliyetleri görüşülmeye başlanmış ve bunlar için tedbirler düşünülmüştür.

Bu arada Mustafa Kemal'den, yapılması muhtemel *Olağanüstü Umum Anadolu Kongresi* tasarısıyla ilgili bir telgraf alınmıştır. Mustafa Kemal'in Nutuk'ta da sözünü ettiği bu telgraf üzerine Balıkesirliler bir müddet sonra Sivas'taki Hey'et-i Temsiliye ile irtibat kurmuşlardır. Oysa bilindiği gibi Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yapılmıştır. Mustafa Kemal Sivas'tayken arkadaşlarıyla bir sohbet esnasında şöyle demiştir:

Her şey bize gösteriyor ve anlatıyor ki, İstanbul'daki devlet ve siyaset adamları vatanın kurtuluşunu tek ümid hâlinde Amerikan mandası fikrini kabule bağlı görüyorlar. İtilâf Devletleri'nin baskısı ve hıyânet şebekelerinin propagandası altında belki de şaşırmış ve bunalmış bulunuyorlar. Şimdilik bunlara "bîcâreler" demekten başka yapacağımız bir şey yoktur"

Sivas Kongresi neticesinde yurttaki bütün direniş örgütleri birleştirilmiş, tek bir teşkilât hâline getirilmiştir. "Manda" ve "himaye" gibi sömürgeleştirme isteklerinden vazgeçilmiş, İstanbul'daki Pâdişah Hükûmeti'nin bu husustaki davranışına kesinlikle cephe alınmıştır. Ayrıca Pâdişah'a, Meclis-i Mebusân'ı toplaması için baskı başlatılmıştır.

İstanbul Hükûmeti kongre çalışmalarından çok rahatsız olmuştur. Dâhiliye Nâzırı Âdil Bey Kuvâ-yı Millîye'nin çalışmalarını engellemek için harekete geçmiştir. İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile Anzavur'u bu işe âlet etmiştir. Balıkesirliler bir yandan Yunan müfrezeleriyle uğraşırken, öte yandan da Anzavur'un üzerine kuvvet göndermişlerdir. Anzavur, 15 Kasım 1919 günü Kuvâ-yı Millîye'den ilk darbeyi yemiştir.¹¹¹

2.8.4 Dördüncü Balıkesir Kongresi (19-21 Kasım 1919)

Ahmed Anzavur galesi birden Balıkesir, hatta millî mücadele gündeminde yerini almıştı. Lakin Millî Kuvvetlerce, Susurluk yakınlarında Demirkapı Köyü'nde mağlub edilmişti. Dördüncü Kongre'den az önce, basın hayatında da bir yenilik göze çarpmaktadır. Bu da, Balıkesir'de Kuvâ-yı Millîye'nin sesini oralarda ve yurt

¹¹⁰ Özkaya 've diğerleri', **Millî Mücadele Tarihi**, ss. 177-178.

¹¹¹ Akarşlan, **Balıkesir Cephesi**, ss. 94-96.

sathında duyurmak için yayına başlayan İzmir'e Doğru Gazetesi'dir. 16 Kasım 1919'da ilk nüshası yayınlandı. Mustafa Necati ve Vâsif ile kardeşi Esad'ın çıkardığı İzmir'e Doğru Gazetesi, haftada iki defa, okuyucuya sunuldu. İdare yeri, Balıkesir Kuvâ-yı Millîye karargâhı idi. Dördüncü Balıkesir Kongresi 19 Kasım 1919'da çalışmalarını başlattı. Kongrenin başkanı, Balıkesirlilerin yakından tanıdığı, saygın kişiliği ile Millî Mücadele'ye destek vererek gönüllerde taht kuran Mehmed Vehbi Bey'dir...

Bu kongrenin toplantı yeri Kuvâ-yı Millîye karargâhıdır. Başkan yardımcılığına Osman, katipliklere Vâsif ve Basri Beyler seçilmişlerdi. Açış konuşmasını Vehbi Bey yapmıştır. Vâsif Bey de söz alarak Anzavur'la mücadele hakkında bilgi vermiştir. Kongre sabah, öğleden sonra ve akşam olmak üzere üç oturum şeklinde çalışmalarını yürütmüştür. Üç gün devam etmiş ve 21 Kasım 1919 Cuma günü akşam sona ermiştir. Millî maksatlar ve millî irade gibi konular, Kongre'nin ana yapısını belirlemiştir. Sivas Kongresi kararları da benimsenmiş, tek elden mücadele esnasında, fikir birliğine karar verilmiştir. Redd-i İlhak bu sebeple işlerliğini kaybetmiş, yerini Müdafaa-i Hukuk terimi almıştır. İstanbul Hükümeti'ne karşı da belirgin tavır konulmuştur. Ayrıca yeni bir Hey'et-i Merkeziye de seçilmiş, Vehbi, Osman, Köprülülü Hamdi, Vâsif ve Hulûsi Beyler üye olmuşlardır. Vâsif Bey'in daha sonra kullandığı sıfat, *Balıkesir'de Müdafaa-i Hukûk, İzmir Şimal Mıntıkası Hey'et-i Merkeziyesi* nâmına olmuştur.

2.8.5 Beşinci Balıkesir Kongresi (10-22 Mart 1920)

Batı cephesinde düzenli ve silah donanımı mükemmel olan Yunan Ordusu vardı. Karşısındaki Kuvâ-yı Millîye ise silah ve cephane sıkıntısı çekiyordu. 1920 başlarında Gelibolu tarafındaki Akbaş'a bir baskın yapıldı. Köprülülü Hamdi'nin komutasındaki milis güçler, cephanelik baskınını gerçekleştirerek, cephaneleri Anadolu yakasına geçirdiler. İngilizler, 200 kişilik bir kuvveti Bandırma'ya çıkarırken, düşman donanması da iskele açıklarında demirledi. Balıkesirliler buna şiddetle karşı çıktı ve askeri birliklerin bu hareketinin yasal olmadığını vurguladı. Tepki, sonucunu vermiş ve İngilizler Bandırma'yı boşaltmışlardı. Anzavur Ayaklanması nedeni ile zorunlu olarak cephane yerinde imha edilmiştir. Daha sonra Biga, Anzavur'un denetimine girmiştir. Anzavur'un Bâbiâli tarafından Balıkesir yöneticiliğine tayin edildiği haber alındı. Tümen Komutanlığı Anzavur'un tehlikeli harekâtını durdurdu. Şubat 1920'de, Mehmed Âkif Balıkesir'i ziyaret ederek,

“Zafere giden yol, bu yoldur” diyerek, Balıkesirlilerin Millî mücadeledeki etkinliğine temas etmiştir. 10 Mart 1920’de sonuncu Balıkesir Kongresi toplanmıştır. Literatüre geçen ismi *İzmir Kuzey Bölgesi Kuvâ-yı Millîyesi Genel Kongresi*’dir. Toplantıya, Saruhan, Karesi, Bursa ve Bilecik’teki kazâ ve nâhiye temsilcileri katılmıştır. Bunların sayısı 64 kişi idi. Böylesine fazla delegenin katılmış olması, son ve beşinci kongrenin ehemmiyetine işarettir.

Kongre Başkanı, Hey’et-i Merkeziye’den Vehbi Bey’dir. Osman Bey de yardımcılığına seçilmiştir. Açılıştaki konuşma yapan Vâsıf Bey, Anzavur Hadisesinde şehid düşen Köprülülü Hamdi’nin kişiliğini dile getirmiştir. Vehbi Bey de aynı konuya temas ederek cephe ve diğer faaliyetlerini anlatmıştır. Eksikliklerin giderilmesi, sürekli tehlike arz eden Anzavur’a karşı alınması gereken tedbirlere değinmiştir. Kongre devam ederken, İngilizler İstanbul’a asker çıkarmışlardır. 16 Mart 1919’daki bu işgal tüm yurttaki olduğu gibi Balıkesir’de de müthiş yankı uyandırdı. Balıkesir halkı büyük mitinglerle işgali kınamıştır. Daha sonra Kongre 22 Mart 1920’ye kadar çalışmalarını devam ettirmiştir. Bütün askeri birliklerin 61.Tümen’e bağlanması kararına varılmıştır. Bir de, propagandaların önüne geçmek, rum-ermeni oyunlarını bozmak için “protesto metni” hazırlanmıştır.

Kongre sonunda, Hey’et-i Merkeziye yeni şekli ile belirlendi. Balıkesir, Hüdavendigar (Bursa), Ayvalık, Soma, Akhisar, Bergama, Gönen ve Bandırma Cephelerinde yeni görevlendirmeler yapılmıştır. Kongre başkanı Vehbi Bey, Balıkesir’i temsil etmiştir.

22 Mart 1920’de Kongre’nin kapanışında Vehbi Bey, hitabede bulunmuş, “Türk Milleti’nin azim ve imanı sayesinde yakında bütün badirelerden kurtulacağını ve millî istiklalini mutlaka temin edeceği”ni ifade etmiştir. Şamlı Nâhiyesi temsilcisi Hâfız İsmail, Hocaşâde Abdülgafur Efendiler de birer dua yaptırmışlardır. Kongre etkinlikleri de İzmir’e Doğru Gazetesince halka duyurulmuştur.¹¹²

Balıkesir’deki tüm kongreler bir milletin haklı sesini duyurmaya çalışmış, Yunan işgaline ve dolaylı da olsa İtilâf Devletlerinin işgallerine bir başkaldırı olmuştur. Evvela küçük çapta cılız kalan Millî Mücadele ahiren tedrici bir şekilde tıpkı kartopu gibi büyüyüp gelişmeye ve kuvvetlenmeye başlamıştır. Redd-i İlhak Cemiyetleri ile başlayan mücadele diğer şehirlerdeki vatanseverlerin de katılımıyla “Millî Kuvvetler”in oluşmasıyla silahlı mücadeleye dönüşmüştür. Balıkesir Hey’et-i

---

¹¹² Özkaya ‘ve diğerleri’, **Millî Mücadele Tarihi**, ss. 178-185.

Merkeziyesi, Balıkesir Kongreleri başlayana kadar ihtiyaçlara cevap vermeye çalışmış ve Batı Anadolu'da yaygınlık göstermiştir. Bir yandan idari işleri yürütürken diğer yandan da askeri mücadeleyi teçhizatlandırmaya çalışmıştır. Bu son kongre *İzmir Şimalî Cepheleri Merkez Hey'eti* adını almış ve ilk başkanı da Vehbi Bey olmuştur. Cephelerde yeniden teşkilatlanmaya gidilmiş Vehbi Bey Balıkesir'i temsil etmiştir.

İşgallerin artmaya başladığı Haziran 1919'da artık bütün işlerin nizama sokulmasının elzem olduğu anlaşılmış ve geniş çaplı kongrelerin toplanılmasının kaçınılmaz olduğu görülmüştür. Halk, Millî Mücadele'ye dâhil olarak katkı sağlamıştır ve Kongrelerin ses getirmesinde tek yürek olmuştur. Nitekim Balıkesir'de beş büyük kongre düzenlenmiş ve İstiklal Mücadelesi'ne fayda getirecek kararlar alınmıştır. Alaşehir'de de bir kongre düzenlenmiş ve yurdun bağımsızlığı için silahlı mücadelenin artarak devam etmesine yönelik kararlar alınarak kamuoyu sağlanmıştır.

Yurdun dört köşesinde işgalci güçlere yönelik yerel de olsa karşılık verilmeye devam edildiği anlaşılmaktadır. Yerel kongreler düzenlenmiş, Havza, Amasya'da genelgeler yayınlanmış. Erzurum'da toplanış bakımından bölgesel; aldığı kararlar bakımından millî olan kongre, Millî Mücadele'nin önemli bir adımı olmuştur. Büyük Millet Meclisi'nin temelini oluşturacak Temsil Hey'eti oluşturulmuştur. Ardından Sivas Kongresi ile *manda ve himayecilik* kesinlikle red edilmiştir. Millî direnişi gerçekleştirmek için kurulan tüm cemiyetler birleşmiş, *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* adını almıştır. Millî Mücadele'nin haklılığı İstanbul Hükümeti'ne ve özellikle de işgalci devletlere duyurulmaya çalışılmıştır.

Urfa, Maraş, Antep hamiyetperverlerin oluşturduğu milis güçlerle düşmana karşılık vermiştir. Evvela birçok şehirde başarılar elde edilmişse de bu başarılar korunamamıştır ve bu olumsuz durum düzenli büyük kuvvetlerin ehemmiyetinin anlaşılmasına vesile olmuştur. Bu da Kuvâ-yı Millîye'nin Düzenli Ordu'ya dönüşmesiyle mümkün olacaktır.

20-22 Ekim 1919 tarihlerinde Mustafa Kemal'in de aralarında bulunduğu Temsil Hey'eti ile İstanbul Hükümeti'ni temsil eden Bahriye Nâzırı Salim Paşa arasında Amasya'da yapılan görüşmelerde Meclis-i Mebusân'ın emin bir yerde toplanması kararlaştırılmıştır. Bu arada Amasya Görüşmeleri'nden bir ay sonra Temsil Hey'eti Ankara'yı idare merkezi olarak belirlemiştir (27 Aralık 1919). Amasya'da yapılan ve Temsil Hey'eti'nin ilk siyasi başarısı olarak kayda düşülen bu

görüşmelerden sonra seçim sürecine girilmiştir lakin meclisin İstanbul dışında toplanılması sağlanamamıştır. Son Osmanlı Mebusân Meclisi 12 Ocak 1920’de İstanbul’da toplanmış Millî Mücadele taraftarı mebuslar Müdafaa-i Hukuk grubu yerine “Felâh-ı Vatan Grubu” adıyla mecliste faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Temsil Hey’eti’ni temsil eden bu grup 28 Ocak 1920’deki Misâk-ı Millî’nin meclise kabul ettirilmesini sağlamıştır. Mustafa Kemal’de Erzurum’dan mebus seçildiği halde Osmanlı Mebusân Meclisi’nin İstanbul’da olması ve bu meclise katılımının memleketin istiklâlini tehlikeye düşürmesi ihtimali göz önünde tutulduğu için toplantılara katılmamıştır.

Kuvâ-yı Millîye’nin başarıları, Temsil Hey’eti’nin İstanbul Hükümeti’nden bağımsız hareket etmesi, İtilâf Devletleri’ni bir hayli sıkıntıya sokmuştu. Son Osmanlı Mebusân Meclisi’nde Millî Misak’ın kabul edilmesi İtilâf Devletleri’ni daha da kızdırmıştır ki; Ali Rıza Paşa’yı istifa etmek zorunda bırakmışlardır. İşte bu hadiseler İstanbul’un 16 Mart 1920’de İtilâf Devletlerince resmen işgal edilmesine sebep olmuştur. İstanbul’un işgali tüm yurttaki geniş yankı bulmuş halkın devletin bekası için Millî Mücadele’ye sınıksız sarılmıştır. Ölüm kalım mücadelesi verdiğinin bilicinde hareket eden Temsil Hey’eti ise artık tüm sorumluluğu ele almanın vaktinin geldiğini bilerek adım atmaya başlamıştır. İlk iş olarak yeni seçim takvimi oluşturulmuş, ardından yeni ve kurucu bir meclis teşekkülüne girilmiştir. İstanbul’dan kaçan mebusların yeni kurulacak mecliste “vatanın kurtarılması için mücadele şartıyla” yer alacaklardır.

2.9 Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Açılışı

İstanbul’un işgaliyle Millî Mücadele yeni bir döneme girmiştir. Artık Padişah ve hükümetten hiçbir fayda beklenemezdi. İtilâf Devletleri milleti de etkileyerek mücadele azmini kıracaklarını düşünmüşlerdi.¹¹³ Türk Milleti, olağanüstü dönemleri, olağan dönemlerin kurumlarıyla gidermenin olası olmadığını bilmekteydi. O yüzden ki Kuvâ-yı Millîye’ye büyük saygı, hürmet ve katılım göstermiştir. Kurumları tekrar ve yeni bir nizamda işletmenin gerekliliği anlaşılmıştı. Nitekim Mustafa Kemal, İstanbul’un işgalinin hemen ardından yeni kurucu meclis oluşturulması hakkında 17 Mart 1920’de ordu komutanlarına genelge göndermiş ve

---

¹¹³ Yalçın ‘ve diğerleri’, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 189.

toplanacak meclis konusundaki düşüncelerini açıkça ortaya koymuştur.¹¹⁴ Mustafa Kemal yeni oluşacak meclisi ”Kurucu Meclis” olarak nitelendirmişti. 15. Kolordu Kumandanı Kâzım Paşa (Karabekir) kurucu meclis fikrine, meclisin oluşum biçimine taraftar olmadığını ifade etmiştir. Bu hususta; “halin aleyhimize kolayca tahrike vesile olacağını, Anayasa ve Seçim Kanunu’nun açık hükümleri karşısında bir kurucu meclis toplanamayacağını, Meclis-i Millî’nin toplanmasının uygun olacağını” belirtmiştir.¹¹⁵

Kâzım Paşa, meclisin Ankara’da toplanmasını olumlu karşılamış fakat “meclis-i müessisan tabiri(nin) milletimiz için pek yabancı olduğunu(nu) bazı kötü anlama ve yanlış düşüncelere sebebiyet vereceğini” belirtmiştir. Oysa Mustafa Kemal, bu genelgede belirttiği “meclis-i müessisan” ile mevcut rejimi değiştirmeyi düşünüyordu. Çünkü Osmanlı parlamenter sistemiyle rejimi değiştirmek olası değildi. Zira, Osmanlı Parlamentosu halkın seçtiği milletvekilleri ve padişahın atadığı âyân üyelerinden oluşuyordu. Âyân, padişah yanlısıydı. Milletvekilleri içinde de Anadolu ulusal eylemine karşı olanlar vardı. Bu meclisin Ankara’da çalışması demek İstanbul’un etkinliğini Ankara’da sürdürmesi demek olacaktı. Yasamayla yürütme organları da birbirinden ayrı yerlerde çalışmalarını sürdürecekti. Bu da pratik bakımdan yararlı olmayacaktı. Yürütmenin başında bulunan padişah ve hükümetin Ankara’ya taşınması ve bunun ulusalcılar tarafından benimsenmesiye ulusalcıların kendi kendilerini yadsımaları olacaktı.

Mustafa Kemal, ulusal eylemin dayanacağı silahlı güçlerin önerilerini de göz önüne alarak kendi görüşlerinden özveride bulunmak pahasına da olsa 19 Mart 1920’de şu genelgeyi yayınlamıştır: “İtilâf Devletleri tarafından devlet merkezinin bile resmen işgali, devletin yasama, yürütme ve yargıdan ibaret olan millî güçlerini işlemez duruma sokmuş ve bu durum karşısında görev yapmaya imkân bulamadığını hükümete resmen bildirerek Meclis-i Mebusân dağılmıştır. Şu halde devlet merkezinin korunmasını milletin bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara’da toplantıya çağırılması ve dağılmış olan milletvekillerinden Ankara’ya gelebileceklerin de bu meclise katılmaları zarurî görülmüştür. Bu

---

¹¹⁴ İhsan Güneş, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009, ss. 57-58.

¹¹⁵ Kazım Karabekir, **İstiklâl Harbinin Esasları**, İstanbul: Timaş Yayınları, 1992, ss. 224-225.

bakımdan aşağıda verilen talimat gereğince seçimlerin yapılması, yüksek ve derin vatanseverlik anlayışından beklenir:

1. Memleket işlerini idare etmek ve denetlemek üzere Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacaktır.

2. Bu meclise üye olarak seçilecek kimseler, milletvekilleri ile ilgili yasa hükümlerine bağlıdırlar.

3. Seçimlerde sancaklar esas alınacaktır.

4. Her sancaktan beş üye seğilecektir.

5. Seçim her sancakta o sancağın kendi ilçelerinden çağıracağı ikinci seğmenlerle, sancak merkezinden seçilecek ikinci seğmenlerden sancak idare ve belediye meclisleriyle Müdafaa-i Hukuk yönetim kurullarından, illerde il merkez kurullarıyla il yönetim kurullarından, il merkezindeki belediye meclisinden, il merkezi ile merkez ilçesi ve merkeze bağlı ilçelerin ikinci seğmenlerinden oluşturulmuş bir kurul tarafından aynı günde ve aynı oturumda yapılacaktır.

6. Bu meclis üyeliğine her parti, zümre ve dernek tarafından aday gösterilmesi mümkün olduğu gibi her ferdin de bu kutsal mücadeleye fiilen katılması için bağımsız olarak adaylığını istediği yerden koyma hakkı vardır.

7. Seçimlere her mahalin en büyük sivil yöneticisi başkanlık edecek ve seçim güvenliğinden sorumlu olacaktır.

8. Seçim gizli oyla ve salt çoğunluk esasına göre yapılacak, oylar kurulun kendi içinden seğeceği iki kişi tarafından ve kurul önünde sayılacaktır.

9. Seçim sonunda bütün kurul üyelerinin imzalayacakları veya kendi mühürleriyle mühürleyecekleri üç nüsha tutanak düzenlenecek, bir tanesi yerinde alıkonularak, öteki iki nüshadan biri seçilen şahsa verilecek, diğer meclise gönderilecektir.

10. Üyelerin alacakları ödenek daha sonra Meclisçe kararlaştırılacaktır. Ancak geliş yollukları seçim kurullarının zarûri masraflar olarak uygun göreceklere miktar üzerinden mahalli idarelerce karşılanacaktır.

11. Seçimler en geç on beş gün içinde Ankara’da çoğunlukla toplanmayı sağlayacak şekilde tamamlanarak, üyeler hareket edecek ve sonuç üyelerin adlarıyla birlikte derhal bildirilecektir.

Bu genelge, bir yandan ülkede yeni bir seçimin başlamasını emrederken öte yandan da seçimin hangi ilkeler çerçevesinde yapılacağını belirtiyordu. Kuşkusuz Mustafa Kemal ve Hey’et-i Temsiliye, Anadolu’da kurulacak yeni devletin temelini atılacağını işaret ediyor ve “vatanın bütünlüğünü, ulusun özgürlüğünü” halka dayanarak kurtarmak için alınacak kararlara, geniş halk kitlesinin katılımını sağlamak istiyordu. Ulus adına karar verecek olan “salahiyet-i fevkaladeyi haiz” meclisin, İstanbul’dan kaçıp gelen milletvekilleriyle, bu genelge çerçevesinde yeni seçilen milletvekillerinden oluşmasını yararlı görmüştür.¹¹⁶

İstanbul’un işgal edilmesini müteakip Meclis-i Mebusân dağılmıştı. Bazı milletvekilleri Anadolu’da çalışmak üzere kaçmayı başarmış ve Ankara ile sürekli temas halinde olmuşlardır. Bunlardan 21-22 Mart gecesini doğuya doğru yürüyüşe devam eden Yozgat Milletvekili İsmail Fazıl Paşa, Meclis-i Mebusân Başkanı Celaleddin Arif, Kırşehir Milletvekili Rıza, Saruhan (Aydın) Milletvekili Reşit Beyler meclisin açılışına davet edilen kişiler olarak göze çarparlar. Bu milletvekilleri, Mustafa Kemal’e, Ankara’da açılacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne katılarak görevlerine devam edeceklerini de açıklamışlardır. Mustafa Kemal, 22 Mart 1920 günü, 20. Kolordu Komutanı’na çektiği telde, aldığı tedbirlerden dolayı kendisini tebrik etmiş, İstanbul’dan kaçanların emin bir bölgeye getirilinceye kadar bu konudaki bilgilerin gizli tutulmasını istemiştir.

Meclis-i Mebusân Başkanı Celaleddin Arif Bey başta olmak üzere, İstanbul’dan kaçanların hepsi sıkıntılı bir halde, Kartal ile Adapazarı arasında İngilizlerden kurtularak, Ankara’ya doğru yol almaktaydılar. Celaleddin Arif, Câmî, Adnan, Hüsrev, Reşit, Süreyya, Rıza Beyler, İsmail Fazıl Paşa ve diğerleri Adapazarı’na yaklaşmaktaydılar. Bazı milletvekilleri Ankara’ya ulaşmıştı. İstanbul’daki Meclis-i Mebusân dairesindeki şubelerde çalışan birkaç milletvekili firarı gizlemek ve duyurmamak amacı ile çalışmaktaydı.¹¹⁷

¹¹⁶ Güneş, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı**, ss. 59-61.

¹¹⁷ Özkaya ‘ve diğerleri’, **Millî Mücadele Tarihi**, s. 263.

Memleket, seçim sürecine girmiş yeni meclis için son sürat çalışmaktaydı. Yeni meclis, 9 Ekim 1919 ve 19 Mart 1920 seçimleri ile kurulmuştur.¹¹⁸ Son Osmanlı Mebusân Meclisi'nin mebusları da yeni kurulacak meclise dâhil olacakları için 9 Ekim seçimleri de dikkate alınmıştır.

Seçimler, her ne kadar Ankara'dan Hey'et-i Temsiliye tarafından yönlendirilmeye çalışılmışsa da seçimin her yörenin kendine özgün koşullarına göre bir seyir izlediği dikkati çekmektedir.¹¹⁹ Mesela, Edirne vilayetine bağlı Gelibolu, Kırk kilise ve Tekfurdağı (Tekirdağ) livalarıyla bağımsız Çatalca livasında 1920'de işgal nedeniyle seçim yapılamamıştır. 1919 Meclis-i Mebusân'a seçilmiş olan ikişer Tekfurdağı ve Kırk Kilise mebusu ile bir Çatalca mebusu Ankara'ya gelmeyince bu livaların TBMM'de hiçbir temsilcisi olmamıştır. Seçim yapılmayan Gelibolu'nun ise iki Meclis-i Mebusân üyesinden biri Ankara'ya gelmiş, böylece bu liva TBMM'de bir üyeyle temsil edilebilmiştir. Edirne'yi ise, Edirne vilayetinin tamamıyla bağımsız Çatalca livasını temsil etmek üzere mebus yapılan üç asker, Kazım (Karabekir), Cafer Tayyar (Eğilmez) ve İsmet (İnönü) Paşalar temsil edecektir. Meclis-i Mebusân üyesi olup Malta'ya sürülenlerden Faik (Kaltakkıran) ve Mehmed Şeref (Aykut) Beyler, sürgün dönüşü, 25 Nisan 1921'de Edirne mebusu olarak TBMM'ye katılınca Edirne mebuslarının sayısı beşe yükselecektir.

1919'da Meclis-i Mebusân'da temsilcisi olan ama 1920'de seçim yapılamayan bir başka liva da Oltu'dur. Bununla birlikte, Meclis-i Mebusân'a seçilmiş olan iki Oltu mebusunun ikisi de 1920'de Ankara'ya gelerek Oltu'nun TBMM'de temsilini sağlayacaklardır. Meclis-i Mebusân'da temsilcisi olmayan ama yeni seçim sonrasında TBMM'ye temsilci gönderecek üç liva daha vardır. Bunlar Kars, Ardahan ve Batum'dur. Buraların Türkiye'ye dâhil olmasından sonra 1921 yılı içinde Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun ikinci maddesi uyarınca Kars'tan 3, Ardahan'dan 2 ve (Artvin'i temsil etmek üzere) Batum'dan 5 mebus seçilerek Ankara'ya gelecektir. Batum mebusları buranın Sovyetler Birliği'ne devredilmesinden sonra da Meclis'teki görevlerini sürdüreceklidir.¹²⁰

29 Mart'ta Sivas vilayeti, Kayseri, Tokat, Yozgat, Kangiri livalarıyla Kastamonu seçimi tamamlamış ve milletvekilleri Ankara'ya hareket etmişlerdir. Konya'nın ileri gelenleri ve aydınları da 28 Mart'ta Karahafızlar Medresesi'nin

---

¹¹⁸ Akın, **TBMM Devleti**, s. 47.

¹¹⁹ Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, s. 63.

¹²⁰ Ahmet Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010, s. 78.

dersliğinde toplanarak Konya vilayeti milletvekili adaylarını kendi aralarında gizli oyla belirlemişlerdir. Bu çalışmalara rağmen, Hey'et-i Temsiliye'nin tümüyle yurttan etkin olamaması, kitle iletişim araçlarının yetersizliği, imparatorluk merkezinin olumsuz tutumu, İtilâf Devletleri'nin baskıları seçimlerin yapılmasını olumsuz yönde etkiliyordu. Ankara'nın gücü henüz tümüyle belli olmadığı için, bazı bölgelerin idarecileri de seçimlerin yapılmasında güçlük çıkarıyordu. Dersim, Malatya, Elazığ, Konya, Diyarbakır ve Trabzon böyle yöreler arasındaydı. Bu yörelerde seçimler Mustafa Kemal ile bağlantılı olan komutanların çabalarıyla yapılabiliyordu. Mesela Trabzon'daki seçimleri Vali Hamit Bey savsaklıyor, akamete uğratmaya çalışıyordu. Ancak Kazım Paşa'dan destek sağlanarak seçim tamamlanabilmiştir.¹²¹

Neticede hesâb edildiğinde, Meclis-i Mebusân'da temsilcisi bulunan üç livanın TBMM'de temsilcisi yoktur (Tekfurdağı, Kırk Kilise, Çatalca). Buna karşılık Meclis-i Mebusân'da temsilcisi olmayan yedi liva TBMM'ye mebus göndermiştir (Adana, Mersin, Kozan, Cebelibereket, Kars, Ardahan, Batum). Böyle olunca, Meclis-i Mebusân'da 62 livanın temsilcisi varken bu sayı Birinci Meclis döneminde 66'ya yükselmiştir.¹²²

Bu arada seçimler sürerken diğer yandan da İstanbul'dan kaçarak Ankara'ya gelmeye çalışan mebuslar meselesi devam etmekteydi. İstanbul'dan Ankara'ya ulaşabilmesi için yoğun tedbirler alınmaktaydı. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Paşa, 25 Mart 1920'de Hey'et-i Temsiliye'ye bir telgraf çekerek kaçanları korumak için "fedai müfrezeleri" kurulması için talimat vermiştir. Böylece Kuvâ-yı Millîye'den kurulu fedai birlikleri, İngiliz müfrezelerini tevkif ve imha yoluna gidebileceklerdi...

Gruplar halinde sağ salım Ankara'ya varışlar başlamıştı. İlk grup 1 Nisan 1920'de Ankara'ya ulaşmıştı. İkinci grup, Düzce yolu kapalı olduğundan, Geyve yolu ile Ankara'ya devam etmiştir. 2 Nisan akşamı, Hey'et-i Temsiliye Kâtibi Haydar Bey, Miralay (albay) İsmet Bey'e çektiği telde, aynı akşam, Hüsrev (Gerde), Rıza Nur, Abdullah Azmi, Necati, Zihni, Ömer, Lütfi, Hacı, Adnan, Yusuf Kemal, Yunus Nadi, Halide Edip, Erkân-ı Harbiye Miralayı Kâzım, Kaymakam Seyfi, Binbaşı Cevat, Binbaşı Esat, Yüzbaşı İsmail Hakkı, Yüzbaşı Mehmet Ali, sevkîyatçı binbaşı Rıza Beylerin Ankara'ya ulaştıklarını duyurmuştur.¹²³

¹²¹ Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, s. 62.

¹²² Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, s. 79.

¹²³ Özkaya 've diğerleri', **Millî Mücadele Tarihi**, ss. 266,268-269.

66 Seçim bölgesinden birisi de Karesi idi. Mehmed Vehbi Bey, Hasan Basri (Çantay), Kâzım Paşa (Özalp), Kâzım Paşa ve Abdülgafur Efendi (İştın) Karesi (Balıkesir)'den aday olmuşlar ve seçilmişlerdir. Lakin Kâzım Paşa, Nisab-ı Müzakere Kanunu'ndan evvel Edirne'yi tercih ederek Karesi mebusluğundan istifa etmiştir. Yerini bir ara seçim sonucunda İbrahim Bey (Yörük) almıştır.¹²⁴

İstanbul'dan kaçmayı başarıp zorlu yollarla Ankara'ya gelebilen milletvekilleriyle birlikte meclisin 23 Nisan 1920 Cuma günü açılmasına karar verildikten sonra bu karar, askerî ve mülkî birimlere *gayet ivedidir* kaydıyla 21 Nisan'da telgraflarla bildirilmiştir.¹²⁵

Meclisin açılması planlandığı gibi gerçekleşmemiştir. Ankara'da meclisin toplanabileceği büyüklükte bir bina olmadığından vaktiyle İttihat ve Terakki Kulübü olarak inşa ettirilmeye başlanmış ve fakat tamamlanamamış bina, eksiklikleri giderilerek meclis binası haline getirilmiştir. Millî ve dinî unsurların ağırlıkta olduğu bir programla 23 Nisan 1920'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Saat 13.45'te en yaşlı üye Sinop Mebusu Şerif Bey'in (1845 doğumlu), "Bu yüce meclisin en yaşlı başkanı sıfatıyla ve Allah'ın izniyle milletimizin iç ve dış tam istiklâl dâhilinde mukadderatını doğrudan üstlendiğini ve idare etmeye başladığını bütün dünyaya ilân ederek Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum" sözleriyle çalışmalarına başlamıştır.¹²⁶ Ankara'da bulunan 115 milletvekili ile açılmış¹²⁷ olan meclisin mebus sayısı her gün değişmektedir. Mesela Birinci Meclis'in üye sayısı Yılmaz Altuğ'a göre 383, Mahmut Goloğlu'na göre 390, İhsan Güneş'e göre 378, Suna Kili'ye göre 376, Ahmet Mumcu'ya göre 390, Sebahattin Selek'e göre 300, Falih Rıfkı Atay'a göre 381, Kurt Steinhaus'a göre 441'dir.¹²⁸

Meclis'in açıldığı 23 Nisan 1920'den Mustafa Kemal'in liderliğinde Birinci Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun kurulduğu 10 Mayıs 1921'e kadar geçen süre içinde TBMM rejiminin temelleri atılmış Ankara Meclis ve hükûmeti milli hareketin tek meşru temsilcisi haline gelmiştir.

Büyük Millet Meclisi'nin, Sinop Mebusu Şerif Bey (Avkan)'in başkanlığında yapılan toplantısının ardından, 24 Nisan 1920'de Mustafa Kemal mütarekeden

¹²⁴ Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, s. 89.

¹²⁵ Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, ss. 65-66.

¹²⁶ Yalçın 've diğerleri', **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 190.

¹²⁷ Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1969, ss. 448-449.

¹²⁸ Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, s. 86.

Meclis'in açılışına kadar geçen süredeki gelişmeleri özetlediği ünlü nutkunu okumuştur. Mustafa Kemal nutkunun sonunda hükümet kurulmasına yönelik önergesini açıklamıştır. Kuvvetler birliği esasına dayanan önerge, özetle, yasama ve yürütme yetkilerinin Meclis'in elinde toplanması ve Meclis'ten seçilmiş bir heyetin hükümet işlerini yürütmesini istemiş, Meclis başkanının, bu heyetin de başkanlığını üstlenmesi gereğine işaret etmiştir. Mustafa Kemal, Padişahın İstanbul'da esir olduğunu, bu nedenle İstanbul ile münasebete girmenin hiçbir yararı olmadığını belirtmiş, ülkenin yazgısına tümüyle el konması gerektiğini sözlerine eklemiştir.¹²⁹

Mustafa Kemal Büyük Millet Meclisi'nin izleyeceği siyaseti de şöyle özetlemiştir: "Milletimizin kuvvetli, mesut ve istikrarlı yaşayabilmesi için devletin tamamen millî bir siyaset takip etmesi ve bu siyasetin iç teşkilâtımıza tamamen uyması ve dayanması elzemdir." Meclisin ilk işi hükümet teşkili olmuştur. Son derece kritik bir konu olan bu meseleyi büyük bir ihtiyatla yürütmek gerekmiştir. Çünkü bütün olanlara rağmen İstanbul'da bir hükümetin varlığına inananların sayısı az değildi. Bu sıkıntı Mustafa Kemal'in Meclis'e verdiği önergenin kabul edilmesiyle aşılmaya çalışılmıştır. Bu önerge şu konuları içermektedir:

1- Hükümet teşkili gereklidir.

2- Geçici kaydıyla bir hükümet başkanı tanımak mümkün değildir.

3- Mecliste toplanmış millî iradeyi fiilen vatanın mukadderatına el koymuş olarak tanımak esas prensiptir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üstünde bir kuvvet yoktur.

4- Türkiye Büyük Millet Meclisi yasama ve yürütme yetkilerini kendisinde toplar. Meclisten ayrılacak bir heyet meclise vekil olarak hükümet işlerini görür (meclis hükümeti sistemi). Meclis reisi bu heyetin de reisidir.¹³⁰

Aynı gün ayrı ayrı yapılan iki seçim sonucunda Mustafa Kemal kullanılan 120 oyun 110'unu alarak Meclis Reisi, Celaleddin Arif Bey ise 109 oyla İkinci Reis seçilmiştir. 25 Nisan 1920'de Celaleddin Arif Bey'in teklifi üzerine Mustafa Kemal'in riyasetinde yedi kişiden oluşan Geçici İcra Encümeni teşkil edilmiştir.¹³¹ Fakat işler bu geçici İcra Encümeni ile yürütülememiş yeni ve geniş bir İcra Vekilleri Hey'eti'ne ihtiyaç hâsıl olmuştur.

¹²⁹ Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, s. 103.

¹³⁰ Yalçın 've diğerleri', **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 191.

¹³¹ Demirel, **İlk Meclis'in Vekilleri**, s. 104.

2 Mayıs 1920 tarihinde 3 Sayılı Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti'nin Suret-i İntihabına Dair Kanun, uyarınca yapılan ve 137 milletvekilinin katıldığı seçimde mutlak çoğunluk 69 olarak dikkate alınmış ve ilk hükümeti oluşturan vekiller şu oyları almışlardır:

Mustafa Fehmi Efendi (Şeriye, 80), Câmi Bey (Dâhiliye, 90), Celaleddin Arif Bey (Adliye, 83), İsmail Fazıl Paşa (Nafia, 79), Bekir Sami Bey (Hariciye, 121), Dr. Adnan Bey (Sıhhiye, 127), Yusuf Kemal Bey (İktisat, 99), Fevzi Paşa (Müdafaa-i Millîye, 118), İsmet Bey (Erkan-ı Harbiye-yi Umumiye, 129).

İlk tur neticesinde Maliye ve Maarif vekillikleri için yeterli çoğunluk elde edilememiştir. İkinci tur oylamada 127 milletvekili seçime katılmış, mutlak çoğunluğun 64 olduğu bu oylamada Dr. Rıza Nur Bey 65 oyla Maarif Vekâlet'ine, Hakkı Behiç Bey ise Maliye Vekâleti'ne seçilmişlerdir.¹³²

Böylece Redd-i İlhak, Millî Müdafaa Cemiyetleri ile İtilaf Devletleri'ne ve dolayısıyla Yunanlılara karşı girişilen mücadele Ankara'da bir devlet teşekkülü haline dönüşmüştür. Artık Kuvâ-yı Millîye daha tertipli bir hale bürünecek ve düzenli orduya tedricen geçilecekti; bu geçişin en önemli safhası siyasi yeni bir teşkilattı. Bu da Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla daha bir ehemmiyet arz etmiştir. Halkın iradesi sandığa yansımış, İstanbul'un işgali sonucu Meclis-i Mebusân'daki bazı mebusân sine-i millete dönmüştür. Olağanüstü bir meclis olarak açılmış olan Büyük Millet Meclisi "milli egemenliği" ön plana çıkararak bir meclis olup her kesimden milletvekilini içinde barındıracaktır.

---

¹³² Akın, **TBMM Devleti**, s. 104.

İKİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ'NDEKİ FAALİYETLERİ

3.1 Karesi Mebusu Vehbi Bey'in Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Katılması ve Çeşitli Konulardaki Görüşleri

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne mebus olarak katılmak isteyen Vehbi Bey, Karesi'den seçimlere girmiştir. Batı Anadolu'daki mücadele devam ederken meclis açılmıştı. Bu yeni meclise seçilen Vehbi Bey, toplantılara ancak 12 Temmuz 1920'de katılmıştır.¹³³ Geçmişteki deneyimleri O'nun bu mecliste önemli görevler almasını sağlamıştır. Balıkesir'in Millî Mücadelesi'nde yüklenmiş olduğu görev ve yerine getirmiş olduğu mücadele tebliği dolayısıyla Türk halkının gönlünde taht kurmuş ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne mebus seçilmiştir.

Toplumsal kesimleri, konuştukları şiveleri, giydikleri giysileri yönüyle o günün Türkiye'sini aynen yansıtan milletvekillerinin Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemini yaşamış ve bu dönemin düşünsel akımları, siyasal mücadeleleri içinde yoğrulmuş kişiler oldukları görüşülmüştür. İçlerinde birbirine düşman olan İttihat ve Terakki Partisi ile Hürriyet ve İtilaf Partisi'nin aktif üyeleri, 1918 sonlarında kurulan çeşitli siyasal partilere bağlı milletvekilleri¹³⁴de bulunmuştur. Lakin en etkin olanları İttihatçılardır. Bir kısmı Mustafa Kemal'in yanında, bir kısmı da yurt dışında bulunan Enver Paşa ile ilişki içerisindeydiler. Bir diğer grubu da Rusya'daki cereyanlardan etkilenen milletvekilleri oluşturmaktaydı. Meclis'te hilâfetin, saltanatın Anadolu'da savunuculuğunu üstlenen bir tutum içine giren milletvekilleri de olmuştur.

Bir kısım aydın milletvekilleri de *İstiklâl Grubu*, *Halk Zümresi*, *Tesaniüt Grubu*, *Islahât Grubu* gibi ayrı ayrı adlar altında bir araya gelmişlerdir. Mustafa Kemal ile aynı amaçları taşıyan milletvekilleri meclisin açılışından bir yıl sonra *Müdafaa-i Hukûk Grubu* çatısı altında bir araya gelmişlerdir. Bu oluşuma *Birinci Grup* adı da verilmekteydi. Bu gruba karşı olarak da *İkinci Grup* oluşmuştur.¹³⁵ Müdafaa-i Hukûkun temel prensiplerini temsil etmek üzere Birinci Grup adıyla bir çoğunluk partisini resmen oluşturmak isteyen Mustafa Kemal, 1921 başlarında

¹³³ Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995, s. 97.

¹³⁴ Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı*, ss. 78-79.

¹³⁵ Yalçın 've diğerleri', *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, s. 195.

harekete geçmiş, 10 Mayıs 1921 tarihi itibarıyla Müdafaa-i Hukûk Birinci Grubu'nun kurulduğu Hâkimiyet-i Milliye aracılığıyla kamuoyuna duyurulmuştur.¹³⁶ Vehbi Bey meclise dâhil olduktan sonra Mustafa Kemal'in de bulunduğu Birinci Grup'ta yer almıştır.¹³⁷

Birinci Grup kuruluşundan itibaren parti disiplini oluşturmaya çalışmıştır. 10-11 Mayıs 1921'de Ankara Darülmualimin Konferans Salonu'nda ilk iki toplantısını yapmış ve gizli oylama ile idâre heyeti seçilmiştir. Seçimlerde Emin Bey (Canik) 72, Mahmut Esat Bey (Saruhan) 70 oy, Necati Bey (Saruhan) 69, Vehbi Bey (Karesi) 62, Rıfat Bey (Kayseri) 61, Avni Bey (Saruhan) 58, Refik Şevket (Saruhan) 55, Muhittin Baha Bey (Bursa) 54, Osman Nuri Bey (Bursa) 54, Rasim Bey (Sivas) 48, Zekai Bey (Adana) 46, Şevket Bey (Sinop) 46 oy almışlardır. İdâre Heyeti seçimlerinde salt çoğunluğu alamayan üyeler için 15 Mayıs'ta bir tur daha yapılmıştır. Birinci Grup istifa eden vekiller yerine 21 Mayıs 1921'de oylamayla adeta partinin bakan adaylarını tespit etmiştir. Bu şekilde partileşme yolunda ilk adımlarını atan Grup, 1921 Yılı Grup Nizamname-i Dâhilisi'ni tartışarak kabul ve ilan edecektir. 1922 yılında da başka bir Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu Nizamname-i Dahilisi yayımlanacaktır.¹³⁸ Vehbi Bey İdâre Memuru olarak seçilmiştir ve Grubun daimi üyesi olarak meclis çalışmalarına devam etmiştir.¹³⁹

Yeni meclisin idaresi çok farklı olmuştur. Nevi şahsına münhasır bir rejim olan bu idare sistemine *Meclis Hükûmeti Sistemi* de denilmiştir. Meclis *kuvvetler birliği* esasını benimsemiştir. Memleketin içinde bulunduğu sorunlarla ancak bu sistemle başa çıkılabirdi. Böylelikle hem zaman kazanılacak hem de yasama-yürütme kuvvetleri arasında çıkması muhtemel anlaşmazlıklardan kaçınılabilirdi. *Nâzır* kelimesi kullanılmıyor, bakanlar, meclisin *vekili* olarak hükûmet işlerini yürütüyorlardı. Vekillerden her zaman en şiddetli şekilde hesap soruluyor, meclis istemediği zaman işten uzaklaştırılıyor ve yerine yenisi seçilebiliyordu. Meclis başkanı aynı zamanda hem hükûmet, hem de devlet başkanıydı. Mustafa Kemal'in meclis başkanı sıfatı ile bakanlar kuruluna (Hey'et-i Vükela) başkanlık etmesi 20 Ocak 1921 tarihli anayasanın kabulüne kadar devam etmiştir.¹⁴⁰

---

¹³⁶ Akın, **TBMM Devleti**, s. 59.

¹³⁷ Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, ss. 119-125.

¹³⁸ Akın, **TBMM Devleti**, s. 60.

¹³⁹ Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönemi (1919-1923)**, Cilt 1, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994, ss. 297-305.

¹⁴⁰ Yalçın 've diğerleri', **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 193.

Ayrıca Meclis'te 25 Komisyon oluşturulmuştur.¹⁴¹ Komisyonlar Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu gereğince meclise sunulan lâyiha (rapor) ve kanun tekliflerini incelemekle görevlidir. Komisyon, evvela teklif veya lâyihanın Teşkilât-ı Esâsiye Kanununa uygun olup olmadığını incelerdi. Eğer kanuna aykırı bir hüküm içeriyorsa başkanlığa iade edilir. Komisyon gerekli gördüğü takdirde incelemekte olduğu bir kanunu diğer bir encümene gönderebilirdi.¹⁴²

Fahri Çoker, *Türk Parlamento Tarihi Cilt 1* adlı eserinde ayrıca şunları ifade etmiştir: “Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin faaliyetlerini; yasama, yürütme ve denetim olmak üzere başlıca üç kısımda değerlendirebiliriz. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin birinci döneminde kanunlar, sadece kanun tasarısı ve kanun teklifi olarak oluşmamış, bu iki yolun dışında İcra Vekilleri Hey'eti ya da bu hey'ete dâhil vekillerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı'na gönderdikleri tezkere veya sair evrakın genel kurul veya komisyonlarda görüşülmesi sırasında konunun bir kanun halinde düzenlenmesinin karar altına alınmasıyla da kanunlar oluşturulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin denetim faaliyetleri ise; gensoru, soru önergesi ve konuşmalar olmak üzere başlıca üç kısma ayrılır. Dönem içerisinde mebuslar tarafından toplam 78 gensoru önergesi verilmiş; bunlardan birisi sahibi tarafından geri çekilmiş, 10'u reddedilmiştir. Kalan 67 önerge ise kabul edilerek görüşülmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin birinci döneminde toplam 625 soru önergesi verilmiştir. En fazla soru önergesi verenler arasında 50 önerge ile Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey gelmektedir. En fazla hakkında önerge verilen vekâletler arasında ise 147 önerge ile Dâhiliye Vekâleti gelmektedir. Birinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev süresi kısa olmasına rağmen, Türk parlamento tarihinde milletvekillerin söz alarak, kürsüde en çok konuştukları dönemlerden biri olmuştur. Konuşma sayısı 2027'si gizli oturumda olmak üzere 13.000'e ulaşmaktadır. En fazla konuşan milletvekili 408 kez söz hakkı alan Erzurum milletvekili Hüseyin Avni Bey'dir. Ant içme dışında kürsüye hiç çıkmayan milletvekili sayısı ise 119 kişi olarak tespit edilmiştir.”¹⁴³

---

¹⁴¹ Mustafa Uslu, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde Trabzon Milletvekilleri ve Faaliyetleri**, Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006, ss. 37-41.

¹⁴² Çoker, **Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem)**, Cilt 1, ss. 111-112.

¹⁴³ Çoker, **Türk Parlamento Tarihi (Milli Mücadele ve TBMM I. Dönem)**, Cilt 1, ss. 780-783.

Ahmet Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet* adlı eserinde şöyle ifade etmiştir: “Mustafa Kemal Paşa, tüm muhalif sesleri engelledikten sonra, 1927’de yapılan Cumhuriyet Halk Fırkası Birinci Kongresi’nde altı gün boyunca, her gün ortalama altı saat konuşarak okuduğu büyük Nutuk’unda İkinci Grup’a sert eleştiriler yöneltmekle birlikte, bu grubun muhalif hareketini dinci, muhafazakâr, saltanat yanlılarıyla özdeşleştirmemiştir.”¹⁴⁴

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, çok farklı görüş ve fikriyata sahip, işgalci güçlere karşı mücadele veren halkın teveccühünü kazanarak memleketin bağrında teessüs etmiş meclistir. İstanbul’dan kaçmayı başaran mebuslarla yeni mebusların oluşturduğu bu olağanüstü meclisin açılmasıyla Müslüman Türk halkı için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Karesi mebusu olarak seçilen Vehbi Bey’in de katkıları yadsınamaz bir gerçektir. Bu katkı, hiç şüphesiz Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla başlamış, millî cemiyetleri kurarak ve bu cemiyetlerin idaresinde yer alarak en sert şekilde işgalci güçlere karşılık vermesiyle devam etmiş, nihayet Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne seçilerek artmıştır.

Vehbi Bey, *İzmir Şimâli Cepheleri Hey'et-i Merkeziyesi* reisliğini yürütmekte olduğundan ve ayrıca Kuvâ-yı Millîye reisliğini, millî mücâhedeyi bırakmadığı için Meclise ancak 30 Haziran 1920’de mazbatasını ulaştırabilmiştir. 12 Temmuz 1920’de meclis toplantılarına aktif olarak katılmaya başlamıştır.

Karesi Mebusu olarak mecliste çalışmalara başlayan Vehbi Bey’e göre Büyük Millet Meclisi, bir bakımdan diğer ülkelerdeki kurucu meclise benzerse de o memleketlerdeki kurucu meclis, doğal olarak bazı özel maddeleri tartışmak için toplanan kurucu meclistir; oysaki Büyük Millet Meclisi memleketin başsız kalması dolayısıyla, yasama ve yürütme salâhiyetini kendinde toplamış, Meclis-i Mebusân ve Kurucu Meclis vazifesini, hem de aynı zamanda yargı vazifelerini içinde barındırmış bir Meclis olarak nitelendirilmiştir.¹⁴⁵ Bu Mecliste açık celselerde söz almalar, önergeler, teklifler, beyânât ve nutuk, tahriri sualler ve bunlara cevaplar dâhil olmak üzere toplam 205 kez söz almıştır. Siyasi, idari, askeri, mâli, sosyal alanlarda, maarif, hukuk, ekonomi alanlarında ve diğer alanlarda görüşlerini özgürce ifade etmiştir.

---

¹⁴⁴ Demirel, *Birinci Meclis'te Muhalefet*, ss. 9-17.

¹⁴⁵ 07. 12. 1920, *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 1, Cilt 6, s. 264.

3.2 Siyasî Alandaki Görüşleri

3.2.1 Müslüman Türk Halkına Yapılan Eziyetler Hakkında

Anadolu'da devam etmekte olan bir dava, millî mücadele olağanüstü hale bürünmüş milletin katkısı ile gelişmiştir. Anadolu'nun batısında işgallere karşı mücadele veren Anadolu Halkı Yunan zulmüne karşı sessiz kalmamıştır. Gerek İtilâf Devletlerinin ve ardından Yunan işgallerinin Müslüman Türk halkını teessüre sürüklediğini söyleyebiliriz. Hatta Mecliste, Yunanlılar tarafından yapılan eziyetler ve bunun dünyaya duyurulmamasından dolayı kaygı ve endişe vardı. Mecliste bu konuda tartışmalar meydana gelmiş, bunun üzerine Vehbi Bey, *Yunan İstilasına Maruz Kalan Mahallerde Yapılan Fecayiin Tahkik Edilmesine ve Resimlerinin Aldırılmasına Dair Beyânâtı*'nda şunları ifade etmiştir:

“bizi alelûmum müslümanları dünyanın her noktasında, düşmanlarımızın süvari muhtelifle ile yaptıkları propagandalar neticesinde âdeta bir vahşet temsili olarak telâkki ediyorlar ve her türlü muhteriati fenniyeden de bir menfaat teminine çalışıyorlar. Bilhassa bizde onların yaptıkları propaganda yanında kendimizden tecerrüt edecek olursak, kendi kendimize düşman olacağımıza şüphe yoktur.

Meselâ bir sinema şeridinde lâzımgelen şeyleri ihtira ediyorlar, ibda ediyorlar. O sinema şeridinde bir müslümanı, bir mazlumu öyle bir cani vaziyetinde gösteriyorlar ki, eğer biz de, kendimizden tecerrüt ederek o manzarayı seyrederek, ondan sonra biz de bir müslümanı nerede görsek kafasını kesmek isteriz. Bunda pek mahirane ve pek vâsi bir surette çalışıyor ve muvaffak da oluyorlar. Biz olanca masumiyetimize rağmen bu propagandalar neticesinde herhangi bir meselede partiyi kaybetmek tehlikesine mâruz kalıyoruz ve her zaman, hepimizin de şikâyet ettiğimiz gibi hâricte değil, hatta dâhilde bile bu hususta muvaffakiyetle çalışamadığımızı kani bulunuyoruz.”¹⁴⁶

Müslüman halkın içinde bulunduğu müşkülât anlatılmış ve dünya kamuoyunun eziyetler konusunda aydınlatılması için gerekli sinema şeritlerine ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Savaş meydanlarında bulunan Yunan yaralılarını Hilâl-i Ahmer getirip, hastanelerde tedavi ettirirken, Türkler'in yaralılarını Yunanlıların yaktığı duyulmuştur.¹⁴⁷

Vehbi Bey, Yunan istilası ile ilgili Yenişehir, İnegöl'de; Fransız istilası ile ilgili Antep'teki mezalime dair sözlerine şöyle devam etmiştir:

“Yenişehir'de İnegöl'de ve âlemi medeniyetin pişîvası olduklarını iddia eden Fransızların Antep'te yaptıkları fecayi ve mezalimin dinlenmesine bile

¹⁴⁶ 09.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 5, s. 315.

¹⁴⁷ Nurettin Gülmez, **Kurtuluş Savaşı'nda Anadolu'da Yeni Gün**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, s. 163.

insanın âsa'bu tahammül edemiyor... Fakat maalesef bunlar oldukları yerde, sesi çıkmaz bir vaziyette, bir mazlum vaziyetinde kalıyorlar, bunlar oldukları yerlerde sönüp kalıyor. Bunların nesir ve ilâni matbuata düşecek bir vazifedir. Fakat matbuattan ziyade bizim hepimizin, bilhassa Hükümetin ve alâkadar olan dairelerin uhdesine düşen büyük bir vazife vardır. O da âsari zulüm vâki olan her yerde, âsari cürüm zail olmaksızın sinemalarını; yani hakiki sinemaları almaktır ve öyle zahiri sinemalar değil bilâkis, hakiki sinemalarını almaktır.

Cevamii şerife nasıl tahrip ediliyor ve meabidi islâmiye nasıl hedmediliyor ve nasıl hakaret ediliyor ve ismetler nasıl payimal ediliyor ve ufak, küçük çocukların yani altı aylık küçük çocukların karınlarına nasıl süngü sokuluyor, sonra mızraklara nasıl dikiliyor? bunların hakiki olarak sinemaları alınmalı, hatta fotoğrafları alınmalı, hiç olmazsa harice gönderemezsek bile, dahildeki ifsada'tın önünü almak için ve belki de bir çok avamil ve müesseratin tahtında az çok uyuşmuş olan menatıki da uyandırmak için o menatıka göndermeli... Bunları oralara gönderip göstermeli.

Bilhassa son aldığımız malûmatta, Yenişehir'de yapılmadık fecayi kalmamıştır, ne ismet kalmıştır, ne de servet kalmıştır ve ne de memlekettin emlâk ve hayvanatı kalmıştır. Hükümet konağı hiç kimseye düşman değildir, haydi düşmandır diyelim, fakat belediye dairesi de düşman değildir ya?.. Cami düşman değildir ya?.. Çarşı düşman değildir ya? Bu fecayi hep irtikâp edilmiştir. On beş yirmi köy yakılmıştır, Esamisi de vardır. Antep'te biliyorsunuz ki, silâhsız ve sırf kendi ırz ve namusları için çırpınan, uğraşan, kan akıtan bir halk vardır. Bunlar mütemadiyen turnaklarıyla ve dişleriyle mukabele ediyorlar. Buna dünyada medeniyetin pişvası olduklarını iddia eden milletler, 38 lik toparla mukabele ediyor.

Bunların yaptığı tahribatın hiç olmazsa bu gün sinemaları yapılamazsa, aksı, camlarla olsun, bu memleketin diğer aksamına da gösterilmeli ve uyusuk kanlı olanlara gösterilmelidir. Bu zalimlerin zulümleri, vahşetleri tespit edilsin. Binaenaleyh, bendeniz arkadaşlarımdan bunu rica ediyorum ki, bu cihat Hükümet tarafından nazarı dikkate alınsın... Hükümet bizi tenvir etsin ve âsari cürüm zail olmaksızın bu fecayii nazarı dikkate almamışsa nazarı dikkate alsın ve zaten harap olan memleketimiz de, böyle medeniyet ve insaniyet namına düşman tarafından ika edilen zulümler, vahşetleri tesbit edilsin. Biz bundan müteessir olmazsak hiç olmazsa evlâtlarımız bundan fayda görsünler ve ilelebet lânethan olsunlar.

Sulh komisyonu âlisi veya Sulh konferansı denilen zevatın, eşhasın ve nihayetine bir âli kelimesi ilâve eden konferansın, gözü olup ta görmeyen, kulağı olupta işitmeyen adamlar olduğunu biliyoruz ve onlara da tesir etmeyeceğine kaniiz, onlar siyaset adamıdır, onlardan müriüvvet beklemek zaten hatadır. Onlar kuvvetin meclubudur... dünyada yine bilmeliyiz ki, onların haricinde bir kitle daha vardır ki onlar da, onların uğruna kan dökmektedirler. İstilâcuların, sermayedarların uğruna kan dökmekte olan birtakım efrat var, masum halk var ve onlar belki yalnız insaniyet namına gelip bana kılıç çekiyor. İşte onlara vaktiyle bu hakikati iblâğ etmektir... bunlardan da sarfi nazar etsek bundan sonra gelecek nesle ve bugünkü nesle bu memleketin geçirmekte olduğu felâketleri göstermek lâzımdır.¹⁴⁸

Meclisteki bu tartışmalar geçte olsa karşılık bulmuştur. Yunan zulmünü, belki ancak kitaplar anlatabilirdi. Bunun için Basın ve İstihbarat Genel Müdürlüğü fotoğraflarla desteklenmiş *Siyah Kitap* adlı bir eserin her bir serisini on bin adet basarak kazalara, nahiyelere ve köylere dağıtmıştır. Hatta I. İnönü Savaşı'ndan

¹⁴⁸ 09.11.1920, TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, Cilt 5, ss. 315, 316, 317.

sonraki zulümleri gören Bolşevikler'in Ankara elçisi Mdivani, Yunanlılar'ın yaptığı bu faciayı protesto ederken, Yunanlılar'ın tahrip ettiği mahallerdeki halkın acılarını dindirmek için 30 bin altın rubleyi Hilâl-i Ahmer (Kızılay)'e hediye etmeyi görev bilmiştir. Fransız yazar Madam Gaulois de, *Yunanlılar'ın yaptığı zulümler, Türklük dünyasında unutulmayacak bir intikam duygusu uyacaktır* demiştir. Büyük Millet Meclisi de bu zulümlere çoğu toplantılarda değinmiştir. Yunan kötülükleri karşısında millî bir galeyân hissedilmiştir. Muhiddin Baha, Şeref, İhsan, Yahya Galip, Tunalı Hilmi, Vehbi Beyler ile Hoca Rasih ve Vehbi Efendiler konuşmalar yapmışlardır ve Yunanlılar'a nota verilmiştir. Ayrıca Dâhiliye Vekili Fethi Bey de Meclis'te aynı konuda istatistiki bir açıklamada bulunmuştur. Türkiye'nin ekonomik hayatına darbe vurmaya isteyen Yunanlılar, Ertuğrul Gazi'nin Söğüt'teki, Şeyh Edebalı'nın Bilecik'teki türbelerini ve Kur'an-ı Kerim'leri parçalayarak, psikolojik zararlarda vermeye çalışmışlardır. Fethi Bey'in vermiş olduğu bilgilere göre Adapazarı, Karamürsel, Kandıra, Yalova ve İznik'teki zulmün faturası şöyledir:

Taşınabilir mal kaybı	: 96. 350. 840 kuruş.
Taşınamaz mal kaybı	: 63. 603. 250 kuruş.
Tecavüz edilen ırz	: 530
Katl ve şehid edilen	: 1. 194
Yaralanan	: 151
Esir ve kayıp	: 314
Bekareti bozulan	: 192
Çocuk düşmesi	: 116 kişidir. ¹⁴⁹

Bu istatistikler aslında işgallerin feci yanını ortaya koymaktadır. Meclis'te tartışmalar sürmüş Vehbi Bey, Bakanlar Kurulu'ndan tekrar ricada bulunmuş mezalimin fotoğraflarını, sinemalarını aldırıp uygun zamanlarda millete gösterilmesini hatta tiyatrolardan da istifade edilmesini; ancak bunların tedarik edilmesiyle millete tesir edilebileceğini¹⁵⁰ ifade etmiştir. Ayrıca Vehbi Bey, Yunanlılar tarafından harb mahallinde yapılan faciaların şimdiye kadar sinemasının alınıp alınmadığı ve sinema makinasının tedarik edilip edilmediği hakkında her defasında bilgi almayı istemiştir.¹⁵¹

---

¹⁴⁹ Gülmez, **Anadolu'da Yeni Gün**, ss. 163-164.

¹⁵⁰ 13.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 286.

¹⁵¹ 07.11.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 14, s. 122.

Vehbi Bey, dünya kamuoyunu Yunan mezalimi hakkında sürekli bilgilendirmenin gerekliliğini meclis çatısı altında dile getirmiştir. Çünkü Yunanlılar her nasılsa dünya kamuoyunu çeşitli sinema, fotoğraf, basın-yayın vasıtalarını kullanarak yanıltmaktaydı. Bunun eksikliğini Büyük Millet Meclisi'nce hissedilmesi ve arayışlara girilmesi Millî Mücadele için elzemdir. Gerekli araçların tedarik edilmesi ile dünya kamuoyu, Müslüman Türk halkına reva görülen faciaları ayrıntılı şekilde fotoğraf, sinema ve kitaplar vasıtasıyla öğrenmeye başlamıştır. Yunanlılar da bu şekilde dünya kamuoyunu Türklere karşı yanıltmışlardı. Büyük Millet Meclisi'nin kamuoyu oluşturmak için çaba sarfettiği anlaşılmaktadır.

3.2.2 İstanbul Hükûmeti ile İrtibatın Kesilmesi ve Seyahat Meselesi

İtilâf Devletleri'nin işgalleri başladığından beri İstanbul Hükûmeti sessiz bir politika yürütmekte ve işgalcileri tedirgin edici davranışlardan kaçınmaktaydı. Belki de hükûmetin bu sükûneti işgalci güçlerin gevşek davranmasına, bunun aksine de Millî Mücâhede'nin gelişip büyümesine vesile olmuştur. Lakin Hükûmet Ankara'da oluşan Millî Meclis'in etkisini azaltmak için siyasi, askeri komplolar kurmuş hatta inzibatlar, zararlı kuvvetler oluşturmuştur. Büyük Millet Meclisi'ne karşı ayaklanmaları desteklemiştir. Lakin halkın destek verdiği Millî Kuvvetler bu ayaklanmaları akamete uğratmışlardır. Millet her vakit bütün olarak hareket etmiş ve bu haklı mücadeleyi desteklemiştir. Vehbi Bey, mecliste yaptığı konuşmada “Çarlığın zulüm ve istibdadına kendi milleti dahi tahammül edememiş ve bizzat o çarlığı yıkmıştır”¹⁵² diyerek memleketin ve Millet Meclisi'nin yegâne sahibinin Türk Milleti olduğunu belirtmiştir. Tabii ki “millet irâdesi”nin hâkim olduğu bir kurucu meclis İstanbul Hükûmeti'nin arayış içerisine girmesine neden olmuş ve Millî Meclis'in etkinliğini ortadan kaldıracak olumsuz tavır almasına sebebiyet vermiştir.

Meclis'te Konya Mebusu Vehbi Efendi'nin *Seyahat Vesikası Usûlü Hakkında Soru Önergesi* tartışılırken İstanbul ile resmi irtibatın kesildiği fakat nakil işlerinin de kesilmesi gerektiği ve Millî Hükûmet'in kabahatli olduğunu öne süren Vehbi Bey bu konuda ayrıca şunları ifade etmiştir:

“bendeniz vesika usulünün şimdiye kadar niçin tatbik edilmediğini Dâhiliye vekâletinden soracağım. On dokuz ay evvel İzmirin böyle feci bir surette alçak Yunanlılar tarafından çiğnendiği zaman Anadolunun her tarafındaki ahalii islâmiye galiyane geldi, şu vaziyeti ihdas ettiler. Bunun gerek

¹⁵² 07.11.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 14, s. 119.

dâhilde satılmış ve gerek hariçte bir çok düşmanları vardı ve bunların merkezi de maalesef İstanbul bulunuyordu. Burada Millî Hükümet teşekkül ettikten sonra ilk vazifesi İstanbul ile her türlü irtibatı katetmek* olacaktı. İrtibatı resmîyeyi katetti. Fakat münakalâtı katetmedi. Bendenizce buradaki Millî Hükümetin en büyük kabahati, kusuru ve belki de diyeceğim ki dökülen kanlar dolayısıyla cinayeti - Kendi noktai nazarımca - bu olmuştur. Adeta açık han kapısı gibi her taraftan memleketin içine adamlar girdi ve biliyoruz ki bir çok masum kanların akmasına bu adamlar sebep oldu. Hep o gelen giden yolcular oldu, Binaenaleyh bu kapıları kapama meselesinde Heyeti Vekile yerden göve kadar haklıdır, Bu hususta ne kadar takyidat gösterse - Benim noktai nazarımca - Memleket için, vatan için, istikbal için o kadar nafidir.”¹⁵³

İstanbul Hükûmeti ile sadece resmi irtibatı kesmek yetmiyor nakliye işleri seyahat işlerinin de kesilmesi gerekiyor. Çünkü kimlerin Anadolu’ya gidip geldiği belli olmuyordu. Bunların da kontrol altına alınmasının gerekliliği ifade edilmiştir. Malumdur ki Trakya’da Batı Anadolu’da Türklere karşı muazzam bir kıyım vardır. Yunanistan Trakya’da bir Rum çoğunluğu meydana getirebilmek için sistemli bir mezalim çalışmasına girişmiştir. Doğu Trakya’da üç ay içinde 1830 dönümlük ormanı yakmışlar, Edirne Camii’ne haç dikmişler, tahrip edilmiş bir köprü etrafındaki köylerin halkını, köprüyü tahrip bahanesiyle sürmüşler, Tekirdağ Civarındaki halktan kendilerinden memnun olduklarına dair zorla belge almaya çalışmışlar, Selanik’teki camilerin dokuzunu kiliseye, birini tiyatroya çevirmişler, Trakya’daki tarihi eserleri yok etmeye çalışmışlardır.¹⁵⁴ Buradaki ve İstanbul’daki mazlum ve masum halka her şekilde kucak açılabilceğini lakin vesika ile gidiş geliş yapan hainlerin kontrol altına alınmasının gerekliliğine inanılmıştır. Çünkü nakliye işleri bahanesiyle Anadolu’ya giriş yapan vatan hainlerinin millî mücâhedeyi sekteye uğratacak hâdiselere yol açabileceği düşünülmektedir.

Vehbi Bey, seyahat vesikalarının yararı olduğu gibi - yukarıda ifade edildiği gibi - zararları olduğunu da belirtmiştir, İstanbul’dan Anadolu’ya seyahat edenlerin incelenmesi, dışarıya gideceklerin de vali tarafından denetlenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca meclis konuşmasında şunlara dikkat çekmiştir:

“...şimdi Anadolu’ya bir gelecekler var, birde Anadolu’dan gidecekler var, Anadolu’ya gelecekler iki kısımdır: Bunlar, ya esasen- Anadolulu’dur, hâdisat dolayısıyla İstanbul’dan çıkamayıp kalanlardır veyahut ahiren midesi boş kalıpta, buraya doldurmak için geleceklerdir (Bravo sadaları-handeler). Amma içinde müstesnalar vardır. Arz edeceğim... Şimdiye kadar hamiyeti vataniyesini göstermeyipte ne vakit maaşını alamadığını gördüğü zaman Anadolu’ya iltihak edecekleri kabul etmek bittabi vatana hizmet etmek değildir. Yalnız şurası da gayrikabili inkârdır ki; İstanbul’da bizim elimiz, ayağımız

* katetmek: kesmek.

¹⁵³ 21.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 470.

¹⁵⁴ Gülmez, **Anadolu’da Yeni Gün**, s. 158.

olmamak ve büsbütün oraile alâkayı kesmek bizim için hiç birzaman doğru, değildir, esasen orada Anadolu Hükümeti Millîyesine taraftar olupta bidayettenberi hizmet etmiş, vatanperverler vardır. Onların İstanbul'da kalmaları lâzımdır. Biz çünkü İstanbul 'dan sarfinazar etmiyoruz ve İstanbul'u almak azminde bulunuyoruz. Yalnız onlar muhtar (çaresiz kalmak) mevkide kalıpta Anadoluya ilticaya mecbur olurlarsa onları baş tâcı olarak kabul ederiz. Onun haricinde hiç bir memura ihtiyacımız yoktur. Erbabı fen ve sanatan, hamiyetlerine değil, fenalık etmeyeceklerine itimat ettiğimiz kimseleri celb edebiliriz, çünkü hamiyetleri olsaydı - Benim kanaatime göre - şimdiye kadar gelirlere (Bravo sadaları). Cenneti görüpte satın almak çok iyi şeydir, vaktiyle iştirak etmeleri icabederdi. Binaenaleyh yine birgün ihtiyacımız olanları zarar etmemek şartıyla alabiliriz.

... Herhangi bir hâdise dolayısıyla, mesela ticaret için gitmiştir. Bilmem para kazanmak, mal satmak, tedavi, tahsil için gitmiştir. Onlardan dönecekler vardır. Bunlarda öyle sellemehüsselam (rastgele) kabul edilecek değildir... Binaenaleyh Anadolu'nun içerisinde dökülen kanlara sebep olanlar da, yine Anadolu'dur, İstanbuldan geliyor ve Anadoluludur diye sellemehüsselâm kabul edecek değiliz. Bunları tetkik etmek de iktiza eder... Buradan gidecekler bendenizce, ister iyi, ister fena olsun, aramızdan gitmek istiyor mu? İlâcehennemüzzümera, istediği yere kadar gitsin, bize lüzumu yoktur. (Ticaret, için gidiyor sesleri)... Kervan yolundan kalacak değildir. Onlar istedikleri kadar gitsinler, İstanbul'da bağırsınlar.

Ticaret için gitmek lâzım geliyorsa bendenizce en iyi usul, eğer bizim acı tecrübelerimiz olmasaydı bunu geçen defa verdiğimiz kredi mucibince doğrudan doğruya Hükümetin takip etmesi ve tacirlerimiz bu işi ikinci derecede olarak görmesi lâzımdır. Çünkü bizim ekser tüccarımızda insaf namına elif bulamıyoruz ve gidip gelenler daima bizi soymak için gidip geliyorlar. Binaenaleyh eğer bu işler bizim teşkilâtı Hükümetçe tanzim olunupta bize lâzım olan, ihtiyacımız olan şeyleri bihakkın tedarik edip getirirlerse ve burada bize ikinci eller vasıtasıyla tevzi etselerdi en iyi usul bu idi (Gayet ucuz olurdu sadaları)...

Gitmek isteyenleri de, bu noktada bendeniz Hoca Efendinin (soru önergelerinin sahibi Vehbi Efendi) noktai nazarına iştirak ederim, mahallî Hükümetin valinin salâhiyetine bırakmalıdır. Vali ki bütün vekâletlerin mümessili olarak ye Büyük Millet Meclisinin mümessili olarak bulunuyor, ona itimadınız yoksa onları orada tutmayınız. Sonra bu memleketi idare edemezsiniz. Eğer bu memleketin valiye itimadı yoksa hiç bir kimseye de itimadı yoktur ve itimatsız valileri de şimdiden çekmelisiniz... Zaruri itimat edeceksin. Koca bir memleketi, hakkında fikir mahsus edinilemeyen bir adama o kıtayı nasıl teslim ediyorsunuz? Yalnız o adama teslim ediyorsunuz, kanun öyledir. Yalnız valiye teslim ediyorsunuz. Hiç bir kimsenin orada mümessillik etmek salâhiyeti yoktur, Validen başka. Binaenaleyh harice gidecekler bu suretle valilerin mesuliyetleri, salâhiyetleri tahtında bırakılmalıdır. Zaten gidecek adamın ticaret için gideceği bellidir. Sonra bendeniz böyle behemehâl (her halde ve durumda) tesbit de edilmek taraftarı değilim. Yâni behemehâl su şerait dâhilinde her zaman için herkes gidebilir demek de doğru değildir. Bu hususta Hükümet serbest kalmalıdır. Vaziyet olur ki, hiç bir ferdin çıkıp girmesi doğru olmaz. Vaziyet olur ki, herkes serbestçe girip çıkabilir. Vaziyet olur ki bazı şeraite tabi olur. Onun için gidecekleri vesika hususunda izaç etmemekle (bunaltmamak) beraber gelecekler hakkında sağlam tetkikat yapmadıkça

memleket içerisine kabul etmemek ve arzettiğim kısımdaki adamları hiç kabul etmemek memleketin selâmei ik(t)izasıdır.”¹⁵⁵

Vehbi Bey, vatan evladı için vatanın her karış toprağı açıktır, lakin kendi menfaatini düşünüp geçici olarak seyahat edenlerin incelenmesi gerektiğine inanmaktadır ve bu gibi habis insanlara Anadolu'nun kapılarının kapalı olmasını istemektedir. Bazı tüccarların da vatanın bağımsızlığını hiç düşünmeden ihtiyacını görüp çekildiğinden, Millî Mücadele'ye katkılarının olmadığından yakınmıştır. Tüccarların gayet pahalı bir şekilde satış yaptıklarından da yakınılmış, malların ucuz olmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Tabii ki İstanbul'un da tamamen Türk Halkı tarafından terkedilmemesi gerçekliğini de göz ardı etmemektedir. Çünkü gelecekte İstanbul'un kesin bir şekilde geri alınması ümidi de taşımaktadır. Valilere de seyahat edecek kişilerin iyice araştırılması hususunda selâhiyet verilmiştir.

3.2.3 Seçim Usûlüne Yönelik Görüşleri

Osmanlı mutlak monarşisi 1876'da yerini meşruti rejime bırakmıştır. Daha önce Tanzimat Meclisleri kısmen de olsa halka dayanmıştır lakin halk daha katılımcı olarak Meclis-i Umûmi vasıtasıyla Meclis-i Mebusân'da ülke yönetiminde söz sahibi olmuştur. Kanun-i Esâsi ile seçimler dört yılda bir ve iki dereceli seçim usulüyle gerçekleştirilmekteydi. 1919'da Son Osmanlı Mebusân Meclisi ve Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi bu usûl üzere teşekkül etmiştir. Vehbi Bey de *Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu* münasebetiyle mecliste tartışılan “Meşrutiyet” meselesi konusunda Meşrutiyet'in bu memlekete fayda getirdiğinden, halkın mecliste temsil edilebildiğinden, eksikliklerinin mebuslarca giderilebileceđinden¹⁵⁶ bahsetmiştir. Meşrutiyet'in önemini inkar etmemiştir, seçimin ve seçilmenin önemine her fırsatta değinmiştir. Halkın en mukaddes hakkının mecliste temsil edilmek olduğunu, onun bu hakkının sınırlandırılmayacağını, halka ne kadar serbesti verilirse o kadar onun hukukuna riayet edilmiş olacađını¹⁵⁷ ifade ettiği meclis çatısında Meşrutiyet'in fenalık getirdiğine inanmamıştır.

Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu görüşülürken seçim usulünün millet egemenliğine uygun olmadığını dile getiren Vehbi Bey, şunları söylemiştir:

“...Bugün elimizde bir intihap kanunu vardır ve bu intihap kanunu evvelâ ekseriyet usulüne, saniyen de iki dereceye i(b)tina ediyor. Bir kere ekseriyet,

¹⁵⁵ 21.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, ss. 470-471.

¹⁵⁶ 07.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 264.

¹⁵⁷ 07.06.1922, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 20, s. 226.

usulünü tetkik edelim. Yüz bin nüfusu olan bir livada ekseriyeti mutlaka ile müntehibi sani intihap edileceğine göre ve her yüz kişiye bir müntehibi sani verildiğine nazaran, elli bir rey ile müntehibi sani çıkabilir ki, tetkik edildikten sonra görülür ki, otuz rey ile de müntehibi sani çıkabilir. Çünkü ekseriyet ondadır. Asgarî, azamî ekseriyeti tetkik ettiğimiz zaman elli bir rey olduktan sonra çıkmamak inkânı yoktur, Şu halde yüz bin nüfusu, yüz bin rey sahibi olan bir livada kırk dokuz bin kişinin reyinin çürümesi yüzde doksan dokuz muhtemeldir. Elli bir müntehibi saninin bir yere gelerek bir mebus intihap etmeleri lâzımgeldiği zaman bunların yirmi altı rey ile mebus intihap edebilmeleri bir emri katidir. Şu halde elli bir bin nüfustan yirmi beş bin nüfusun reyî çürümüştür. Bunu da kırk dokuz bin rey üzerine ilâve edebilirsiniz. Demek ki, Memlekette mebus olarak intihap edilmiş olan ve memleketin, milletin vekili addedilen zat yüz bin reyden yirmi altı bin reyden sahibi olarak Meclise gelmiş oluyor ki bu, ekseriyeti katiyeyi nazarı dikkate almak suretiyledir. Meclise geldiğinde yüz mebustan elli bir mebus her hangi bir mesele hakkında toplanabilirse müzakereyi açabilir ve bunlardan kırk dokuz bin rey de bu suretle çürümüştür olur. Elli bir mebustan yirmi altısı herhangi bir kanunun lehine rey verirse bu takdirde o kanun meriyülicra olmak lâzımgelir. Yirmi beş mebustan reyî de bu suretle çürür. Binaenaleyh, memleketin bugünkü tarzı intihabiyle yüzde sekiz kişinin reyî ile hakkı intihabı olan yani müntehibi evvellerden yüzde sekiz kişinin reyini tanıyan her hangi bir mebus yüzde doksan iki memleket halkına tahakkün ve tagallüp ediyor, demektir. Binaenaleyh zahirde ekseriyet usûlüyle cereyan eden bu intihap, hakikatte ekalliyetin tahakkümünden başka bir şey değildir.

...elimizdeki intihabın devamı demek, memlekette kabul ettiğimiz esas dâhilinde hâkimiyeti milliyenin bilâ kayıt ve şart cereyanı demek değildir. Mebusların doğrudan doğruya intihap edilmemesi suretiyle bu ekseriyeti temin etmek ve binaenaleyh müntehibi saniler dolayısıyla ıskat edilmiş* olan reyleri infaz ettirmek ciheti de düşünülebilir. Eğer memleketimizde vesaiti nakliye muntazam ve memleketin yetiştirdiği, herhangi meslek ashabından olursa olsun, evlâtları memleketin her noktasında mâruf olsa idi ve intihap usulleri memleketimizde yetmiş, seksen senedenberi bu tarzda cereyan etmiş olsaydı buna hepimiz taraftar olmalı idik. Fakat bunun da bugün kabiliyeti tatbikiyesi olmamakla beraber, en büyük mahzuru, çıkacak mebustan, memleket mahsulü olarak çıkacak zatın tesadüfe bağlı olması, ârayı umumiyenin yekdiğeriyle tesanüdünün tamamıyla teessüs edememesi dolayısıyla ârayı umumiye neticesinde göreceksiniz ki, memleketin ekseriyet itibariyle vekili olacak zatların değil, vekil olacak olan zatların buraya gelmesini, ekseriyetle reylerin mahvolup gitmesini mucip olacaktır.”¹⁵⁸

Seçim sisteminin meclisteki temsili olumsuz yönde etkilediği dile getirilmiş. Azınlığın çoğunluğa üstünlüğü olarak nitelendirilmiştir. Memleketteki seçim sistemine bir eleştiri mahiyetinde düşünebilecek bir konuşma yapmış olan Vehbi Bey, oyların meclise yansımalarının gerekli olduğunu, milletin mecliste tamamen temsil edilememesinden duyduğu rahatsızlığı belirtmiştir. Ve ayrıca “Nisbi Temsili” memlekette uygulamanın imkânı olmadığını, demokrasi tecrübesizliğinden dolayı fırkaların kurulmadığını ve milletin fikrini meclise yansıtmasının bu seçim usulüyle

* ıskat etmek: hükümsüzlük.

¹⁵⁸ 30.11.1920, TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, Cilt 6, s. 148.

zor görüldüğünü¹⁵⁹ belirtmiştir. Herhangi bir fırkanın olmayışı Nisbi Temsil'in uygulanmasının önemini ortadan kaldırıyor. Çünkü bu temsil sistemiyle halkın çoğunluğu mecliste fazlaca yer bulamıyor. Lakin mesleklerden olsun ya da olmasın partilerin oluşması ile ancak Nisbi Temsil'i hakkıyla uygulama imkânı bulunabileceği ifade edilmiştir.

Mecliste tartışılan bir diğer konu da dört yılda bir yapılan meclis seçimlerinin iki yıl olarak kabul edilip edilmemesi meselesidir. Vehbi Bey söz almış ve şunları söylemiştir:

“...Efendiler intihap bir memlekette bir meseledir. Eğer memleketimizin vesaiti nakliyesi ve intihaba alışkanlığı fazla olsa idi, çok temenni ederdik ki bir senede nisfının değil her sene intihabın teceddüt etmesini* arzu ederdik. Fakat memleketimizdeki vesaiti nakliyenin ve intihaba ait vesaitin, defterlerin, memurların her zaman hazır bulunmaması ve intihabın memlekette bir buhran tevhit etmesi dolayısıyla azanın her sene nisfının tebeddül etmesi muvafık görülemez...

Süleyman Sırrı Bey üç sene teklif ediyorlar. Bu da çoktur. Bizim memleketimizde bu besinci intihaptır, intihabın hiç birinde üçüncü seneye varınca mebusların memlekete karşı kuvvei temsiliyeleri kalmıyor. Bunu İnşallah bizzat siz de tecrübe buyuracaksınız. Göreceksiniz ki bir sene ayrıldıktan sonra, mebus olarak bir iki sene bulduktan sonra halkı temsil meselesindeki kuvvetiniz ilk senesindeki kuvvetiniz kadar olmayacaktır. Binaenaleyh iki sene fazla olmakla beraber bugün için zaruri olarak kabul edeceğimiz bir şeydir. Bahusus dünyanın böyle buhranlı ve inkılâbat geçirdiği bir sırasında ikiye üçe çıkarmak biraz fazla olur.”¹⁶⁰

Vehbi Bey, seçimlerin iki yılda bir yapılmasından yana olduğunu, ikiden fazla olması halinde milletvekillerinin gevşeyebileceğini, verimli olamayacağını bildirmiştir. Böylece halkın temsil edilmesi de kolaylaştırılmış olur. Mecliste gerçekleştirilen bir toplantıda da şunları söylemiştir: “...bizim memleketimizde şu ana kadar bu beşinci seçimdir. Dört sene değil, ikinci seneyi geçtikten sonra milletvekillerinin milleti temsil kuvveti kalmıyor. Eğer zorla oturulacaksa o başka. Bununla birlikte iki sene tamamen uygundur. Bu; milletin temsiliçiliğini ve kuvvetini haiz olmaksızın dört sene zorla oturacağım demektir.”¹⁶¹ Meclisteki ekseriyet de iki yılda mutabık kalmışlardır. Seçimlerin iki yılda bir yapılması kararının devam etmesinin meclisi tazeleyeceğini ve güçlendireceğini ifade etmiştir. Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile de seçimlerin iki yılda bir yapılması kanun maddesi olarak kabul edilmiştir.

¹⁵⁹ 30.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 149.

* teceddüt etmek: yenilenmek.

¹⁶⁰ 07.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, ss. 264-265.

¹⁶¹ 13.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 337.

3.2.4 Mesleki Temsilin Meclise Yansıması Gerektiği Meselesi

Fırkalaşmanın olmadığı bir meclis düşünmeyen Vehbi Bey daha önce de fırka oluşumlarını gerçekleştirmenin elzem olduğunu ifade etmişti. Özellikle meslek gruplarının siyasi oluşuma girişmelerinin ehemmiyetine inanmıştı. Böylece mecliste her kesim temsil edilebilecek ve tüm sorunlar tartışılabilecekti. *Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu* mecliste görüşülmeye devam ederken mesleki temsil konusunda şunları özellikle belirtmiştir:

“...Memleketin ekseriyeti - Hepimizin müttefikan ve kurrei arz üzerinde hiç bir ferdin inkâr edemeyeceği bir hakikattir ki - çiftçilerdir. Binaenaleyh, mecliste milleti tamamen temsil edebilmek için bunların mesleklerinin mümessili olmak üzere ister, o meslek ashabından olsun, ister onlarca mutemet bulunsun, Onlar namına buraya vekiller göndermesi esas kalır...» Meslekler erbabı temsil edilmek üzere » demekle bugün memlekette derhal meslekler teşekkül etmiş, cemiyetler ve cemaatler meydana gelmiş ve hemen bu usulde bu intihap başlayacak demek değildir. Ancak iki sene veya üç senede meydana gelebilecek bir şeydir. Evvel emirde bir kere bunu kabul ettiğimiz takdirde meslekler kanunu yapacağız. Meslekler kanununda her meslek için ya mahallî mecalisi umumiyesinden veya bizim Meclisimizden tasdik edilmek üzere ayrıca nizamnameler, kanunlar kabul edeceğiz. Bu suretle, efendiler; biz bununla şimdiye kadar Avrupa sermayesine karşı tahammül edemeyen memleketimizin mesleklerini, ashabı sanayi ve ziraatını himaye etmiş olacağız. Çünkü meslekler teşekkül edince; meslekler namına buraya gelen her mebus kendi meslekinin ne gibi darbalara mâruz kaldığı ve ne gibi nıkatan zarar gördüğünü burada tamamen takip edecektir. Maliye vekili Beyefendinin çiftçinin zararına olarak ağnam resmine zam diye getirdiği kanun için çiftçilerin vekili olarak gelen mebuslar öyle rastgele yabana kâğıt atamıyacaklardır...

İhracat kanununu getirdiği zaman sanayi erbabı veyahut zirrain vekilleri burada rastgele o kanun hakkında reylerini vermiyecektir. İktisat vekili, ziraat hakkında, çiftçiler hakkında, teşvikatı ziraiye hakkında bir kanun getirdiği zaman onu bihakkın onların menafiine muvafık surette tetkik edecektir. Bir kere bu meslekler hâricen müdafaa edildiği gibi dâhilen de yekdiğerleri arasında tesanüt vukua gelecek ve kendi sınıflarının terakki ve tealisi için bir cemaat teşkilâtına ve cemaat hayatına sahip olacaklardır ki, insanca yaşamak, tarihen de esasen insan demek, cemiyet ve cemaatla yaşar demek olduğuna nazaran, o meslekler ashabı da birer insan kütesi olduğuna göre, nizamnameleri, lâyihaları, kanunları bulunmak iktiza eder. Böyle başıboş, müteşettit ve müteferrik* bir vaziyette her silleye boyun eğer, rüzkârdan devrilir bir vaziyette kalmıyacaktır. Şu takdirde demek ki, hem ekseriyeti teşkil eden çiftçiler himaye edilecek, hem de ekalliyete kalan ashabı sanayi himaye edilmiş olacaktır. Bunda mahzur olarak bazı arkadaşlarımız ashabı sanayiın memlekette, bir kaç gündendenberi açıkça görüşüldüğü veçhile, mileli gayri müslimenin ekseriyet teşkil ettiği cihetle onların buraya mebus göndermek ihtimalinden bahsediyorlar. Efendiler bu Meclisi âliniz bittabi cihana ilânı harp etmiş değildir, ve hattâ cihana değil en ufak Ermeni Hükümetine bile ilânı harp etmiş değildir. Biz burada hakkı tabii ve millimizi müdafaa etmek için toplandık ve hakkı tabii ve millimizi müdafaaada karşımıza kim çıkarsa, cihan dahi çıkarsa onu devirmeğe azmetmişiz. Binaenaleyh biz hak ve adaletten ayrılmış bir vaziyette,

* müteşettit ve müteferrik: dağılmış ve dağınık.

bulunmuyoruz, Memlekette eğer ashabı sanayiden buraya mebus olarak gelmeye istidadı olan ve intihap edilebilen bir zat gelebilirse ve onlar da bizim katlandığımız müşkülâta katlanırlarsa ve bizim gayelerimize, bizim umdelerimize riayet etmek ve onlarla beraber yürümek şartıyla onlar da burada aynı hakla oturabilirler ve aynı suretle haklarını müdafaa edebilirler...

Meslek üzerine intihap cereyan etmek demek, her halde meslek ashabından olan boyacı, kunduracı behemehal bu Meclise girecek demek değildir. Fakat boyacının kunduracının bu vatanda bir fert, bir nefer, bir sahibi sâ-y memleketin evlâdı, bir vatan evlâdı olması dolayısıyla onların hakkını müdafaa edecek bir adam gelecektir. Eğer kendi mesleki erbabı arasında değerli bir adamı bulup, gönderebilirse febiha* bulamadığı takdirde başka meslekten birisini gönderebilecektir... Memlekette asayiş ve intizamı, hak ve adli temin edecek hak sahiplerinin vekili olmalıdır. O suretle burada bulunacak vekiller memleketin o ezilen sınıflarıyla daha çok alâkadar ve onların dertleriyle daha çok yanacaktır diyorum. Efendiler hepimiz millet vekiliyiz. (Haza min fadlı rabbi*). Meslek namına tevkil edilmiş ve onların dertleriyle daha çok alâkadar olanlar - bu gayri kabili inkârdır ki - orada ezilen halkı burada daha iyi düşünecek ve oraya gönderilen memuru daha iyi intihap ettirecektir ve o adam dinlenecektir. Çünkü o adam müntehiplerine dayanacaktır. Bununla beraber bu esas dahilinde asayışı inzibat - ki asıl köylülerin derdidir - köylülerin eline bırakmak tabii olacaktır. Köy nasıl benim ise o asayiş de benim olacaktır.”¹⁶²

Halkın cahil olmadığını, temsilcisini her hâlükârda meclise göndermesinin gerekli olduğunu yineleyen Vehbi Bey, mesleki temsil ile millet seçimlere lakayt kalmaz diyerek bu konunun ehemmiyetine değinmiştir ve şöyle devam etmiştir:

“...Esasen meslekî temsil demek, burada onların fikirlerini ve emellerini temsil etmek demektir ki bunda hiç şek ve şüphe yok. Yalnız bunun tatbikatında tereddüt vardır ve bu memlekette bu teşkilât mevcut değildir, birdenbire olamaz deniyor. Hattâ; halk cahildir, lâkayittir... Halk efendiler cahil değildir. Herkes kendi meslekinin âlimi ve vakıfidir, okuyup yazmakta hakikaten memleketimiz çok geri kalmıştır. Fakat herhalde bizden iyi çiftçiliği bilirler ve hattâ bizim bir çok mektepten çıkardığımız Ziraat memurlarından amelî yetişmeyen kısmı gittikleri yerlerde bizim çiftçiler kadar bile muvaffak olamıyorlar, bunu görüyoruz. Binaenaleyh halkımız kendi mesleklerinin vakıfidir. Bugün halk intihabata lâkayittir. Ben de iddia ediyorum. Hakikaten milletimiz intihabata lâkayit kalıyor. Fakat düşününüz efendiler, bu Meclis beşinci intihaptır, bu memlekette intihabatı umumiyenin beşincisidir. Her intihabı gözönüne getirin. Birinci intihap ne suretle cereyan etmiştir? Birinci intihapta Meşrutiyet ilân edildi deyince halk davullarla, meserretlerle sandıklar başına gitmiş, ihtiyarlarını da hattâ sırtlarına alarak götürmüş ye orada dualarla, senalarla intihap yapmıştır... Çünkü halk bu intihaptan kendisine bir fayda bekliyordu ve kendisinin vekilleri gidecek, birçok dertlerini orada dökecek ve onların dertlerine derman verecek. Bunun için taraftar oldu. Meclis feshedildikten sonra ikinci intihabı hepimiz biliriz. Üçüncüyü de biliriz. Dördüncü intihabı da biliriz. Birinci intihapta gözü yılan halk iki, üç, dördüncü intihapta lakayt kamıştır. Çünkü oraya giden adamlar, memleketin büyük dertlerini görmek değil, memlekette menfur cereyanların siyaset cereyanlarının ekseriyetle inevludu oluyor. Halbuki bugün bizim meydana getirmek, tevlit etmek

* febiha: ne âla.

* Haza min fadlı rabbi: bu Rabbimin lütfundandır.

¹⁶² 30.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, ss. 149,150.

istediğimiz millet mümessilleri, millet vekilleri, o dertli halkın derdinin tercümanı olarak buraya gelecek.”¹⁶³

Milletin seçimlerden bir şekilde yıldıgından ve seçimlere karşı duyarsız kalındığından yakınılmıştır. Halkın cahil olmadığını oyunun değerini bildiğini hatta yaşlılarını sırtlarına alarak seçim sandıklarına götürdüğünü belirtmiştir. Asıl olanın seçime iştahlı olan halkın son üç dört seçimdir sandığa ilgisiz kalmasının yarattığı mesleki temsil sıkıntısıdır. Halkın çoğunluğunun mecliste temsil edilmesinin gerekli olduğuna inanan bir milletvekili olan Vehbi Bey, kendisi de tarımsal faaliyetlerin yoğun olarak yapıldığı bölgeden seçildiği için sıkıntılara vâkıftır. Bu sıkıntıların da ancak halkın meclise göndereceği mebuslarla aşılabileceğini düşünmektedir. Meclisteki tartışmalar sırasında memurun halkın oyu üzerindeki etkisinin kaldırılması gerektiğini ifade etmiş ve “... Diyorlar ki memurlar sandık başlarında istediklerini seçtirirler. Bu şimdi böyle olabilir lakin halk, meslek namına yardımlaşır ve dertlerini dökmek için meclise vekil gönderir ve sonra meslek sahipleri, mebus adayı ahlaklıdır, faziletlidir, yeteneklidir diye düşünmezler. Onlar adayın o mesleğin hakkını savunup savunamayacağını daha iyi düşünür ve o sandığına sahip çıkar ve başına memurlar yaklaşamaz. Memurların seçimlere etki ettikleri tesir bugün hala devam eden zihniyetin yansımasıdır. İşte meslek sahipleri, sandıklara sahip çıkarak memurların oynadıkları rolleri kırmak ve devirmek mecburiyetindedir. Bununla birlikte meslek erbabının – memleketin asıl ezilen kısmının – hakkını; memurların tesir zihniyetini yıkarak sağlamlaştırmak zorundayız”¹⁶⁴ diyerek milletin, meslek sahiplerinin sandıklara sahip çıkmasının elzem olduğuna parmak basmıştır.

Mecliste *Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu* aylardır görüşülmekteydi ve mesleki temsil sorunu tekrar tekrar gündeme gelmekteydi. Aylar önce yaptığı konuşmaların tesiri olmadığını düşünmüş olan Vehbi Bey, mesleki temsil hakkında kesin bir dille “Hakikat, meclisin milletin temsilcisi olması gerektiği ve milleti temsil edebilmek için de her mesleğin burada birer vekili, birer temsilcisi bulunması gerektiğidir. Meclis işte budur.

Memlekette mesleğin olmadığını söylemek baştan aşağı vatanın serseri olduğu demektir. Memlekette meslek vardır yalnız onu eski devir yıkmıştır. Memlekette meslekleri himaye etmek istiyorsak, bu memlekette sanayi geliştirmek istiyorsak ve bu memlekete sanat hareketlerinin girmesini istiyorsak mesleki temsili

¹⁶³ 30.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, ss. 159-160.

¹⁶⁴ 30.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 160.

kabul mecburiyetindeyiz ve mesleki temsil kabul edilmedikçe; memleketin ne çiftçisi, ne sanatı, ne de mevcudiyeti sağlam bir surette himaye edilmiş olur ve ne de Meclis, milleti sağlam bir şekilde temsil etmiş olur. Mesleki temsilin kabul edilmemesi demek meclise politika serserileri gelecek ve memlekette yine gürültüler çıkaracaklardır”¹⁶⁵ demiştir ve şunları ilave etmiştir:

“...Memleketimizde meslekler erbabından mümessiller buraya gelirlerse yapılacak Rüsumat kanununda, Tarife kanununda, meselâ debagat edilmiş deriler üzerine konacak resim ve meselâ dâhilde kaç kuruşa mal oluyorsa ona üç misli konulmak icap edip etmiyeceğini o takdir edecektir. Bu, bu ve emsali ehli sanatın sanatlerini himaye edecek kendi meslek eshabıdır. Burada hiç birimiz o sanatın sahibi kadar mütehassısı olamayız. Sonra dâhilde de hiç bir kimse inkâr edemez ki, cemaat ve tesanüt bir kuvvettir ve o kuvvet hariçten gelecek kuvvetlere mukabele edecek, bu hiç bir zaman inkâr edilemez. İşte o kuvvet onları himaye edecektir. Nitekim memleketin birçok yerlerinde debbağlık pek mühim bir sanat iken, pek çok paralar getirir iken (debbağ altın ölçer tabak tabak) darbı meseli bile memleketimizde vücut bulmuş iken, bugün debbağlar dilenci hâline girmişlerdir. Bunun sebepleri, yekdiğeri arasında tesanüt olmaması ve sanatlarının terakkisine ait himayeyi kendileri yapamamasıdır. Eğer Hükümete vaziyet edecek olurlarsa kendileri bunu yapacaklardır.”¹⁶⁶

Mesleki Temsilin ne denli önemli olduğunu yukarıdaki görüşleriyle açıklayan Vehbi Bey, meslek erbabı milletvekillerinin meclisin yapısı için olduğu kadar mesleklerin devamı ve gelişimi açısından da ehemmiyetli olduğuna dikkati çekmiştir. Mesleklerin sıkıntılarının meclise getirileceği ve meslek sahiplerinin faydasına olacak kararların alınmasının sağlanacağı ifade edilmiştir. İşin uzmanı olarak kendilerinin mecliste olması toplu olarak yardımlaşmayı da beraberinde getirecektir, bu da doğal olarak değerini yitirmiş olan mesleklerin iade-i itibarını kazanması demek olacaktır. Mesleki temsil için mesleki fırkalarında kurulmasını desteklemiş, mesleklerin haklarının ancak bu şekilde mecliste savunulabileceğini ifade etmiştir. Pek çok mesleğin itibarının azaldığını, bu mesleklerin değerinin Meclis’te bulunacak temsilcileri vasıtasıyla iade-i itibarının sağlanarak geri kazanılacağı anlaşılmaktadır.

3.2.5 Sevr Antlaşması’nın Kabul Edilmemesi Hakkındaki Görüşleri

İtilâf Devletleri’nin I. Dünya Harbi’nden galibiyetle ayrılması sonucu İttifak Devletleri ile imzalanan ateşkes antlaşmalarından sonra barış anlaşmalarının imza edilmesi süreci başlamıştı. Almanya, Avusturya, Macaristan, Bulgaristan barış anlaşmalarını İtilâf Güçleri ile imzalamıştı lakin Osmanlı Devleti ile bir türlü ağır

¹⁶⁵ 17.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 296.

¹⁶⁶ 17.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 311.

maddelerden dolayı anlaşma gecikmişti. 19-25 Nisan 1920’de San-Remo Konferansı’nda görüşülen maddeler daha sonraki Sevres Antlaşması’ndaki maddelerin bir kısmının aynısıdır. Bu konferans Osmanlı’nın paylaşılmasını ön görmekteydi. Buna göre padişah İstanbul’dan çıkarılmayacak, Batılıların istediği bağımsız Ermenistan kurulacak, boğazlardan gidiş-geliş barışta ve savaşta bayrak ayrımı olmaksızın ticaret ve savaş gemilerine açık olacak, boğazlar için bir komisyon kurulacak, bu komisyonda Rusya’da temsil edilecek, Arap memleketleri Osmanlı idaresinden kurtarılacak, Trakya, İzmir Yunanlılara verilecek ama Türk egemenliğinde kalacak gibi maddeler Osmanlı Devleti’nin yok edilmesini ön görüyordu. 2 Mayıs 1920’de, Osmanlı Hükûmeti’ne tebliğ edilen bu kararlara göre, Irak ve Filistin’de İngiltere, Suriye’de bir Fransa mandası oluşturuluyordu. Ayrıca güneydoğu Anadolu İtalyan ve Fransız nüfuz bölgeleri, İngiltere’nin himâyesinde bir Kürdistan doğu Anadolu’da altı vilâyete bölünerek kurulmuş olacaktı. Damat Ferid Paşa, San-Remo kararlarının yumuşatılmasını istemiştir. Bu amaçla ve şartların yumuşatılacağı ümidiyle Osmanlı delegeleri 12 Haziran 1920’de İstanbul’dan ayrılmışlar, 19 Haziran’da Paris’e varmışlar, 7 Temmuz’da Spa (Belçika)’da yapılan konferansa katılmışlardı. Spa Konferansı’nda Osmanlı istekleri tekrar red olundu. İtilâf Devletleri tarafından 27 Temmuz akşamına kadar barış antlaşmasının imzalanması için Osmanlı Devleti’ne süre tanındı. Oysa, 18 Temmuz günü Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Misâk-ı Millî sınırları içerisindeki toprakları ve milleti kurtarmak için ant içilmişti. İstanbul Hükûmeti ise bu düşüncede değildi. Bu yüzden 20 Temmuz 1920’de antlaşmanın yapılmasını tavsiye etmiş 22 Temmuz 1920’de Yıldız Sarayı’nda Vahdeddin’in başkanlığında toplanan Saltanat Şûrâsı’nda, Osmanlı heyetinin Paris’te değişiklik önerileri konuşulmuş, İtilâf Devletleri’nin ileri sürdükleri bütün tekliflerin kabulü konusunda Topçu Feriki (Kolordu Kumandanı) Rıza Paşa hâriç anlaşmaya varmışlardı... Nihayet, Sevres şehrinde 10 Ağustos 1920’de Sevres Antlaşması imzalanmıştır.¹⁶⁷ Kemal Karpat bu durumu şöyle özetler: “Padişahın konumu bu antlaşmayla daha da zayıflamıştır. Bu anlaşma Osmanlı İmparatorluğu’nu İstanbul ve Kuzey Anadolu’dan ibaret bir toprak parçası haline getiriyor ve geri kalan toprakları İtilâf Devletleri arasında paylaşıyordu. Sevr Antlaşması İstanbul ile son bağları da kesin olarak kopardı, Batıyla anlaşma

---

¹⁶⁷ Özkaya ‘ve diğerleri’, **Millî Mücadele Tarihi**, ss. 283-284.

umutlarını yok etti ve Sovyetler Birliği de dâhil olmak üzere başka yerlerden destek arayışlarına yol açtı.”¹⁶⁸

Bu anlaşma Ankara’daki Büyük Millet Meclisi’nde de geniş yankı ve nefret uyandırmış çok büyük tartışmalar yaşanmış Mustafa Kemal’de meclisteki gizli bir oturumda Sevr Antlaşması’nın ne demek olduğunu açıklamış. Padişah Vahdeddin’in işgallere sessiz kaldığını, artık saltanat ve hilâfet tartışmalarına dalmanın zamanı olmadığını belirtmiş. Saltanat, hilâfet sorununun aceleye getirilemeyecek ince ve geniş bir mesele olduğunu, çözümünü birkaç günlük mütalaalarla bulunacak bir sorun olmadığını kabul edilmesi gerektiğini anlatmıştır.¹⁶⁹

İstanbul Hükûmeti’nin bu sükutu ve memleketi düşürdüğü ahvâl milletçe Millî Mücadele’ye dört elle sarılmalarına vesile olmuştur. Ankara Hükûmeti, bu antlaşmayı tanımadığını ve bu antlaşmanın Saltanat Şûrâsı tarafından değil Osmanlı Meclis-i Mebusân’ı tarafından onaylanması gerektiğini belirterek geçersiz ölü bir antlaşma olduğunu her fırsatta belirtmiştir. Büyük Millet Meclisi Anadolu’da milliyetçi duyguların yükselmesinden destek alarak asker ve erzak toplamaya başlamıştır. İlk büyük askeri zafer Ermenilere karşı kazanılmıştır.¹⁷⁰ Aralık 1920 başlarında mecliste *Ermenilerle Yapılan Müzakerâta Dair* konuşmalar yapılırken Sevr Muahedesi’ni kararlılıkla kabul etmediğini anlatan Vehbi Bey, şöyle devam etmiştir:

“... bu Sevr muahedesi İstanbul’da - ki Hükümet namını taşıyan heyet tarafından Avrupada imza edilmiştir. Ancak bu muahedenin muteber olup olmaması, malûmu âliniz olduğu veçhile, o ahitnamenin şahsına taallük eden hükümet tarafından tasdik edilmesi meşruttur. Bunun İngiltere Hükümeti tarafından tasdik edilmesi kâfi değildir. Âkit tarafından da tasdiki lâzım gelir. Bunun Türklerce tasdik edilmesini arzu ediyorlar, fakat (İ)stanbul ile münasebetimiz olmadığını bilmelerine rağmen ısrar ediyorlar. Bilmiyorum; ne şekilde kabul ettiklerini. Amma biraz tahmin edebiliriz. Bunlarda da idrak ve izan vardır. Elbette azmimizi biliyorlar. Bir şey yapıp bunu hükümete tasdik ettirmek istiyorlar. Şu vaziyete nazaran bittabi İngilizler bu ahitnameyi bize tasdik ettirmek isterler. Muamelâtı cebriyeye tevessül etmek arzusunda buldukları istibat olunamaz.* Fakat bu münasebetle yine heyeti âliyenizin hatırına getirmek isterim ki bu hükümetin hikmeti teşekkülü 1335 senesi şubatında tespit edilen Misakı Millî prensipleridir. Yani Misakı Millî hudutları dahilinde siyasî istiklâlini istihsâl edinceye kadar bunun haricinde takarrür etmiş olan muahede ve mukavelâtı sureti katiyede reddetmektir. (Alkışlar) Diğer devletler ne mütalâada bulunurlarsa bulunsunlar, bizim için azmi imanımızı tağyir ettirecek* hiç bir icap yoktur. Binaenaleyh bunların tehdidi yalnız

¹⁶⁸ Karpat, **Asker ve Siyaset**, s. 183.

¹⁶⁹ Niyazi, Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008, s. 500.

¹⁷⁰ Karpat, **Asker ve Siyaset**, ss. 183-184.

* istibat olunmak: bir şeyi olmayacak sanmak.

* tağyir etmek: bozmak, bozulmak.

İstanbul üzerinde kalır. Bu tebeddülün öyle beş ayda neticepezir olacağını hiç ümit etmiyorum. Gayei millimizin istihsali hususunda ve vaziyetimiz için bir medarı tâkviyet* olur.”¹⁷¹

İstanbul Hükûmetinin içinde bulunduğu durum açıkça ifade edilmiş. Antlaşmanın geçersizliğini dile getiren Vehbi Bey, Ankara'nın imzalamadığı bir antlaşmanın Misâk-ı Millî'ye atıfta bulunarak yok hükmünde olduğunu alenen anlatmıştır. Bu görüşmelerden sonra Ankara Hükûmeti 3 Aralık 1920'de Ermeni Hükûmeti ile Gümrü Antlaşması'nı imza ederek ilk ve önemli siyasi ve askeri başarısını almıştı. Bu başarı Sevr'i tanımamanın ne kadar doğru ve isabetli olduğunu teyit etmesi, Millî Mücadele'nin geleceği açısından çok mühimdir.

3.2.6 Posta ve Telgraf Haberleşmesine Sansür Uygulaması

Meclisin gördüğü lüzum üzere posta ve telgraf hizmetlerinde millî mücadelenin geleceği açısından bazı şehirlerin haberleşmesine sansür koyulmuştur. Sansür meselesi mecliste milletvekilleri arasında büyük tartışmalara sebep olmuş bazı milletvekilleri mektup ve telgraflarının ulaşmadığını ifade ederek sansüre karşı çıkmıştır. Lakin Dâhiliye Vekili Dr. Adnan Bey'in Meclis Başkanlığı'na gönderdiği sansürün devamından yana olduğunu belirten şu tezkere gündeme alınmıştır:

“Makamı Riyaseti Celileye

Görülen lüzum üzerine Amasya, Tokad, Çorum, Yozgad, Kırşehir, Samsun sancakları dahilinde bilûmum posta ve telgraf muhaberatına sansür vazı Heyeti Vekilece tahtı karara alınmış ve lâzım gelen mahallere tebligatı muktaziye ifa kılınmıştır, Mebusanı kiramin bu havaliye gönderecekleri mektup ve telgrafların evvelce usûl ittihaz edildiği veçhile Meclisçe sansür ettirilmesi mütemennadır* efendim.

22.11.1336 (1920)

Dahiliye vekili

Dr. Adnan”

Mecliste, *Altı Liva Dâhilinde Bilumûm Posta ve Telgraf Müraselâtına Sansür Vazına Dair Tezkere* münasebetiyle yukarıdaki tezkere okunmuş, çoğu mebusun tepkisini çekmiştir. Vehbi Bey de söz alarak, “Sansür meselesi çoğu kez konuşulmuş halledilmişti. Önce dört liva şimdide beş liva sansüre uğruyor, neredeyse tüm yurdu

* medar-ı takviyet: kuvvetlendirme, güçlendirme vesilesi.

¹⁷¹ 02.12.1920, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, D. 1, Cilt 1, ss. 249-250.

* mütemenna: istenilen, arzu edilen şey.

sansür kaplayacak. Bu sansürü Dâhiliye Encümenine geri gönderelim, tekrar incelensin, sansüre lüzum var mı yok mu, neye dayanarak sansür koyuluyor? Diye incelensin, ondan sonra Meclis'e arz olunsun. Mektuplar düzgün gitmiyor zaten.”¹⁷² demiştir. Meclis bu konuyu gündeme alarak posta ve telgraf işlerinin sorunsuz olmasına çalışmıştır fakat görülüyor ki memleketin içinde bulunduğu olağanüstü dönem bazı katı kararların alınmasını gerekli kılıyor. Fakat Vehbi Bey gibi düşünenler de az değildir. Sansürün gereksiz olduğunu, mektupların salimen yerlerine ulaşması gerektiğini ifade etmiştir.

Sansür meselesi bitmek bilmemiş Meclisi meşgul eder hale gelmiştir. Konu ayrıntılı şekilde tekrar ele alınmış. Meclisin 2 Aralık 1920'deki toplantıda *Altı liva Dâhilinde Bilûmum Posta ve Telgraf Muhaberatına Sansür Vazedildiğine Dair Büyük Millet Meclisi Riyasetiyle Dahiliye Vekâletinden Mevrut İki Tezkere ve Dahiliye Encümeni Mazbatası* münasebetiyle bir hafta önceki sansür karşıtlığının haklı olduğuna dair Dâhiliye Encümeni'nin şu mazbatası okunmuştur:

“*Riyaseti Celileye*

Amasya, Tokad; Çorum, Kırsehri, Samsun sancakları dahilinde vâzı Heyeti Vekilece teklif edilen sansürün mebusanı kiram namına gelip gidecek mektuplarla telgrafnameler müstesna olmak ve eşhasa ait muhaberat dahi nihayet kırk sekiz saat zarfında sevk ve keşide edilmek şartıyla kabulüne karar verildi.

28 teşrinisani (Kasım) 1336

<i>Encümen Rs.</i>	<i>M. M.</i>	<i>Kâtip</i>
<i>Saruhan</i>	<i>Konya</i>	<i>İzmit</i>
<i>İbrahim Süreyya</i>	<i>Mezundur</i>	<i>Hamdi</i>
<i>Âza</i>		<i>Âza</i>
<i>Celibereket</i>		<i>Niğde</i>
<i>Faik</i>		<i>Ata</i>
<i>Âza</i>		<i>Âza</i>
<i>Karahisarı Şarki</i>		<i>Bitlis</i>
<i>Mustafa</i>		<i>Ata</i> ¹⁷³

Amasya mebusu Ömer Lütfi, Canik Mebusu Nafiz beyler sansürün gerekmediğini belirtmişlerdir. Hatta Nafiz Bey bir sansür memurunun evinde on bin sansürlü mektup olduğunu ifade etmiştir. Vehbi Bey de sansürle ilgili şu uzun konuşmayı yapmıştır:

¹⁷² 27.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 52.

¹⁷³ 02.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 179.

“...Memleket dahilinde ve hariçle münasebatı olan sahillerde sansür koymağa ihtiyaç olan yerlerde sansür koyabilmek için Hükümet doğrudan doğruya sansür koyabilir mi? koyamaz mı? Hükümet bazı yerlerde doğrudan doğruya sansür koymuş ve bu zamanda mebusanın da mektuplarını sansür etmiştir. Hatta bu niyanda bendenizin de mektubum var ve bu teklif berayi müzaker Meclise gönderilmişti ve bendenizin teklifim üzerine Dahiliye encümenine gitti, Evvelâ sansüre ihtiyaç var mı? Encümen, Dahiliye vekâletinin verdiği izahat üzerine dahilde kabulüne ve sahillerde bilhassa vaziyeti hazıraya nazaran memleketin bugünkü kapısı makamında olan yerlere sansür vazedilmesine ve bilumum muhaberata sansür vazedilmesine muvafakat etmiştir... Malûmu âliniz vaziyetimizin icabı, gerek hariçten olan muhaberatta gerekse dahilde bir takım fesiddenin ilkaatına* karşı ve Dahiliye vekâletinin vakıf olduğu bazı delâil ve emarata binaen sansür vazedilmiş ve encümen bunun musip* olduğuna kanaat getirmiştir. Mebuslara gelince, burada arkadaşlar uzun uzadıya münakaşa ettiler. Mebusların mektupları, gerek buraya gelecek ve gerek buradan gidecek mektupların sansür edilmemesi... Maksat budur. Pek tabi bir şeydir. Çünkü, memleketin bütün dertlerini dinlemeğe mecbur ve muztar olan bir Heyeti muhtereme, memleketin ahvalinden bihaber kalacak olursa bu, hiç bir akıl ve mantikin kabul edemeyeceği bir şeydir. Binaenaleyh mebuslar namına gönderilecek ve mebuslar tarafından harice gidecek mektupların sansür edilmemesi Dahiliye encümeni ile vekâlet arasında takarrür ettirildi ve arz ediliyor.

İkinci nokta, yalnız mebusların değil, halkın mektupları için de günlerce, hatta aylarca postahanelerde kalmak veyahut yırtılıp atılmak tehlikesi de mevcuttur. Buna da meydan verilmemek üzere lâakal bir mektubun 48 saat zarfında tetkik ve muayene edilmesi kabul edildi ve o suretle Dahiliye vekâleti taşradaki memurlarına tebligat ifasını deruhde etti. Binaenaleyh badema Mebusanı muhtereme namına gerek hariçten gelecek ve gerekse buradan gidecek mektuplar sansür edilmeyecektir ve halkın mektupları da 48 saat zarfında tevdi edilen merkezlerde sansür edilip çıkarılacaktır. (Muvafık sadaları).¹⁷⁴

Posta ve telgraflardaki sıkıntı sadece bu dönemin sıkıntısı olmamıştır. Savaşlar dolayısıyla muhaberat aksamıştır. Vehbi Bey, Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı etkileyici konuşmalar neticesinde Dâhiliye Vekâleti'nin aldığı sansür kararının kaldırılmasını sağlamıştır. Fakat posta ve telgraflardaki sıkıntı tamamıyla halledilememiştir. O dönem Posta ve Telgraf Genel Müdürü Sabri Bey (Toprak), mecliste postalarla ilgili şu izahatı vermiştir: “Harp esnasında postalar maalesef büyük bir değişikliğe sebep olacak düşüşe doğru gitmiştir. 1919 senesi sonuna doğru postalar her yerde, özellikle Ankara, Sivas, Konya gibi yerlerde sınırlı bir şekilde işlemiştir. Bunun da sebebi o dönem hükûmetin nüfuzunda bulunan müteahhitlere istedikleri parayı verecek bir kudrette bulunamaması ve ikincisi; müteahhitleri eşkıyaya karşı muhafaza edememiş olduğundan dolayı artık kendilerinin vazifeden

* ilkaat: zararlı verecek şekilde terk etmek.

* musip: doğru.

¹⁷⁴ 02.12.1920, TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, Cilt 6, s. 181.

çekinmeleridir. Üçüncüsü: Harbin senelerce devamı neticesinde haberleşme vasıtalarının yetersizliği gibi hadiseler adeta postayı yok olma durumuna getirmiştir.”¹⁷⁵ Sabri Bey mecliste 2 Aralık 1920’de sansürün kaldırılması ile ilgili kararın alınmasından sonra 21 Şubat 1921’de verdiği izahatın başında sıkıntıların geçmişinden bahsetmiş ve mevcut durum hakkında şunları ilave etmiştir: “Şimdiye kadar hastalıklı gibi görünen postalar; elhamdülillah bugün imkânlar el verdiğiince bir düzen içinde yürümeye başlamıştır. Bugün Van, Bitlis, Erzincan ve Gümüşhane’den – Erzurum’a ulaşan kısım istisna olmak kaydıyla – memleketin her yerinde postalar yürümektedir.”¹⁷⁶ Sansürün kaldırıldığı günden beri işlerin yola girdiği anlaşılmaktadır. Millî Mücadele veren bir milletin muhaberesinin sağlam ve muhabere araçlarının tedarik edilmiş olması gerekmektedir. Bunu meclisin posta ve telgraflarla ilgili aldığı olumlu kararlar sağlamıştır.

3.2.7 Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Bolşevizm Meselesi

Anadolu topraklarında 1920’lerden sonra Bolşevizm akımının etkileri hissedilmeye başlanmıştı. Kurtuluş mücadelesi veren Türk Halkı için Sovyet Rusya’dan yardım sağlanması stratejik bir zorunluluktu. Sovyet Rusya idarecileri de Türkiye’ye karşı olumlu davranıyorlardı. Bu davranışın sebebi, Sovyetler için ulusal plânda bir dış politika gereği olduğu kadar, Bolşevizmin yayılmasını kolaylaştıracağı görüşü idi. 1919 yılı ortalarında Anadolu’daki yeni oluşum ile Sovyet idarecileri uzaktan uzağa birbirlerine iyi niyetlerini ifade etmişlerdir. Mustafa Kemal, Erzurum Kongresi’nde Sovyet Rusya’yla ilişkelerin önemine değinmiştir. Komünist Enternasyonal’in yürütme komitesi, 1 Mayıs 1919’da dünya işçilerine hitaben yayınladığı bildiride, Türkiye’nin işçi, asker ve köylülerine de yer ayırmış, Anadolu’daki millî hareketi kastederek, başlattıkları ihtilâlin sonunu getirmelerini, işçi, asker ve köylü idaresini kurmalarını istemiştir.¹⁷⁷ Bazı Rus ajanları Yunanistan ile savaşın başlamasını takiben Anadolu’ya geçerek Kuvâ-yı Miilîyecilerle temasta bulunmuşlar, ihtiyaç duyulduğu takdirde Bolşeviklerin kendilerine yardımda bulunabileceklerini iletmişlerdir. 13 Eylül 1919 günü Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Çiçerin de, Türkiye işçi ve köylülerine hitaben yayınladığı bildiride, İngiltere’nin İstanbul ve Boğazları ele geçirdiği Türkiye, İran, Afganistan ve Kafkasya’yı

¹⁷⁵ 21.02.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 8, s. 343.

¹⁷⁶ 21.02.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 8, ss. 344-345.

¹⁷⁷ Yalçın ‘ve diğerleri’, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 227.

egemenliği altına almak üzere olduğu, bu durum karşısında Türk işçi ve köylüsünün çabasına kaldığını ifade ederek, Rus işçi ve köylüler hükümetinin Türkiye'ye kardeşlik elini uzatmaya hazır olduğunu ifade etmiştir.¹⁷⁸

Büyük Millet Meclisi'nin açılmasından üç gün sonra, 26 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Lenin'e gönderdiği mektupta, Anadolu ile Moskova arasında ikili ilişkilerin tesis edilmesini, askeri ve siyasi ittifak ile *sömürgeciliğe karşı* birlikte mücadele edilmesini istemiş ve Ankara Hükümeti'nin Misak-ı Millî'ye dayanan politikasını açıklamıştır. Bunun ardından, Sovyet hükümetinin 3 Aralık 1917'de *Rusya ve Doğu Müslümanlarına* yayınladığı demeç Büyük Millet Meclisi'nin 9 Mayıs 1920 tarihli toplantısında alkışlarla okunmuştur. Rusya içindeki ve dışındaki Müslüman halkları Bolşevik rejimini desteklemeye ve Avrupa sömürgeciliğine karşı başkaldırıya davet eden bu demeçte, Rus Çarlığı'nın Türk topraklarını parçalayan anlaşmaları Bolşevik hükümetin tanımadığı ve özellikle İstanbul'un *Müslümanların* elinde kalması gerektiği ifade edilmekteydi.¹⁷⁹

Bağımsızlık mücadelesi veren Türk milletinin bağrından çıkmış olan mebuslarla teşekkül etmiş Büyük Millet Meclisi'nde 29 Mayıs 1920'de Mustafa Kemal, "...iki konuyu birbirinden ayırmak lâzımdır. Biri Bolşevik olmak, diğeri Bolşeviklik Rusyasıyla ittifak etmek. Biz hükümet olarak Bolşeviklik Rusyasıyla ittifak etmekten bahsediyoruz. Yoksa Bolşevik olmaktan bahsetmiyoruz. Bolşevik olmak büsbütün başka bir meseledir."¹⁸⁰ diyerek rejim ihracı meselesini nihayete erdirmek istemiştir lakin meclis içinde hala bu konuya bazı mebuslarca sahip çıkılmaya devam edildiği de anlaşılmaktadır.

Mustafa Kemal'in Lenin'e yazdığı mektuba, 3 Haziran 1920'de Sovyet Dışışleri Bakanı Çiçerin yanıt vermiştir. Sovyet Hükümeti'nin Büyük Millet Meclisi Hükümeti'ni resmen tanıdığını açıklamasıyla iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler resmen başlamıştır. Dışışleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında, Ekonomi Bakanı Yusuf Kemal Bey'in de aralarında bulunduğu bir heyet, bir dostluk anlaşması imzalamak ve gerekli olan savaş malzemelerini ve parayı tedarik etmek amacıyla 11 Mayıs'ta Moskova'ya gönderilmişti. Bu heyet 19 Temmuz'da (1920) Moskova'ya varmış Dostluk anlaşmasının maddeleri 24 Ağustos 1920 tarihinde hazır olduğu halde bu anlaşma imzalanamamıştır. Çünkü Sovyetler, Bitlis, Van ve Muş

---

¹⁷⁸ Özkaya 've diğerleri', **Millî Mücadele Tarihi**, ss. 322-323.

¹⁷⁹ Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, ss. 310-311.

¹⁸⁰ Evsile, **Millî Mücadele Tarihi**, s. 93.

vilayetlerinin Ermenistan'a verilmesini istemişlerdir. Bu suretle Sovyetlerin Anadolu'da siyasi ve sömürgeci emellerinin olduğu anlaşılmıştır.¹⁸¹ İşte böyle gizli amaçlarının açığa çıkmasıyla Sovyet rejimine olan bakış bir anda tersine dönmüştür. Mecliste Bolşevizm konusu büyük tartışmalara sebebiyet vermiştir.

Meclis içerisinde Sovyet Rusya'ya beslenen iyi niyetler bazı mebusların Bolşevizm rejimine sempati ile bakmasına sebebiyet vermiştir. Fakat Dostluk anlaşmasının maddelerinin kabul edilmemesi mecliste de rahatsızlık yaratmıştır. Hatta 2 Ocak 1921'de Meclis Başkanlığı'na bir önerge veren Tokat Mebusu Mustafa Bey, memleketin bütünlüğünü bozacak biçimde dine karşı bazı hareketlerin ortaya çıkarıldığını, bu konuda konferanslar verildiğini belirterek, ülkenin birlik ve bütünlüğüne ihtiyaç duyulduğu bir sırada tüm milletvekillerinin ayrımlara yol açacak hareketlerden kaçınmasını, aksi halde hareket edenlerin *milliyet ve memleket* selameti için meclisten çıkarılmalarını istemiştir. Meclis, 22 Ocak 1921 tarihli gizli toplantıda bu önergeyle birlikte Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi üyeliğine seçilen Şeyh Servet Efendi'nin görevine giderken yolda Bolşevizm propagandası yaptığına ilişkin askeri polis örgütünün verdiği raporların okunması, meclisteki sosyalist düşünceye karşı olan tepkileri daha da artırmıştır. 1920 sonlarına kadar seslerini çıkarmayan çoğu milletvekili âdeta sosyalizme karşı savaş açmışlardır.¹⁸²

Bu bilgileri değerlendiren Türkiye Büyük Millet Meclisi, Şeyh Servet Efendi'nin (Bursa) İstiklâl Mahkemesi'ne sevk edilmesi ve milletvekilliğinden düşürülmesi talebini görüşmüştür. Süleyman Sırrı (Yozgat), Hacı Bekir (Konya), Abdülhafur ve Bahri (Karesi) Beylerden oluşan bir grup bir önerge vererek antikomünizmin resmileştirilmesine çalışacaklardır. Adı geçen mebusların verdiği üç maddelik önerge şunları talep edecekti:

1. Gaye-yi milliyenin istihsaline değin hiçbir fırka teşkil edilmeyecektir.
2. TBMM üyeleri fırka teşkil ederlerse üyeliği düşürülecektir.
3. TKP ve Halk İştirakiyyun Fırkaları ilga edilecektir.

Meclis içi antikomünist dalganın yükselişi bağlamında, Hasan Basri Çantay (Karesi), Şeyh Servet Efendi'yi "Bolşeviklik ile Müslümanlığı kendi kafasında güya mecz etmekle (karıştırma)" suçlayacaktır. Çantay'a göre böyle bir sentez mümkün değildir.¹⁸³

¹⁸¹ Özkaya 've diğerleri', **Millî Mücadele Tarihi**, s. 325.

¹⁸² Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, s. 172.

¹⁸³ Akın, **TBMM Devleti**, s. 56.

Meclisteki İslâmi hassasiyeti yüksek milletvekilleri Bolşevizme karşı mücadele başlatmışlar her defasında bu rejimi eleştirmişlerdir. Karesi Mebusu Vehbi Bey, ülkenin çeşitli yöreleri işgal altındayken *fırka* cereyanlarının meclise sokulmasını dinsizlik ve vatansızlık olarak nitelemiş, bu eylemin içinde olanları da memlekete bomba koymakla suçlamış, koşullar “ahkâm-ı şer’i şerife dört elle sarılmayı” gerektirirken milleti ayrımcılığa sürükleyecek düşünceler peşinde koşmanın dine saldırmanın cinayet olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁴Vehbi Bey’in meclisteki o kısa konuşması şöyledir:

“...memlekette fırkalar yüzünden yapılan tahribatın memleketi ne derekelere vardırđını hepiniz gözünüzle gördüğünüz halde halâ istemiyorsunuz ki bu memlekette fırkalar meydana gelsin ve intihabat, fırkalar üzerine cereyan etsin; bunu istemiyorsanız geriye cemaatlar üzerinden intihap yapmak kalır. Cemaat üzerine intihap yapmak, memleketin içine yeniden kundak koymak demektir. Çünkü camaattan mezhepler ayrılacak, bittabi mezheplerin çeşidi meydana çıkacaktır. Binaenaleyh bu memlekette yegâne kıymeti tatbikiye ve ameliyesi olan bir şey varsa, hakkiyle ve bitarafane tetkik etmek ve memleketi harici cereyanlara karşı dâhilden takviyeye matuf bir esas ittihaz etmek lâzım gelirse, insan meslekî temsilden başka bir tarafa fikrini imale edemez.”¹⁸⁵

Fırkacılığın Millî Mücadele için ne denli sıkıntılara yol açabileceğini, cemaatler üzerine seçim yapmanın fırkacılığı artıracığını ifade eden Vehbi Bey, bu konuşmadan bir hafta sonra gizli celsede yaptığı konuşmada, “Komünizm ya da Bolşeviklik fırkacılıktır, bizim birlik olmamız elzemdir” demiş ve şunları anlatmıştır:

“...Memleketimizin cennet gibi aksamı en kıymetli mabetlerimiz ve birçok abidâtı islâmiyemiz bugün en adî bir düşmanın ayağı altında çiğnenmektedir ve onun karşısında henüz daha tecavüz değil, müdafaa vaziyetindeyiz... Adetâ bu vaziyet karşısında Bizansın, İstanbulun bütün fırka cereyanları, bütün levsiyatı* Ankaranın nezih muhitine de sirayet etmek istidadı göstermiştir. Bugün henüz daha bir karış toprağımızı kurtaramadığımız halde kadın, erkek, ihtiyar, genç Sultan Osmanın ve Ertuğrulun türbesine varıncaya kadar en büyük makamları, en büyük makamlarımızı Yunan çiğnediği halde, burada fırkalar ihdasına çalışıyoruz. Ben zannediyorum ki burada fırka yapmak dinsizlikten, vatansızlıktan başka bir şey değildir. Benim ecdadımın toprakları çiğnenirken burada birtakım sefiller kalksınlar da memleketin içine bomba koymaya teşebbüs etsinler... Efendiler yetişir, bu memleketin son melcei, son istinatgahi* işte şu mukaddes topraklardır. Mevki düşüncesiyle fırkacılığa kalkışmak müdafaaı işgal etmek... Bu; dinsizlikten, vatansızlıktan başka bir şey olamaz...

¹⁸⁴ **Hâkimiyet-i Millîye**, 22 Kânun-ı sâni (Ocak) 1337 (1921),

¹⁸⁵ 17.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 303.

* levsiyat: kirli, pis şeyler.

* istinatgah: güvenilecek yer.

Fakat henüz memleket kurtulmamıştır. Uşak'ta bugün Yunan kuvvetleri... hayalden hatırdan geçecek bir şey değildir. Vakit bulmayan Yunan İstanbul'da hükümünü icra ediyor. Payitahtı İslâmiyede, Anadolu'da bulunuyor. Venizelos'un yevmi mahsusunda, bütün Müslümanların, ezandan başka bir şey işitilmeyen Balıkesirde, kadısı da cebren kiliseye götürülüyor. Onlar orada bu felâketler altında inerken... bugün gözümüzün önünde bir Azerbaycan faciası vardır. Oradan gelmiş müslümanlar vardılar. Faciayı bu müslümanlardan dinlerseniz, efendiler gözlerinizden yaş akar. Yunan ne yapmış ise, ne yapıyorsa yapılmıştır ve görülmüştür. Binaenaleyh bu memleket ancak ve ancak ahkâmı islâmiyenin ve Kurânı Kerimin ahkâmının bakası* sayesinde kurtulur ve bu millet onun hadimi olalım diye çalışıyor. Başka vadede çalışanlara bin kere lanet olsun... elimizden geliyorsa vatanını seven her fert, dinini seven her fert aklın, mantığın kabul ettiği tariki takip edelim.

... Bu memlekette yalnız adalet fırkası vardır... Kurânı Kerimde «velâtef(er)reku*...» buyuruluyor. Milletin bugünkü felâketinin sebebi fırkalardır. Bundan sonra bütün Milleti İslâmiye bilâ istisna bu Millet Meclisinden dinin muhafazasını istiyor... Hükümetin prensibi esası dindir. Bütün Müslümanların esasatı diniyesi Hükümetin birinci presibidir.»¹⁸⁶

Vehbi Bey, vaktin fırkacılık vakti değil birlik ve beraberlik vakti olduğunu, Yunan işgalinden ancak tek vücut olunursa kurtulunabileceğini ifade etmiştir. Tarihi mabetlere saldırıldığını, İslâm eserlerinin Yunanlılarca çiğnendiğini belirterek Bolşevizme karşı olunması gerekliliğini yinelemiştir. Facialarda milletin ne çektiğini bilerseniz fırkacılığa meyiletmezsiniz demiş ve Kurân-ı Kerim'den alıntı yaparak “fırkalara ayrılmayın” ayetini dile getirmiştir. Dinini seven, akıl yolunu kullanan her Müslümanın dininin muhafazası için memleketin işgaline karşı hamiyetperverane bir şekilde davranması gerektiğinin üstünde durmuştur. Trakya, Batı Anadolu, Güney Anadolu yangın yeridir ve kurtarılmalıdır. Bolşevik cereyanları, mecliste tasvip edilmediği, millet içinde ayrımcılığa sebep olduğu, bunun da Millî Mücadele'ye darbe vurabileceği düşünüldüğünden milletvekillerince aksi tesir yapmıştır. Meclisin bu gibi cereyanlara sadece Ankara Hükûmeti'nin bilgisi dâhilinde kısıtlı şekilde faaliyetlerini gerçekleştirme imkânı sunduğu anlaşılmaktadır.

11 Mayıs 1920'de şartları hazır olmasına rağmen Sovyet Rusya ile imzalanamayan Dostluk Anlaşması sonucu ilişkiler tamamen kesilmemişti. Sovyetler Ekim 1920'de Ankara'ya elçi göndermiş ve ardından da Ankara Hükûmeti Moskova'ya Ali Fuat Cebesoy başkanlığında bir heyeti göndermiştir. Türk heyeti ile Sovyet Rusya arasında yapılan görüşmeler neticesinde 16 Mart 1921'de Türkiye-Sovyetler Birliği Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Sovyetler, Sevr

* baka: genişlik, büyüklük.

* velateferreku: fırkalara ayrılmamak.

¹⁸⁶ 22.01.1921, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 1, ss. 327-328-329.

Antlaşmasını geçersiz sayıyor, Misâk-ı Millî’de belirtilen sınırlar içinde Türkiye’yi tanıyordu. Kars, Ardahan, Artvin Türkiye’ye, Batum Gürcistan’a, Nahçıvan Azerbaycan’a bırakılıyordu. Ayrıca Sovyet Rusya Büyük Millet Meclisi’nin tanımayacağı hiçbir antlaşmayı tanımayacaktı. Bu antlaşma ile Türk-Rus sınırı çizilmiş ve Kapitülasyonlar’ın kaldırılması Sovyet Rusya tarafından kabul edilmişti. Artık bundan sonra Millî Mücadele için silah, cephane, para yardımı yapmaya da başlayacaktır.¹⁸⁷ Bu antlaşma Büyük Millet Meclisi Hükûmeti’nin Gümrü Antlaşması’ndan sonra ikinci büyük siyasi zaferdir. Bu antlaşma ile Türk memleketine vurulmuş bir zincir olan kapitülasyon halkası kopmuştur. Artık Batı’ya karşı mücadelede önemli bir merhaleye gelinmiştir. Tabi ki bu aşamaya gelinmesinde Kuvâ-yı Millîye’den Düzenli Orduya geçmiş bir memleketin I. İnönü Zaferi’de etkili olmuştur. Askeri başarıların peşinden siyasi zaferleri getirdiği de anlaşılmıştır. Sovyetlerden alınacak askeri ve mâli yardımlar Millî Mücadele için önemli yararlar sağlayacaktır.

3.2.8 Siyasî Alandaki Diğer Meseleler

Düzenli Ordu oluşturularak girişilen I. ve II. İnönü Savaşları’ndan başarı ile ayrılan Ankara Hükûmeti yeni başarılarla imza atmak için askeri ve mâli anlamda elini güçlendirmeye çalışıyordu. Henüz Yunan Ordusu Anadolu’nun batı kısmında mevcudiyetini koruyordu. Askeri zaferlerle Yunan saldırıları durdurulsa da bu yeterli değildi. Halk bu zaferlerle kendine gelmiş Ankara Hükûmetine ve dolayısıyla Düzenli Ordu’ya duyduğu teveccühü saklamamıştır. Katılımlar artmış mecliste bu mücadeleyi maddi ve manevi olarak nasıl ilerletebiliriz şeklinde olumlu tartışmaların yapıldığı TBMM Zabıt Cerideleri’nden anlaşılmaktadır.

Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa (İnönü), II. İnönü Zaferi sonucunda halktaki heyecana şahid olmuş, Türk Milleti’nin ortak olduğu bu askeri ve siyasi başarıların memleketin geleceği için umut vaad ettiğini görmüştür. Bu zafer yurtdışında da büyük yankılar uyandırmıştır. Yunan taarruzlarının Düzenli Ordu tarafından birkaç kez akamete uğratılması sebebiyle İtilâf Devletleri birliğinde belirgin çatlama ortaya çıkmıştır. Fransa, Ankara Hükûmeti’yle görüşmelere başlamış ve Zonguldak’tan çekilmiştir. İtalyanlar Anadolu’dan çekilmeye başlamışlardır. Mütereddid olan Sovyet Rusya, Ankara Hükûmeti’nin bu askeri ve siyasi başarıları

---

¹⁸⁷ Yalçın ‘ve diğerleri’, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, ss. 225-226.

karşısında vaad ettiği yardımları göndermeye başlamış, Yunanistan'ın en büyük destekçisi olan İngiltere tutumunu değiştirerek Malta'daki Türk tutuklulardan 40'ını serbest bırakmıştır.¹⁸⁸

Malta'daki esirler konusu *Malta Mevkufı Hakkındaki Takrir* münasebetiyle meclis gündemine geldiğinde Vehbi Bey, bütün esirlerin getirilmesi gerektiğini, suçlu olanın cezalandırılması hiçbir suça karışmayanın da mükâfatlandırılması gerektiğini ifade eden konuşmasına şöyle devam etmiştir:

"...Malta'dakiler... Malta'dakiler denince - biraz cüretimi arkadaşlarım af buyursunlar - biraz hissiyatımızı okşuyoruz zannediyorum. Bunların Malta'ya götürülmeleri hakikaten hukuku beynedüvel ve hukuku beynelmilelin hilâfında cânîyane bir hareket idi... Her geleni karşıdan istikbal ederek de getirecek değiliz... Bu memleketin geçirdiği bir felâket vardır ve bu felâketin âmillerinden de orada adam var.

Malta'dan geliyor Malta'dan geliyor diye yalnız hissiyatımızı okşuyarak kıyametler koparmıyalım...

*Bendeniz demedim bunlar oradan kurtarılmasın. Bittabi bizim en büyük haysiyetimize, şerefimize, namusumuza edilen tecavüz onların İstanbul'dan alınıp götürülmesidir. Fakat o tarzda telâkki ediliyor ki, Malta'ya sürmek en büyük bir şereftir. Bunu artık bilelim ve hissiyatımızı gıcıkliyerek bu milleti sürüklediğimiz felâketlere bir daha sürükliyemiyelim. Bu zevatı kurtarmak bizim borcumuzdur, canisini de kurtaracağız, katilini de, hainini de kurtaracağız. Fakat onları buraya getirdikten sonra tecziye edeceğiz, hepsini alkışlamıyacağız."*¹⁸⁹

Son Osmanlı Mebusân Meclisi'nden Malta'ya sürülen vekillerin de aralarında olması münasebetiyle meclisin bu konuda gündem oluşturması oldukça önemli bir gelişme olmuştur. Vehbi Bey'in, bütün esirlerin kurtarılmasını ve Millî Mücadele'yi akamete uğratanlar varsa onların da geldiklerinde cezalandırılmasını istemiş olduğu anlaşılmaktadır.

Ankara Hükûmeti'nin başarıları düşmanın tamamen memleketten atılması gerektiği fikrini tetikliyordu. Fakat Yunanlılar bu başarısızlığa rağmen, askeri zafer arayışında olmuşlar ve Ankara'ya mağlubiyet yaşatmak için yeniden yaz sefer hazırlığına kalkışmışlardır. Yedek askerlerin de katılımıyla Anadolu'daki ordu iki katına çıkarılarak 200.000 kişiyle doruk noktasına ulaştırıldı.¹⁹⁰ Dumlupınar ve Aslıhanlar'a ikinci harekât süreci başlatan Yunan Ordusu, başarılı birkaç çarpışmadan sonra Dumlupınar'daki mevzileri ele geçirmiş, Mart'ın sonlarında

¹⁸⁸ Yalçın 've diğerleri', **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 279.

¹⁸⁹ 28.05.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 10, ss. 330-331.

¹⁹⁰ Baskın Oran, **Türk Dış Politikası**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, 12. Baskı, Cilt 1, s. 188.

Afyon'u da işgal eden Yunan Ordusu Bolvadin'e kadar ilerlemiştir. Fakat Türk Ordusu toparlanmış ve 7 Nisan 1921 günü Afyon'u geri almıştır. Afyon'dan çekilen düşman kuvvetleri Türk Ordusu tarafından kovalanırken Aslıhanlar'da bir çarpışma olmuştur. Ancak Yunan kuvvetleri saldırıyı durdurmuşlardır. Bu durdurulan saldırı Yunanlıları heyecanlandırmış ve orduya yedek askerlerin de tedricen katılmasıyla yeni bir harekât hazırlığına girişmişlerdir. Yunanlılar Kütahya'da Türk Ordusu ile mücadeleye girmişler, Eskişehir de bu mücadeleye sahne olmuş ve Türk Ordusu 25 Temmuz 1921'de Sakarya'nın doğusuna çekilmek zorunda kalmıştır. Dumlupınar ve Aslıhanlar Muharebesi ile başlayan mağlubiyetler Kütahya ve Eskişehir Muharebesi ile devam etmiş, bu ahvâl savaş gücünün azaldığını haber alan Müslüman Türk milletinde büyük teessüre sebep olmuştur.

Son muharebelerde alınan mağlubiyetler ve Yunan Ordusu'nun Eskişehir'de mevzi kazanması Ankara'yı endişelendirmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde meclisin taşınması dahi söz konusu olmuş. Hatta Kayseri alternatif bir merkez olsun diyen milletvekilleri dahi olmuştur. 23 Temmuz 1921'de *Yunan Taarruzu Üzerine Vaziyet-i Harbiye Hakkında Müzakerât ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Kayseri'ye Nakli* münasebetiyle mecliste mühim tartışmalar yaşanmış, bazı milletvekilleri ailelerinin ve taşınabilir eşyalarının Kayseri'ye nakil edilmesini bile istemiştir. Vehbi Bey, bu konunun ehemmiyeti üzerine şunları söylemiştir:

"...şu vaziyetimiz fevkalâde bir buhran değildir, bizim için. Fakat memleket için büyük bir buhrandır. İki vaziyet karşısındayız, iki zarar vardır, bizim için. Bir kerre nakil etmek zarardır, oturmak yine zarardır. Bu iki tarafın hangisinin ehven olduğunu tetkik etmek lâzımdır. Eğer biz buradan Kayseri'ye nakledecek olursak bunun orduya, dahile, harice yapacağı tesiratla ve burada kaldığı zaman Meclisin mukavemet gösteremeyip de bilâhara inhilâli dolayısıyla dahile, harice ve orduya karşı yapacağı tesiratı mukayese edelim. Şimdi bunu şöyle bir tetkik edelim.

Eğer biz ailelerden sarfınazar, aileleri çıkararak, burada otururken orduyu bizi düşünmekten azade bırakabilse idik, yani ordu bizden emin olsa idi ki, hepimiz ledelhace*Polatlı'da son istasyonda harp olurken biz de hayvanlarımıza, arabalarımıza binerek ve sebükbâr* toplu olarak buradan çıkabiliriz. Ordu buna kani bulunsaydı en evvel yapılacak yol bu olacak idi. Fakat bu kürsüde bağırarak lâzım gelirse bendeniz de bağırırım. Her felâkete katlandıktan sonra memleketin son ümidi bulunan bu Meclis dağılmaz. Fakat burada şimdi tatlı, tatlı söyleriz, biz bunun içinde bulunduk. Orduyu gaip etmiyeceğiz. Bizim de salâhiyetimiz vardır. Evvelâ ordu kumandanlarına itimadımız vardır. Ordu kumandanlarının vicdanına, imanına, muhabbeti vataniyesine iman ettikçe bu harekât esnasında tenkid etmek, bence hatadır,

* ledelhace: ihtiyaç üzere, gereklilik.

* sebükbar: hafif yüklü olmak.

benim kanaatim bu. Binaenaleyh onların ka-naatlarına bizim tabi olmaklığımız lâzımdır. Bize, siz bildiğiniz yere gidiniz, orduya suitesir yapmıyacaktır derlerse buna tebaiyyet etmek lâzımdır. Neticede bizim burada dağılmak ihtimali mevcut ise burada görüşelim, karar verelim. (Bravo sadaları). Eğer biz burada durabilecek isek bilâhare buradan toplu olarak çıkmaya muvaffak olacak isek bunu yapalım. (İmkânı yok sesleri) Yok bunu yapamıyacak isek beyhude vakit zayi etmiyelim. Hükümeti askeriyenin tedabiri askeriyesini de işgal etmiyelim.”¹⁹¹

Vehbi Bey, mağlubiyetlerin daha fazla üzüntüye sürüklememesini, askeri kuvvete güvenilmesini ve onların meclisteki tartışmalarla sıkıntıya sokulmaması gerektiğini vurgulamıştır. Meclisin dağılmamasının mühim olduğunu ifade eden konuşmasında Son Osmanlı Mebusân Meclisi'nin düştüğü duruma düşülmemesini arzuladığı anlaşılmaktadır. Askere güvenin tam olduğunu ve onların bir de bu sıkıntılarla uğraştırılmaması gerektiğini belirtmiştir. Yunan Ordusu hazırlıklarını tamamlamış ve taarruza başladığı haberleri meclise gelince 5 Ağustos 1921'de *Başkomutanlık Yasası* münasebetiyle görüşmeler yapılması sırasında Vehbi Bey, “meclisin naklinin henüz onaylanmadığını, ağırlıkların yüz elli aile ile nakline karar verildiğini, başlarına adam koyarak gönderilmeleri gerektiğini ve izinsiz kimsenin gitmemesini; herkesin böyle bir zamanda itidallerini korumazlarsa bunun doğru bir hareket olmayacağını”¹⁹² ifade eden sözleriyle meclisin taşınmasının nasıl olacağını anlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa da üç aylığına Başkomutanlık görevini üzerine alacağı kanun teklifinin Türk Milleti açısından sonuçlanmasını beklemiştir.

Yunan Ordusu 10 Temmuz'da tekrar harekete geçmiş, 17 Temmuz'da Kütahya'yı ve ardından 19 Temmuz'da Eskişehir'i tamamen ele geçirmişti. Türk Ordusu Sakarya'nın doğusuna çekilmişti. Artık Ankara Yunan Ordusuna uzak değildi, işte bu sebeplerle Meclis'in taşınması da tartışılmıştı. Mustafa Kemal tüm muhalefeti göze alarak ve siyasal varlığını riske atarak geri çekilme politikası uyguluyordu. Amacı, Yunan ordusunu harekât merkezinden uzaklaştırmak ve bu arada kendi gücünü toplayabilmektir. Meclis'te ağır eleştiriler almasına rağmen, 3 ay için olağanüstü yetkilerle Başkomutanlığı üstlenmiştir (5 Ağustos 1921). 14 Ağustos 1921'de başlayan Yunan saldırısı başarısızlıkla sonuçlandı ve Türk Ordusu Yunanlıları Sakarya'dan attı. Yunan Ordusu Eskişehir'deki mevzilerine çekilirken, geride Türklere faydalı olabilecek hiçbir şey bırakmamaya çalışıyor, demiryolu ve köprüleri uçuruyor, boşalan köyleri yakıyordu. Bu zafer, Yunanistan'ı sıkıntıya

¹⁹¹ 23.07.1921, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 2, s. 105.

¹⁹² 05.08.1921, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 2, s. 183.

sokmuş Ankara'ya silah gücüyle Sevres'i kabul ettirme umutlarını sona erdirmiştir. Sakarya Zaferi Türk Hükûmeti'ne diplomatik başarılar kazandırması açısından önemlidir. Çünkü, 13 Ekim'de Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan ile Kars Antlaşması, 20 Ekim'de Fransa ile Ankara Antlaşması, 23 Ekim'de İngiltere ile Esir Değişimi Antlaşması imzalanmıştır.¹⁹³ Bu zafer artık Türk Ordusu'nun taarruz gücüne ulaştığının bir kanıtı olmuştur.

Sakarya'daki muzafferiyetten sonra Ankara Hükûmeti diplomatik başarılarla imza atmaktaydı. Güney Cephesinin işgalci devletlerinden birisi olan Fransa'da bu askeri başarıyı görmezden gelememişti. Adana, Antep gibi işgal altındaki bölgeler bir an evvel kurtarılarak Batı Anadolu'daki Yunan Ordusunu tamamen Anadolu'dan atmak için tüm askeri gücü oraya kaydırılacaktı. Meclis'te Fransa ile yapılacak antlaşmanın maddeleri müzakere edilirken Misâk-ı Millî'den taviz verilmemesi gerektiği konusunda bir mutabakat vardı. Vehbi Bey de *Fransızlarla Yapılacak İtilâfnâme* münasebetiyle mecliste söz almış, "İslâm âlemi ile aramıza sınır çekilemez" diyerek Millî Misâk'a vurgu yapmış, ayrıca şunları ilave etmiştir:

"...Antakya, Antalya ile Suriye aksami hakkında civarındaki Türk ekseriyetiyle ve Türk ırkıyla meskûn olan kısmı, doğrudan doğruya Fransızlara terk ediyoruz. Fransa idaresini kabul ediyoruz ve Türkleri de Fransızlara merbut gösteriyoruz. İtilâfnâmenin bizim nokta nazarımıza, gayemize muhalif olan en mühüm kısmını teşkil eden, sekenesi muhtelit bulunan İskenderun mıntukası için Fransa Hükümeti bir usulü idarei mahsusa tesis edecek ve mahallinde tesis edilecek değil. Fransa Hükümeti bir idare yapacak, Yunanlıların İzmir'e yaptığı gibi. Türklere gelince: Türk ırkından olan sekeneye ev sahibi değil, oranın misafirleri olarak harslarının inkişafı ve orada Arap ve Fransız lisanları (nin esas alınacağını beyan ve) lütfen Türk lisanının istimali hususunda her gûna teshilât göstermeği kabul ve taahhüt ederler. Yani Türkler oranın misafiri olacak ve Fransız'lar da lütfen bu misafirlere lisanı (nı kullanmaya) veyahut mahkemelerde davalarını (türkçe olarak) söylemeğe ve müdafaa etmeğe müsaade edecekler. Veyahut mekteplerde söylemeğe müsaade edecek. 1200 senedenberi mekteplerinde Türkçe görüşmeğe meydan verecek. Suriye hakkında hiç bir şey olmadığı halde ara yerde doğrudan doğruya bir Fransız müstemlekesi, daha doğrusu doğrudan doğruya Fransa vilâyeti gibi bir idare yapacak. Bu madde çok yanlış, katiyyen kabul edilecek madde değil. Yırtılıp atılmalıdır. Şimdiye kadar serbest bir surette temini mevcudiyet eden bunlar Osmanlı değil, Selçuk Türkü de değil, hepimizin bildiği oraya fatih olarak gelmiş yerleşmiş Türklerdir. Binaenaleyh muhatabımıza dermeyan edebiliriz ki, bu memleketin hakikî sahipleri, asıl sahipleri o memlekette şimdiye kadar serbest ve son senelerde meşrutiyete alışmışlardır. Bunlar (Fransızlara tâbi olmaksızın serbest) bir idare tesis eder. O idareye Fransa Hükümeti olsa nazaret eder. Yahut Mısır'daki İngiliz vaziyeti gibi, bir idare tesis eder. Oradaki Türkler de onlara tabi olacak. Veya akalliyette kalacak, gibi bir şey, bu doğru değildir. Dün Heyeti Vekilenin okunan mukabil bir teklifi varmış. Ledelhace Fransızlar tarafından ekseriyeti ibraz için Fellâhlar, Ermeniler

¹⁹³ Oran, *Türk Dış Politikası*, s. 189.

getirilip iskân edilmek ihtimali vardır. Yarın oraya Mısır'dan, başka yerden bir çok Ermeni getirirler. Bunu nazarı dikkate almalıdır. Bu noktaya Meclis namına ısrar etmeği temin etmelidir. (Orada bu şekilde) ekseriyeti elde ettikten sonra, (Oradaki Türkleri) imha etmek pek kolay bir iş olur ve onlar ezilir ise Alemlî İslâm ile aramıza ebediyen hattı râsıl* çekmeleri mümkündür. Bizim istikbali düşünmekliğimiz lâzımdır ve bu, bugünkü ricalimizin en büyük vazifesidir.”¹⁹⁴

Meclis'te müzakere edilen antlaşma maddelerinde millî sınırlardan taviz verilmemesi gerektiği açıkça ifade edilmiştir ve Fransız Hükûmeti ile yapılan görüşmeler sonucu 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması imzalanmıştı. Bu antlaşma ile Hatay ili hariç, bugünkü sınır tespit edilmiş oluyor, Fransa işgal etmiş olduğu Türk topraklarından – İskenderun, Hatay hâriç – çekilmeyi kabul ediyor, İskenderun ve Hatay'da özel bir idare kurarak Türk kültürüne hizmet etmeyi taahhüt ediyordu. Bunlardan başka Fransızlar, içinde top, cephaneye ve daha başka savaş malzemesi bulunan büyük miktarda bir silahı Türklere devrediyor ve gelecekte daha fazlasını vereceklerini de gizlemiyorlardı. Bu antlaşmadan sonra Fransa tedrici olarak antlaşma hükümlerince işgal ettiği yerlerden 4 Kasım'dan itibaren çekilmeye başlamıştır. 1 Aralık'ta Adana, 25 Aralık'ta da Gaziantep'te Türk Heyetlerince tüm resmi daireler teslim alınmıştır. 5 Ocak 1922'de ise Adana ve çevresi tamamen Türklerin eline geçmiştir.¹⁹⁵ Vehbi Bey'in “İslâm âlemi ile aramıza sınır çekilmez” sözü kısmen de olsa gerçekleşmiş lakin Misâk-ı Millî'den taviz verilmiştir. Yine de Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin mühim bir siyasi başarısı olarak düşünülmüştür. Böylece Ankara Hükûmeti Fransız Hükûmeti'nce resmen tanınmış ve Güney Cephesi'ndeki kuvvetlerden ileride Batı Cephesi için istifade edilmesi sağlanmıştır.

Mecliste görüşülen bir başka konu da “adem-i merkeziyetçilik” ve *Prens Sebahaddin Bey'den gelen tebrik telgrafti* üzerine olmuştur. Vehbi Bey'in adem-i merkeziyete karşı olmanın bedelinin ödendiğini söylediği konuşması şöyledir:

“... Bizim memleketimizde ne vakit ademi merkeziyetten bahsedilirse tuhaf bir zihniyet, sinirleniyor ve ona ait ufak bir münakaşaya tahammül edemiyorduk. Bu zihniyetin feci netayicindendir ki memleketimizin üçte ikisi elimizden çıkmıştır. Arnavutluk'ta da mahallî ufak bir idare tesis etmeği halk istememiştir. Fakat istiyenler de olmuştur. Buna karşı olanca asabiyetimizle kalktık, fakat akıbetini gördük. Arabistan'da bunun feci manzarasının elyevm şahidiyiz. Allah başka suretle feci manzaralar göstermesin.(Âmin sadaları).”¹⁹⁶

---

* hatt-ı rasıl: sınır hattı.

¹⁹⁴ 16.10.1921, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 2, s. 339.

¹⁹⁵ Yalçın ‘ve diğerleri’, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 252.

¹⁹⁶ 22.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 490.

Yerinden yönetimden bahsedilmesinden korkulmaması gerektiğini ve bu sisteme karşı olmanın olumsuz neticelerinin görüldüğünü anlatmıştır. Millî Mücadele devam ederken bu millî uyanışı tebrik eden telgraflar da meclise gelmekte ve dikkatle dinlenmekteydi. Prens Sabahaddin'de Türk Milleti'nin haklı mücadelesini destekleyici aşağıdaki telgrafi göndermiştir:

“Ankara Büyük Millet Meclisi Riyasetine

Düşmanlarımız da dâhil olduğu halde cihanı insaniyetin menfaati müşterekesini adalet ve muhabbetten ayrılmamakta gören bir Türk ve Osmanlı sıfatıyla mâruz olduğumuz şu en haksız tecavüzü askerîye karşı müdafaai meşruanızı derin bir samimiyetle tebrik eder ve mütecavizlerin müstefidolageldikleri vesaiti faikai maddiyeye mukabil ilâhi kudretin mazharı lûtuft ve muaveneti olmağınızı temenni eylerim.”

Sabahaddin

Sabahattin Bey'in, “Türk ve Osmanlı sıfatıyla maruz kaldığımız en haksız askeri işgale karşı haklı müdafaayı samimi bir şekilde tebrik ettiğini ve Allah'ın yardımını dilediği” telgrafi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunmuş ve kargaşa yaratmıştır bunun üzerine Mehmed Vehbi Bey şöyle demiştir:

“... Bendeniz bu tebrike teşekkürle mukabele edilmesi taraftarıyım. Efendiler, düşman bütün maddi ve mânevi kuvvetleriyle üzerimize hücum ettiği ve bütün Avrupa âleminin bize hasım bulunduğu bir sırada bizim yegâne istinadedeceğimiz (dayanacağımız) Allahın inayetiyle kendi vahdetimiz, kendi imanımızdır. Binaenaleyh vaktiyle aramızda husule gelmiş olan iftirak (ayrılmak), nifak, şikak (ikilik), her ne ise en ziyade onların unutulması lâzım gelen bir gündür ve bizim burada göstereceğimiz vahdet, itidal, metanet, vekar merkezi dimağ olmak dolayısıyla yalnız bizim ordumuzun değil, bütün âlemi İslâmın rehberi harekâtı olacaktır. (Pek doğru sesleri) Binaenaleyh bendeniz bilhassa istirham ediyorum, temenni ederiz bu tebrik samimîdir ve öyle olması iktiza eder. Biz zahirine hükmederek onun samimiyetine kail olarak onun da bizimle beraber aynı safta çalışmasını isteriz ve yalnız onun değil, hattâ bugüne kadar düşmanların arzusuna çalışan dindaşlarımızın, ırkdaşlarımızın hidayete erişerek bizimle beraber çalışmalarını temenni ederim. Binaenaleyh bendeniz arkadaşlardan böyle tarihî anlarda vakarlarını, sekinetlerini muhafaza ederek çalışmalarını rica ederim, efendim. (Doğru sesleri)”¹⁹⁷

Mecliste geniş yankı uyandıran bu tebrik telgrafına Vehbi Bey, tepki gösterilmemesini aksine millî mücâhedeyi desteklediği için telgrafın samimi olarak kabul edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Milletvekillerine de vakarlarını korumalarını, akl-ı selim bir şekilde davranmalarını istemiştir. Dindaşların ve ırkdaşlarının da hidayete ermesini temenni etmiştir.

¹⁹⁷ 24.07.1921, TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, Cilt 11, s. 358.

3.3 Askerî Alandaki Görüşleri

Vehbi Bey, meclis çalışmaları esnasında askerî konularda da görüşlerini ifade etmiştir. Millî Mücadele'nin önemli safhası tabii ki savaşlar dönemidir. Askerin temini, barınması; askerî malzemelerin tedarik edilmesi, tecil işlemleri gibi konular mecliste tartışılmıştır.

Vehbi Bey, memleketin içinde bulunduğu olağanüstü durumla ilgili "... bütün kuvvetin ve kudretin - İstanbul'u sonraya bırakarak - İzmir'i kurtarmaya harcanması, bütün kudret ve kuvvetin Garp cephesine harcanmasının önemli olduğunu; cepheye dünyanın en bayağı milleti olan düşmana karşı Türk milletinin fedakârlık ve kahramanlığını göstermesi gerektiğini, gelen acı haberlere son vermenin elzem olduğunu, bu işgalin bitirildiği gün Meclis'in vazifesini yapmış olacağını ve milletin kurtulacağını, Paşa Hazretleri'nin de bütün önemi birinci derecede garp cephesine vermesi ve oradaki orduyu düzenli bir hale getirerek Yunan köpeğine de terbiyesinin verilmesi gerektiğini"¹⁹⁸ ifade etmiştir. İzmir'in yangın yeri olduğu âşikardır, lakin yurdun dört bir yanı işgal atındadır. Karesi mebusu olarak verdiği bu beyân kendi seçim bölgesi olması ve oradaki mücadeleye başından beri vâkıf olmasından ileri gelmektedir. Ama sıkıntı bütün yurttadır.

3.3.1 Askerlik Vazifesinin Tecil Edilmesi Meselesi

Askerlik memleketin en önemli hasletlerinden birisidir. İstiklal mücadelesi veren halkın fakiri askerlik görevini yerine getirmekte iken çoğu zengini de bedel karşılığında muaf olmaktadır. Öğretmenler, imamlar ve talebeler de askere çağrılmaktaydı. Meclis toplantılarında öğretmenlerin ve talebenin askerlikten tecilleri meselesi vardır ki çoğu milletvekili tecillerin kaldırılmasını istemişken Vehbi Bey, asker ihtiyacı gerekmedikçe tecillerin uygun olduğunu şöyle etraflıca belirtmiştir:

"... Memleketin uğradığı felâketlerin başlıca sebeplerini yekdiğerimize karşı dermeyan ederken bunun cehalet olduğunu söylüyoruz. Binaenaleyh memlekette düşmanla nasıl çarpışıyorsak cehaletle de öyle mücadele etmek bize borçtur. Memlekette muallimlik mesleği henüz takarrür edememiş, himaye görmemiş, bir rüşeym* halinde bulunuyor. Bunu seferberlik imha etti. Eğer yine henüz ihtiyaç olmadan onları rast gele imha edecek olursak doğru bir harekette bulunmuş olmayız. Vatanın müdafaası emrinde en son neferimizden en fazılı muhterememize kadar hepimizin cepheye gitmesi lâzımdır. Fakat ihtiyaç

¹⁹⁸ 21.10.1920, TBMM Gizli Celse Zabıtları, Cilt 1, s. 195.

* rüşeym: cenin.

nispetinde gidilmeli. Hepimizin bildiği esbab ve sevak tahtında öğreniyoruz ki bizim fazla askere ihtiyacımız yoktur. Binaenaleyh lüzum oldukça hepsini oraya sevk edelim. Bunun için Darümuallimin talebesiyle ve muallimin ve medarisi ilmiye müderrislerini müstesna tutmalı (pek doğru muvafık sesleri)... bu günkü vaziyeti gözönüne getirelim. Memleketin hem halini hem istikbalini kurtarmak için memleket ancak ışıkla yürür. Darümualliminleri ve medreseleri gözönüünden kaçırmak imkânı yoktur. Harbi Umumide medreseler ve darümualliminler tamamıyla yıkılmıştır. Herkesin malûmudur ki bu gün üç köye vezaifi diniyelerini ifa edecek bir köy imamı bile isabet etmiyor ve bir çok cenazeler meydanda kalıyor. Beş saatlik yerden gidip cenaze için imam getiriyorlar ve vatan için muharebe eden millet orada muharebe ederken dahilden vatanı yıkmak ta doğru değildir. İstisnayı "böyle kucak dolusu yapmakta doğru değildir. Memleketin hem halini halini hem İstikbalini düşünerek istisnayı darümuallimin talebesi ile muallimlere ve resmî Darülhilâfetülâliye medresesi talebelerine hasretmekten başka muvafık yol yoktur."¹⁹⁹

Memleketin asker ihtiyacı olduğu gibi geleceği açısından muallime, talebeye, imama da ihtiyacının olduğu açıktır. Ancak Millî Mücadele sekteye uğradığında okumuş kesime büyük iş düşmektedir. Halkın da öğretmene imama ihtiyacı vardır ve işleri görülmelidir. Millî Mücadele sürerken tecil konusunda meclise su-i istimaller olduğu haberleri gelmiş, Vehbi Bey'de *Muallimin ve Talebenin Askerlikten Tecilleri Hakkında* kanun münasebetiyle söz almış ve şunları belirtmiştir:

"...Umumî seferberlikte malûmu âlileri hangi nazır sözünü geçirebildiyse emirlerle, kararlarla bir çok müstesnalar elde etti. Siz bu müstesnaları da tetkik ederek, tecil edilenleri de tetkik ederek tecili yalnız bunlara mı hasrediyorsunuz! Yoksa onları tetkik etmeksizin bunları da onlara mı ilâve ediyorsunuz?... Meselâ, umumî seferberlikte falan müdür müstesna falan başkâtip müstesna diye mükellefiyet kanununa ilâveler oldu. Bütün o ilâveleri gözönüne getirerek onların içinden tecili lâzımgelenlerini mi ayırdınız? Yoksa onlar hâlâ tecillerinde devam ediyorlar mı?... mevzuubahs olan şeyi encümence (Millî Müdafaa Encümeni) tanzime sebep olan, Darümuallimin talebesiyle muallimleri ve mekâtibi iptidaiye muallimleri idi ve o sırada bendeniz medaris ve Darülhilâfetülâliye medresesi müderrisleriyle talebesinin de bunlar meyanına ithalini Heyeti Celilenizden rica ettim ve kanun o suretle encüme gitmişti. Encümen şimdi bir silsilei müstesnaiyet ve müecceliyetle buraya bir lâyiha getirdi. Bendeniz buna taraftar değilim. Sebebi yine yük, askerlik yalnız köylülere, Mehmet dayılara kalacak, bu doğru değildir. Binaenaleyh bunun içinde yalnız bizim arayacağımız; memleketin irfanının müteessir olmaması idi. O irfanın müteessir olmaması da Darümuallimin ve Darülhilâfetülâliye ve mekâtibi iptidaiye muallimlerinin tecil edilmesiyle hâsıl olur. Benim kanaatim bu merkezde.

... Seferberlik esnasında her nezaret; Harbiye nezaretiyle anlaşabildiğine nazaran adam kurtarmıştır. Hiç lüzumsuz memurlar da istisna ve tecil edilmiştir. Onlar hâlâ baki kalacak ve bir kütle de onlara ilâve edilecek. Bu doğru yol değildir. Bendenizin kanaatimce; ne kadar tecil edilebilecekse, yani memlekette hizmeti askeriye ne kadar tecil edilmesi zaruri olanlar varsa

¹⁹⁹ 25.11.1920, TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, Cilt 6, s. 27-28, 31.

hepsi gelmeli, o emirler, nehiler*, kararnameler hepsi tesbit edilmeli ve onun üzerinde imali fikir etmeliyiz. Orduya tesiri nedir ve ne yolda oluyor? Geride yine hem okuyup yazdırmadığımız, hem de her şeyi üzerine yüklettiğimiz köylüler kalmasin. Ben aleyhdarım."²⁰⁰

Asker ihtiyacı gerekmedikçe öğretmen ve öğrencilerin tecillerinin uygun olduğu belirtilmiş. Lakin karşı olunan durum bazı vekâlet memurlarının hiç gerekmediği halde askerlikten tecillerinin istenilmesidir ki bu su-i istimaldir. Vekâletlerin lüzumsuz yere çalışanlarından bazısını askerlikten istisnasını ve tecilini istemesi eleştirilmiştir. Herkes askerlik yükümlüğünü yerine getirecektir, sadece bu milletin köylüsünün askerlikle yükümlü olmadığı ifade edilmiştir. Vehbi Bey, zengin de bu memleket için çarpışması gerektiğini de şöyle açıklamıştır:

"...Bendeniz, memleket bu kadar felâket geçirdikten, bu kadar mühfik(?) (muhrik: yakıcı) anlarda bulunduktan sonra da bâlâ* Mecliste bedeli nakdî alınsın mı, alınmasın mı müzakeresine hayret ediyorum. Memlekette kan vergisi alınmak lâzımgeldiği bir zamanda, fakrı zaruret esbabına; siz gidin, serhadde ölün, ağniyaya* da; siz paranız dolayısıyla gidin, kışın sobanızın başında rahat oturunuz demegi hiç bir vicdanın kabul edeceğini zannetmem. Akıl böyle emrettiği gibi efendiler; zamanı r(i)saletten* bu ana kadar hiç bir zaman da zenginler para ile kurulmuş değildir. Eshabı güzünün meziyetleri, bugün isimlerini mâbedlerimize yazdığımız ve hürmetler ile yadettiğimiz zevatin büyüklükleri; ancak bu dinin, bu vatanın bu, milletin kurtulması için, kendi servetleriyle beraber vücutlarını da siper etmelerinden ileri gelmiştir. (Alkışlar)... Eğer mebuslar böyle şimdi zenginleri göze batacak kadar, hatta serhaddeki her neferin bile ayrı ayrı bildiği bir şeyi burada kendileri görmeyecek ve takip edemeyecek olursa, bu memleketin felah ümidi zaten kalmaz. Zengin olanlar orada bulunurlarsa iş göremezmiş. Her halde silâh atmak şart değildir efendiler. Biz bunu on dört ay bittecrübe yaptık. Serhaddeki nefer, memleketteki ağasını yanında görmezse gönül sıcaklığıyla harp yapmaz. Gidin bir defa da serhaddeki neferleri görün, dinleyin, artık köylü fıkara, seferberlikten olduğu gibi, hududda ölmekten usanmıştır. O da istiyor ki, şimdiye kadar yalnız para kazanan zenginler, de beraberce yanı başında bulunsunlar. İster ölsün, ister ölmesin, ister silâh atsın, ister atmasın, hizmetçiliğe tenezzül eder de kendisi orada bulunmayacak olursa ona diyecek yoktur. İzzeti nefsinin bilmiyorsa o da şeref değildir. Silâh atmaktan ziyade hizmet etmeyi arzu ediyor demektir. Efendiler orada hizmet neferliğinde bulunsun bile o da faydadır. Çünkü bu sayede o vazifede diğer bir silâh endaz bulunmayacak mıydı? Binaenaleyh asıl silâhı atacak nefer hududda bulunur, bu da onun yerinde bulunur ve diğerinin hizmetini ifa eder. Bu suretle ikinci bir istifade edilmiş olur. Sonra efendiler, seferberliği daha aşağıya indirebiliriz diyorlar. Maalesef geçen sene 1335 Haziranının yirmi sekizinci günü umumi seferberliği livamızda (Karesi) ilân ettiğimiz de köylere adam çıkardığımız zaman 309, 308 tevellütlülerden adam aradık, iptida onlara müracaat ettik,

* nehi: yasak.

²⁰⁰ 30.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, ss. 446, 447-448.

* bâlâ: yüce.

* ağniya: zenginler.

* Zaman-ı Risalet: Hz. Muhammed Dönemi, Peygamberlik Devri

Çünkü (315) e kadar sahibi esnan zaten silâh altında idiler. En büyük, yüz elli, yüz altmış hanelik bir köyde beş tane 309 tevellüdlü adam bulabildik. Binaenaleyh böyle daha aşağı inelim de bulunabilenleri alalım demek, fikara kısmının daha ziyade serhadde gitmesini ve kalacak ailelerin de daha ziyade sefaletini intaç etmek demektir. Fakat zengin ailelerden olursa onun geri kalacak ailesi muhtacı muavenet olmayacaktır.”²⁰¹

Memleketin içinde bulunduğu sosyal durumu açıklayan Vehbi Bey, zenginlerinde askerlik vazifesini fakirlerin yaptığı gibi yapabileceğini savunmuştur. Zenginlerin geri hizmette bulunmasının dahi yararlı olduğunu ve Millî Mücadele’ye onların da bedenen katkı sağlamalarının gerektiğini ifade etmiştir. Bedelli askerliğin sakıncalarını anlatmış, geçmişte servetlerini ve bedenlerini din ü devletin bekası için feda etmiş ecdâddan bahsetmiştir. Zenginlerin, cephede bulunmasının fakir askerin moralini yükselteceğini açıklamış, şerefini cephelere giderek ancak kurtarabileceğini savunmuştur. Zengin zaten zengindir mühim olan fakir askerin geleceğidir diyerek ayrımcılık yapılmamasını istemiştir. Ayrıca “gayrimüslimlerden de bedel alınmaması gerektiğini, çok çok bir milyon toplanabileceğini lakin bu paranın bütçe tasarrufuyla da elde edilebileceğini, onların da ordunun gerisinde silahaltına alınabileceğini bu şekilde olağanüstü fayda sağlanılabileceğini”²⁰² ifade eden Vehbi Bey meclisteki bedelli tartışmasına farklı yönden yaklaşmıştır. Memleket için herkesin elini taşın altına koyması gerektiğine değinmiştir. Tabi ki memlekette vatan hainleri, firarilerin olduğu da aşikârdır. Memlekette gayrimüslimlerin bedelli askerlik yapmalarından yana olan mebuların sayısı da az değildir.

3.3.2 Askerî İhtiyaçların Tedarik Edilmesi Meselesi

Millî Mücadele Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılmasıyla yeni ve farklı bir döneme girmiştir. Ankara Hükûmeti cephedeki askerin ihtiyaçlarının tedarik edilmesi için çok çaba sarfetmekte ve yasaları meclisten geçirmeye çalışmaktadır. Bu ihtiyaçların giderilmesi mecliste *Ordunun İlbası Hakkında Müdafaa-i Millîye Vekili Fevzi Paşa’ya Soru Önergesi* vesilesiyle görüşülmüştür. Bu görüşmelerde cephelelerdeki askerlerin sıkıntıları dile getirilmiş, onların morallerinin sağlam olması için gerekli olan neyse yapılması konusunda mutabık kalınmıştır. Bu konuyla ilgili Vehbi Bey şu geniş tafsilatı yapmıştır:

²⁰¹ 23.10.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 5, ss. 152, 153.

²⁰² 23.10.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 5, s. 153.

“...Paşa Hazretleri (Fevzi Paşa) İnşallah muvaffak olur ve askeri teçhiz ederler. Bendeniz de hatırıma gelen bazı şeyleri nazarı dikkatlerine arzedeceğim: Meselâ başlık meselesi... Kış önümüzde, şiddetle hükmünü icra edecek olursa askerlerin sırtındaki kaputlar başlıklı değil. Halbuki bu memlekette bir çok başlıklar örüyorlar. Mümkün olursa bunlardan birer tane başlarına alabilirler...

Sonra askerin sırtındaki kaputları biz vaktiyle kendi muntıkamızda iki buçuk liraya kadar temin ediyorduk. Amerikalılar yüz bin kat elbiseden elli bin katını İstanbulda on liraya şuna buna satmışlar, ikişer buçuk, üçer liraya da kaputlarını... Biz bunlardan on bin kadarını tedarik edebilmiştik... Belki bunlardan daha tedarik edilebilir.

Sonra kurban bayramı geçti. Kurban derilerinden ne kadar istifade edilmiştir? Askere verilecek olan etlerin derisinden de istifade edilerek bu derilerden kaput yapılamaz mı? ”²⁰³

Cephedeki askerin başlığı, sırtındaki kaputunun tedarik edilmesi gerektiği, bunların kendi memleketimizden tedarik edilebileceği belirtilmiştir. Hatta kurban derilerinden dahi faydalanılacağı ifade edilmiştir. İstiklâl ve istikbal mücadelesinin en hassas şekilde yürütüldüğü bir dönemde tüm askerî malzemelerin karşılanması son derece mühimdir. Tabi ki memleket zengin değil ama fedakârlıklar sayesinde aşılamayacak zorluk yoktur. Bu zorlukların neler olduğunu meclisteki *Cepheden Avdet Eden Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmud Esad Beylerin Takdim Ettikleri Müşterek Rapor ve Bu Zevâtın Rapor Üzerinde Verdikleri İzahât* dolayısıyla yapılan gizli görüşmelerden öğreniyoruz. Batı Cephesi’ndeki sıkıntıları yerinde görmek isteyen mebuslardan oluşan heyet Sakarya Muharebesi’ne kısa bir süre kala Yunanlılara karşı askerin ihtiyaçlarının neler olduğu hakkında rapor hazırlamışlar ve bu rapor meclise sunulmuştur. Cepheden dönen heyette yer alan Vehbi Bey, cephedeki maaş, su, tütün, mektup, elbise, çadır ve gazete gibi ihtiyaçların giderilememesi sıkıntısını şöyle anlatmıştır:

“...Orduya, gerek efrada ve gerek zabıtana dedik ki, siz Bedir ordususunuz, Hüneyn ordususunuz. Sizin kurtaracağınız yalnız Anadolu değil bütün Âlemi İslâmdır. Binaenaleyh ruhu Peygamberi sizinledir. Çalışınız. Geride sizin üzerlerinize çırpışanları meyas etmeyiniz* ve sizin, için Büyük Millet Meclisi her ne yapılmak lazımsa yapacaktır. Bütün mevcudiyetle geceli, gündüzlü çalışarak ve bütün milleti de teşrik ederek çalışacaktır. Geride ne ailenizi, ne başka bir şeyi unutmayın. Meclisi Âliniz namına tabiatıyla bunu taahhüd ederek geldik. Onun için gördüğümüz ihtiyacı arzedeceğiz. Bendenize kalırsa neden olmamıştır demekten ziyade bugün için bunun üzerinde münakaşa edilerek temin edilmesini rica edeceğim. Birincisi: Maaş meselesi efendiler.

²⁰³ 21.10.1920, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 1, s. 195.

* meyas etmek: ümitsiz bırakmak.

Cephede dört aydır maaş alamamışlar... Yalnız İsmet Paşa Hazretlerinin aldığı bir miktar para ile Eskişehir'dekilere mayıs maaşatını vermişler. Aralık mütedahil olarak mart, nisan, mayıs ve temmuz katiyen alınmamıştır. Bu defa Reis Paşa Hazretleri cepheyi teşriflerinde bir miktar para götürmüşler. O bir miktar para ile zabitan müstesna olmak şartıyla, her nefere birer lira bile düşmez... Sana ayda şunu vereceğiz ihtiyacatı zaruriyen için dersek ve geridekileri sağlam alırsa tesirinin ne kadar çok olacağını siz düşünebilirsiniz... Diyelim ki, yüksek maaş yüz liradır, diye zabıt ve neferin maaşlarını verelim.

İkincisi efendiler; su meselesi ki bundan Rıza Nur Beyefendi bahsettiler...ve Kıtalar yürüyüş esnasında susuz kalmıştır. Bunun için kırba, fiçı, tulum her tabura lâzımdır. Hiç olmazsa bir tabura bir tane temin etmeli. Bugün şiddetle ihtiyaç gösteren bir iştir. Su muayyen bir mahalledir ve muayyen zamanda alabilirsiniz ve istediğiniz zamanda istediğiniz kadar alamazsınız. Büyük bir su yoktur. Binaenaleyh bunu vaktiyle tedarik etmek lâzımdır. Bahusus çöl içinde kendi nefsimize tatbik edebilirsek ona göre hareket edelim.

Üçüncüsü: Tütün. Alay kumandanlarının tabakasında tütün yoktur. Neferat ot içiyor. Tütünü olan sigara kâğıdı bulamıyor, yoktur... Şimdi burada iki arkadaş gitsin, derhal Reji ambarlarını temhir etsin*, vaziyed etsin, heman gönderelim. Burada kaçak herkes bulabilir ve üç gün idare edilir. Buradaki mevcudu bir kere gönderelim. Sigara mı, tütün mü ne olursa. Elimizde külliyetli tütün vardır. Orada... Rejinin bu havalide tütün olan yerler vardır. O havalide derhal verilsin. Sonra sigara kâğıdı gönderilsin.

Dördüncüsü efendiler, mektuplar: Gerek zabitan, gerek efrat ailelerinden ve gerek müteallikatından mektup alamamalarından fevkalâde müştekidirler. Bu da sahra postalarının gayri muntazam olmasından ileri geliyor... Efrat ve zabitan ailesinin ahvalinden bihaber olursa bu onların kuvei maneviyesine tesirden hali değildir. Bunun için mevcut gazete kâğıtlarının münasip miktarda kestirilerek ve üzerlerine efradı askeriyeye mahsustur, diye bir damga vurulursa mesele halledilmiş olur kanaatindeyim. Her nefere birer tane, ikişer tane verilecek olursa gayet iyi olur.

Elbise: Efendim, elbise hepsinde yoktur demek doğru değildir. Bir taraftan da Müdafaai Milliye Vekâleti gönderiyor. Yüzde sekseninde elbise yoktur. Elbiseleri eskimiştir. Veyahut kendileri giyip geldiği elbisedir. Şimdi kışlık elbise tedarikine, mükemmel elbise tedarikine kalkışmak vahidir*. Bugün Amerikan bezinden, yelken bezinden ve elde bulunan öküz bezinden, her şeyden az zamanda meydana getirilecek bir surette derhal teşebbüsatta bulunmalı, fedakârane teşebbüs etmeli. Bittabi bugün muzaffer olsak Ordumuzu yarın terhis edecek değiliz. Sulhu imza edinceye kadar orduyu muhafazaya mecburuz.

Çadır: ...çadır yoktur. Hiç olmazsa bunlara portatif çadırlardan veyahut o hizmeti göreceğ beylik verilmek suretiyle ledelhace üzerine çadır, ledalhace yorgan yapar. Bunların tedarikinin temini.

Sonra zabitanın; cephede bulunan zabitanın emirberleri* alınmış veya değiştirilmiş, ailesini itimat edip bıraktığı o bir neferi tebdil edilmiş, sipariş maşaları verilmemiş. Bunlar tercihan ailesi her hangi bir vasıta ile kendisine bildirmiş ki, ben üç gündür açım, yahut dört gündür açım. Ailesinden bu suretle haber alan, orada bulunan zabitanın ne suretle çalıştırılacağını düşünmek iktiza eder. Bunu da gerek Maliye Vekâleti ve gerek Müdafaai Milliye Vekâleti

* temhir etmek: mühürlemek.

* vahi: saçma.

* emirber: posta getirip götüren haberci.

temin etmelidir. İç çamaşırları da yoktur. Olmayacağı da becihidir... Sonra Ordu gezdiği menatıkta bir çok zabıtanın işittiği ki gazetemiz yoktur. Paramızla abone olduk, gazete yoktur, diyorlar.

... Zaruri ihtiyaçlardan gördüğümüz bütün şeyleri söylemek lâzım gelirse; farz edelim «yemiş, sebze» seyyar bakkallar Ordunun içinde tesis edilmeli. Mesela ilk vardığımızda bittabi ilk buhran neticesi bir mum ararsanız Polatlıda yok, artık Ordu ve gerek Grup Fırka karargâhlarında hiç bir şey yok, mum yoktur. Esasen buranın köyleri harabeden ibaret, üçer beşer haneden ibaret. Üzerinde baykuş öter, hiç bir şey yok, oturacak odaları bile yok. Esnafı bulunsun, kahvesi bulunsun hatta oturacak odaları bile yok. Binaenaleyh bu seyyar bakkallar temin edilmeli, efradın ufak tefek ihtiyaçlarını son bir kuvvetle, kuvvei maneviyesinin azamisini elde etmek için.²⁰⁴

Garp Cephesi'ndeki sıkıntıları geniş bir şekilde ele alan Vehbi Bey, açık toplantıda yaptığı konuşmasında *Orduya ve Mecruh Gâzilere Gazete ve Evrak-ı Matbua Gönderilmesine Dair Kanun Teklifi* üzerine söz almış, "Ordu için her gün ajans çıkarılmasının teklif edildiğini, eğer bu isteklerin tatmin edilmediyse bundan müsebbiblerin sorumlu olduğunu, Ordu için ne istenilmişse burada tartışmasız kabul edildiğini, bütçede tekrar fasıl açmaya gerek olmadığını, özellikle gazetelere yardım etmek üzere orduda gerekli olan mahallere gazetelerin gönderileceğini"²⁰⁵ ifade etmiştir. Teferruatıyla cephedeki gözlemlerini anlatmış ve ihtiyaçların giderilmesi için çalışmaların hızlanması gerektiğini ısrarla belirtmiştir. Ordunun çok kısıtlı imkânlarla mücadele verdiği gerek gizli ve gerekse açık toplantılarda ayrıntılı şekilde anlatmıştır.

3.3.3 Askerî Alandaki Diğer Meseleler

Batı Cephesi'nden dönen Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmud Esad Beylerin sundukları ortak rapor ve bu mebusların rapor üzerinde verdikleri izahat münasebetiyle firariler konusu da gündeme gelmiştir. Sakarya Muharebesi hazırlıkları sırasında askere ihtiyacın had safhada olduğu müştereken ifade edilmiştir. Vehbi Bey, firariler konusunda şunları ifade etmiştir:

"...Firariden ricat esnasında açlık, susuzluk, propaganda tesiri veya icabı firar edenlerin... hasıl olan heyecanın teskini ve bu vahdetin azamî bir surette temini için lâzım geden tedabire bunun için memleketin şimdiki vaziyetine nazaran rahim, şefkat zamanı geçmiştir. Ancak şiddet zamanıdır. Tereddüd zamanı değildir. Şu dakikada ufak bir merhamet, ufak bir tereddüt bütün memleketi felâkete sürükler. Binaenaleyh azminde şedit, reyinde musip olan ve kalbi karşısında az çok ağlamakla, yalvarmakla yumuşamayacak olan vaziyeti kavrayacak arkadaşlarımızdan mintaka mü-fettişleri derhal gönderilmelidir. Bu, zarureti katiyedir. Gidecek arkadaşlar, bizim şimdiye

²⁰⁴ 02.08.1921, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 2, ss. 138-139-140.

²⁰⁵ 02.08.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 12, s. 159.

*kadar Babîâlinin taklidi olarak gayet basit iki kâtip, bir müfettişten ibaret seyyar beş altı sancak eline verilmiş, gittiği yerde salâhiyeti kâmileyi haiz ledelhace Jandarma Kumandanlığına burada kaç firari vardır ve bu firarileri kaç defa derdest ettiniz ve tehhür nedir diye esbabını şiddetle arar. Kumandanın rehavetine dair kanaat geldi mi derhal azletmeli. O buradaki arkadaşlarımızın kardaşdır. Yahut en çok... bundan hepimiz sarfinazar etmeliyiz. Eğer Zeyde ve Amre acırsak Harbi Umumide ne kadar firari bu memlekete zarar vermiş ise aynı vaziyete düşeceğiz. Biz şimdi işin bidayetindeyiz. Onun için eğer şedit ve katî tedbir almayacak olursak memleketi ebediyen felâkete sürüklemiş oluruz. Bu zamana kadar harika suretinde, Meclisimiz teşekkül etmiş ve ne kadar takdir toplamış isek o kadar da nefret toplar gideriz. Mesela bunlardan birisi bugün Antalya, Isparta, Konya müstesna Aydın'ın bir kısmına memur edilecek olursa belki Yunanlılara alet olan var. Belki İtalyanlara hadim olan var. Belki kendi menafî şahsiyesine hadim olanlar var. Nitekim geçen İnönü Harbinde biz orada bulunduk ve gördük. O havali Hükümeti birtakım tesir altında idiler. Bunu bilmiyoruz, şimdiki vaziyeti. Buna burada olacak aynı surette bendenizin kanaatimce bizi kurtaracak muntaka Karahisar muntakası ise diğeri de Kocaeli'dir. Asker değilim, ileriden göreneği söylüyorum. Bir zat da Bolu muntakasına gidecek olursa aynı zamanda hem asayişini teskin edecek hem de memleketin adaletini temin edecek, hem de bu Müdafaa-i Milliyenin azamî surette temini tedabirini orada ittihaz edecektir. Onun için bu muntaka müfettişliğini derhal yapmalıdır.*²⁰⁶

Millî müdafaa'nın sağlanması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bunlardan en önemlisi firarların önlenmesidir. Firarilere merhamet ve acıma mücadeleyi felakete sürükler. Bu firarları önlemek için “muntaka müfettişliği” kurulması ve bu teşkilatın sağlıklı şekilde işlemesi gerektiği belirtilmiştir.

Pek çok sıkıntı içerisindeki Türk Ordusu Sakarya Muharebesini gerçekleştirmiş. Mecliste, Millî Mücadele sürecinin önemli aşaması olan Sakarya Zaferi münasebetiyle tebrik telgrafı yağmuru başlamış ve ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde *Karesi Mebusu Vehbi Beyle Arkadaşlarının, Sakarya Zaferi Münasebetiyle Orduya Bir Teşekkürnâme Yazılmasına veyahut Bir Heyet Gönderilmesine Dair Tavrî* gündeme alınmıştır. 15 Eylül 1921 tarihinde Meclis Başkanlığına Türk Ordusu'nun Sakarya'daki zaferi dolayısıyla Meclis namına teşekkürnâme kaleme alınmasını teklif etmişlerdir ve bu teklifin altına Karesi Mebusu Vehbi, İzmit Mebusu Abdullah, Kütahya Mebusu Seyfi, Maraş Mebusu Arslan, Burdur Mebusu Mehmed Âkif, Karesi Mebusu Abdülgafur, Gaziantep Mebusu Şahin, Karesi Mebusu İbrahim Cevdet, Mersin Mebusu Yusuf Ziya, Ertuğrul Mebusu Necib, Aydın Mebusu Emin²⁰⁷ Beyler imza koymuşlardır. Sakarya Zaferi'nin mimarı olan Türk Ordusunun başarısını kutlamak ve moralini yükseltmek

²⁰⁶ 02.08.1921, , **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 2, s. 140.

²⁰⁷ 15.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 12, s. 217.

adına kaleme alınması için Meclise sunulan takririn mütalaası yapılırken Vehbi Bey şunları ifade etmiştir:

“Bendeniz inayeti suphaniye ile Sakarya vadisinde kazanılan muharebenin ehemmiyeti hakkında bir kelime sarfedecek değilim. Çünkü bu vadede, Yunan gazeteleri göreceğimiz ki, binlerce nüsha çıkaracak harbimizde ki kıymetin derecesini onların üzerinde yaptığı tesirati Yunan gazetelerinde görmekte daha iyi öğreneceğiz. Bendenizce bu nokta üzerinde beyanatta bulunmak hepimizce zait görünür. Binaenaleyh bunun için hissiyatı minnettaranemizi orduya karşı fiilen göstermek için ya bir encümen tarafından bir şey kaleme alınmak, veyahut iki, üç, beş arkadaş göndermeyi bendeniz teklif ediyorum. Orduya arkadaş giderse, evvelce tecrübe ve faidesini gördük, böyle olursa daha ziyade müsmir* olacaktır ve dört, beş arkadaş gitse daha iyidir.”²⁰⁸

Millî Mücadele'nin en önemli unsuru hiç şüphesiz moraldir. Bu zaferle Türk Ordusunun motivasyonu artmış ve gönderilecek olan tebriklerle de morali yükselmiştir. Savaşlar sadece top, tüfek, elbise ile değil aynı zamanda iyi bir moralle kazanılır, Meclisin de bunu bilerek hareket ettiği anlaşılmaktadır.

Millî Mücadele'ye memleketin vatanseverleri herhangi bir fedakârlıktan çekinmeyerek destek vermektedir. Uleması, ümerası, fukarası hep birlikte bu mücadeleye maddi veya manevi destek verirken Hukuk Mektebi öğrencileri de özverili davranmışlar, harbe katılmışlardır. Meclis'te, *Beylerbeyi İhtiyat Zâbitan Mektebi'nden Mezun Efendiler Hakkında Kanun* münasebetiyle gündeme alınan Hukuk Mektebi öğrencilerinin istikballeri söz konusu olmuştur. Vehbi Bey, şu şekilde görüşünü belirtmiştir:

“Mektebi hukukun ikinci senesinden asker olarak ayrılan ve yedi seneden beri silâh altında olan efendilerin mektebi hukukta veyahut mektebi mülkiyede veya darülfünunda okudukları şeylerin, malûmatın ancak yüzde onu nispetinde kendilerinde malûmat kalmıştır. Bu efendilerin istikbali vatanın saadeti uğruna feda edilmiştir. Belki bunların birçoğu memleketin istiklâli ve istikbali kurtarıldıktan sonra işlerine güçlerine gidecektir. Artık tahsil imkânları kalmamıştır. Fakat birçoğları da vardır ki asker ruhu ile ruhlanmış ve askerliğe alışmıştır ve askerlikten ayrılmak istemiyecektir. Binaenaleyh böyle birçok evlâdı vatanın istikballerini vatan uğruna feda ettirdikten sonra kendilerini de feda etmek doğru bir şey değildir. Arzu edenler kalmalıdır. Arzu ederse ona diyebilecek yoktur, ileride her hangi bir suretle bunlar hakkında yapılacak muamele, ordu kadrosu tanzim edileceği zaman, o vakit ayrıca düşünülür. Fakat bugün hakları teslim edilmelidir ki, onlar da devam etsinler.”²⁰⁹

Memleketin her evladı gibi kendi canını hiçe sayan bazı mektepliler de meclisçe unutulmamışlardır. Öğrencilerin eğitimlerini yarıda keserek “önce vatan”

* müsmir: faydalı, yararlı.

²⁰⁸ 15.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 12, ss. 217-218.

²⁰⁹ 09.07.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 11, s. 200.

demeleri ve cepheye koşmaları takdire şayandır. Memleket olarak bağımsız olmadan maarifin olmayacağını bilerek hareket ettikleri anlaşılan vatansever talebeler için önemli bir kanun çıkarılmıştır. Bu kanunla, isteyenlerin asker olarak paye alacağı ve orduda kalacağı, eğer savaş sonrası asker olmak istemeyen olursa da onlara da haklarının teslim edileceğinin garantisinin verildiği anlaşılmaktadır.

3.4 İdarî Alandaki Görüşleri

Osmanlı beylikten devlete geçiş sürecinde ciddi anlamda herhangi bir idari teşkilatlanmaya sahip değildi. İlber Ortaylı'ya göre, mahalli idâre, Klasik dönemde Osmanlı şehrinin idâresi ve yargı görevi, ilmiye sınıfından olan kadılara bırakılmıştı. Kadı sadece şehrin değil, civardaki köy ve nahiyelerin de mülki amiri ve yargıcı idi. Bu, bir kaza (yargı) dairesidir. Merkez bürokrasisinin üyesi olan kadı belirli bir süre için tayin edildiği bir bölgede yargının, kolluk işlerinin, mâli görevlerin ve şehir yönetiminin sorumlusuydu. Tanzimat Dönemi ile birlikte idarî reformlar Osmanlı İmparatorluğu'nda mahalli idarelerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur.²¹⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun ihtiyaç duyduğu idâri yapılanma Avrupa'da teşkil edilmişti. Avrupa'dan Osmanlı memleketlerine teşmil ettirilmesi için bir idâri nizamnameye lüzum görülmüştür. Osmanlı devlet adamları taşra yönetiminde reformun kaçınılmaz bir hal aldığını görerek 1863 yılı sonlarında yeni bir nizamname hazırlamak üzere harekete geçtiler. Bunun için Fuad Paşa'nın nezaretinde Midhat Paşa ve Ahmet Cevdet Paşa'nın da katıldıkları bir komisyon teşkil edilmiştir.²¹¹ Önemli devlet adamlarından oluşan bu komisyonun çalışmaları neticesinde ortaya çıkan nizamname, yeni teşekkül etmiş olan Tuna Vilayeti'ne münhasıran 8 Kasım 1864'te resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Aslında Tuna Vilayeti'ne ait olan bu düzenlemeden bir pilot bölge uygulamasına benzer şekilde daha sonra birçok vilayetin idari taksimatında faydalanılmıştır. Eski Niş, Vidin ve Silistre eyaletleri birleştirilerek Tuna Vilayeti kurulmuştu. Yeni teşkil edilmiş vilayetin başına da Niş Valisi Midhat getirildi. Paşa kısa süren Niş valiliği sırasında başarılı bir yönetim sergilemiş ve eyaletin karışık durumunu düzene sokmuştu.²¹² 1864

²¹⁰ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Timaş Yayınları, 36. Baskı, 2013, ss. 178-185.

²¹¹ Mehmet, Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 55.

²¹² Hüdayi Şentürk, **Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, ss. 253-271.

(Tuna) Vilayet Nizamnamesi'yle eyaletler kaldırılarak, yerine livalardan oluşan vilayet üniteleri kuruluyordu. Nizamname, büyük ölçüde Fransa taşra yönetim sisteminden yararlanılarak hazırlanmıştı.²¹³

1865 yılından itibaren Rumeli'de, Anadolu'da ve Arabistan'da yeni vilayetler kurulmaya başlanmıştır. 1867 yılında çıkarılan Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi ile yeni taşra örgütlenmesi bütün imparatorluğu kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Aslında bu nizamname, hemen hemen 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi'nin aynısıydı. Böylece 1864 Nizamnamesi, 22 Ocak 1871 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesine kadar yürürlükte kalmıştır. 1871 Nizamnamesi ise 1913 yılında çıkarılan geçici kanuna kadar geçerliliğini korumuştur. 1871 Nizamnamesi'yle Osmanlı Devleti idarî bakımdan 27 vilâyet ve 123 sancağa bölünmüştü. Rumeli'de; 10 vilayet ve 44 sancak, Anadolu'da; 16 vilayet ve 74 sancak, Afrika'da ise, 1 vilayet ve 5 sancak yeni düzene göre örgütlenmiştir. Ayrıca "elviye-i gayri mülhaka" denilen bazı livalar doğrudan merkeze bağlandı. Bu gibi livalarda mutasarrıf valinin yetkilerine, liva idare meclisi ise vilayet idare meclisinin görevlerine sahipti.²¹⁴

1876 Anayasası 'ndaki düzenlemeye uygun olarak hazırlanan diğer bir hukuk metni de, 26 Mart 1913 tarihinde yürürlüğe konulan İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanun-u Muvakkati'dir. Meşrutiyetin ilanından sonra Anayasanın belirttiği esaslar ve yönetim bilimindeki gelişmeler doğrultusunda vilayet yönetiminin yeniden düzenlenmesine gereksinim duyulmuştur. 26 Mart 1913'de geçici olarak yürürlüğe koyulmuş bu yasa ile taşra kuruluşları vilayet, liva, kaza, nahiye ve karye biçiminde beş kademedен oluşturulmuş, bunların sınırlarının ve merkezlerinin belirlenmesine ilişkin bazı esaslar getirilmiştir.²¹⁵

Osmanlı Devleti'nin toprak kayıpları sürekli sınırların değişmesine sebep olmuş ve yeni düzenlemelere ihtiyaç duyulmuştur. I. Dünya Harbi'ne girmiş bir devlet olarak idare sisteminde değişiklik yapmaya gereksinim duyulmuştur. 1919 yılında Osmanlı İmparatorluğu mülkî bölümler açısından İstanbul dâhil olmak üzere

---

²¹³ Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 1999, ss. 140-141.

²¹⁴ Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Çankırı, 2011, Cilt 2, Sayı 1, s. 35.

²¹⁵ Vecihi Tönük, **Türkiye'de İdâre Teşkilatı**, Ankara: Kanaat Basım ve Ciltevi, 1945, ss. 222-223.

15 vilayet, 17 bağımsız ve 35 mülhak liva olmak üzere 67 mülki birime ayrılmış olup, vilayetler ve bağlı mutasarrıflıklar²¹⁶dan oluşmaktadır.

Millî Mücadele'ye girmiş olan Türk milletinin toprakları işgal edilmiş idaresi (İstanbul Hükûmeti) iş yapamaz hale getirilmiş lakin Vilayet Nizamnamesi'nden herhangi bir şekilde maddeler bakımından ayrışma olmamıştır. İstanbul işgal güçlerince ele geçirildikten sonra Ankara'da kurulacak yeni meclis için oluşturulan seçim bildirgesinde 66 seçim çevresinden (liva) bahsedilmiştir.²¹⁷ 23 Nisan 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile kurtuluş mücadelesi sorumluluğunu artık Ankara Hükûmeti üstlenecektir. Bir yandan işgallere karşı mukavemet edilirken diğer taraftan mülki yapı üzerine fikirler üretilmeye, yasal düzenlemeler yapılmaya devam edilmiştir. 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu kabul edilene kadar çeşitli değişikliklere uğrayan 1913 Kanun-ı Muvakkati'ne göre idâri teşkilatlanma devam etmiştir.

3.4.1 Vilâyet İdâresi Hakkında

Memleketin idâri teşkilatının bir unsuru olan vilâyetler hakkında mecliste görüşmeler yapılmaktadır. İdâri Teşkilatlanma çalışmaları tüm hızıyla sürerken mecliste *Giresun, Tirebolu ve Ordu Kazalarında Mürekkep Müstakil Bir Liva Teşkiline Dair Kanun Lâyihası* münasebetiyle görüşmeler yapılmış Vehbi Bey, bu kanunun çıkması konusunda şunları ifade etmiştir:

“...vilayetler son vaziyette hep birer müstakil sancak haline ifrağ edildi. Ve bu meyanda Trabzon da müstakil bir liva haline girdi. Fakat Trabzon sancağının nüfusu umumisi yedi yüz bine baliğ oluyor ve bu nüfusun bir merkezden idaresi müşkül oluyor. Bilhassa gerek mevkii, gerek ticareti ve gerekse sahilde olması itibariyle ehemmiyeti fevkalâdesi bulunan muntakanın ki Giresun muntakasıdır, müstakilen idaresi iktiza ettiği Hükümetçe dermeyan edildi. Encümenimiz (Dâhiliye Encümeni) de buna kanaat getirdi ve müstakil bir sancak tesisi lüzumunu kabul etti ve orada üç yüz bin nüfusu havi bir sancak meydana gelmiş oluyor ki vilâyet de telâkki etmiş olsak, sancak da telâkki etmiş olsak, kendi varidatıyla kendini idare edebileceği gibi, inzibat ve ahvali hazırda dolayısıyla de fevkalâde muvafık bir vaziyet hadis olmuş olacaktır. Onun için, bunun Hükümetin teklifi veçhile, müstacelen ve bugünkü ruznameye ithal edilerek müzakere ve kabulünü istirham ediyorum.”²¹⁸

Trabzon Livasının nüfusu yedi yüz bine yaklaştığı için idaresi zorlaşmış ve Giresun'un liva olması için lâyiha sunulmuş, yaklaşık üç yüz bin nüfuslu yeni bir

²¹⁶ Kamil Erdeha, **Millî Mücadele'de Vilayetler ve Valiler**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975, s. 44.

²¹⁷ Çoker, **Türk Parlamento Tarihi**, s. 39.

²¹⁸ 30.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 141.

livanın oluşmasının uygun bulunduğu anlaşılmaktadır. Vehbi Bey, bu layihanın kabul edilip kanunlaşmasını ısrarla isteyerek, Giresun'un Anadolu'nun kapılarından birisini içeren önemli ticaret merkezi olduğunu, idâri ve iktisâdi olarak asayişinin de temin edilmesinin gerektiğini, gelecekte teşkilatlanma nasıl olursa olsun Giresun'un bu şekliyle bir liva bir vilayet olacağını ve sahil merkezinde olduğunu ancak Ordu'nun liva olmasının da ileride düşünülmesi gerektiğini²¹⁹ açıkça ifade etmiştir. Mecliste Ordu'nun da liva olması istenmiş fakat Vehbi Bey, yukarıda belirttiği gibi bu konunun ileride düşünüleceğini, bir kazanın liva olmasının şu anda yük getireceğini, bu yükün kısa vadede değil uzun vadede kabul edilecek bir durum olduğunu, yeni yeni dairelerin oluşturulması gerekeceğinden ağır külfetler getireceğini²²⁰ ifade ettiği toplantıdan bir hafta sonraki oturumda da Ordu kazasının, Samsun Livasına bağlı Fatsa, Ünye kazalarıyla Karahisar-ı Şarki'ye bağlı Mesudiye kazalarını içine almak suretiyle merkezi Ordu olmak üzere müstakil bir liva olmasının münasip görülmekle birlikte bu durumun gelecek teşkilat maddeleri için Meclise sunulmasını ve özellikle de Giresun kazasının, merkezi Giresun olmak üzere Trabzon Vilayetine bağlı Tirebolu, Görele kazalarıyla Karahisar-ı Şarki'nin Malık Kırık Nahiyesi'ni içine almak suretiyle müstakil bir liva olmasını istemiştir.²²¹

Vehbi Bey, bir vilayeti idare etmenin sadece kendi kendisine mahallin idare edilmesi demek olmadığını, bu mahallin arazisini değil aynı zamanda gelirini de düşünmek gerektiğini, kurulacak vilayetlerin nüfusu çok olmakla beraber gelirinin az olmasının sıkıntı yaratacağını hatta arazi ne kadar büyük olursa olsun nüfus da olmazsa bunun da faydasının olmayacağını²²² üstüne basarak söylemiştir. Mesudiye'nin Ordu'ya bağlanması hususunda da, Ordu'nun Mesudiye'nin iskelesi olduğunu, Mesudiyelilerin bütün ticari ve iktisadi meselelerde Ordu'ya inip çıkmaya mecbur olduklarını, Karahisar-ı Şarki ile hiçbir münasebetlerinin olmadığını bilakis halkın kendi buğdayını ve diğer ticari mallarını satmak için Ordu'ya gittiği gibi oradaki işini görüp gelebileceğini,²²³ bu suretle Mesudiye'nin Ordu'ya bağlanmasının uygun olduğu Vehbi Bey tarafından tekrar ifade edildiği anlaşılmaktadır.

---

²¹⁹ 30.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, ss. 145-146.

²²⁰ 30.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 147.

²²¹ 04.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 192.

²²² 04.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 196.

²²³ 04.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 197.

Karesi mebusu olması bir yana diğer vilayetlerle ilgili derin bilgiye sahip olduğu anlaşılan Vehbi Bey, vilayetleri küçültmenin idâri anlamda sıkıntı doğurabileceğini de söylemekten çekinmemiştir. Mecliste vilayetlerin küçültülmesi meselesi görüşüldüğünde vilayetlere verilen vazifelerin mühim olduğunu, memleketin fakir halkıyla tasarruflu şekilde vilayet idare edebilirlerse bunun çok iyi olduğunu, nitekim kazaların kendi masrafını kendilerinin vereceğini; Eskişehir'deki gibi ki - en zengin ve Anadolu'nun en mamur mıntıkasıdır - bu haliyle kendisini idare edemediğini, hatta Kütahya'nın da Eskişehir'e benzediğini, bu yüzden de bunlardan daha ufak vilayet kurulduğunda vilayet değil, vilayet oyuncağı olup iş görülemeyeceğini²²⁴ de anlatmış ve memleketin içinde bulunduğu istiklal mücadelesi dolayısıyla milletin kendi kendisini idare etmesi gerektiğini mahalli idarelerin bu şekilde kalkınabileceğini ifade etmiştir.

Büyük Millet Meclisi'nde yeni idari teşkilat yapılması için görüşülen *Teşkilât-ı Esasiye Kanun Lâyihası* münasebetiyle «vilâyet şûrâları» ile ilgili tartışma yaşanmış, milletvekilleri toplanma yılının artırılmasını istemiştir. Lakin buna karşı çıkıp iki yılda kalmasını isteyen mebusta az değildir. Bunlardan biri olan Vehbi Bey vilâyet şûrâlarının içtima devresi iki yıl olsun demiştir ve şunları meclisle paylaşmıştır:

“Efendim, gerek vilâyet şûrâları âzalığı ve gerek Büyük Millet Meclisi âzalığı halkın mümessilliği demektir. Halktan ne kadar taze kuvvet alırsa vazifesini de o kadar kuvvetli görebilir. Büyük Millet Meclisi için Heyeti Celileniz geçen defa üç sene müddeti içtimai nazarı itibare aldı. Henüz encümen bunun üzerine karar vermedi. Halbuki vilâyetlerde intihap yapmak daha kolaydır ve daha mümkündür. Binaenaleyh halktan ne kadar fazla kuvvet alınır, halkla fazla ve yakın temas edilirse vazifede o kadar müsmir olur. Müddet üç sene olsun deniliyor. Bir kere kendi neşimize müracaat edelim. Kendi vaziyetimize ve halkla olan temasımıza ve vaziyetimize bakalım. Halkla ne kadar çok temas etmiş, ne kadar yakından kuvvet almağa çalışmış isek o kadar da kuvvetli mümessili oluruz. Vilâyetlerde müddeti içtimai üç seneye çıkarmak günahdır, iki sene kâfidir... Vaktiyle içtima müddeti kırk gün idi ve kırk günden fazla içtima müşkül idi. Biz bu müddeti iki aya yani altmış güne iblağ ettik.”²²⁵

Vilâyet Şûrâları tıpkı meclis gibi halkın katılımıyla oluşmaktadır. Bu temsil halktan ne kadar taze kuvvet alırsa o kadar iyidir. Vehbi Bey, toplantı senesinin üçe çıkarılmasının şûrânın tazelenememesi demek olacağını ve bu kuvveti azaltacağını belirtmiştir. Toplantı senesinin iki yıl olmasını ve her senede iki ay toplanılması

²²⁴ 10.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 256.

²²⁵ 22.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 483.

zorunluluğunu kesin bir şekilde ifade etmiştir. Layiha tartışılırken Vehbi Bey mahalli idareler konusunda şu sözleri ilave etmiştir:

“...elyevm vilâyette encümenler vardır, vilâyet meclisleri vardır, bunların mahallî salâhiyetleri vardır. O salâhiyetlerin müsmir olmadığı hakkında her gün burada şikâyetler cereyan ediyor ve hepimiz, mektepler kapalı, yollarımız yapılmıyor, sokaklarımız tanzim edilmiyor, evkafımız, ormanlarımız mahvoldu diye, her gün burada bir mesele münasebetiyle bundan bahsediyoruz ve burada haftalarca çalışıldı, buna bir çare bulunamadı. Bunun çarei halli, mahallî heyetlerinin, halkının mahallî terakkiyatta sahibi rey olması, müstakilen sahibi rey olması, yani kendi mekteplerini evvelce nasıl yapıyorlarsa, bu İdareî umumiyeyi vilâyat kanunu çıkmaksızın nasıl hepiniz o mekteplerde okumuşsanız, yine o mektepleri meydana getirmekten ibarettir ve yine bunu tanzim etmektir.”²²⁶

Mahalli İdârelerin teşkilatlanma açısından ehemmiyeti vurgulanmıştır. Müstakil olarak vilayet meclislerine sahip çıkılmasının elzem olduğu üzerinde durulmuştur. Halkın kendi kendine yaptığı işin faydalı olduğunu ve eskiden nasıl kendi mahalli için gelir elde ediyorsa aynı şekilde idarî uygulamaya devam edilmesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur.

Türk milleti Millî Mücadeleye tüm devam ederken yurdun doğusundan önemli haberler gelmiş Sovyet Rusya ile 16 Mart 1921’de imzalanan Moskova Antlaşması gereği Kars, Ardahan ve Artvin Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne iade edilmişti. Ankara Hükûmeti düzenli ordu ile askeri başarılarla imza atarken siyasi olarak da başarılar elde etmişti. Bu şehirlerin iadesiyle birlikte idâri teşkilatının da yapılması önemli bir konu olmuştur. Mecliste *Anavatana İltihak Eden Arazide İcra Edilecek Teşkilât-ı Mülkiye Hakkında Kanun Layihası ve Dâhiliye Encümeni Mazbatası* münasebetiyle görüşmeler yapılmış, Kars, Ardahan ve Artvin’ de idâri teşkilâtın Teşkilât-ı Esasiye’ye göre yapılması gerektiği fikri ön plana çıkmıştır. Vehbi Bey, bu konuda şu sözleri sarf etmiştir:

“Kars, Ardahan, Artvin’de teşkilât icrasına dair Hükümetin teklifi Encümence kabul edilmiş ve bizim elyevm mevcudolan teşkilâtımıza göre bu teşkilât kaza, liva, ve nahiyeler şeklinde gelmiş, bittabi Teşkilâtı Esasiye Kanununda, bizde liva, vilâyet ve kazaları da ipkaen* kabul etmiş olduğumuz için bu kanunun şekli zahirîsi pek tabîi bir tekliftir. Tabîi bunu kabul ederiz. Ancak biz memlekette mahallî idarelerin teşkilini arzu ve temenni ettiğimiz halde ve hattâ mevcut idarelerin tevsii* Meclisçe günlerce, aylarca müzakerelerden sonra kabul edildikten sonra şimdi günden güne geri gidiyoruz zannediyorum. Bendeniz bu kanun dolayısıyla Dahiliye Vekâletinden bir şey anlamak istiyorum; acaba her zaman şikâyet ettiğimiz şu şekli idareyi,

²²⁶ 22.12.1920, TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, Cilt 6, s. 490.

* ipkaen: aynı şekilde.

* tevsii: genişletmek.

mahallerinin az çok taazzuv etmiş olan mahallî idarelerini yıkararak mı teşkil edecekler? Yoksa onları tevsiyan matlup* gayeye doğru yürüyerek mi teşkil edecekler? Burayı anlamak istiyorum. Bilhassa öyle bir noktada bu meselenin anlaşılması iktiza eder. Oraların mahallî teşkilâtı mevcuttur. O mahallî teşkilâtı bizim ananat ve âdatımıza göre tevsi veya tashih edip tatbik mi edeceksiniz? Yoksa külliyemin fiilen, kavlen milletin ve Meclisin şikâyet etmekte olduğu idareyi orada da mı tatbik edeceksiniz?”²²⁷

Anavatana dâhil olan arazideki idârî taksimat Teşkilât-ı Esasiye’ye göre yapılacaksa bundan halkın zaten muzdarip olduğu ifade edilmiş, bu arazide devam edegelen ve o bölge halkının da memnun olduğu idarî teşkilatın aynen kalması gerektiği de bildirilmiştir. Kars, Ardahan ve Artvin’de zaten bir mahalli teşkilatlanma mevcuttur. Bu teşkilat, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’na göre mi yapılacak yoksa o arazide Sovyet rejimindeki gibi süregelen ve - bizdekine uygun olan - şekliyle mi yapılacak, işte bu muallaklığın ortadan kaldırılmasının istendiği anlaşılmaktadır. Vehbi Bey, bu konuyla ilgili mecliste, “yeniden bir kanun teklif edilinceye kadar oradaki mahalli ve mülki idare duracak mı?... Oranın bir mahalli idaresi mevcut olup bu mahalli idare kaza ve liva teşkilatıyla ilgili değildir, biz bu teşkilatla birlikte bizim uygulamak istediğimiz köy ve nahiye idarelerini oralarda da uygulayabilecek miyiz? Encümen bunu kabul etmiş midir? Bu sorumluluğu üzerine almış mıdır?”²²⁸ sorularını Dâhiliye Encümeni’ne yöneltmiştir. İdarî teşkilâtlanma da epey muallaklık olduğu aşikârdır. Vehbi Bey, mahallin idari teşkilatlanmasından halkın memnun olmasının ehemmiyetine inanmıştır ve şu sözleri de ilave etmiştir:

“Anavatana rücu ve iltihak etmiş olan mahallerde Rus idaresinde buldukları zaman mahallî idareler teşkil edilmiş, halkın bugün bize şikâyet etmekte olduğu ufak tefek meselelerin, gerek idari ve gerek inzibati ve gerekse kazai olsun mahallerinde rüyet edilmekte olduğu anlaşılıyor. Biz bu kaza ve livaları teşkil ettikten sonra o usulü yıkıpta behemehal bizim idare usulümüz tahtında idare edilmelerini mi temin edeceğiz? Yoksa o idarelerin kendi ananat ve âdatımıza göre tatbikine kadar, bizim ananat ve âdatımıza tevafuku pek bariz olan diğer aksamını ipka suretiyle, anavatanına iltihak eden halkı memnun mu bırakacağız? Binaenaleyh bendeniz temenni ederim ki; Teşkilâtı Esasiye Kanununun tatbikini iltizam eden Hükümet bu gibi halkın memnun olacağı noktaları iltizam yolunu takibetsin.”²²⁹

Vehbi Bey, sorduğu sorularla karışıklığın giderilmesini istemiştir. Hükümetin halkın memnun olacağı teşkilatı yapmasını istediği anlaşılmaktadır.

---

* matlub: istek.

²²⁷ 07.07.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 11, s. 173.

²²⁸ 07.07.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 11, s. 174.

²²⁹ 07.07.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 11, s. 175.

3.4.2 Nevâhi Teşkilâtı Hakkında

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Lâyihası gereği mecliste evvela vilayet teşkilatı sonra da nahiye (köy) teşkilatı konuları mütalaa edilmiştir. Vehbi Bey, idari teşkilatlanmada milletin ve halkın teşkilatı olmamasını buna karşılık hep devletin teşkilatının olduğunu eleştirel bir dille ifade etmiştir. Nevâhi Teşkilâtı'nın oluşturulmasının mühim olduğunu şu şekilde belirtmiştir:

“Evvelâ köylüleri terfih ve ikdar* edipte, onların idaresini tanzim edipte aşağıdan yukarıya doğru idare yapacağımıza, tuhaf bir zihniyetle daima yukarıdan başlamışız. İstanbul'da teşkilât, merkezlerde teşkilât ve en çok olabilse olabilse büyük vilâyet merakizinde yapılmış olan teşkilâttir. Fakat hep Devlet teşkilâtı.. Katiyen halk ve millet teşkilâtı yok. İşte bu feci halin neticesidir ki bu gün memlekette köylü ne hububatına, ne arazisine, ne hayvanına, ne mahsulâtına sahiptir. Hulasa bütün semeratı mesaisinden mahrum ve perişan bir halde kalmıştır.

Köylüyü bu felaketten kurtarmak üzere doksan üç (1876) kanunu esasisi ve o zaman çıkan intihap kanununun ta başında demişler ki nevahi teşkilâtı olacak. Vilâyatı Şarkiyede islahat yapmağa kalkışmışlar, bir ferman neşredilmiş oraya bir müşir göndermişler. Orada bütün düveli mütemeddinenin* kabul ettiği tarzda teşkilât yapmağa, memleketin ihtiyacı nispetinde teşkilât yapmağa kalkışmışlar. Fakat bilâhare İstanbul'daki sefahatlere masraf icabettiği için oradaki teşkilâtı yavaş yavaş ilga etmeğe kalkışmışlar, ilga ede ede onu da kaldırmışlar...

Memleketten hayvan hırsızlığı, şekaveti, kız kaçırmak âdeti, tecavüz, irtikâp ve irtişa*, halkın işlerinin sürüncemede kalması kaldırılmak istenilirse her şeyden evvel yapılacak şey, memlekette nahiye teşkilâtıdır. Bu nahiye teşkilatı efendiler, bir çoklarımızın, bazı arkadaşlarımızın; bizim muntakada tatbik edilemez, bizim memleketin şurasında burasında yapılamaz yolunda bir takım itirazatına mâruz kalıyor. Efendiler bizim memleketimiz bundan daha vasi iken ve meselâ Arnavutluğu muhtevi iken eğer memleketimizde bu gibi bir kanunu tatbik etmek icabetse idi bilâtereddüt bunun en son mahallî tatbiki Arnavutluk olurdu. Çok esef ediliyor ki Âlemi İslâm beynine düşen tefrika neticesinde o güzel memleketimizin elden gittiği vakit Sırp Çarlığı orayı basınca ilk teşkilâtı, nevahi teşkilâtı olmuştur ve bizim tatbik edilemeyeceğini zannettiğimiz memleketimizde ondan daha ziyade anlaşımadığımız nokta yoktu. Farz ediniz ki bu memleketin her noktasında tatbik edilmesin, fakat her noktasında böyle bir hayiri mahzdan* mahrum, kalmasını icabedecek bir sebep yoktur. Binaenaleyh bendeniz bilhassa istirham ediyorum. Memleketin bütün yaralarına merhem olacak şey ve hepimizin küllüiyevm aldığımız şikâyatın, duyduğumuz fecayin önüne geçecek yegâne sebeplerden birisi de bu nevahi teşkilâtıdır,

* terfih ve ikdar etmek: güçlendirmek.

* mütemeddine: medeni.

* irtikap ve irtişa: rüşvetçilik, adam kayırmacılık.

* hayiri mahz: hayırlı şey.

Nevahi teşkilâtı deyince hâtıra gelmesin ki 15, 20 köyü yahut 23, 25 köyü bir yere getirerek falan ve falan yeri taklit ederek, nahiye teşkil etmek olsun. Böyle değil. Teşkilâtı idariye seklindeki tabakatı kaldırarak onların yerine köy dediğimize köy veya nahiye diyeceğiz ve oradaki köy muhtarının ve ihtiyar heyetinin salâhiyetini tevsi edeceğiz ve onun mafevkında kaza kalacak ve onun mafevkında vilâyet olacak. Bu hususta bendeniz öyle zannediyorum ki Meclisi Âlinizin ilk teşekkül ettiği zaman, ilk yapacağı iş bu teşkilâtı meydana getirmektir.

Çünkü efendiler, bize sulh konferansında; siz Harbi umumide şu şu şu vahşetleri fecaatleri, şu şu gayri insani halleri yaptınız diye söylemedik söz bırakmadılar ve ona ilâveten guya kesri hatır edipde üzerine perde asmak kabilinden, bir aynayı kırıpta üzerine perde asmak kabilinden olarak dediler ki «Evet Türkler gayet şeci ve bir takım fezaili medeniye ve ahlâkiyeye malik adamlardır, fakat bunlar başka milletleri idare etmek şöyle dursun; kendilerini bile idare etmekten âcizdirler, vesayete muhtaçtırlar», Bunu ilk tezkib edecek Meclisi Âliniz ve Meclisi Âlinizin böyle milletin kendini idare edecek kabiliyette olduğunu gösterecek teşkilâtı yapması olacak idi ve bu teşkilât meydana gelmiş olsa idi, sureti katiyede emin olabilirsiniz, memlekette ne çapulculuk, ne hırsızlık, ne şekavet hiç birisi kalmıyacaktı. Nitekim buna benzer ufak teşkilât yapan mahallerde yedi senede bizim memlekette kaldıramadığımız şekavet, bu teşkilâtı yaptığımız gündən itibaren, kökünden kesilmiş ve en azgın şakilere cevelângâh olan menatıktan gece yaruları kadınlar bile yapa yalnız geçmiştir. Çünkü halkın kuvveti karşısında hiç bir kuvvet duramaz efendiler ve köylü salâhiyetar olarak hayvan hırsızını, şakiyi tutmağa memur edilirse hiç bir zaman hiç bir yerde şaki barınamaz.

...biliyorsunuz ki ekser mahallerde köy muhtarı intihap etmek lâzım geldiği zaman köyde muhtarlığa - ekser mahallerde diyorum tabii her yerde demiyorum - tokada, hakarete en çok mütehammil ve en çok hazım* olanlar intihap edilir. Bu böyledir. Binaenaleyh memleketimizde bu şekli kaldırmak ve halkı insan gibi kendi işiyle alâkadar ederek memleketi, köyü tanzim etmeğe,, muhafaza etmeğe alıştırmak için bu şekli biran evvel - zaten dünyada bizden başka tatbik etmeyen mahal kalmamıştır - bizim de tatbik etmemiz ehem ve elzemdir. »²³⁰

Vehbi Bey, idâri teşkilatın bir an evvel oluşturulmasını istemiş ve bu teşkilatın yapılmamasının memleket için zararlı olduğunu, Nevâhi Teşkilatı'nın olmamasının memlekette isyanlara sebebiyet verdiğini, bu isyan illeti incelenirse tedavisinin bu teşkilatın yapılması olduğunu ve acilen çıkarılması gerektiğini²³¹ toplantıda belirtmiştir. Halk, kendi köyünün idaresinde söz sahibi olmalıdır diyen Mehmed Vehbi Bey'in, idari teşkilatta vergi veren, aşârını, ağnamını veren köylünün hak sahibi olması gerektiğini ifade eden şu sözleri çok mühimdir:

“...memleketin yüzde seksenini teşkil eden halk, köylü, bizim kavanimizde mühemeldir*... Bugün, arzettiğim gibi memleketin temelini teşkil eden köylülerin idaresi için her hangi bir idare memuruna ve her hangi bir recülü Devlete,

* hazım: toleranslı.

²³⁰ 14.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, ss. 359-360.

²³¹ 14.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 361.

* mühmel: ihmal edilmiş.

sorarsınız, köylüyü ne yolda idare edersiniz diye, elinde düsturulamel olacak ne bir kanun, ne bir emirname, ne bir mecmua, hiç bir şey yoktur. Size hiç bir şey söyleyemez. Her noktaya giderseniz, bir vilâyetin muhtelif menatıkına giderseniz, orasının kendi kendine teessüs etmiş teamüllerle idare olduğunu görürsünüz. Kastamonu'ya giderseniz divan derler. Balıkesir'e giderseniz ayan derler. Başka bir tarafa giderseniz muhtar derler, bir başka tarafa giderseniz gezir derler. Hulâsa memleketin her tarafında ayrı ayrı şekiller teessüs etmiş ve öyle kendi bildiklerine göre idare ederler ve böyle bir kanun altına, bir intizam tahtına alınmadığı içindir ki memleketin yüzde seksenini teşkil eden zavallı halk, memleketin vergisini veren, aşarını ve ağnamını ve en ağır vergisi olan kan vergisini maaziyyadetin* yüklenen halk, memleketin idaresi hususunda, memleketin idaresi değil, kendi köyünün idaresi hususunda dahi bir hak sahibi, bir söz sahibi değildir.”²³²

Aynı toplantıda Dersim Mebusu Tevfik Bey’in “köylü iradesine sahip değildir” sözlerine karşılık Vehbi Bey, köylü eğer iradesine sahip değilse kendilerinin de burada oturma salahiyetine sahip olmadıklarını, köylünün iradesiyle meclise geldiklerini, bin bir zorluklara göğüs gererek tahsil görmüş köylünün ömrünü ne şekilde geçireceğini kendilerinden daha iyi bildiklerini, bununla birlikte köylünün kendi iradesini kendilerinden çok iyi bildiklerine dair örneklerin mevcut olduğunu²³³ ifade etmiştir. Her halde ve şartta memleketin evladının iradesine ve idaresine sahip olduğunu söylemekten kaçınmadığı anlaşılmaktadır. İdari teşkilatlanmanın yapılmaması asâyiş sorununu da gündeme getirmiş ve bu mesele mecliste tartışılmıştır. Vehbi Bey, inzibatın köylüye verilmesinin ehemmiyetine dair şunları söylemiştir:

“...bu kanundan yegâne beklediğimiz faide, bidayette arzettiğim veçhile, köylülerimizin inzibat, intizam ve asayışsızlık dolayısıyla mâruz kaldıkları fecayiden kurtarılmasıdır. Binaenaleyh inzibat köylüye verileceğinden zannederim ki bu mesele halledilmiştir. Yirmi birinci maddede (Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Layihası maddesi) «nahiye meclisi kazai ve idare heyeti, iktisadi ve malî salâhiyeti haiz olup bunların derecatı kavanini mahsusa ile taayyün eder» kazai salâhiyeti haiz olan bir meclis inzibati salâhiyeti haiz olur. Binaenaleyh bunun ayrıca bir inzibat kuvveti, korucu veya bekçisi salâhiyeti inzibatiyeyi haizdir. Şimdiki gibi tuttuğu zaman cürüm olur, tutmadığı zaman cürüm olmaz, bu meseleden kurtulacaktır. Umumî asayiş meselesi kazalardan, vilâyetlerden idare edilecektir. Meselâ (15) kişilik bir çete teşekkül etmiştir. Bu (15) kişilik bir çeteyi hiç bir köylünün kuvveti imha edemez. Buna karşı devletin ayrıca inzibat kuvveti bulunacaktır. Buna kuvayi inzibatiye mi, kır polisi mi diyeceğiz, o ikinci bir meseledir. Şu halde nahiye dediğimiz köy veya bir kaç köyün civarındaki asayiş ve inzibatı... Meselâ iki kişi birbirine tokat vurmuş, hayvan çalmış, bu gibi mahallî inzibatı gücü yettiği kadar tanzim etsin. Adeta

* maaziyyadetin: fazlasıyla, çokça.

²³² 14.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 359.

²³³ 14.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 363.

şimdi bir karakolun vazifesi ne ise o doğrudan doğruya köyündür. Mühim mesailde doğrudan doğruya kazanın veya vilâyetindir."²³⁴

Teşkilat-ı Esasiye Kanun Lâyihası mecliste uzun süredir tartışılmaya devam etmektedir. Nahiyeler teşkilatının bir an evvel kanunlaşmasını isteyen Vehbi Bey, nahiyeler hakkında şunları söylemiştir:

"...Nahiye nedir? (Hususi hayatında bir manevi şahsiyettir.) Asıl nahiyenin tarifi 17nci maddedir. Fakat bugünkü şekli idarenin zihniyetlerimizde bıraktığı iz neticesi olarak nahiye denince mevcut nahiyeler hatıra geliyor ve birçok arkadaşlarımız da bu noktada tereddüde düşüyor. Nahiye denince hatıra gelecek ilk şekil, bugünkü elimizdeki mevat mucibince, köydür. Bir köy bir nahiyedir. Fakat şimdiki nahiyeler hatırıma geldiği için ve öyle zan olunduğu için zan olunur ki bu kadar masrafı bir köy nasıl verebilir? Bu değildir efendiler. Bugünkü köylerdeki muhtar ve ihtiyar heyetlerinin salâhiyetlerini tevsi etmek, kendi işlerinde kendilerini alâkadar etmekten ibarettir. Köyün inzibatı, köyün sokaklarının tanzimi ve tertibi; köyde numune tarlası yapılması, köyde ufak bir teavün* sandığı meydana g(et)irilmesi, köylerdeki ufak tefek ihtilâfatın halledilmesi bu heyete tevdi edilecektir. Şayet şimdi de mevcut olduğu gibi yirmi hane bir tarafta, on hane bir tarafta, araları yarımşar saat, birer çeyrek mahalle halinde veyahut Divan tabir edilen şekilde köyler varsa bunların bir kaçı bir yere getirilerek nahiye halini alacaktır. Binaenaleyh nahiye denince ilk hâtıra gelecek şey, bizim şimdiki köylerin tanziminden ibarettir. Bununla ümit ediyorum ki memlekette yapılan yolsuzlukların hepsi kalkacaktır. Köyler kendi aralarındaki yolsuzluklarını terbiye etmeğe müsait bir şekle girince, köyler kendi köyünün idaresini tayine muktedir olunca köylülerin ahvali refah kesbedecektir* ve birçok yolsuzluklar, mezalim ika edenler artık bundan sonra yer bulamayacaktır. Binaenaleyh nahiye kelimesini bu suretle telâkki etmenizi ve nahiyeyi de bildiğimiz nahiyeler gibi değil, şimdiki köyler gibi olduğunu ve o suretle mütalâa buyurulmasını rica ederim."²³⁵

Nahiyelerin köyler olduğu, köylerdeki muhtar ve ihtiyar heyetlerinin salâhiyetlerini genişletmek gerektiği, kendi işlerinde kendilerinin mesul tutulacağı, köyün asâyişi, sokakların düzenlenmesi, numune tarlası yapılması, yardım sandıkları oluşturulması, ihtilâflı meselelerin hallinin bu heyete verileceği; dağınık köylerin bir araya getirilerek nahiye halini alacağı ve bu teşkilatlanmayla yolsuzlukların önüne geçileceği, bu suretle de refah ortamının oluşacağı anlaşılmaktadır. Mecliste haftalardır devam eden idâri teşkilata dair görüşmelerde Vehbi Bey yine söz almış, nahiyelerin eski şekliyle ortadan kaldırıldığını, manevi ve şahsi varlığının olmadığını ifade ederek konuşmasına şöyle devam etmiştir:

²³⁴ 14.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 371.

* teavün: yardım.

* kesbetmek: kazanmak.

²³⁵ 22.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, ss. 493-494.

“... bugünkü nahiyeler nazarı itibara alınarak mütalâa edildiği için bir çok zihinlerde bugünkü, nahiyelere temayül hâsıl oluyor. Fakat bugünkü nahiyeler yoktur. İlga edilmiş ve edilecektir ve hükmen ilga edilmiştir. Zaten mevcudiyeti maneviye ve şahsiyeleri yoktur. Bugünkü nahije müdürleri birer zabıtai mülkiye memurlarından başka bir şey değildir, fakat şu tarif dairesinde (nahije; hususi hayatında muhtariyeti haiz bir şahsiyeti mâneviyedir) dedikten sonra bunun neticei tabiiyesi olarak dosdoğru müntehap bir müdüre gidersiniz ve fakat bu müdürü, bu nahije heyetini şimdiki şekliyle tasavvur etmemek şartıyla. Eğer şimdiki şekliyle tasavvur ederseniz tabiidir ki koca bir zabıtai mülkiye dairesidir. Bunda birçok köylerin hakkı falan, bunda tereddüde düşersiniz. Nahije şûrası tarafından intihap edilecek müdür ancak bir, iki, âzami üç, dört köye hükmedecektir ve bu da bugün zaten mevcut olan muhtarların şekil ve ismini değiştirmekten başka bir şey değil. Bunun haricinde bir vaziyet yoktur ki, yapamazlar, edemezler, kavga çıkar, şöyle olur diyelim. Eğer intihabat bilâ niza ve bilâ münakaşa böyle oluversin denilirse bu böyle olamaz. İntihap demek, o köydeki, o köylerdeki efkâr ve temayülâtın hulâsası demektir. O hulâsayı gösterirken elbette her taraf, iki taraftan üç taraftan, beş taraftan onlar temayülâtını izhar edeceklerdir. Bu intihap melâikeler memleketinde olacak değildir, bu, insanlar memleketinde olacaktır. Elbette münakaşa cereyan edecektir. İntihap münakaşasız olsun demek, intihap olmasın demektir. (Bravo sadaları) Sonra vali, kaymakam namzed gösterecek demek, halk işini başkalarının vesayetiyle, delaletiyle görsün demektir. Efendiler; Şimdiye kadar memleketi delâletle, vesayetle güya idare ettiniz. Bundan sonra da halkı bırakınız; kendi okuduğu felâket mektebinden aldığı dersleri tatbik etsin (Çok doğru sesleri) Eğer bu memleket kendi köylerini kendi de idare edemeyecek vaziyette ise sizin de buraya toplanmağa salâhiyetiniz yoktur”²³⁶

Vehbi Bey, yaptığı bu konuşma ile nahiyelerin yeni kanun çıkmadan önceki vaziyetini anlatmıştır. Memleket büyük bir buhran içinde bulunduğundan eski idâri teşkilatın sağlıklı bir şekilde işlemesi de hiç kuşkusuz atlanılmaması elzem olan bir durumdur. Hem askeri hem siyasi ve hem de idâri işleri düzene koymak milletin yetki verdiği meclise de düşüyor. Bu konuların nizama sokulması için millet mebuslara salâhiyet veriyor. İşte bu gerçekleri de göz ardı etmemek gerektiği anlaşılıyor. Mecliste devam eden toplantıda Vehbi Bey, yeni idâri teşkilâtta Nahije Şûrası'nın kazai, iktisadi ve mâli salâhiyeti olacak demiş ve şunları eklemiştir:

“... kazai, iktisadi ve malî salâhiyetler... bugün de köylerde bu salâhiyet mevcuttur. Bendeniz de ve bilûmum memuriyette bulunan zevat hepimiz tatbik etmişizdir. Nitekim filân köye deriz ki bize on bin kuruş gönderin ve o on bin kuruşu köylü, köylüye tevzi eder. İşte bugün de köylünün salâhiyeti maliyesi mevcuttur. Yalnız kendi menfaatine bu salâhiyeti, bunlara biz vermiş olacağız... Bunların derecatını, tarzını ve salâhiyetini kanun gösterecek. Yani ne suretle yapılabilecek ve hangi makamdan salâhiyet alacak, meselâ mektep yapacaklar. Herkes birer araba taş getirecek diye şûra karar verir. Camiini tamir edecekler, Şu kadar kuruş hane başına alabilir ve çift başına şu kadar alabilir diyecek (Anlaşıldı sadaları). Beledî vezaif, zaten nahije denilince onun içerisinde dâhildir. Kazai, iktisadi, malî salâhiyetler gösterildikten sonra da zannediyorum

²³⁶ 10.01.1921, TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, Cilt 7, ss. 258-259.

ki bizim payitahtın belediyesinden, Ankara belediyesinden büyük salâhiyeti haiz olacaktır."²³⁷

Nahiyelerin her türlü salâhiyetinin olacağı aşikârdır. Şûraların köylü için önemine işaret edilmiş bir nevi salma usulünden de bahsedilmiştir. Vehbi Bey bu konuşmasından yaklaşık sekiz ay sonra Dâhiliye Encümeni reisi olarak *Konya Vilayeti Dâhilinde Çekil Namıyla Bir Nahiye Teşkilî Hakkındaki Lâyiha* münasebetiyle söz aldığı toplantıda, nahiyeler teşkilatında lüzumsuzluğa gerek olmadığını, nahiyelerin asâyiş ve idârede işe yarayacağını lakin gelirleri kendisine harcanmadığından²³⁸ fazladan nahiye teşkiline girmenin abartı olacağını ifade etmiştir. Nahiyeler teşkilâtının da bir hadd-i imkânı olduğu anlaşılmaktadır.

İdare-i Kura ve Nevâhi Kanunu Lâyihası münasebetiyle mecliste söz alan Vehbi Bey, Nevâhi Kanunu'nun bir an evvel çıkmasının ve bu lâyihanın kabul edilmesinin elzem olduğuna dair şu sözlerine şöyle açıklık getirmiştir:

"... Eğer bu kanun memleketin her noktasında derhal tatbik edilecek olsaydı müstaceliyetin tamamen aleyhinde bulunurdum. Fakat Meclisin deminden beri gösterdiği arzuya, temayülâta, bakılınca anlaşılıyor ki, bunu her yerde tamamen tatbik taraftarı değil, binaenaleyh her maddesi üzerinde ihtimal ki, saatlerce burada müzakere cereyan edecek ve bu suretle bu kanun buradan belki iki ay, üç ayda çıkacaktır. Fakat memlekette meşrutiyet nasıl kasabalarda ilân edilmişse, köylerin, ferdin hakkı tabiisini gösteren şu kanunu bir an evvel memlekette tatbik etmiş olacağız ve tatbik etmiş olduğumuz o nevahide birtakım nevakısı anlaşıldıktan sonra yine buraya tadile gelecek. Binaenaleyh bundan istifade etmek isteyen yerler için daha ziyade teehhüre uğramasın. Zaten aylarca Teşkilâtı Esasiye Kanununda bunun esasatı müzakere edildi. Burada da mevaddı uzun uzadıya müzakere edilecek, görülecek nekaisi için tekrar buraya gelerek aylarca müzakeresi devam edecektir."*²³⁹

Meclise gelen *İdare-i Kura ve Nevâhi Kanunu Lâyihası*'nın Birinci maddesinde "Nahiye bir cüzütamı (bütün) idaridir. Nahiye menfaat ve zararı kendine aidolan umuru işbu kanun ahkâmına tevfikân bizzat idare ve temşiyet etmek (yürütmek) salâhiyetini haiz ve idarei umumiyeye mütâallik kavanin ve nizamâtını tevdi eylediği vazâifi ifa ile mükelleftir." denilerek Nahiyeler Teşkilâtı'nın kuruluşu açıklanmıştır. Fakat bu maddenin bazı kelimelerinin ileride sıkıntı yaratacağı bazı milletvekillerce açıklanmıştır. Özellikle de *nizamât* kelimesinin Vehbi Bey tarafından maddeden çıkarılmasının gerektiği meclis zabıtlarına şöyle yansımıştır:

²³⁷ 10.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 260.

²³⁸ 08.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 12, s. 161.

* nevakıs: eksiklikler.

²³⁹ 24.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 13, s. 14.

“...Burada (nizamatin) denilmiş, halbuki Büyük Millet Meclisinden çıkacak kanunlarda tefsire ihtiyaç messederse ve bir nizamname vaz'ı icabederse kanunda gösterilir. Binaenaleyh burada (Nizamatin) tâbirini koymak doğru değildir. Bunu korsak yarın Heyeti Vekilenin her hangi bir mesele için neşredeceği bir nizamname ile de nahiyeler ifayi muamele etmekle mükellef olur. Binaenaleyh bu tâbir doğru değildir. (Kavanin) demeliyiz ki; köylülere yüklenecek yük tahdid olunabilsin. Binaenaleyh (nizam) kelimesi zaittir. Bu; köylüye fazla yük yükletmektir. Tayyını teklif ediyorum.

... Burada bizim koyduğumuz nizam, yani Heyeti Vekileye öyle bir salâhiyet verecektir ki; istediği zaman nizamname ile halka istediği yükü yükletecektir. Binaenaleyh burada nizam kelimesi gayet mahzurlu kelimedir.

... Hükümet; bir kararla, bir talimatname ile bu milletin hukuku hürriyetinden olan seyir ve seyahati o kadar işkâl etmiştir* ki; bu bile talimat ile olmuştur. Hiç olmazsa şurada (Nizamati) tâbirini kaldırırsak, hakkını almak isteyen nahije heyeti, biz bunu tanımayız; çünkü kanunda yoktur veyahut nizamnameyi Meclis tasvibetmemiştir, der. Binaenaleyh bu nizam kelimesi kanundan kalkmalıdır. Zaittir.”²⁴⁰

Nizam kelimesinin mahzurlu olduğu ile ilgili görüşlerini beyan eden Vehbi Bey, aynı toplantıda “bir talimat yayınlandığında herkes şu kadar araba taş taşıyacak ya da filan yola şu köy şunu getirecek denilerek halka bildirirlerse o zaman hakkını bilen nahije heyeti buna karşı çıksın ve bize nizam ve talimat ile külfet yüklemeye salâhiyetiniz yoktur desin aksi takdirde nizamnamenin uygulanması şûraca mecbur olur. Bu yüzden “nizam” kelimesi zararlıdır kaldırılması gerekir²⁴¹ diyerek maddeye itiraz etmekle kalmamış “...nizamname ile hükümet halka külfet yükleyemez bunu kaldırmak istiyoruz, bununla birlikte nizam kelimesi yararsızdır... (idare-i umumiyyeye müteallik kavanin veyahut kanunda gösterilen nizam) diye değiştirilirse kabul edilir, yoksa başka türlü kabul edilmez.”²⁴² şeklinde görüş bildirmiş ve ısrarla nizam kelimesine karşı çıkmıştır.

Vehbi Bey, nahije teşkilatının kanunlaşması sürecinde nahiyelerden bir köyün ayrılmasını mahzurlu görmüş, Mecliste İdare-i Kura ve Nevâhi Kanunu Lâyihasının Nevâhi Teşkiline ait maddeleri görüşülürken “bir nahije merbutatından olan köyün nahije haline ifrağı veya bir köyün bir nahiyeden diğer nahiyeye tahvili irtibatı o köy müntehiplerinin sülûsanının talebi ve nahije şûrasının kabulüne ve bir nahije merkezinin tebdili nahije şûrasının talebi üzerine vilâyet şûralarının kararına

* işkâl etmek: güçleştirmek.

²⁴⁰ 24.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 13, ss. 17, 19, 20.

²⁴¹ 24.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 13, s. 58.

²⁴² 24.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 13, s. 59.

tevfikan (uygun olarak) nizamnamei mahsusla yapılır.”²⁴³ şeklindeki Dördüncü maddesine kısmen karşı çıkmış, şu sözleri söylemiştir:

“... dördüncü maddede bir nahiyenin köylerinden her hangi bir köyün nahiyeye haline ifrağı ve bir nahiyenin diğer nahiyeye rabitasının tahvili icabederse merbutolduğu nahiyeye şûrasının, asıl o köy ahalisinin müntehiplerinin sülûsanı tarafından talep vukubulacak ve nahiyenin şûrası tarafından karar verilerek o suretle yapılacak, vilâyet şûrası da bunu tasdik edecektir. Halbuki nahiyeye şûrası hiçbir zaman kendi nahiyesinden bir köyün fekki irtibatına* taraftar olamaz. Hattâ değil o nahiyelerde, vilâyetler bile yüksek mevkili daha ihatalı* olmak lâzımgelirken kendilerinden bir köyün, bir sancağın bir kazanın ayrılması şurada dursun, bir köyün başka bir vilâyete verilmesi iktiza ettiği halde bile o köy mazbata tanzimi ve saireden dolayı o vilâyetten yakasını kurtaramaz. Binaenaleyh bu gayet sakattır...

... nahiyeler kendi kendine karar verip teşekkül edecek; yahut bir köylü kendi kararıyla kendisi teşkil edecek. Bu gayet mahzurludur. Bunun birçok mahzurlarından çekinmeliyiz. Fakat nahiyenin merbut olduğu bir nahiyeye var. Nahiyeye cemaat hayatıdır. O köy kendisi ayrılıp bir nahiyeye olmak ister. Fakat, diğer köyler kendi kendilerine kalamazlar. Onlar da karar verirler, kendi kendilerine nahiyeye olurlar. Onlar da oraya iltihak etmek isterler. Tekrar karar verilir, oraya iltihak ederler. Binaenaleyh bu zaittir. Bu, muameleyi teşevvüşe* düşürmektir. Vilâyet şûrasının behemehal tetkik ve tasvibi şarttır. Sülûsan olduktan sonra nahiyeye şûrasının karar vermesi de mahzurludur Nahiyeye şûrasını nazarı dikkate alırsak vilâyet şûrasına gidecektir Vilâyet şûrası ya kabul edecektir, yahut reddedecektir. Reddettiği takdirde o nahiyede hüsnü imtizaç* kalmıyacaktır. Hâlbuki nahiyeleri teşkil etmekten maksat, onların aralarında hüsnü âmiziş* ve ahenk meydana getirmek ve halkı cemaat hayatıyla idare ettirmektir. Binaenaleyh, şûraya bırakmak ve aralarında ahenksizlik tevellüdüne meydan bırakmamak lâzımdır.”²⁴⁴

Vehbi Bey, ayrıca Lâyiha'nın Nevâhi Teşkilatı ile ilgili 11. maddesinin Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun 18. maddesi olduğunu ve “Nahiyeye Şûrası nahiyeye halkınca doğrudan doğruya seçilmiş âzadan oluşur.”²⁴⁵ diyerek nahiyeye şûrası teşekkülü hakkında bilgi vermiştir. Bu kanun ile tüm memleketin düzene girmesi idari işlerin halledilmesi ümit edilmiştir. Ayrıca bu kanun ile mütegalibenin (zorba, âsi) kökünü kazıyacağız diyen Vehbi Bey, mecliste nahiyelerin teşekkülünden ve faydalarından bahsettikten sonra Nahiyeye Şûrası'na seçilecek âzalarda aranan şartlar konusu da gündeme gelmiştir. Bu konuda nahiyeye şûrası âzalığında yaş değil akıl ve idâre kabiliyetinin ehemmiyetli olduğunu ifade ettiği şu görüşleri paylaşmıştır:

²⁴³ 01.10.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 13, s. 72.

* fekk-i irtibat: bağıni kesmek.

* ihata: geniş.

* teşevvüş: karışıklık.

* hüsn-i imtizaç: uyum.

* hüsn-i âmiziş: uyuşma, ahenk.

²⁴⁴ 01.10.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 13, ss. 73, 75.

²⁴⁵ 05.11.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 14, s. 74.

“...Bundan mütegalibe istifade edecektir... Memlekette ya mütegalibe vardır. Eğer varsa Hükümet yoktur. Yoksa Hükümet vardır. Binaenaleyh ya Hükümet vardır, ya tegallüp vardır. Eğer tegallüp varsa Hükümetin nüfuzu mutlaka vardır. Çünkü o tegallübedenler ya mahkeme reisine veyahut mal memuruna veyahut birisine istinadetmedikçe ve Hükümette bir mesnet bulmadıkça tegallüp ve teneffüz edemezler. Şimdi biz bu kanun ile bunun kökünü yıkmış olacağız. Bu suretle onlara demiş olacağız ki; Hükümet ve jandarmanın cenahı zulmünde iş görmeyiniz. Halka istinadedin ve halktan hürmet ve iltifat bekleyin. Belki ilk senede bu mütegalibe yine istifade edecektir... Gerçi tegallüp ve teneffüze alışmış olan yerlerde, yani eşraf namını taşımayı, Hükümet memurlarından gayrimüstakim olanlara vasıta olmayı âdet edinen muhitlerde ilk senesi, ikinci senesi bu tesiri gösterecektir. Fakat bugün gösterdiği gibi yarın da gösterecektir. Eğer bu sene tatbik etmezseniz, öteki ı senelerde de böyle olacaktır. On sene sonra da böyle olacaktır...”

... Halka intihap hakkı veriyoruz. Efendim işin içinde mümeyyiz* vardır. Okuyup yazanlardan yirmi beş yaşını ikmal edenleri de intihabedebilir. Şayanı hayrettir efendiler, fahri kâinat efendimizin en son valisi ve en büyük valisi vardır. Hâlâ âlemi İslâmın en büyük beldesi olan Mekkei Mükerreremeye yirmi beş yaşını ikmal etmeyen İtab İbni Üseyyid Hazretlerini intihap buyurmuşlardı. Yüz bin sahabe içerisinde yirmi beş yaşına girmemiş olan İtab İbni Üseyyiden başka bir kimse bulamamışlar mıydı ? Binaenaleyh yaşla aklı, idareyi de ölçmek şayanı hayrettir. Bu yalnız orada değil, ordu kumandanlığında da vâkıdır. Binaenaleyh yaş ile memleketin idaresini ölçmeye kalkışmak doğru değildir. Tarihi millimizde de Fazıl Ahmed Paşa yirmi beş yaşını ikmal etmeksizin makamı sadarete gelmiştir ve devletin en buhranlı zamanlarında en çok ve en iyi hizmetleri yapan bir zattır. Bu meselede yaştan bahsetmek ve yaşla uğraşmak doğru değildir.”²⁴⁶

Nevâhi Teşkilatına dair görüşlerini her fırsatta açıklayan Vehbi Bey, nahiye seçimleri için sene başı (seçimlerin başlama vakti) tespiti yapmanın zor olduğunu ifade ettiği yeni meclis konuşmasında her yerin ekim ve hasat dönemlerinin farklı olduğunu ve bu yerlerdeki seçimlerin sene başlarının farklı farklı aylar olabileceğini bunun da tespitinin vilayet şûralarına bırakılması gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Fırkacılığı çok olan memleketlerde nahiye şûraları intihabatını böyle muayyen vakitlerde tesbit etmek belki birtakım amali tervicettirmek için olabilir. Fakat biz memleketimizde bunun ilelebet matrud* olmasını istiyoruz. O halde teşekkül edecek fırakın, her halde memleketin esasatına, meselâ çiftçiliğine, ziraatine, ticaretine velhasıl hayatı memlekete alâkadar olan kısımlarına muhasır kalmasını arzu ediyoruz. Bu halde nahiyeleri siyasetçilikle alâkadar etmekten kurtarmak lâzımdır. Bir bu noktadan ve bir de ameli noktai nazardan bunun Mayıs olması muvafık değildir. Ragıb Bey (Kütahya) biraderimiz Mayıs ile Mart'ı gösterdi. Halbuki memleketini düşünerek sö(y)lediği Mart'ta, başka yerlerde orak yapanlar bulunur veyahut orak yaklaşmış yerler bulunur. Bunu burada tesbit etmenin imkânı yoktur. Buralarda Teşrinevvel (Ekim)'de harman yapıldığını gördüm. Halbuki Mayıs'ta harmanını ikmal eden yerlerimiz de vardır. Şu halde, buraya koyabileceğimiz şey, evvelâ intihap sene başını tesbit

* mümeyyiz: iyiyi kötüyü fark eden.

²⁴⁶ 05.11.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 14, s. 84.

* matrud: terk edilmiş.

etmek ve sonra o zamanda intihabata başlamayı göstermek, bunun için intihap sene başını vilâyet şûralarına terk ederiz. Her mahal bir defa intihap sene başlarını tâyin ve tesbit eder ve orada intihabat o vakit başlar. Onun için bendeniz teklif ediyorum: İntihap senebaşı vilâyet şûrasınca tâyin ve tesbit edilir ve sene başında bilûmum müntahipler gelir... ”²⁴⁷

Maarif Vekilliği'nin yanında geçici de olsa Dâhiliye Vekaleti Vekilliği yaptığı sırada seçimlerin Vilayet Şûraları gözetiminde yapılmasının uygun olacağını belirten Vehbi Bey, seçimlerin hükûmetin değil vilayet şûralarının başkanlığı ve gözetiminde olacağını, vilayet şûralarının kazalarda âzaları olacağını onları vazifelendirerek iş görüleceğini, bu memurun (âzanın) ister kaymakam isterse nahiye müdürünün olabileceğini tabii ki bunun vilayet şûrasının elinde olduğunu memurun da doğrudan doğruya vilayet şûrasına karşı sorumlu olduğunu²⁴⁸ belirtmiştir. Nahiye Teşkilat Kanunu'nda yer alan “Şûrada azadan birinin şahsına ve ailesine veya şürekâsına veya akrabasından birine (Peder, valide, ecdat, evlâd, ahfat, birader, hemşire, zevce, kayınpeder, kayınvalide, kayınbirader, amca, dayı, hala, teyze, yeğen, enişte, bacanak) a mûtaallik bir mesele müzakere edildiği esnada alâkadar âza müzakerata iştirak edemez.” şeklindeki 61. maddede sayılan silsilenin *peder, valide, ecdat, evlâd, ahfat (torun), biradere* kadar olması gerektiğini, zaten köylerde 40-50 hane olduğunu herkesin akraba olduğunu bu yüzden de şûraları bir araya toplamanın bir aile meclisi oluşturması ihtimalinin önüne geçilmesi için maddenin “birader” e kadar olanların yeterli olduğunu bundan sonra sayılanların şûranın sağlığı için maddeden kaldırılması gerektiğini²⁴⁹ ifade etmiştir. Böylece nahiye şûralarının sağlıklı kararlar almasının temin edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Nahiye Teşkilatı'ndaki bir başka mesele ise nahiye müdürünün idareden herhangi bir şekilde ayrılması ile yerinin nasıl doldurulacağıdır. Vehbi Bey, kanunun 62. maddesinde ”nahiye müdürü nahiye idaresine ait olup kendisini ilgilendiren hesapların incelendiği sırada başkanlıktan çekilir ve başkanlığa âzadan birisi geçici olarak seçilir.” denildiğini, lakin bu seçimin şûrada tekrarlanmasının doğru olmadığını onun içinde ya yardımcısını ya da âzadan yaşlı olanını başkanlığa geçirmek lazımdır denmesi gerektiğini, aksi takdirde böyle bir seçim nedeniyle ihtiraslar uyandırmanın iyi bir şey olmadığını, ilk seçimin önem arz ettiğini ve yeterli olduğunu, geçici olarak başkan seçmenin ahengi bozacağını, bunun önüne geçilmesi

²⁴⁷ 08.11.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 14, s. 138.

²⁴⁸ 07.03.1922, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 18, s. 88.

²⁴⁹ 21.03.1922, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 18, ss. 321, 322.

için gerekli olanın en yaşlı kişinin ya da yardımcının başkanlığa geçirilmesi olduğunu²⁵⁰ belirterek olası sıkıntıların önüne geçmek istemiştir. Böylece teşkilatın sağlaştırılması gerektiği anlaşılmıştır.

63. maddede Oylar açık verilir, sadece seçim oyu gizli olur. Mevcut azanın mutlak çoğunluğuyla karar alınır. Eşitlik durumunda başkanın bulunduğu taraf tercih edilir. Başkan ensonunda oy verir. Fakat şahısla ilgili meselelerden bahsedildiğinde şûranın kararı üzerine müzakereler gizli yapılabilir. denilmekte, Vehbi Bey, bu konuyla ilgili şûrada herhangi bir mesele tartışılırken köy ağalarından birinin leh ya da aleyhinde bir şey müzakere edilmesi gerektiğinde ağanın lehinde ya da aleyhinde söz söylemek gerekirse müzakerenin gizli yapılması gerektiğini bildirmiş ve aynı günkü toplantıda 65.²⁵¹ ve 66.²⁵² maddelerin nevâhi heyetlerine en ağır bir vazifeyi yüklediğini, bugünkü durumda dünkü zabıtnameyi tutmanın mecliste bulunanları tespit etmenin kararları, toplanma tarihini, âzadan hazır olanları, lehte ve aleyhte bulunanları zabtetmenin tüm kurulacak nahiyelerde bugün için uygulanmasının imkânsız olduğunu, zabıt işinin imkânlar dâhilinde yapılacağını fakat tam bir zabıtname şeklinde olamayacağını²⁵³ ifade ederek zabıt tutmadaki müşkülâtı açıklamıştır.

Mecliste idâri teşkilâtlanmaya dair pek çok konuda tartışma yaşandığı Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri'ne yansımıştır. Vehbi Bey, meclisteki gizli celsede idâri teşkilatlanmanın ehemmiyetine binaen *1921 Senesi Muvazene-i Umumiye Kanunu Lâyihası* görüşüldüğü esnada memleketin teşkilatının geleceğinin, idâri teşkilat ruhunun, iktisadi ve mâli teşkilat ruhunun menbaı olan nahiyeye teşkilatının çıkmasına bağlı olduğunu, nahiyeye şûralarının acilen kabul edilmesi gerektiğini, ilk iş olarak köylerden başlamak kaydıyla memlekete bir idâri şekil vermenin zaruri olduğunu, bütün milletvekillerinin teşkilatlanma konusunda lakayıt kaldığını²⁵⁴ ifade ederek eleştirilerini yapmıştır. Kurtuluş mücadelesi veren bir meclisin bu idari teşkilatlanmayı hayata geçirmesi elbette müşkül olabilir lakin düzen

---

²⁵⁰ 21.03.1922, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 18, ss. 322-323.

²⁵¹ 65. Madde: Her içtima için bir zabıtname tanzim olunur. İşbu zabıtnameye kararlar müzakeratın aksamı esasıyesi içtima tarihi, azadan şûrada hazır bulunanlarla bulunmayanların ve teklifin leh ve aleyhine rey verenlerin esamisi dercedilir. Zabıtname içtimai âtide kiraat edilerek hakikata mutabık görüldüğü takdirde o içtimada hazır bulunan âza tarafından imza veya tahdim olunur.

²⁵² 66. Madde: Her toplantının sonunda içtimai âtide ne gibi mevaddın müzakere edileceği azaya bildirilir.

²⁵³ 21.03.1922, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 18, ss. 325-326.

²⁵⁴ 11.02.1922, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 2, s. 744.

bir memleket için önemlidir, Vehbi Bey de işlerin düzene girmesi isteğini *Konya Mebusu Vehbi Efendi'nin, Tedrisat-ı İbtidaiye Kanununun 15(i)nci Maddesi Mucibince Kura ve Kasabat Ahalisine Yapılan Tevziattan (paylar) Vazgeçilmesine Dair Takrir* münasebetiyle bir kez daha yinelemiştir: “Meclis-i Âli Nevâhi Kanununu çıkarmadıkça ve memleketimizin menbainı meydana getirmediğçe bu memlekette idare yapamazsınız.”²⁵⁵ diyerek Nevâhi Kanunu'nun şart olduğunu belirtmiştir.

3.4.3 İdâri Alandaki Diğer Görüşleri

Mecliste her vekâletin doğal olarak encümenleri bulunmaktadır. Vehbi Bey, birkaç encümen de âza olarak bulunmuştur. Fakat bazen âzalıklar bir mebus için çok zahmetli olabiliyor ya da istifalar dolayısıyla zorluklar yaşanabiliyor. Meclise katıldıktan sonra Hariciye ve Muvakkat Encümenlikleri'nde âza olan Vehbi Bey, Hariciye, Muvakkat, Kanun-i Esasi ve Encümen-i Mahsus encümenlerinden istifasını 1 Aralık 1920 tarihli takrirle istemiştir. Takrir, ertesi gün 2 Aralık 1920'de mecliste okunmuş, Muvazene-i Maliye ve Dâhiliye Encümenleri'nden istifa etmek istemesi mecliste yankı bulmuş çoğu milletvekili bu kararından vazgeçmesini istemiş, hatta sebebini de öğrenmek istemişlerdir. Vehbi Bey'de bu istifanın sebebini şu şekilde anlatmıştır:

“Geçende evvelki günkü celsede müzakere cereyan ederken, Encümeni mahsusun dördüncü maddesi vardı, o maddeyi mevzuubahs edecek değilim, herkes kendi içtihadında hür ve serbest olmaz ve tehakküme mâruz bulunursa bu Meclis de yok demektir. Onu mevzuubahs edecek değilim. Fakat o meselenin müzakeresi sırasında encümenin noktai nazarı ekseriyetle kabul edilmez bir vaziyetteydi. O sırada Maliye vekili Beyefendi, söz almadan yerlerinden dediler ki: Encümen böyle vaziyette istifa eder.

... Encümenler her hangi bir mesele hakkında kanaatlerini dermeyan ederek Heyeti umumiyeye arzederler. Heyeti umumiye ister kabul eder, ister reddeder. Fakat encümen de isterse kanaatinde ısrar eder, isterse kabul eder. Hatta encümene giden bir meselede encümenince noktai nazarda ısrar edilirse ve yeni delaili mukannie ve esbabı mucibe irat edilirse Heyeti umumiyeye tekrar şevkinde Heyeti Celile isterse kabul eder, isterse kabul etmez, yine reddeder ve encümene havale eder, İsterse onu aynen kendi noktai nazarına nazaran, ekseriyetin noktai nazarına göre kabul eder. Bunda hiç bir şey yoktur. Fakat Vekil Beyefendi onu, izzetinefis meselesi yaparak «Encümen böyle noktada istifa etmelidir» dedi ve bazıları da alkışladı.

Efendiler izzetinefisi olan adamlar bu gibi vaziyetlere tahammül edemezler. Zaten izzetinefissiz hiç bir millet yaşayamayacağı gibi bir milletin izzetinefisi efradının her birinin izzetinefisinden toplanır ve muhassalası olur. O

²⁵⁵ 23.09.1922, TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, Cilt 23, s. 156.

alkışı gerek birer arkadaşımız, gerekse birçok arkadaşımız yapsın, kendi encümenlerini tezyif etmiş oldular ve bu yalnız Encümeni mahsusa ait değildi, bütün encümenlere aitti. Binaenaleyh böyle nuhakkar bir vaziyette bendeniz hiç bir encümende çalışmam. Bu benim kendi içtihadımdır ve diğer arkadaşlarım da kendi kanaatine göre bu içtihadı reddedebilir ve Heyeti umumiyede istediğim zaman noktai nazarımı da serdedebilirim. (Red sadaları) (Gürültüler).”²⁵⁶

Vehbi Bey, Maliye Vekili Ferit Bey (İstanbul)’in “encümen istifa etmelidir” çıkışına karşılık böyle bir yanıt vermiş lakin meclisteki milletvekillerinin istifayı kabul etmediklerine dair tezahüratlar olmuş ve takrir reddedilmiştir.

Mecliste, Amasya Milletvekili Rağıb Beyle arkadaşlarının, *Londra'ya Gönderilecek Heyet-i Murahhasa Vesilesiyle İstanbul'da Tevfik Paşa İle Cereyan Eden Muhaberat Meselesinin Evveleminde (ilk iş olarak) Bir Encümende Müzakere Edilmesine Dair Takriri* münasebetiyle söz alan Vehbi Bey, mütehasıs encümenlerinin mühim olduğunu, mesele hariçten ise Hâriciye Encümeni’nin ilgileneceğini, dâhilde ise Dâhiliye Encümeni’nin ilgileneceğini ve bunların da kanunda bulunduğunu, encümenlerin istişare heyetleri olduğunu, kesin bir karar almamakla birlikte mühim ve kati bir karar verme işini Meclise arz ettiğini, dünyada da uygulamanın böyle olduğunu²⁵⁷ belirterek encümenlerin önemine işaret etmiştir.

Mecliste görüşülen bir başka mesele ise *Şûra-yı Devlet Teşkili Hakkındaki Kanun Lâyihası ve Dâhiliye Encümeni Mazbatası* münasebetiyle ortaya çıkan Şûra-yı Devlet tartışmalarıdır. Dâhiliye Encümeni’nde yer alan Vehbi Bey, bu kanun lâyihasının hükûmetin yeni teklifi sebebiyle encümene iadesini encümen adına teklif etmiştir. Teklif mecliste uygun görülüş ve Dâhiliye Encümenine geri gönderilmiştir.²⁵⁸ Şûra-yı Devlet tartışmalarına dâhil olan Vehbi Bey, Dâhiliye Encümeni’ne geri gönderilen lâyihanın akıbetini şu şekilde özetlemiştir:

“Ankara'da devairi Devlet teşekkül ederken bir Şûrayı Devlet teşkili hâkkında da 16 . IX . 1336 (1920) da bir teklifi kanuni vukubuluyor. Gelen lâyiha Dahiliye Encümenince reddediliyor. Burada Şûrayı Devlet teşkiline lüzum yoktur deniliyor ve iade ediliyor. Onun üzerine Dahiliye Vekâleti ve Heyeti Vekile ikinci bir teklifte bulunuyor. O da 28 Teşrinievvel 1336 tarihli kanun 7 Haziran 1336 tarihli kanuna zeylen* bir madde deniliyor. Dahiliye Encümeni onu tadilen kabul etti. Dahiliye ve Adliye Encümenlerinin müştereken müzakere ve ekseriyetle kabul ettiklerini Heyeti Celilenize takdim etti. Onu müteakip Heyeti Vekileden üçüncü bir teklif vukubuluyor. Bu teklif de Şûrayı Devlet makamına kaim olmak üzere diğer bir tarzı ihtiyar ediyordu. Dahiliye Encümeni o tarzı da muvafık bulmadı. Adliye Encümeniyle müttefik ve

²⁵⁶ 02.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, ss. 171, 172.

²⁵⁷ 31.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 8, s. 29.

²⁵⁸ 11.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 309.

* zeylen: ilaveten.

müştereken Heyeti Âliyenize takdim ettiği şekilde ısrar ediyor. Bu şekil, malûmu âlileri Şûrayı Devletin muhtelif vezaifi vardır. Tefsir kavanin, tanzim kavanin ve nizamat, tetkiki nizamat, memurin muhakematı ve efrat ile Hükümet arasındaki mesailin halli bu gibi esasat dairesinde bir takım vezaifi vardır. Bu vezaif meyanmda tefsir ve tanzim kavanin vazifesi doğrudan doğruya Heyeti Celilenizin salâhiyeti dâhilinde olduğu için buna binaen bir Şûrayı Devlet teşkiline lüzum yoktur. Efrat ile Hükümet arasında vukua gelecek mesailin hallinin de Heyeti Vekileye tevdimi münasip gördük. O suretle muamele cereyan etmesi muvafıktır dedik. Yalnız memurin muhakematı meselesi kalıyor. Memurin muhakematında da her vekâletin tensip edeceği birer müdür tarafından bir encümeni mudiran teşkilini muvafık bulduk ve memurin muhakematma ait mesailin onlar tarafından tetkikini tensip ettik ve o esas dâhilinde bir lâyiha takdim ettik.”²⁵⁹

Şûra-yı Devletin vazifeleri incelendiğinde teşkiline gerek yoktur diyen Vehbi Bey, meclisin sürekli toplandıktan sonra yürütme ve yasama salâhiyeti her zaman olduğu halde bir de onun yanında Şûra-yı Devlet teşkili için kanunlar düzenlenmesi mahiyetinde ayrı bir daire meydana getirmeye mantığın izin vermediğini, ayrıca madenler ve diğer imtiyazlar gibi meselelere her zaman meclisin el attığı gibi milletin kaderini etkileyecek mühim meseleleri yine meclisin halledebileceğini, Şûra-yı Devlete havale edilen vazifeleri meclisten ayrı bir encümenin halledebileceğini bu yüzden de Şûra-yı Devlet’in teşkiline ihtiyaç olmadığını²⁶⁰ ifade etmiştir.

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu Lâyihası münasebetiyle *umumi müfettişlik* teşkil edilmesi meselesi mecliste tartışılmıştır. Bu konuda Vehbi Bey, “müfettiş-i umûmilerin ne şekilde ve nasıl tayin edileceği konusuna açıklık getirmiş; Bakanlar Kurulu tarafından seçilip tayin edilmesi gerektiği ve icra memurları şeklinde hareket edeceklerinden icraya ait heyet tarafından seçilmeleri gerektiğini, meclisten seçmenin sıkıntı oluşturacağını çünkü meclisten olası bir zat seçildiği vakit Dâhiliye Vekili’nin ya da Adliye Vekili’nin emirlerini hakkıyla yerine getiremeyebileceği için mahzurlu olduğunu, bununla birlikte müfettiş-i umûmilerin doğrudan doğruya Bakanlar Kurulu tarafından seçilmesinin zaruri olduğunu ayrıca bu zatların memur olacağını, vazifelerinin yalnız teftiş değil aynı zamanda memleketin genelinde birliği korumakla da mükellef olacaklarını, mahallerin idareyi uygulamada su-i istimal etmemelerini temin edeceğini”²⁶¹ belirtmiştir. Ayrıca, “uygulamaları sürekli kontrol etmek ve olumsuz tartışmaya fırsat vermemek için hükümet dairelerinin merkezden gönderilecek müfettişler tarafından teftiş ettirilebileceğini, buna kimsenin itiraz etmemesi gerektiğini, meclisçe koyulmuş esasları memlekette sağlamlaştırmak için

²⁵⁹ 29.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 417.

²⁶⁰ 29.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, ss. 419-420.

²⁶¹ 17.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 294.

ve olumsuz tartışmalara fırsat vermemek için sürekli müfettişlere ihtiyaç olduğunu, taşraya merkezden rastgele müfettiş gönderilemeyeceğini, böyle mıntakavî teşkilat yapıp oraları sürekli gözaltında tutmak için bu teşkilâtı meydana getirmenin elzem olduğunu²⁶² ifade etmiştir. Bu teşkilatı oluşturmak için her şeyi yapan Vehbi Bey, umumi müfettişliğin memleket için faydalı olduğunu da her vakit görüşmelerde beyan etmiş, bir an önce teşkil edilmesinin memleketin hayrına olacağını söylemiştir.

Dâhiliye Vekâleti'nin 1922 Senesi Bütçesi görüşmeleri esnasında 20 Ocak 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun kabulüyle faaliyete geçen Müfettiş-i Umûmilik'in icraatları mecliste tartışılmış ve müfettişlerin hizmet edip etmedikleri meselesi gündeme gelmiştir. Bu idarenin kurulmasını şiddetle desteklemiş olan Vehbi Bey, "bu memlekette mülkiye müfettişlerinin çok fazla hizmet yaptıklarını, görevlerini yerine getirdiklerine dair bir örnek olduğunu ki; isimlerini – kendilerini müdafaa edemeyecekleri için – zikredemeyeceğini, kurtuluş mücadelesi esnasında bir vali hakkında mülkiye müfettişinin teftişât yaptığını, bunun gibi millî mücadele esnasında Başkumandanlığın iltizam verdiği birkaç mutasarrıf hakkında müfettişlerin teftişler yaptığı ve teftişler sonucunda o adamların mesleklerine dönemediklerini müfettişliğin lüzumu var mı(?) diye soranlara yanıt olarak bildirmiştir. Hatta müfettişliğin gereksiz olduğunu söyleyenlere teftişin iki noktadan yapıldığını; birincisinin ilmi açıdan, memleketin ihtiyaçlarını yakından incelemek ve memleket idaresinde değişiklik ve düzeltmelerin gerekli görüldüğü noktaları araştırmak olduğu, ikinci teftişin de idâri açıdan olduğunu, iki şekilde de teftişin olabileceğini ya müfettişlerin daima dolaşıp kusur arayacağını ya da bir şikâyet üzerine teftiş yapacağını²⁶³ söyleyerek müfettişlerin işlerini yapıp yapmadığı hususunda görüş bildirmiştir.

Karesi Mebusu Vehbi Bey, 3 Ocak 1921 tarihinde 1921 senesi için merkez ve mülhakat kadrolarını tesbit etmek üzere Büyük Millet Meclisi'nce ikisi uzman üçü uzman olmayan beş kişiden oluşacak birer encümen teşkil edilmesini Meclis Başkanlığına verdiği tavrıyla istemiştir. Vehbi Bey, tavrının içeriğindeki gayr-i mütehasısların (uzman olmayanlar) önemine değinmiş ve şöyle demiştir: "mesela ben dâhiliye memurluğunda bulunmuş bir adamım. O encümendekilerin çoğu da dâhiliyede bulunmuş olursa doğal olarak kendi tarafını iltizam edecektir... halbuki

²⁶² 17.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 296.

²⁶³ 03.04.1922, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 18, s. 505.

ikisi mütehasıs üçü gayr-i mütehasıs olursa asgari bir şekilde daha faydalı iş görmüş olacaktıdır.” demiş ve şunları söylemiştir:

“Gelecek senenin bütçesini tanzim edebilmek ve böyle müzakere edebilmek için Makamı Riyasete bir takrir takdim ettim. Şimdiden vekâletlerin kadrosunu tanzim etmek lâzımdır ki, bütçe biran evvel tanzim edilsin. Eğer o bütçede böyle gelecek ve böyle tetkik edilecek olursa katiyen imatei vakitten* başka bir şey değildir. Onun için Heyeti Celilenizce ikisi mütehasıs ve üçü gayri mütehasıs olarak her vekâlet için bir encümen teşkil edilsin. O encümende, vekâlet müsteşarları da dahil olarak, vekâletlerin merkez ve mülhakat kadrolarını tesbit ederler. Biz de onu bir kanun şeklinde Meclisten çıkarırız. Bir taraftan da bütçe çıkar ve sabit bir bütçe olur. Rastgele her daire teşkilâta kalkışmaz ve muntazam elimizde bir kadro tertip edilmiş olur. Bu olmazsa bu bütçeyi de çıkaramazsınız. Gelecek sene bütçesi de çıkmaz.”²⁶⁴

Vehbi Bey, mecliste Maliye Vekili Hasan Bey’in, *Ağustos Sonuna Kadar Verilen On Milyon Liradan Bakiye Kalan Mebelağın Eylül ve Teşrin-i Evvelde Sarfına Mezuniyet Verilmesine Dair Teklifi* dolayısıyla söz almış, ağustos ayına kadar bütçeden verilen paranın harcanmaması sonucunda arta kalan miktarın harcanması için izin alınmasına karşı çıkmıştır. O paranın artık bütçeye geri verilmesi gerektiğini, bu paranın milletin parası olduğunu, nereye harcanacağına da yine milletin meclisinin karar vereceğini ifade etmiştir.²⁶⁵

Mecliste görüşülen bir başka konuda Sıhhiye Nezareti’nin kurulması ile ilgili olmuştur. *Hudut Sıhhiye Dâiresiyle Tekait Sandığına Ait Rüsümün Tezyidi Hakkında Kanun* münasebetiyle söz alan Vehbi Bey, Osmanlı Devleti’nde Sıhhiye Nezareti’nin teşkil edildiğini ve ilk iş olarak Hâriciye Nezareti’nin emrine verildiğini, hâriciye nazırına hâriciye ve sıhhiye nazırı da denildiğini, sonradan Dâhiliye Nezareti’ne bağlandığını, dâhiliye nazırının hem dâhiliye ve hem de sıhhiye nazırı olduğunu, hepsinin sıhhiye dâiresi şekliyle merkezden idare edilmesi gerektiğini²⁶⁶ bildirmiştir.

Karahisar-ı Sahib Mebusu Mehmed Şükrü Bey’in meclise sunduğu *İzinli Olmayan Kayıp Mebuslar Hakkında Takrir* münasebetiyle söz alan Vehbi Bey, “içimizden izinsiz meclise devam etmeyenler vardır. Bu gibi izinsizler hakkında meclis başkanlığının ne yaptığını bu yoklamadan bir fayda olup olmadığını öğrenmek istiyorum”²⁶⁷ diyerek meclis başkanlığına konuyu zımnen de olsa araştırması önerisini sunmuştur. Vehbi Bey, aynı gün devam eden toplantıda Türkiye

* imate-i vakit: vakit öldürmek, zaman geçirmek.

²⁶⁴ 04.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 169.

²⁶⁵ 10.10.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 13, ss. 134-135, 140-141.

²⁶⁶ 28.11.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 87.

²⁶⁷ 12.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 12, s. 182.

Büyük Millet Meclisi'ne âza olup gelen milletvekillerinin millî mücadele esnasında önemli kararların alındığı bu çatı altında şerefleriyle oturumlara katılması gerektiğini, zafiyet gösterilmemesi gerektiğini, aksi takdirde izinsiz meclise katılmayanların cezası sadece maaşından kesmek ya da gazete de teşhir edilmek olmadığını, mecliste müzakere edilmesinin dahi ceza için yeterli olduğunu, bu cezanın kendisine kesilse utancından yaşayamayacağını²⁶⁸ ifade etmiştir.

Mehmed Vehbi Bey'in idâri teşkilâtlanma için ne kadar çaba sarf ettiği meclis zabıtlarında yer alan ve âcizane verebildiğimiz görüşlerinden anlaşılmaktadır. Millî Mücadele içinde olan bir memleketin salahiyeti için idâri teşkilatın kanunlaşmasını her fırsatta ifade ettiği anlaşılmaktadır. 20 Ocak 1921'de kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile idâri teşkilatlanma da ivme kazanmıştır lakin teşkilatın yerleşmesinin bir hayli zaman aldığı da muhakkaktır.

3.5 Mâli Alandaki Görüşleri

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde *1336 Senesi Bütçesinin Heyet-i Umûmiyesi* hakkında görüşmeler yapılırken Reji İdaresi ile ilgili büyük tartışma yaşanmış ve Vehbi Bey' de bu tartışmalara dâhil olmuş, zalim reji idaresinden alınan varidatın az olduğunu ve bu idarenin milleti aç ve açıkta bıraktığını şu sözleriyle anlatmıştır:

*"...Reji meselesinde yalnız varidat olarak yedi yüz küsur bin lira konmuştur. Reji hakkında bu milletin ferdan ferda gösterdiği mukavemet meselâ şurada bir tütün kaçakçısı kaçar, onun arkasından yüzlerce polisler saldırınız ve halkı da seyrediniz. Mutlaka polislerin üzerine hücum edecektir ve o kaçakçıyı kurtaracaktır. Halk bütün mevcudiyetiyle, şimdiye kadar fiiliyetiyle, tezahüratiyle, aşariyle bu Reji idarei zalimesinin tamamiyle aleyhinde bulunduğu halde maalesef bunu da baştan def etmeğe muktedir olmamıştır. Bundan, yani Rejiden Devletin milletin alacağı varidat yedi sekiz yüz bin lira değil daha fazlasını, yedi sekiz milyon lirayı bu millet maaziyadetin ve müftehiren deruhte edecektir. Tâ ki, millet, doğrudan doğruya dönümü üzerinde, kendi arazisi üzerinde hakkı tasarrufunu istediği gibi serbestçe kullansın. İsteddiği yerde satabilsin ve istediği yere ihraç edebilsin. Bunun bahsi saatlerce sürer. Şunu da bilmelisiniz ki, efendiler, gerek İstanbul Meclisi Mebusanında, gerek Ziraat Encümeni ve gerekse Muvazenei Maliye Encümeni - bunu Arkadaşlarımız bilirler - Reddetmiş ve yalnız Heyeti Umumiyece reddi kalmıştı. Bunu da bekleriz ki, 1337 senesi için gayet mühim olarak bu varidatı maaziyadetin temin edecek olan bandrol usulü dönüm üzerine tevzi suretiyle istihsal ve istifa edilsin."*²⁶⁹

Vehbi Bey, Reji İdaresi'nin zulmünden bahsettiği konuşmadan bir ay sonra yine bütçe görüşmeleri esnasında söz almıştır. Rejinin bu memleketin kırk yıllık

²⁶⁸ 12.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 12, s. 185.

²⁶⁹ 04.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 187.

belası olduğunu, bununla birlikte bu memleketin ve meclisin amacının Rejiyi kovmak olacağını, bu şekliyle zulüm idaresinin kalmasına razı olmadığını memlekete iktisaden, ahlaken, efrâden büyük zararlar verdiğini bu idarenin kötülüklerini bu memlekette bilmeyen fert kalmadığını²⁷⁰ ifade ederek derhal kaldırılmasını istemiştir.

1336 (1920) Senesi Bütçesi'nin geneli hakkında mecliste mütalaa yapılırken Maliye Vekili Ferid Bey, borçlardan bahsetmiş ve Vehbi Bey de borçlanmaya karşı olduğunu şu sözleriyle açıklamıştır:

“...Ben borcumuz olduğunu bilmiyorum. Ve millet bizi buraya tevkil edip gönderirken efendiler, istiklâli, istikbali kurtarmak için gönderdiği zaman bize, ortada fol yok, yumurta yok iken kendi kendinize borç deruhde edin diye bir vekâlet vermediler ve size soruyorum. Hangi salâhiyetle biz millet namına burada milyarların üzerine milyarlar kabul edeceğiz? Harp istikrazını, harp esnasındaki istikrazları, sonra memleketin vaziyeti maliyesini, sonra memleketi o düşmanların soyup götürmesini düşünün ve hala da borçtan bahsedin. Memleketin, üzerine çullanmış olan bu kadar insanlara, düşmanlarımıza bu kere de yeniden borç ödemeğe çalışmağa hiç bir zaman benim salâhiyetim yoktur ve salâhiyetini iddia edenlerin de salâhiyeti yoktur.” Fakat bendeniz, bizim Maliye Vekili Beyefendi dirayet ve kiyasetle ve bilhassa mesleki tahrirde geçirdikleri hayatla bu gibi sözlerin ne gibi tenkide uğrayacağını, ne kadar serrişteye* zemin ittihaz edileceğini pekâla bildiklerinden, burada böyle bir söz dermeyan etmelerini kendi hesabıma muvafık bulamadım.”²⁷¹

Borçlanmanın Millî Mücadele'ye katkısı olamayacağını, Kurtuluş Harbi'nden sonra da millete borç ödettirilemeyeceğini ifade eden Vehbi Bey, *Düşmandan İstirdat Edilen Mahaller Ahalisinden Ağnam Resmi Munzamının İstifa Edilmemesine Dair Teklifi* münasebetiyle Batı Anadolu'da kurtarılan Simav, Gediz Havalisi ile Yenişehir Havalisinden ağnam vergisinin zamlı istenmemesini, Ağnam vergisinin ikinci mislinin istenilemeyeceğini, koyunları Yunanlıların götürdüğünü bu yüzden de vergi alınmayacağını, milletin bunu hak etmediğini, eğer milletin içler acısı halini görmek isteyen varsa Batı Anadolu'ya gidebileceklerini, halkın başına gelenlerin bu şekilde öğrenilebileceğini, bu sebeplerden halktan misli ile ağnam vergisi alınmaması gerektiğini belirtmiştir. Maliye Vekili Ferid Bey'in vergi tahsilatını ertelemesi gerektiğini, erteleyemezse halkın canını da alamayacağını, bu meselenin batı ya da doğu meselesi olmadığını, düşmanın alıp götürdüğü maldan alınmaması gereken verginin de zaten bütçe gelirlerinde konu edilmediğini söylemiştir. Bununla birlikte düşmanın aldığı malın vergisini halka ödettirmenin

²⁷⁰ 01.02.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 8, s. 50.

* serrişte: delil, kanıt.

²⁷¹ 01.02.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 8, s. 50.

adalet, hürriyet, istiklâl açısından meclis için leke olacağını²⁷² açık bir dille ifade etmiştir. Memleketin istiklâli için canını dişine takan halka yüklenecek olan verginin zulüm olacağı anlaşılmaktadır.

Ağnam resmi gibi âşar resminin artırılmasına da karşı çıkan Vehbi Bey, âşarın milletin bel kemiğine vurulmuş bir kurşun olduğunu, ağnam gibi bu verginin de millete yük olacak diğer vergilerin de çoğunu onaylamadığını, âşar vergisinin zulüm olduğunu²⁷³ belirtmiştir. *Garb Cephesi'nde Askerî Harekât Sahası Olan Mevkilere Ait Olmak Üzere Âşarın Tahsiline Dair Kanun Lâyihası* münasebetiyle mecliste yapılan görüşmede de Mâliye Vekili Hasan Bey'in memlekete hakkıyla hizmet etmediğini, âşarı bu milletin sırtından kaldıracak bir kanun hazırladığı zaman O'nu alkışlayacağını, âşar kelimesini içeren her kanun hakkında hazır olan kırmızı kağıdı kullanarak²⁷⁴ vergi zorbalığına karşılık vereceğini, gerek eğitim olsun gerekse diğer alanlarda olsun zam yapılan vergilere itiraz edeceğini, hele de âşara hiç zam yapılmaması taraftarı olduğunu²⁷⁵ Âşar Nizamnamesi'nin ki – doğru bir nizamname değildir – memlekete zulüm ve en büyük bir yük olduğunu²⁷⁶ açıkça söyleyerek vergi zamlarına karşı çıkmıştır. Bir nevi Mâliye Bakanı'nın da vergiler konusunda halkın yararına iyileştirmeler yapmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir.

Millî Mücadele esnasında elbette milletçe fedakârlıklar yapılmış vergiler ödenmeye çalışılmıştır. Anlaşılan memleketin dört bir yanından vergi alınmaya hatta vergilere zam yapılmaya devam edilmiş lakin bu zulüme çoğu milletvekilinin ki - Vehbi Bey de dâhil olmak üzere - karşı çıktığı anlaşılmaktadır.

3.6 Sosyal Alandaki Görüşleri

Millî Mücadele veren Anadolu halkının durumu siyasi, askerî, idâri, mâli, ekonomik açılardan incelendiği gibi sosyal açıdan da incelenmelidir. Sosyal hayat her şeyin belirleyicisi olduğu gibi tüm alanları da olabildiğine etkilemektedir. Mecliste sosyal hayat üzerine tartışmalar yapılmasa dahi her konuşulan konunun çekirdeğinde aslında toplum vardır. Her şey bu sosyal hayatın üzerine kurulmuştur. Mecliste de Vehbi Bey, bu hayat üzerine pek çok kez söz almış toplumun içinde bulunduğu durumu anlatmaya çalışmıştır.

²⁷² 31.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 8, ss. 17, 19.

²⁷³ 04.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7, s. 187.

²⁷⁴ 14.07.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 11, s. 256.

²⁷⁵ 26.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 13, s. 32.

²⁷⁶ 29.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 13, s. 57

Meclis açık oturumunda Malatya Mebusu Lûtfi Bey ve arkadaşlarının, *Vilâyât-ı Şarkîye Muhacirlerine Muavenet Edilmesi Hakkındaki Takriri İle Muhacirin Müdüriyet-i Umûmiyesi'nin Sıhhiye Vekâleti'ne Raptına Dair Kanun Lâyihası* münasebetiyle Genel Muhacirler Müdürlüğü'nün kaldırılması konusu tartışılmış, Vehbi Bey'de bu tartışmaya katılarak bu müdürlüğün kaldırılmasını şu sözlerle ifade etmiştir:

“Efendim bendeniz ne hicret tarihinden ne de muhacirinin iskân edileceğinden ve ne de nasıl yapılacağından bahsedecek değilim, Memleketimizin, vatanımızın inşaallah tasarruf senedini tecdit ederiz. Ondan sonra memleketin neresinde iskân edilmek lâzımdır, nerelerde iskân ettirmek ihtiyacı vardır, hangi muhacirleri getirmelidir, ne şerait dâhilinde ve ne vakit gelmeli? Hülâsa teferruatını o vakit tetkik ederiz inşaallah. Biz asıl bugün meydanda bulunan ölüünün nasıl teşhiz ve tekfin edileceğini düşünüyoruz. Ortada bu kadar sefil muhacirler var ve bu kadar mülteciler var, Bu mültecilerin âlâm ve ızdırabına nasıl çarasz olabileceğiz? Beş aylık bütçede, Maliye Vekili Beyefendinin teklif ettikleri beş aylık bütçede muhacirin idaresi tahsisatı olmak üzere (1 466 000) lira mukayyettir. Bunda hiç şüphe yok ki, bu bir milyondan fazlası memurin maaşatıdır. (Yanlış sadaları) Binaenaleyh her yerde herkes dairesi intihabiyesinde biliyor ki, muhacirin idaresi memurlarından fayda görülmemiştir. Onlardan şimdi görülecek faydayı belediyeler maa ziyade temin ve ifa ederler ve zaten her yerde belediyeler bu hizmeti deruhte etmiş ve ifa etmektedir. Binaenaleyh bütçemizin zaruret içinde bulunduğu bir sırada lüzumsuz yere sarfiyattan ise bunu daha ziyade kendilerine acıyacak halka terk etmeği ve bunu tasarruf edip kendilerine sarf etmeği düşündük. Onun için bu idarenin ilgasını teklif ediyoruz. Esas maksat budur. Ve zannediyorum ki, bu suretle mülteciler ve muhacirler için belki yarın belki daha vasi teşkilat kabul etmek zarureti karşısında kalırız. Fakat bugün için bu suretle muhacirlerin mültecilerin dertlerine biraz çaresaz olmuş oluruz zannederim.”²⁷⁷

Muhacirin İdâresi'nin görevlerini yerine getirmediği bunun yerine belediyelerin bu görevi hakkıyla yerine getirebileceğini belirten Vehbi Bey'in, Muhacirin Müdürlüğü'nün kaldırılmasını, gereksiz harcama yapılmamasını gerekçe göstererek uygun bulduğu anlaşılmaktadır. Aynı oturumda bu müdürlüğün kesinlikle kaldırılmasını istemediğini fakat harb içinde olan memlekette bu teşkilattan istifade edilmediğini, gelecekte mükemmel bir teşkilat halinde kurulabileceğini, bugün için yapılacak hizmetleri hiç şüphesiz belediyelerin yerine getirmesinin harcamaları azaltabileceğinden bu şekilde muhacir ve mültecilerin faydalanabileceğini savunmuştur. Belediyelere imkân verildiği sürece vazifelerini en iyi şekilde yerine getirdiğini, belediye heyetinin içindeki sorumlu muhasebeci vasıtasıyla muhacir ve mültecilerin sosyal isteklerinin kayda alınacağını bu isteklerin belediye heyetinin

²⁷⁷ 31.07.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 3, s. 24.

kontrolünde mülkiye memurlarının gözetiminde yerine getirileceğini, her şeyin belediyelerce imkân el verdiğiince karşılanacağını²⁷⁸ belirtmiştir.

Toplumun çekirdeğini oluşturan ailenin kurulması Millî Mücadele esnasında mühim bir sorundu. Cephe gerisinde düğünlerde haddinden fazla eğlenme ve aşırı tüketimin önüne geçmek için Büyük Millet Meclisi'nde 25 Kasım 1920 tarihli ve 55 sayılı *Düğünlerde Men'i İsrifat Kanunu* çıkarılmıştır.²⁷⁹ Bu kanun münasebetiyle Vehbi Bey de söz almış: Bir maddede yer alan *erkek tarafından bir kattan fazla elbise alınması yasaktır* ibaresinin yerine “Erkek tarafının iki kat elbise almasının lazım geldiği” şekliyle değiştirilmesinin gerektiğini çünkü birinin düğün gününde diğerinin de başka günlerde giyilmesinin zaruret olabileceğini, *bir günden fazla çalgı çaldırılması ve ziyafet verilmesi* ibaresi içinse bir günden fazla verilmemesinin doğru olduğunu fakat sofranın sınırlandırılmaması gerektiğini, düğün sahibinin akşama kadar ziyafet verebileceğini, köçek oynatmak ve çalgı vergisi almanın kanunda mevcut olduğunu²⁸⁰ ifade etmiştir ayrıca şunları da belirtmiştir:

“Belediyeler intihabını; geçen gün tadil ettiğimiz bir kanun veçhile doğrudan doğruya memleketin halkına bıraktık. Binaenaleyh öyle erbabi servete, şuna buna kusur bulacak yerimiz kalmadı. Eğer o adamlar kazanırlarsa, memleketlerini ve mahalli idarelerini temin ederler. Yoksa sana bana ondan bir şey düşmez. Yok değillerse, tabii her memlekette fena adamlar bulunabilir. Bir de deniliyor ki, (Nahiye meclisi ile kaza müftüsü riyasetinde) bunun talimatını ne kaymakam bilir, ne hiç kimse. Bendeniz idare memurlarından sorarım. İdare memurluğunda bulunmuş bir adamım, her mahallin hattâ her köyün düğün âdetleri başka, başkadır. Kaymakam veya valiye, sen talimat yap demek, muvafık değildir. Müsaade buyurun. Onların vazifesi, yalnız bu kanunu tatbik değildir, aynı zamanda bu kanunun suveri tatbikiyesini, usulünü gösterecek talimat yapmaktır. Meselâ bazı memleketlerde pazartesi ve perşembe günü düğün olur... Bunların mahallinde usulünü tertip edecek yalnız mahalli heyetleridir. Yalnız bunların başında, riyaset meselesinde (Kaymakamın riyaseti tahtında) deniliyor. Fakat bu talimatta nahiye müdürünün riyaseti tahtında denebilir. Mahalli heyetlerden korkmayalım, mahallî heyetlere ufak bir salâhiyet vermekten çekinmeyelim. Bilâkis biz memlekette istiyoruz ki; ahali idaresini kendi kendilerine temin etsinler”

Yukarıdaki konuşmaya ilaveten nikah ve akit icazetnamelerinden müftülerin de haberi olacağını, kanunun bu icazetnameler için belediye başkanı ve müftüyü takip etmeye mecbur kıldığını fakat uygulamanın oranın hükûmet memurunca yapılacağını²⁸¹ da ifade etmiştir.

²⁷⁸ 31.07.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 3, ss. 27-28.

²⁷⁹ Evsile, **Millî Mücadele Tarihi**, s. 289.

²⁸⁰ 11.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 5, ss. 362, 365.

²⁸¹ 11.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 5, s. 367.

Türk Halkının değişik yörelerde birbirinden farklı örf ve adetleri mevcuttur. Bu yüzden kanun yapmak mahallerin özelliklerini bir kalıba sokmak demek olacağından mahalli idârelerin kendi örf ve adâtına göre ayarlayacağı şekilde kültürel faaliyetlerin yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Mecliste *İstiklâl Madalyası Kanunu* münasebetiyle söz alan Vehbi Bey, cephelerde Millî Mücadele’de fedakârlıkları görülenleri madalya ile takdir etmekten çok o hamiyetperverin ruh halinin ön plana alınması gerektiğini, eğer asker fakir ise para ile ödüllendirilmesi gerektiğini, zengin ise de bir takdirname ile ödüllendirilip evlâdına yâdigar kalmasının sağlanmasını²⁸² istemiştir. Bu meclis oturumundan yaklaşık on ay sonra Sakarya Savaşı’nın bitimine yakın yapılan görüşmeler, *Türkiye Büyük Millet Meclisi Teşekkürnamesi İle Usul-i Taltif Hakkında Kanun* münasebetiyle yine fedakârlar için taltif ile ilgili olmuştur. Vehbi Bey, bu görüşmelerde harbi kazananın köylüler olduğunu, yalnız milletin özellikle de köylülerin gösterdikleri fedakârlıkların takdirinin meclisten yazılacak takdirname olmaması gerektiğini, şehit düşenlerin yetimlerine yardım edilmesi gerektiğini, özellikle Ankara Haymana havalisi ve buraya yakın olan yerlerdeki köylerin ve hatta harbe yakın olan diğer kasabaların fedakârlıklarının fazla olduğunu, harb teklifleri (tekâlif-i millîye) ile yüzde kırkı alınması lazım gelen eşyanın yüzde yüzünden feragât ederek halk tarafından seve seve verildiğini, zaferin kazanılmasından sonra da halkın bu zararlarının telafi edilmesi gerektiğini²⁸³ iftiharla açıklamıştır.

Sakarya Zaferi sonrasında mecliste *Sakarya Zaferi Münasebetiyle Muhtelif Yerlerden Gelmiş Tebrik Telgrafları* dolayısıyla görüşmeler olmuş Vehbi Bey, şehit evlâdının parasız mekteplerde okutturulmasını şu şekilde istemiştir:

“...Biz harbde fedakârlık edenlerin burada bıraktıkları aileleri ve evlâtları hakkında muavenetin lâzım ve vacibe olduğuna kaani oluyoruz. Ve her birimiz beliğ ve fasih* burada çeşit çeşit beyanatta bulunuyoruz. Meclisi Âlinin cümlei temenniyatından biriside evlâdı şühedanın her suretle talim ve terbiye ve ikdarları* olduğu şüphesizdir. Bundan iki ay evvel bize vedia* olarak şühedamızın bıraktıkları yavruların sefil ve sergerdan kalmamaları, talim ve terbiye edilmeleri, mehmaemken* imkân tahtında temin edilmek üzere mekâtibi resmiyei leyliye* alınacak meccani talebenin behemahal evvelemerde evlâdı

²⁸² 28.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 105.

²⁸³ 13.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 12, ss. 196-197.

* beliğ ve fasih: doğru düzgün.

* ikdar: geçim sağlamak.

* vedia: emanet.

* mehmaemken: mümkün mertebe.

* mekatib-i resmiye-i leyliye: yatılı mektepler.

şühedadan olması, saniyen evlâdı mecruhinden*, salisen evlâdı guzattan*, rabian evlâdı fukaradan olması için bir kanun teklif ve takdim etmiştik. Belki ileride Meclisi Âli, daha müsait zamanlarda evlâdı şühedanın ayrıca sanat öğrenmesini ve başka suretle terfihini düşünecektir. Bugün düşünülecek bir mesele varsa o da mektepler açılıyor ve meccanen talebe kabul edilir. Zeyd'in veya Amr'ın hatırı için olması ihtimali bulunan meccani talebeler yerine doğrudan doğruya evlâdı şühedanın kabul edilmesi bittabiî her birimizin arzu ettiği bir şeydir. Fakat bunu teşvik etmek lâzımdır. Bendeniz teklif ediyorum ki; bunu Maarif Encümeni müstaceliyetle çıkarsın, biz de intacedelim. Ve o zamana kadar da Maarif Vekâleti mekteplere meccani talebe kabul etmesin."²⁸⁴

Beyiye* Memurluklarının Mâlul Gazilere Hasrı Hakkında Kanun Teklifi ve Kavanin-i Mâliye Encümeni Mazbatası münasebetiyle tek el bayilerinin mâlul gazilere hasredilmesi meselesi mecliste görüşülmüştür. Vehbi Bey, damga, barut, tütün, sigara, sigara kağıdı, tuz gibi devlet elinde olan her şeyin mâlul gazilerin, şehit yavrularının kullanımına sunarak refahlarının artırılacağını; elden, ayaktan, gözden mahrum kalanların refah içinde yaşatılmasının borç olduğunu, bu yüzden hükûmetin onları ayrıca düşünmesi ve onlar hakkında ayrıca bir teklif getirerek tek el ürünlerinin sadece mâlul gaziler tarafından satılmasını temin etmesi gerektiğini bildirmiştir. Ayrıca hükûmetin onları dikkate alarak heveslendirmesi, teşvik etmesi, hiçbir tarafta mâlul gazilerden başka bâyi olarak kimsenin bulunmamasını temin etmesi gerektiğini²⁸⁵ açıkça belirtmiştir.

Sosyal devlet anlayışının bir gereği olan parasız eğitimin şehit, gazi ve fakir evladına sunulmasının numunesi olarak görülebilecek bir konuşma olduğu açıktır. Millî Mücadele sadece askerî bir mesele değil aynı zamanda milletin hayatta kalma meselesidir. Arta kalanların hayatlarını idame edebilme meselesidir. Bu ancak devletin sağladığı imkânlarla yerine getirilebildi ve nitekim Vehbi Bey de bunu mecliste ifade etmiştir. Mondros Ateşkesi'nden sonraki işgallerden beri halkın içinde bulunduğu ruh halini iyi biliyordu. Mâlul gazilere, şehit yakınlarına tek el ürünlerini rakipsiz satma imkânı sunan anlayış aslında onların da hayatta sağlam bir şekilde var olduklarını, teşvik ve terfih ettirilmeleri gerektiğini ortaya koyan anlayıştır. Vehbi Bey'in fedakâr millete hasredilecek konularda aldığı sorumluluk takdire şayandır. Meclisin Millî Mücadele veren halkıyla bu denli içli dışlı olması memleketin selameti, istikbali ve istiklali açısından son derece mühimdir. Meclisteki ihtiyacı

---

* evlâd-ı mecruhın: yaralıların evladı.

* evlâd-ı guzat: gazilerin evladı.

²⁸⁴ 19.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 12, ss. 254-255.

* beyiye: satış.

²⁸⁵ 17.11.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 14, s. 249.

olanlara itibar edilmesi ve ihtiyaçlarının bir nebze de olsa karşılanması sosyal devlet anlayışının da bir göstergesi olarak anlaşılabilir.

Vehbi Bey, daha yeni kurulmuş olan Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin ilk dönemlerinde *İstiklal Madalyası Kanunu* münasebetiyle mecliste görüşmeler yapılmasını eleştirmiştir. Millî Mücadele'de netice elde edilemediğinden madalya takmak için henüz erken olduğunu, daha çok mücâhede edilmesine gerek olduğunu, mücâhedenin sonucunda memleketi kurtarıncaya kadar beklenilmesi gerektiğini, ondan sonra hakkıyla kimlerin emeği geçmişse onların göğüslerine değil madalya asmak isimlerine camiler yaparak²⁸⁶ onurlandırılması gerektiğini ifade etmiştir. İşte “dereyi görmeden paçayı sıvama” atasözünü anımsatan konuşmayı yaptıktan yıllar sonra Millî Mücadele de başarıyla sonuçlanmış ve memleket kurtulmuştu. Mücadele'de hakkıyla emeği geçen 28 asker ve sivil mubuslara kırmızı-yeşil şeritli istiklal madalyası takılmıştır. Mebuslardan birisi de Vehbi Bey'dir.²⁸⁷

Millî Mücadele başarıyla sonuçlanmış lakin memlekette pek çok şehir yakılmış, yıkılmış, harabe haline dönüşmüştür. Yunan işgalinden kurtarılan yerlerde ölüme mahkûm binlerce insan bulunmaktadır. Yiyecek, giyecek, barınak ihtiyacı hâsıl olmuştu. Yıkılan yerleri yeniden imar etmek için her şeye ihtiyaç duyulmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi ilk önlem olarak, düşmandan kurtarılan yerlere kaymakam ve mutasarrıflarını atayarak idâri teşkilatlanmanın gereğini yerine getirmiştir. Sivil idare kurulduktan sonra 20 bin liralık ilk ekonomik yardımdan sonra Hilâl-i Ahmer birkaç kez 50 bin lira civarında yardım ulaştırırken, bu rakam 200 bin lirayı bulmuştur. Uşak, Aydın, Manisa ve çevresinde, Hilâl-i Ahmer yardımlarını sürdürürken 15-20 bin kişi için ev yaptırma girişimini de başlatmıştır. Himaye-i Etfal'de 10 bin liralık yardım ile imar faaliyetlerine destek vermiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti 1 milyon 200 bin lira ayırmıştır. Kurtarılan illerdeki eğitim kurumlarına da canlılık kazandırmak için Maarif Vekili Vehbi Bey, altı ay için 187 bin lira ödenek istemiştir. Ekim ayı sonlarında eğitim teşkilatı yeniden düzene sokulmaya çalışılmıştır. İktisat Vekaleti, tarımı canlandırmak için düşmandan geri alınan hayvanları sahiplerine iade etmiş, üç yıl taksitli tohumluk, çift hayvanı ve ziraat âletleri yardımı yapılması için mecliste karar çıkarttırmıştır.²⁸⁸

---

²⁸⁶ 28.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 104.

²⁸⁷ Çoker, **Türk Parlamento Tarihi Cilt 1**, ss. 649-652.

²⁸⁸ Gülmez, **Anadolu'da Yeni Gün**, ss. 524-526.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi sona ermeden evvel mecliste *İkinci Avans Kanunu* münasebetiyle görüşmeler yapılmış, yanan şehirlerin yeniden imar edilmesi tartışılmıştır. Vehbi Bey, şehirlerin imarı konusunda şunları söylemiştir:

“...Muhterik olan mahalleri biliyorsunuz. Saruhan sancağının aksanı külliyesi, şehirleri, bizim sancağımızın (Karesi) Bandırma kazası gibi, bunların içinde bâzı kasabalar vardır ki evleri gayrisihhi ve dar, mesken olmaktan çıkmış bir vaziyettedir. Halbuki yandıktan sonra tanzim ve imarı lâzımdır. Sokaklar tevsi edilecek, meydanlıklar ve saire yapılacak ve herkesin yüz metrelik arsaları ancak ellişer metreye inecektir. Bunlar şimdi mesken iken kümes haline girecek. Şu halde evvelce oralarda Hazine uhdesinde yanmış binaların birçok arsaları vardır. Bu arsaları bedeli muhammen ve bedeli mukayyedi ile - çünkü bâzı mahallerde defterler de yanmıştır. Oralarda kayıtlar yoktur- bedeli muayyen ile ve belediyece bedelleri tesviye edilmek üzere maliye bunları belediyeye versin. Belediyeler umumi müesseseler yapsın. Bu inşa edilecek binalar için mahsup yapılarak o zavallı harikzedelerin zaten mesken olacak arsalarına hiçolmazsa dokunulmasın veyahut lüzumuna göre bedel mukabilinde devredilsin. İnşa edeceğimiz kasabalar hiç olmazsa oyuncak şeklinde meydana gelmesin sıhhi ve fenni kasabalar meydana getirelim... Fakat hal ve vaziyet malûm. Gelecek seneye kadar bu binalar yapılmak lâzım gelir. Herkes açıktadır.”²⁸⁹

İşgalden kurtarılan şehirlerin bir an evvel imar edilmesi ve ihtiyaç sahiplerine yardım da acele edilmesi önem arz etmiştir. Gazi Meclis, fedakâr halkının ihtiyaçlarını toplantılarda tartışmış ve gereken neyse imkânlar dâhilinde yapılması kararlaştırılmıştır.

3.7 Hukuk Alanındaki Görüşleri

Vehbi Bey, hukuk alanında da görüşlerini belirtmiş ve bu alanda çok söz almamıştır. *Mebuslukla Dâva Vekâleti'nin İmtizac-ı Mağduriyetini** *Mucip Olduğuna Dair Memduh İmzalı İstida** ve *Arzuhal Encümeni Mazbatası* münasebetiyle söz alan Vehbi Bey, “milletin her meclise ve her makama karşı dilekçe verme hakkı vardır(!)” diyerek milletin meclisi ikaz etme hakkının olduğunu şu şekilde dile getirmiştir:

“...herkes açık olması lâzımgelen Meclisin kapısını kapatmak taraftarı içimizde var mıdır? Yoktur, bittabi yoktur. Bir de kanun teklifi salâhiyeti var mıdır, yok mudur? Bu salâhiyet olursa intizamı ihlâl eder deniyor. Binaenaleyh kanun teklif edemez. Bu bahis şu istida üzerine çıkmış olduğuna nazaran, evvelâ bendeniz buna göre söyleyeceğim. Bu, bir kanun teklifi değildir, bir ikazdır. Efradı milletten her birinin, her zaman, her Meclise ve her makama karşı istidaya hakkı vardır. Bunu hiç bir fert inkâr edemez. Hatta yalnız kendisine ve âmmeye ait değil, komşusuna da ikaz etmek hakkıdır. Düşmana ait bir hakkı bile meydana çıkarmak için Meclisi ikaz etmek bir hakkı tabiidir. Deniliyor ki;

²⁸⁹ 14.04.1923, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 29, s. 131.

* imtizaç-ı mağduriyet: uyuşmamak, uyumsuzluk.

* istida: dilekçe.

bu suretle bütün erbabı hukuku buraya mı toplıyalım? Bundan; memleketin herhangi bir noktasındaki erbabı hukuku buraya toplamak lazımgelmez. Efradı milletten bir fert, vatanın, milletin nefine* muvafık gördüğü bir fikri Meclise, gerek gazetesi vasıtasıyla, gerekse açık olarak ve gerek Meclis riyasetine bir varaka ile verebilir. Bunu verdikten sonra onu biç bir kimse menedemez. Yalnız bu, teklifi kanuni değildir tabii. Nitekim İstida Encümenine gitmiş. İstida tarzında gelirse İstida Encümenine gider, İstida Encümeni bunu kendine mal ederek lâyiha tarzında teklif edebilir ve ait olduğu encümenlere, Dahiliyeye, Adliyeye, herhangi bir encümene tevdi eder ve o fikir etrafında bir lâyiha meydana gelir. Eğer fert istida vermeyipte lâyiha teklif etmiş ise yine İstida Encümenine gider. Tabii bu da istida şeklinde pullu olacaktır, İstida Encümeni muvafık bulursa kabul ve beyan olunduğu veçhile teklifi kanuni şekline kalbeder. Aksi surette reddeder. Bu suretle iş çoğalır deniliyor. Zaten Meclis, milletin noksanlarını görmek için buraya toplanmıştır. Kendisi bunu göremez de başkası görür ve iddia ederse, milletin nefine ve vatanın faidesine muvafık olduğu için kabule memurdur. Bu, bir nakisa değildir, bilâkis iyiliktir. Binaenaleyh bu hakkı efradı milletten nezetmeğe* bizim hakkımız yoktur ve böyle bir karar da vermeğe salâhiyetimiz olmasa gerek. Efradı milletin, gördüğü her noksanı buraya arzetmek bir hakkıdır. Hariçten herhangi bir fert de vatanın nefine ait istida verir ve İstida Encümenine giderek oradan, da ait olduğu encümenlere gidebilir.”²⁹⁰

Vehbi Bey, dilekçe hakkının millete verilmesinin ferdin en doğal hakkı olduğunu ve bu şekilde adaletin de temin edilebileceğini belirtmiştir. Dilekçe Encümeni sayesinde meclisin dilekçeleri gündeme almasının sıkıntı değil bilakis çok fayda sağlayacağını anlatmaktadır.

Kumarın Men'i Hakkındaki Kanun Teklifi münasebetiyle söz alan Vehbi Bey, Ceza Kanunu'nun 243ncü maddesindeki “Piyango açanlar, kezalik (bir aydan altı aya kadar) hapis olunur ve on liradan yüz liraya kadar para cezasına çarptırılır, piyangoya konulmuş olan eşya ve nukut Hazine namına zapt olunur.” ibaresinin başına *bilamüsaade* (izinsiz) ilave edilmesini, Adliye Encümeni'nin kumarın çeşitlerinden piyangoyu yasaklamak istediklerini, fakat bunların halkın veya bir heyetin meydana getirdiği piyangolar olduğunu bunun için de *bilamüsaade* kelimesinin koyulmasının doğru olacağını²⁹¹ ifade etmiştir.

3.8 Ekonomi Alanındaki Görüşleri

Bursa Mebusu Operatör Emin Bey'in Ziyet Eşyasından İthalât Resmî Alınması Hakkındaki Kanun Teklifi münasebetiyle mecliste kaçak süs eşyalarının sahillerden memlekete geldiği konusunda tartışma olmuş Vehbi Bey, “Sahillere

---

* nefi: fayda.

* nezetmek: yok etmek.

²⁹⁰ 14.10.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 5, ss. 76-77.

²⁹¹ 01.09.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 12, s. 130.

giderseniz memlekete cıncık, boncuk, ziynet eşyası gibi bir para etmeyecek her ne varsa vapur vapur geliyor... Isparta gibi bir kasabada yirmi beş lirayı arkadaşın bozdurmak için yirmi beş dükkan dolaştı bu paralar ancak basmaya, boncuğa gidiyor. Buna karşılık memlekette bir avuç buğday, arpa çıkmıyor.”²⁹² diyerek ihracat yapılamamasından buna karşılık kaçak süs eşyalarının satılmasından duyduğu endişeyi dile getirmiştir.

Vehbi Bey, şehirden şehire zahire sevki yasağının Bakanlar Kurulu’nda görüşülerek kaldırıldığını belirtmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Millî Savunma, İktisat ve Mâliye Bakanlıklarına tebliğat yapıldığını ifade ettiği sırada bu konuşmayı dinleyen mebuslardan birinin bu tebliğatı valilerin dinlemediği²⁹³ hususu gizli meclis toplantısında *Karadeniz Limanlarına İthal Olunacak Mısır ve Mısır Unları ile İzmit Sancağı'na gelecek Buğday, Arpa, Mısır ve Bunların Unlarının Gümrük Resminden İstisnası Hakkında İktisat Encümeni Mazbatası* münasebetiyle gündeme gelmiştir. Vehbi Bey, Dâhiliye Vekâleti Vekili olarak şunları ifade etmiştir:

“Konya'dan ihracat men edilmiş değildir. Yalnız arkadaşlarım dinlesinler de hakikati anlasınlar. Konya'dan değil, bazı menatıktan ihracatın men'ini Mü-dafaai Milliye Vekâleti Maliye Vekâletine yazmış ve Maliye Vekâleti mülhakata tebliğ etmiş. Bilahare... Kângırı, Aksaray, Kayseri gibi ordunun arkasında bulunan bazı menatik; isimleri tamamen hatırımda yok; oralardan buraya istizan edilmiş* Heyeti Vekilede mevzuubahis edildi. Harbi Umumide böyle bir memleketin bir muntakasından diğer muntakasına ihracat men edilmiş idi. Fakat bu, kabiliyeti tatbikiyesi olmadığı ve bilakis birçok suistimale meydan verdiği için ihdasının katiyen doğru olamayacağı ve bilhassa bir vilayet hududunu diğer vilâyete, düşman hududu adı ile adeta, ihracatı menetmek mantıkla da kabili telif olmadığı mevzuubahis edildi. Bunun üzerine derhal bunun refi bütün mahallere tebliğ edildiği gibi, Müdâfaai Milliye, İktisat, Maliye Vekâletlerine de tebliğ edilmiştir. Bu meyanda Konya vilayeti, geçen Celâl Beyin buyurdıkları veçhile, zahirenin çokluğundan bahsederken bilâhara zahirenin yokluğundan bahsederek men'in devamını ve bunun mesuliyetini kimsenin kabul edemeyeceğini ileri sürerek İktisat Vekâletiyle yazışmalar olmuştu. İki gün devam eden Vekâletimde bunu nasıl Celâl Beyefendi yazmışsa, katiyyen muvafık olmadığını bendeniz de yazdım. Dahiliye Vekâletiyle muhaberede, orada da aynı muhaberata tesadüf ettik. Dahiliye Vekâleti de men'in ref olduğunu bildirdiği halde ve vilâyetin men'i de ciheti askeriyenin sarahaten emriyle değil, delâleten emrile devam edildiğini bildirdik. Biz kendisine katiyyen men muvafık değildir, gerek Adana'ya ve gerek her hangi bir noktaya dahili memlekette ihracat serbesttir ve katiyyen menetmeyiniz diye sureti katiyede emir verdik.”²⁹⁴

²⁹² 07.05.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 10, s. 250.

²⁹³ Evsile, **Millî Mücadele Tarihi**, s. 173.

* istizan etmek: izin istemek.

²⁹⁴ 06.02.1922, **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Cilt 2, s. 691.

İhracat yapılmamasından yakınmış olan Vehbi Bey, bu seferde zahirenin memleketin içinde şehirden şehire naklinin yasaklanmaması tebliğine uymayanlara karşı çıktığı anlaşılmaktadır. Zaten ihracat yapılamadığını ve bir de buna şehirlerarası nakliyatın yasaklanmasının hata olduğunun anlaşıldığını ve bunun her yere bildirildiği halde zahire sevki yasağının devam ettirilmesinin mecliste çok büyük tartışmaya sebep olduğu zabıtlardan anlaşılmaktadır.

3.9 Diğer Konulardaki Görüşleri

3.9.1 Vekâlet Vekillikleri Meselesi

Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisvekilliğine Fevzi Paşa'nın İntihabedildiğine Dair İcra Vekilleri Riyaseti Tezkeresi münasebetiyle söz alan Vehbi Bey, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekili Yusuf Kemal Bey'in gittiği İnebolu'dan yerime filanı vekil bıraktım demesi gerektiğini, vekillerin Bakanlar Kurulu tarafından tek tek seçildiğini müşterek olarak birinin yerine bir başkasını vekil barakmanın hata olduğunu²⁹⁵ söyleyerek kararın reddedilmesini istemiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde *Muvakkaten Samsun'a Gitmiş Olan Dâhiliye Vekili Fethi Bey'e Maarif Vekili Vehbi Bey'in Vekillik Edeceğine Dair Tezkere* münasebetiyle vekâlet vekilliği büyük tartışma yaratmıştır. Fethi Bey'in isteği üzerine Maarif Vekili Vehbi Bey, Bakanlar Kurulunca Dâhiliye Vekâleti'ne atanmıştır. Bu atama uzun süre meclise bildirilmemiştir. 11 Şubat 1922'deki toplantıda Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey (Ulaş), Dâhiliye Vekili'nin yerine birini vekil tayin etmesinin hata olduğunu, geç gelecekse meclisin doğrudan vekil seçmesi gerektiğini, Vehbi Bey'in vekâletini tanımadığını ifade etmiş. Seçim yapılmasının doğru olacağını Karahisar-ı Şarki mebusu Ali Sururi (Tönük) ve Mersin mebusu Selahaddin Beyler de mecliste bildirmişlerdir. 13 Şubat 1922'de yapılan bir gizli toplantıda Vehbi Bey'e direk Dâhiliye Vekili olarak tanımadığını söylemiştir. Hatta "meclisin şerefine vekâlet vekilliğinden vazgeçin" diyerek daha da ileri gitmiştir. 18 Şubat 1922'de Vehbi Bey'in Dâhiliye Vekâlet vekilliğine atandığına ilişkin Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) tezkeresi mecliste okunmuştur. 12 Şubat 1922'de hazırlanmış olan tezkerede, Fethi Bey'in (Okyar) Samsun'a gittiği kendisinin, 26 Ocak 1922 tarihli Dâhiliye Vekâleti tezkeresiyle, göreve geçici olarak Maarif Vekili Vehbi Bey'i tayin ettiği ve bu durumun Vehbi Bey'e tebliğ edildiği

²⁹⁵ 28.05.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 10, s. 328.

belirtilmekteydi. Yukarıda adı geçen tezkere münasebetiyle 13 Mart 1922’de söz alan Hüseyin Avni Bey (Ulaş), Vehbi Bey’i üzecek şekilde nasıl vekâlet vekilliğine getirildiğini²⁹⁶ tekrarlaması üzerine Vehbi Bey dayanmamış: “Hakka hürmet ederim ve istifa ederim. Ben bunu hak diye kabul ettim, ben makam aşığı değilim. Hakkı müdafaa ediyorum ve Meclis itimatsızlık beyan ederse çekilirim. Hiçbir zaman sandalyeye düşkün bir adam değilim. Lânet olsun sandalye meraklılarına.”²⁹⁷ diyerek kendini savunmuştur.

3.9.2 Vakıf Ormanlarının Baltalık Kanunu’ndan Çıkarılması Meselesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi, halkın ihtiyacı olan ağaçlardan istifade edebilmesi için çaba harcamış, doğal dengenin bozulmaması için *Baltalık Kanunu* çıkararak ağaç kesimlerini sınırlandırmıştır. Baltalık Kanunu görüşmeleri esnasında söz alan Vehbi Bey, bu kanundan maksadın baltalığı olmayan ve zirai âlât ve edevâtı tedarik edemeyen köylülere kolaylıkla âlât ve edevât, odun, kömür tedarik etmek suretiyle kendi ormanlarını muhafaza ettirmek, miri ormanları da tahribattan kurtarmak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca vakıf ormanlarının tamamen elden çıkarılmaması gerektiğini, Müslüman toplumumuza tasarruf hakkı vererek hem oranın sürekli işlenmesinin, korunmasının sağlanacağını hem de vakıfların heba olmasının önleneceğini²⁹⁸ ifade ederek vakıfların korunması gerektiğinin üzerinde durmuştur. Vakıf ormanlarının Baltalık Kanunu’ndan çıkarılmasını istediği anlaşılmaktadır.

3.9.3 Meclisteki Diğer Meseleler Hakkında Görüşleri

20 Ocak 1921’de kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun Kanun-i Esasi’den hiçbir farkının olmadığını ve yeni bir şey katmadığını ifade eden Vehbi Bey: “Teşkilât-ı Esasiye dediğiniz kanuna zannediyorum ki, yeni hiçbir madde konulmamıştır. Bu kanun, Nisab-ı Ekseriyet Kanunu ile meyana konan maddelerin son şekliyle tespitinden ibarettir. Çok zamanlarda Meclisin verdiği kararların tespitinden ibarettir. Hiçbir yeni şeye karar verilmemiştir.”²⁹⁹ diyerek çok sığ kalındığını ifade etmiştir.

---

²⁹⁶ Demirel, **Birinci Meclis’te Muhalefet**, ss. 327-331.

²⁹⁷ 13.03.1922, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 18, s. 186.

²⁹⁸ 11.10.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 5, s. 20.

²⁹⁹ 24.01.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 7. S. 362.

Mebusların Yolculara Kefalet Meselesi Hakkında Dâhiliye Vekâleti'nden Olan Soru Önergesi münasebetiyle mecliste seyahat etmek isteyen millet için kefillik istenemeyeceğini ifade eden Vehbi Bey, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti kurulduktan sonra memlekette Ankara Hükûmeti'nin hâkim olduğu noktalara memleket evladının ticaret, sanâat ve seyahat maksadıyla istediği yere serbest olarak gitmesinin doğal bir hakk olduğunu belirtmiştir. Hükûmetin mevcut olan yerlerde halkın seyahatini, namuslu insanların seyahatini sebepsiz yere şarta bağlamanın o hükûmetin idaresizliğinden, acziyetinden, kötü idaresinden başka bir şey olmadığını; kendisinin bu memleketin namuslu evladı olduktan sonra mahkemeye çağrılmanın haricinde kendisini nereye gidiyorsun? Neden gideceksin? Veyahut gitmek için filân kefil göstereceksin! derse, bunun, hükûmetin aczinden, kötü muamelesinden başka bir şey olmayacağını³⁰⁰ söyleyerek seyahat etmek için kefil göstermenin hükûmetin bir acziyeti olarak nitelemiştir.

---

³⁰⁰ 10.11.1921, TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, Cilt 14, s. 155.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VEHBI BEY'İN EĞİTİM ALANINDAKİ FAALİYETLERİ

4.1 Maarif Vekilliği Hâricinde Eğitim Alanındaki Görüşleri

Karesi mebusu Vehbi Bey, birçok alanda yaptığı gibi eğitim alanında da konuşmalar yapmış, görüşlerini ifade etmiştir. Maarif Vekili olmadığı dönemlerde mecliste eğitim ile ilgili defaatle söz almıştır. Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nda da eğitim ile ilgili konulara değinmiş, seçimli Üçüncü Dönem Mebusân Meclisi'nde *1330 Senesi İlmîye Bütçesi* münasebetiyle söz almış, “bir tane İstanbul'da, bir de Konya'da, Van'da, Suriye'de sürekli Darülfununlar meydana getirsinler...”³⁰¹ diyerek eğitimde pozitif bilimlerin gelişmesine çalışmıştır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaptığı konuşmalara Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi çatısı altında da devam etmiştir. Meclis'te *Matbuat Müdüriyet-i Umûmiyesi'nin Hâriciye Vekâletine Raptı Hakkındaki Kanun* münasebetiyle söz almış, Maarif Vekâleti'nin asli görevlerini yerine getirmediğini, eğer getirseydi propagandaya, irşad heyetlerine, aydınlanmaya ihtiyaç duyulmayacağını³⁰² ifade ederek eğitim sistemini eleştirmiştir.

Millî Mücadele yıllarında Maarif Vekâleti'ni meşgul eden sorunlardan biri de muallimlerin maaşları meselesidir. “Meşrutiyet'ten evvel orta dereceli okullardaki öğretmenlerin maaşları devlet, ilkokullardaki öğretmenlerin maaşları yerel idareler tarafından ödenirdi. Yerel yönetimlerin topladığı gelirlerin Ziraat Bankası'na yatırılması ile öğretmenlerin maaşları ödenirdi. Ödenekler milletin üzerindedir. İlkokul Meclisleri, masrafı okulun bulunduğu yerin halkına böler (masarif-i mecbure), bir hafta içinde İdare Meclisi'ne bu konuda itiraz edilebilir. İtiraz edilmeyen dağıtım cetveli kesinleşir. Maliye tahsildarları bu parayı dört taksitte toplar ve Ziraat Bankası'na yatırır. Eğitim Komisyonları da oradan alıp okul için harcardı. Paralar maliye veznelere yatırılıp, oradan da çeşitli yerlere harcandığı için bir kanunsuzluk ortaya çıkmış ve öğretmenler de ayrıca maaş alamamıştır”³⁰³. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde *İdare-i Umûmiye-i Vilâyât Kanunu'nun 102nci Maddesi Fıkra-i Âhiresinin Mülgasına Dair Kanun* münasebetiyle eğitim masrafları konusuna değinilmiş ve eğitimle ilgili sorunlar dile getirilmiştir. Vehbi Bey, maarif için Mâliye hazinesinin yetmediğini bu yüzden herkesin kendi mahallinden para

³⁰¹ 30.06.1330 (1914), **MECLİ-İ MEBUSÂN Zabıt Cerideleri**, Cilt 2, s. 207.

³⁰² 28.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 90.

³⁰³ Gülmez, **Anadolu'da Yeni Gün**, s. 499.

toplanıp öğretmenlere verilmesi gerektiğini söylemiştir. Hatta gayrimüslimlerin hükûmetten yardım almadan kendi milleti içinden topladıkları paralarla kendi emekleriyle hükûmete olan borçlarını ödeyerek eğitim giderlerini kendi ceplerinden karşıladıklarını belirtmiştir. Fakat bizim öğretmenlerimizin hatta memurlarımızın bir yıldan beri maaş alamadıklarını, umûmi bütçenin memleketin eğitimin giderlerini tamamen karşılayamayacağını, elde bulunan tüm paranın buraya harcanması dahi eğitime ait olan ateşi söndüremeyeceğini³⁰⁴ ifade ederek *masarif-i mecbureye* işaret etmiştir. Mecburi masraflar adı verilen uygulama yerelde halktan eğitim adı altında para toplanması ve o mahallin eğitim giderlerine özellikle de öğretmen maaşlarına harcanması için yapılmıştır. Gayrimüslimlerin bunu düzenli şekilde yaptıklarından bahisle *masarif-i mecburenin* tüm memlekete yayılmasına çalışılmış, Vehbi Bey de buna vurgu yapmıştır.

Maarif alanındaki sıkıntılar giderilememekte ve sorunlar günden güne su yüzüne çıkmaktadır. Miilî Mücadele içindeki memleketin eğitimi de sıkıntılarla doludur. Pek çok yerde öğretmenlerin sorunları dile getirilmiş lakin Ankara'da öğretmenler grev ilan etmişlerdir. 1920 yılının sonlarına denk gelen grevler meclis gündemine *Ankara Muallimlerinin Grev İlan Etmelerinden Dolayı Maarif Vekâleti'nden Vâki Olan İstizaha Müteallik Sözleri* münasebetiyle gelmiş, tartışılmıştır. Vehbi Bey şunları söylemiştir:

“...Meclisi Âli Ankara'da içtima ettikten sonra vezaiî milliyeyî ifa etmek üzere bir takım vekâletler teşkil etmiştir. Bunlardan biri de Maarif vekâletidir ki bu, maarifi bir vazifei müstakille ve mühimme olmak üzere kabul ettiğine delildir. Binaenaleyh, Maarif gemisinin kaptanı olacak zat o gemiyi idare ile mükelleftir... Kömürü yoksa bırakır. Ben kömürsüz gemiyi idare edemem der. Bazı arkadaşlarımız iddia ettiler ki, Meclis, Maarif meselesinde şimdiye kadar ne yapmıştır? Efendiler, Meclis hiç bir şey yapmamıştır farzetseniz bile Maarif vekâletini teşkil etmiştir ve Meclis Maarif vekâletine defaatla bu kürsüde öyle hararetle münakaşalardan sonra memleketin can damarı olan muallimlerin maşatını her ne suretle olursa olsun temin edecek tedâbir ittihaz edilmesini işar etmiştir. Adedlerini bilmiyorum, her vesileden bilistifade mektepler, muallimler mevzu bahis olmuş ve muallimlerin terfih ve temini istirahatları, refahları neye mütevakkıf ise bunu temin etmek üzere Maarif vekâletine işar* ve ihtarı keyfiyet etmiştir. Maarif vekili Beyefendi bu iş'arat ve ihtaratın semeratından olmak üzere burada yarım saat kadar okudukları bir dosya var, burada muallimler maaşatının tercihan verilmesi için taşraya emir vermiş imiş. Emirlerinin tesiri olmamış, Hattâ Evkaftan verilmesi için de yazılmış, onun da tesiri yokmuş...

Âmir; emir verir, dinlemezse, ya memur memur değildir, ya âmir âmir değildir. Binaenaleyh vilâyette valiler yalnız Dahiliye vekâletinin vekili değildir. Efendiler, aynı zamanda Maarif vekâletinin de vekilidir. Maliye vekâletinin de

³⁰⁴ 28.11.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, s. 98.

* işar: bildirmek.

vekili ve mümessilidir. Elimizde mevcut olan kavanin bunu gösteriyor. Vekil Bey (Dr. Rıza Nur Bey), sözlerini infaz ettiremeyen Vekil Bey, ya infazda ısrar edip o valiyi tecziye ettirmek yahut kendileri infaz ettiremedikleri surette ben bunu infaz ettiremiyorum diye Meclise gelmek iktiza ederdi. Meclis daima kendi kendine maarif meselesini mevzuu bahis etmiş, fakat Maarif vekâletinden bu bapta hiç bir işar yukubulmamıştır.”³⁰⁵

Vehbi Bey, muallimlerin grevi sonucu mecliste soru önermelerini yanıtlayan Maarif Vekili Dr. Rıza Nur Bey’in eğitimi idâre etmede yetersiz kaldığını ima etmiştir. Lakin memleketin içinde bulunduğu durum göz önüne alındığında eleştirinin yapıcı olması gerektiği de gözden kaçırılmamalıdır. Mecliste eğitim ile ilgili görüşmeler devam etmiş, Vehbi Bey, Maarif Vekili’nin meclise bile gelmediğini, mektepler konusu için meclisin müracaatıyla teşrif etmesini eleştirdiğini ifade etmiş ve vekilin “memur maaşları genel bütçeden verilmelidir” sözlerine karşılık şu sözleri söylemiştir:

“Hususi bütçeden maaş alan memurlara gelince; «her zaman böyle grev yapacaklardır. Binaenaleyh, bunları umumî bütçeye koymalıdır» buyurdular. Bendenizin değil şimdi, müddeti hayatımda, çocukluğumda, mektepte tahsil ettikten sonra aklımın ermediği bir mesele varsa, o da mualliminin umumî bütçeden maaş almasıdır. Efendiler şu kürsüde; belki bendenizin aranıza kabul buyurulduğu dakikadan itibaren sekiz on defa mevzuu bahis oldu ve bilittifak bunun muhali aklî ile muhal olduğuna* kanaat ettik. Memleketin iptidai muallimlerinin maaşatı umumî bütçeden verilsin; bunun imkân ve ihtimali yoktur. Buyuruyorlar ki, benim bütçem baltalandı. Hakikaten bütçe baltalandı. Efendiler, Geyve'ye maarif müdürü tâyin ediliyor. Geyve kazasının mektebi de yok, maarifi de yok. Ne imiş? maarif müdürü mektep açacakmış. Bunu kabul etmek olur mu? Baltalanan bütçe budur. Yoksa darülmualimin ve mekâtibi ibtidaiye muallimleri bütçeleri değil. Rastgele tâyin edilen maarif müdürleri meselesidir ki, bu Heyeti Celilenizin kararıdır.

... İptidai mekteplerinin grevine sebep olan maaşsızlık meselesi, bu da vilâyete yazılmış, vilâyet dinlememiş, tekrar yazılmış, tekrar dinlememiş ve maaşları da ondan dolayı verilememiş, çok iyi, Merkezi Hükümette merkezi idarede Meclisin münakit olduğu bir zaman ve mekânda, Maarif vekili vilâyete kanun dahilinde bir teklifte bulunuyor, icra ve infaz ettiremiyor.

... Asıl meseleye gelelim: muallimlerin maaş ve terfîhi hali - ki asıl derdimiz budur - bunun yeni yapılacak kanuna ihtiyacı yoktur. Eldeki mevcut kavanini bihakkın tatbik etmek lâzımdır. Bunun için de Vekil Beyefendinin söyledikleri veçhile, eldeki idarei hususiyeyi yıkmak değil, eldeki idarei hususiyeyi takviye etmek lâzımdır. Bugün idarei hususiyelerin bir bütçesi vardır. Bu bütçeler Maliye vekâletinden, Dahiliye vekâletinden ve buradan tasdik ediliyor. Dahiliye vekâleti bugünkü vaziyette bu bütçeyi tasdik etmedikçe meriyyülicra* olamaz. Maarife ait kısmı da Maarif vekâletine gönderilir... Şimdi bu meseleyi, idarei mahalliyeyi hakkiyle takip ve tatbik etmek için muallimlerin derdine çare, bugün Maliye vekili Beyefendi muhasebei

³⁰⁵ 04.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, ss. 215-216.

* muhal olmak: mümkün olmamak.

* meriyyülicra: yürürlüğe girmek.

hususiyeye para verdiklerini buyurdular ve alacakları kalmadığını söylediler, halbuki muallimler yine maaş almamışlar. Çünkü-o parayı muhasebei hususiye alır almaz teşkilâtının diğer uzuvlarına sarfediyor. Vaktiyle meydana getirdikleri maarif komisyonlarının himmetleriyle meydana gelmiş varidatlar vardır, onlardan tahsil edilen varidat teşkilâta sarf ediliyor. Yani idarei hususiyenin diğer aksamına sarfedilmiş oluyor. Binaenaleyh eğer mektepler iltizam edilecek, muallimlerin refahı takip olunacak olursa muallimlerin bütçeye konan maaşları hakikattir. Halbuki varidat buna yetişmeyecek olursa, masarifi mecbure vardır ki Hükümet, hattâ muallim gönderemediği yerlerin masarifi mecburesini dahi tahsil ediyor. Halbuki bu para doğrudan doğruya muallimlerin parasıdır ve oraya sarfedilecektir. Hayale kapılıp ta, bunu da şuradan veririz, umumî bütçeden veririz dersiniz, yaya kalırsınız Beyefendiler!..”³⁰⁶

Masarif-i mecbureden bahseden Vehbi Bey, merkezin uzanamadığı yerde yerel kaynakların eğitime yarar sağlaması gerektiğini ifade etmiş, öğretmen maaşlarının halk tarafından mecburi masraflar adı ile bir nebze de olsa ödenebilmesini savunmuştur. Askerî harcamaların yoğun olduğu bu dönem de merkezi bütçeden eğitime 1920’de sadece 577.061 lira³⁰⁷ ayrılmıştır. Millî Savunma Bakanlığı’na ise 27.576.629 lira³⁰⁸ ayrılarak kurtuluş mücadelesi teçhiz edilmeye çalışılmıştır. 11 Vekâlet (bakanlık) içerisinde Maarif Vekâleti’nin ayrılan paya bakıldığında maarifin 9. sırada olduğu TBMM Zabıt Cerideleri’nden anlaşılmaktadır. Eğitime ayrılan payın son sıralarda olması aslında sorunların sebebinin anlaşılması bakımından önemlidir. Hamdullah Suphi Bey’den sonra Maarif Vekilliği de yapmış olan Vehbi Bey döneminde de bu sıkıntıların olduğu ve bitmediği zabıtlardan anlaşılmaktadır.

4.2 Maarif Vekili Seçilmesi ve Eğitim İle İlgili Görüşleri

4.2.1 Maarif Vekili Seçilmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışından sonraki 24 Nisan 1920 Cumartesi günü Mustafa Kemal Meclis Başkanlığına seçilmiş ve 25 Nisan 1920’de Mustafa Kemal’in başkanlığında *Geçici İcra Heyeti* oluşturulmuştur. Böylece Büyük Millet Meclisi, hükümet işlerine bilfiil el koymuştur. 24 Nisan ve 2 Mayıs 1920 tarihleri arasında Meclis’te yapılan toplantılar sonucunda Büyük Millet Meclisi’nde 11 kişiden oluşan bir İcra Vekilleri Heyeti oluşturulacağı ve bu heyetin meclisteki mebusların mutlak çoğunluğunun verdiği oylar ile mebus içinden seçilmesi kararlaştırılmıştır. Bu sırasıyla birinci ve ikinci maddelere dayanılarak İcra Vekilleri

³⁰⁶ 04.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, ss. 216-217.

³⁰⁷ 10.02.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 8, ss. 166-186.

³⁰⁸ 08.02.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 8, ss. 133-153.

Heyeti'ni oluşturmak maksadıyla 3 Mayıs 1920 tarihinde seçimler yapılmıştır. Seçim sonuçlarına göre mutlak çoğunluğu sağlayan 9 vekilin seçimi tamamlanmış, Maliye ve Maarif Vekillikleri için gösterilen adaylar mutlak çoğunluğu sağlayamadıkları için seçim 4 Mayıs 1920'deki meclis toplantısına ertelenmiştir. Bu ikinci günkü seçimlerde, Maliye Vekilliğine Hakkı Bey, Maarif Vekilliğine de Sinop Mebusu Dr. Rıza Nur Bey seçilmiştir.³⁰⁹ 127 mebusun 65'inin oyunu alarak mutlak çoğunluk sağlanmış³¹⁰ ve Türkiye'nin ilk Millî Eğitim Bakanı olma bahtiyarlığına ermiştir.

Meclis Başkanı Mustafa Kemal, Rıza Nur Bey'in uzun sürecek Rusya görevi dolayısıyla yerine yeni vekilin seçilmesi gerekmiştir. Mustafa Kemal'in Maarif Vekilliğine, Hamdullah Suphi Bey (Antalya), Zekâi Bey (Adana), Vehbi Bey (Karesi), Yunus Nâdi Bey (İzmir), Mahmud Esat Bey (İzmir) gibi mühim mebusları namzet göstermiştir. İzmir Mebusları Yunus Nâdi ve Mahmud Esat Beyler seçime katılmama kararlarını taktir ile bildirmişlerdir. Karesi Mebusu Vehbi Bey de gerek Maarif Vekilliği gerekse Adliye Vekâleti Vekilliklerini mutlak çoğunlukla kazansa dahi kabul etmeyeceğini hatta istifa edeceğini bir taktir ile meclise bildirmiştir. Lakin Maarif Vekili Seçimlerine Hamdullah Suphi, Zekâi Beylerle birlikte üç aday olarak katılmıştır. Seçimde 131 mebus oy kullanmış 11'i çekimsiz kalmış geriye kalan 120 oyun 66'sını Hamdullah Suphi Bey, 31'ini Vehbi Bey, 21'ini de Zekâi Bey almıştır. Bu sonuçlara göre mutlak çoğunluğun oyunu alan Hamdullah Suphi Bey 16 Aralık 1920'de Türkiye'nin ikinci Maarif Vekili seçilmiştir.³¹¹

Hamdullah Suphi Bey'in, 12 Mart 1921'de İstiklâl Marşı'nın kabul edilmesinde, 3 Aralık 1921'de Vehbi Bey'in Maarif Vekilliği'nde Ankara'da *Âli Dersler* adı altında halka açık bir yükseköğretim programının başlatılmasında ön ayak olması takdire şayan görülmüştür. Eğitim adına en önemli icraatı 15 Temmuz 1921'de Muallime ve Muallimler Birliği'nin topladığı *Maarif Kongresi*'dir. 180'e yakın üyenin katıldığı bu kongrenin açış konuşmasını Mustafa Kemal yapmıştır. Kongrede öğretimin sadeleştirilmesi uygulamalı hale getirilmesi ve yörelere göre çeşitlendirilmesi isteniyordu. Bu kongreye kadın ve erkek öğretmenlerin karma olarak katılmaları, Mecliste Hamdullah Suphi Bey'e karşı sert eleştirilere neden olmuştur.³¹² 10 Aralık 1921'de Hamdullah Suphi Bey hakkında ikinci kez gensoru gündeme gelmiştir. Bitlis Mebusu Yusuf Ziya Bey'in gensoru önergesi Maarif

³⁰⁹ Başar, **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)**, ss. 57-58.

³¹⁰ Akın, **TBMM Devleti**, s. 132.

³¹¹ 16.12.1920, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 6, ss. 391-393.

³¹² Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara: Ocak Yayınları, 1997, ss. 17-21.

Vekâleti atama ve nakilleri ile Ankara’da toplanan Maarif Şûrası ile ilgilidir. Çok şiddetli baskı altında kalan Hamdullah Suphi Bey 68’e karşı 75 oyla güvenoyu almasına rağmen güvenoyu sayısını yetersiz bularak istifasını vermiştir.³¹³ İstifasının sebebi olarak meclisin tamamından güvenoyunu alamamasını göstermiştir.³¹⁴

Hamdullah Suphi Bey’in istifasıyla boşalmış olan Maarif Vekilliği için Mustafa Kemal’in yazdığı, Boş Bulunan Maarif Vekilliğine Gösterilen Namzetlerden Bir Zatın İntihabedilmesine Dair Büyük Millet Meclisi Riyaseti Tezkeresi” Meclis’te okunmuştur. Tezkerede geçen namzetlerin isimleri şunlardır: Mehmed Vehbi Bey (Karesi), Zekâi Bey (Adana), Müfid Efendi (Kırşehir), Yunus Nâdi Bey (İzmir), Mahmud Esad Bey (İzmir), Sırrı Bey (İzmit), Hamdi Bey (Canik), Enver Bey (İzmir).³¹⁵ Maarif Vekâleti için 17 Aralık 1921’de mecliste yapılan seçime 175 mebus katılmış 49 çekimser oy kullanılmıştır. Mutlak çoğunluğun 88 olarak kabul edildiği seçimde Vehbi Bey 76, Yunus Nâdi Bey 24, Müfid Efendi 12, Mahmud Esat Bey 5, Hamdi Bey 4, diğer adaylar da birer ikişer oy almışlardır. Bu sonuçlara göre mutlak çoğunluk olan 88 sayısına ulaşan mebus olmadığı için yeniden oy kullanılmıştır. Yeniden oylamaya geçilmeden evvel Vehbi Bey, böyle bir zamanda kuvvetli hükûmet adamlarına ihtiyaç olduğunu dikkate alarak kendisinin mevcut mebusların yarısından bir fazlasının güvenine nail olamadığını, haysiyetli biri olarak yapılacak ikinci seçimde çoğunluğun oyunu alarak kazansa dahi hiçbir zaman Maarif Vekâleti’ni kabul etmeyeceğini, meclis içinde azimle çalışmalarına eskisi gibi devam edeceğini³¹⁶ ifade ederek aslında ikinci oylamaya da bir nevi etki etmiştir.

Maarif Vekâleti için mutlak çoğunluk sağlanamamış ve yeniden oy kullanılacağı Meclis’te bildirilmiştir. 19 Aralık 1921 Cumartesi günü yapılan ikinci oylamaya 183 mebus katılmış 22 çekimser oy kullanılmıştır. Mutlak çoğunluğun 92 olduğu oylamada Karesi Mebusu Mehmed Vehbi Bey 105 oy alarak Maarif Vekili seçilmiştir. Seçilmesinin ardından şu konuşmayı yapmıştır:

“Evvelki günkü intihapta ekseriyetin tezahür etmemesi dolayısıyla itizar etmişim.* Bugün arkadaşlarımın birçoklarının vâki beyanatı ile bu itizarımın mesnet teşkil ettiği noktanın vâridolmadığını anladım. Gösterilen teveccühe bilhassa arzı teşekkür ederim. Bu hizmete bendenizi tevkil ediyorsunuz.

³¹³ Akın, **TBMM Devleti**, s. 133.

³¹⁴ 12.11.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 14, s. 202.

³¹⁵ 17.11.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 14, s. 252.

³¹⁶ 17.11.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 14, s. 254.

* itizar etmek: özür ile affımı dilemek, özür dileyerek bir şeyden geri durmak.

*Bendenizden çalışmak, Allahtan tevfiik, sizden de müzaheret beklerim (Alkışlar)
(Allah muvaffak etsin sadaları).’’³¹⁷*

Meclis’ten aldığı güven ile teşekkürünü bildiren Vehbi Bey, Türkiye’nin üçüncü Maarif Vekili olmuştur. 19 Kasım 1921’de başladığı Maarif Vekilliğini 5 Kasım 1922’ye kadar toplam 11 ay, 16 gün sürdürmüştür. Bu süre içinde 8 Temmuz 1922’de *İcra Vekilleri’nin Seçilmesi Hakkındaki Kanun*’un kabul edilmesi dolayısıyla Bakanlar Kurulu’nun tüm bakanları 9 Temmuz 1922 tarihli istifalarını Meclis’e sunmuşlardır. Bu kanun gereği 10 Temmuz 1922’de Vehbi Bey’in istifası diğer vekillerinki gibi kabul edilmiş,³¹⁸ 12 Temmuz 1922 Çarşamba günü Meclis’te yapılan ve 201 mebusun katıldığı Maarif Vekilliği seçiminde Vehbi Bey 193 oy alarak tekrar Maarif Vekili seçilmiş, vekil seçildiği oylamadan sonra Meclis’e şu şekilde teşekkür etmiştir:

“Efendiler memleketimizin en mühim cephelerinden birisi olan cehalet cephesine memur ettiğiniz zamandan beri gerek idari ve gerek malî mesailde, bilcümle müşkülâta rağmen, Heyeti Celilenizin ve hattâ bütün efradı milletin göstermekte olduğu teveccühatin, müzaheretin, muavenetin zaten an samimilkalb müteşekkir ve minnettari idim. Bu defa tekrar o vazifede devamı emir buyurmakla teveccühatinizin devamına kaani olarak biinayetullahi Tealâ vazifeye başlayacağım. (Allah muvaffak buyursun sesleri) Bu hususta bilenle bilmiyen bir değildir, buyuran Cenabı Hakkın inayetine ve ilmi tahsilini müslim ve müslimeye farz buyuran ruhaniyeti Peygamberiye ve daima memlekette ilim ve irfanın hamî ve müzahiri olan sizlerin müzaheretine istinaden işe başlayacağım. Tefvik Allah’tandır. (Allah muvaffak etsin sadaları, alkışlar).’’³¹⁹

4.2.2 Vehbi Bey’in Eğitim Hakkındaki Görüşleri

Maarif Vekilliği’ne tekrar seçilmesinden duyduğu bahtiyarlığı Meclis ile paylaşmış olan Vehbi Bey, çalışmalarının ana dayanağını “her türlü yabancı etkilerden uzak olarak dini ve millî esaslarımız dâhilinde millî hars ve irfanımızın gelişip yükselmesi” olarak belirtmiştir.³²⁰ Vehbi Bey’in Maarif Vekilliği döneminde ülke gençliğinin gerçek bir dini ve millî aşk, sarsılmaz bir karakter ve ahlâkla donatılıp soylarına lâayık kişiler olarak yetiştirilmesi düşüncesi ön plana geçmiştir.³²¹ Eğitimde İslâmî bir düşünceye sahip olduğunu Mehmed Âkif (Ersoy) ile birlikte Mayıs 1921’e kadar kaldığı Tâceddin Dergâhı’nın Selamlık Binası’nda kalması³²² da

³¹⁷ 19.11.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 14, ss. 263-264.

³¹⁸ 10.07.1922, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 21, ss. 349-350.

³¹⁹ 12.07.1922, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 21, s. 360.

³²⁰ Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s. 21.

³²¹ **Hâkimiyet-i Millîye**, 21 Teşrinisâni 1337 (1921)

³²² Nazif Öztürk, “Tâceddin Dergâhı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, Ankara: Hayrat Kütük Defteri, 1986, Cilt 39, s. 341.

doğrulamaktadır. Maarif Vekili olarak gelenekçi eğitimi uygulamada ilk zamanlar zorlanmışken daha sonradan tedricen İslâmi anlayışı hâkim kılmaya çalışmıştır. Erdoğan Başar, *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri* adlı kitabında Vehbi Bey'in İslâmi anlayışını eğitime yansıtmaya çalışmasının ortaya çıkardığı sıkıntıyı şu şekilde anlatmıştır:

“Mehmed Vehbi Bey'in el atmış olduğu konulardan bir diğeri de, okulların öğretim programları olmuştur. Hamdullah Suphi'nin batılı tarz eğitim anlayışından hoşlanmayan bir grup mebusun da baskısı ile okulların programlarını geliştirecek önemli bir kısmını medreseli din adamlarının oluşturduğu program komisyonu oluşturulmuştur... Program Komisyonu öncelikle okullarda okutulmakta olan müzik, resim-iş, yabancı dil ve hendese dersleri üzerinde çalışmıştır. Komisyon çalışmaları sırasında bazı üyelerin, bu derslerde, millî ve dini eğitim açısından bazı aşırılıklara sapıldığı ve bunların kaldırılması yolundaki istekleri ağır basmıştır. Bu komisyonun almış olduğu kararlara göre okullarda din derslerinin saatlerinin artırılması, Sultanilere yeni medrese adının verilmesi (dolayısıyla bu okulların medreselerle birleştirilmesi), öğretmen okulu öğrencilerinin de sarık sarmaları, okullarda ameli (uygulamalı, pratik) eğitime ağırlık verilmesi, köy okullarında okumakta olan çocukların hiç olmazsa çarık ve çuval dikmeyi öğrenmesinin sağlanması öngörülmüştü.

Komisyonun almış olduğu bu kararları, (eğitim camiasında ve basın organlarında olumsuz yönde geniş yankı uyandırması üzerine), Mehmed Vehbi Bey, uygulamaya koymamıştır. Yaşanılan bu olaylar, Tanzimat'tan beri Batılı bir eğitim sistemi kurmaya çaba harcayan Türkiye'nin, Millî Mücadele döneminde de iki farklı görüşün (gelenekten yana olanlarla, Batılılaşmaktan-yenilikten yana olanlar) hala birbiriyle çarpışma halinde olduğunu göstermesi bakımından ilginçtir.”³²³

Vehbi Bey'in eğitimdeki anlayışını İhsan Güneş, *Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı* adlı eserinde şu şekilde ifade etmiştir:

“Öğretmenlerin sarık sarmasını, şeriata aykırı davranışlarda bulunan öğretmenlerin cezalandırılmasını isteyen Vehbi Bey, kurduğu bir komisyonla programlardaki derslerin adlarını değiştirmeye ve eğitimi daha da İslâmileştirmeye yönelmiştir. 25 Şubat 1922'de yayınladığı bir genelge de şu görüşlere yer vermiştir:

1- Halkımızın hubb-i dinisinin* ne yüksek bir derecede olduğunu harekât-ı hazıra cihana göstermiştir. Muallimlerimiz bundan tegafül-i varid-i hatır* bile olmamalıdır. Bu babta etfal-i vatana numune olacak mürebbilerimizin esasen ve şer'an memnu menhiyetle* alakadar olmamaları lazımdır. Hilafında hareket edenler irfan ocaklarımıza veda etmiş demektir.

2- Mekteplerde ameli bir surette dinini öğrenecek, etfal-i vatana namaz vakitlerinde alakadarları hazır oldukları halde cemaatle namaz kıldırılacaktır.

Yine aynı vekilin Mart 1922'de yayınladığı başka bir genelgede de «Bazı muallimlerimizin buldukları köylerde imamet vazifesini de ifa ettikleri

³²³ Başar, *Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri*, s. 95.

* hubb-i dini: din sevgisi.

* tegafül-i varid-i hatır: görmezden gelmek.

* menhiyet: şeyler.

*anlaşılmaktadır. Bu şayan-ı arzudur.» diyerek öğretmenleri, dini görevleri de yapmaya çağırmıştır.*³²⁴

Vehbi Bey'in yayımlanan genelgelerden de anlaşıldığı üzere imanlı, vatansever gençlik oluşturmak maksadıyla eğitimi tasarlama çabasında olduğu anlaşılmaktadır. Eğitimin hassas noktasını din sevgisinin oluşturduğunu işaret etmesi bakımından mühimdir. Belki de böyle görüşler ileri sürmesi içinde bulunulan Millî Mücadele'nin ruhuna aykırı hareket etmemek olabilir. Öyle ki Vehbi Bey'in İslâmi hassasiyeti, Maarif Vekâleti'nin öğretmen örgütü, *Türkiye Muallime ve Muallimler Birliği* adını alarak Türkiye'deki öğretmenlere bildiri yayınlamasına, İstanbul'daki (Hükûmetin baskısı altındaki) *Muallimîn Cemiyeti* ve *Mekâtib-i İbtidaiye Muallimleri Cemiyeti* adlı öğretmen örgütlerinin Nezaret'i (Osmanlı Maarif Nezaret) terk etmelerine Ankara Maarif Vekâleti'ne tabi olmalarına³²⁵ vesile olmuştur. Maarif Vekâleti bu şekilde memlekete hâkim olmaya başlamıştır. İslâmi anlayışa sahip olduğu düşünülen bir bakanın memleketi eğitim alanında birleştireceği düşüncesi elbette inkâr edilemez. Nihayetinde Ankara Hükûmeti, İstanbul Hükûmetince dinsizlikle de suçlanmıştı. Lakin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne hâkim olan anlayışın İslâmi olduğu sonradan anlaşılmış ve Ankara Hükûmetine olan bakış siyasi ve askeri başarıların da etkisiyle olumlu şekilde değişmiştir.

4.2.2.1 Eğitimdeki Maddi Sorunlar

Vehbi Bey'in eğitim politikasının bir başka yönü, ilköğretime ağırlık verilmesidir. Vehbi Bey, Türkiye'nin ilköğretim sorununun çözümlenebilmesi için mevcut ilkokulların merkezi otoriteye bağlanmasının gerekli olduğu görüşünü ileriye sürenlerden farklı düşünmüş, mahalli idarelerin gelir kaynakları geliştirilerek sorunların çözümlenebileceğini öne sürmüştür.³²⁶ Öğretmenlerin bir kısmının vilayet bütçesine bağlı özel idareden maaş aldığını bir kısmının da genel bütçeden maaş aldığını fakat özel idareden maaş alan ilkokul öğretmenlerinin durumunun çok kötü olduğunu da ifade etmeye çekinmemiştir. Ayrıca, Maarif Vekili Vehbi Bey, “Bize büyük imanlı, şuurlu bir muallim ordusu lazımdır. Halbuki bugün elimizde, bu ordunun birkaç taburu bile yoktur. İlk işim öğretmen okullarını düzeltmektir.” diyerek acı gerçeğe parmak basmıştır. Zira ihtiyaç duyulan ilkokul öğretmeni sayısı

³²⁴ Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, ss. 323-324.

³²⁵ Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, s. 21.

³²⁶ Başar, **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri**, s. 92.

ise 40 bin civarındaydı.³²⁷ Maarif Vekili Vehbi Bey, 5 Aralık 1921’de mecliste *İçel Mebusu Ali Efendi’nin Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu’nun 15nci Madde-i Muaddelesinin İlgasına Dair Kanun Teklifi ve Lâyiha Encümeni Mazbatası* münasebetiyle tartışmalara dâhil olmuştur. İlköğretim Eğitimi Kanunu’nun 15. maddesi şu şekildedir:

“Mekatib-i iptidaiye tesisine muktazi arsanın tadariki ve mektep binasının ve muallim ve muallime ve muavin ve muavineleri maaşatı ile sükunaları masarifi inşaiyesi ve bedeli icarı ile bunların tamiri esası mektebin ve levazımı tedrisiyenin tedarik ve tecdid, dershanelerin teshin ve tenveri, hademe ücretleri, kariye ve mahalle ahalisinin zimmetine ait masarifi mecburedendir. Kariye ve mahallenin merbut olduğu kaza veya liva veyahut vilayet meclis idareleri bu masarifi aşar vergisi ile mütenasip olmak üzere defterleri mucibince mükellefine tevzi eder. Erbabı ticaret ve sanattan olanlara temettü vergisine kıyasen tevziat icra olunur. Masarifi mecburenin ahaliden sureti istifası bir nizamname ile tayin olunacaktır.”

Bazı milletvekilleri bu maddenin köylüyü yoksullaştırdığını, devletle karşı karşıya getirdiğini, isyana sebep olduğunu, hükümetlerin bu maddeye dayanarak bir kısım kişileri korumak, askerden kaçmalarını sağlamak amacıyla köye öğretmen olarak atadıklarını, bunun da köylünün sırtına ağır vergilerin yüklenilmesine yol açtığını... vesaire ileriye sürerek bu kötü duruma son vermelerini istemiştir. Fakat Vehbi Bey milletvekilleriyle aynı görüşü paylaşmamış, maddenin kaldırılmaması gerektiğini savunmuştur. Çünkü ülkenin mevcut gelir kaynaklarından devlet bütçesinin durumuna göre böyle bir yola başvurulmasının mümkün olamayacağını belirtmiştir. Hatta mevcut bütçenin hepsinin ilköğretim giderleri için kullanılsa bile yetmeyeceğini belirterek maddenin kaldırılmasına karşı çıkmış ve bu maddenin devamına Meclis’i ikna etmeye çalışmış³²⁸ ve şu sözlerle bunu başarmıştır:

“Bugün memleketin her noktasında derhal iptidai mektebi açmanın imkânı yoktur. Çünkü o kadar muallim yoktur. Ve temenni ederiz ki, elimize muallim geçsin de derhal açmak imkânı olsun. Maalesef bu mümkün değildir. Elimizdeki muallimlerin adedini bu kürsüden söylemeye haya ediyorum. Bu memleketin ihtiyacı ile ne derecede makûsen mütenasibolduğunu* söylemek benim işime gelmez. Karesi Mebusu sıfatiyle bile söylemekten çekinirim. Binaenaleyh memlekette bugün muallim yoktur ki, mektep açalım. Açılacak büyük köylerde ve halü vakti müsaidolan yerlerde her hangi bir köy istersek ki, biz mektep açalım ve masarifini deruhde edeceğiz dese Meclisi Umumiye müracaat eder. Meclisi Umumide muvafık bulursa ki, salâhiyettar onlardır. O vergiyi yalnız o köyün ahalisine, nimete mukabil külfete katlanmak suretiyle servet ve iktidarları nispetinde taksim ve tevzi eder.

³²⁷ Güneş, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı**, ss. 33, 335.

³²⁸ Başar, **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri**, ss.92-93.

* makusen mütenasip olmak: ters orantılı olmak.

Bundan başka türlü yol yoktur... Bugünkü mevcut muallimler bunlardır ve onları da güçhal ile elimizde muhafaza etmekteyiz. Ben zannedirim ki, askerlikten kaçmak dolayısıyla geldiğini dermeyeran buyurduğunuz o muallimler, eğer seferberlik olmasa idi belki onlar dahi elimizde kalmazdı. Onun da sebebi efendiler, bu memlekette en muazzam ve en mukaddes olması lâzımgelen muallimlik mesleki maalesef en aşağı derecede kalmıştır ve lâyük olduğu mevkii muhteremi hiçbir zaman alamamıştır. Biz memlekette ne vakit ki muallimliği bir mümtaz meslek, mukaddes bir meslek vaziyetine getirir ve o vaziyetin icabı olarak karınlanı doyurursak ve on ay maaş almamalarını izale edersek o zaman memleketin istikbali de, istiklâli de hayatı da temin edilmiş olur. Çünkü muallimin ordusudur ki, memleketin istiklâlini, istikbalini, kurtaracaktır.*³²⁹

Maarif Vekâleti'nin en önemli gelirlerinden birisinin masarif-i mecbure olduğundan bahsetmiştik. Millî Mücadele içerisinde olan bir milletten eğitim giderleri için para talep edilmesi doğal olarak sıkıntılı olmuştur. Mahalli idarelerin topladığı bu gelirler mahallin öğretmenlerinin maaşları için toplanmış, kimi zaman verilemeyen maaşlar yüzünden - evvelden de bahsedildiği gibi yıllarca maaş alamayan öğretmenlerin, hizmetlilerin varlığı da aşikârdır – öğretmenler, memurlar, hizmetliler zor duruma düşmüşlerdir. Bu durumdan vergilerin toplanmasıyla kurtuluşa erilebileceğini ifade eden Vehbi Bey, 5 Aralık 1921 tarihindeki konuşmasında maarif vergisinin 3 çeşit olduğundan şu şekilde bahsetmiştir:

“Maarif vergisi olarak bugün üç çeşit vergi vardır. Birisi vergi değildir varidattır. Eski Maarif komisyonlarının husule getirdiği memleket hamiyetiyle, memleket ianesiyle, memleket himayesiyle meydana getirdikleri akaar ve muhtelif varidattır. Köprü resmidir, ılıca varidatıdır, kaplıca varidatıdır. Velhasıl muhtelif varidattır. Bunlar Maarif komisyonlarından müdevverdir, ikinci kısımda varidatı munzamıma vardır. Maarif hissei ianesi, üçüncü kısımda masarifi mecbure vardır. Mevzuubahsolan kısım budur. Komisyonlar vaktiyle mektepler idare ediyorlardı. Bu varidat o idare ettikleri mekteplerin masarifi karşılığıdır. Küsuratı munzamıma ise açılan idadilerin ve darülmuaalliminlerin masarifi karşılığıdır. Yeniden açılmak lâzımgelen mekâtibi iptidaiye içinde bu masarifi mecbure kabul edilmiştir. Masarifi mecbure köyde açılan mektebin masrafıdır. Herhangi köyde mektep açılmış ise o köyün masrafıdır ve kararnamenin muaddel maddesi bu noktayı gösterir. Bu esas ya 1283 veya 1287 tarihinde kaleme alınan Maarif Nizamnamesinin ta başındadır. Tahsili ibtidai mecburidir ve meccanidir. Bunun masarifi ancemaatin tesviye edilir.

... Hattâ muallimlerin maaşatı tesviye edilmediğinden dolayı burada uzunuzadıya münakaşası devam etti ve bunun tarzı halli, yani muallimler maşatının tesviyesi imkânı, maaşlarının umumi bütçeye ithali suretiyle olacağı kanaati hâsıl olmuştu. Halbuki bu çok yanlıştır. Bugün Türkiye'de, millî Hükümet idaresinde ekalli otuz bin köy vardır. Buralarda mektep açılması lâzımgelen miktarın sülüsü* olan on bin köy alsanız ve bunların birer muallimi olsa ve verilmesi lâzım olan maaş verilse bugünkü bütçe buna kâfi değildir.

* izale etmek: ortadan kaldırmak.

³²⁹ 05.12.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 15, ss. 31-32.

* sülüs: üçte bir.

Bilhassa iptidai tahsili mahalline masruf bir himmet olduğu için mahalli halkın bunu tesviye etmesi gayet mantıktır ve nitekim diğer cemaatlerde de bunu pek tabii görüyoruz. Ve onların fedakârlığını nazarı gıpta ile görmemek imkânı yoktur.

Memlekette eğer tahsili iptidaiyi tamim etmek mecburi ve zaruri ise - ki, mecburi ve zaruridir - binaenaleyh masarifi mecbureyi kabulden başka bir tarzı tesviye bulmanın imkânı yoktur. Eğer başka bir tarzı tesviye her hangi bir arkadaşımız bulabilirse onu derhal kabul etmek mümkündür. Fakat başka suretle tarzı tesviyesi yoktur.”³³⁰

Maarif Vekili Vehbi Bey, masarif-i mecbure ile özellikle de ilkokul tahsilinin mahalline harcanacağı için o mahallin halkının eğitim masrafını tamamlamasının mantıklı olduğunu hatta diğer dini cemaatlerin bütün masrafları kendilerinin giderdiğinden bahsetmiştir. Eğer ilkokul tahsilinin genele yayılması mecburi ise masarif-i mecburenin kabul edilmesinin elzem olduğunu ifade etmiştir. *Adana Leyli Sultanisi İle Gazianteb’deki Ticaret İdadisi İçin Maarif Vekâleti’nin 1337 (1921) Senesi Bütçesine Tahsisat İlavesine Dair Kanun Lâyihası ve Muvazene-i Mâliye Encümeni Mazbatası* münasebetiyle söz alan Maarif Vekili Vehbi Bey: “... Daha maaş veremediğimiz birçok muallimler sefil ve perişan olmasın. Buna bir netice verelim.”³³¹ diyerek eğitimin içinde bulunduğu müşkülâtı gözler önüne sermiştir.

Yıllardan beri devam eden savaşlar öğretmenlerin sayısını azalttığı gibi yenilerin yetiştirilmesine de engel olmuştur. Ayrıca öğretmenlerin maaşlarını alamaması da onları meslekten soğutuyordu. Kurtuluş mücadelesi esnasında bir öğretmenin eline geçen para 15-20 lira arasında değişirken, odacılar (müstaahdem) 20 bin kuruş alabiliyordu. Öğretmenler, ya önceden biriktirdikleri paralarla ya da bakır, kilim, yorgan gibi eşyalarını satarak yaşamlarını sürdürmeye çalışıyorlardı. Her gün birkaç öğretmen meslek değiştiriyor; kâtipliği, gümrüklerde memurluğu yeğliyordu.³³² Aynı gün tekrar söz alan Vehbi Bey, yeni maarif müdüriyetlerinin azaltılması gerektiğini, birinci sınıf müdüre 3500, ikinci sınıf müdüre 3000 kuruş maaş tahsil edilebileceğini ve bir başkâtip ile iki tane ikinci kâtip tayin edilebileceğini belirtmiştir. 20 maarif müdürünün yetersiz gibi görülebileceğini, fakat 3500 yalnız iki müdüre, 3000 yalnız iki müdüre verilmek üzere arta kalan müdürler kaç kişi ise 2500’er kuruş maaşla istihdam edilebileceğini, ikinci kâtiplikleri kaldırarak yalnız başkâtiplerin yeterli olabileceğini ve bu şekilde tasarrufa

³³⁰ 05.12.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 15, ss. 30-31.

³³¹ 22.12.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 15, s. 193.

³³² Güneş, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı**, s. 335.

gidilebileceğini açıklamış. Bu suretle hem yirmi beş maarif müdürüne yetişilebileceğini hem de aynı kadroda tasarruf edilebileceğini hatta aynı kadro içinde maaş sahiplerine zamlar yapılabileceğini bir muallimin 150 kuruş maaşı varsa kadroya nazaran maaşının bin beş yüze, iki bine dönüştürülebileceğini, bunun da bütçenin rahatlatılmasına, tasarruflardan zam yapılmasına³³³ vesile olacağını, bir an önce tasarruf tedbirlerinin alınmasını ifade etmiştir. Millî Mücadele sürecindeki Ankara Hükûmeti'nin eğitimi maddi açıdan desteklemesi biraz müşkül gözükse de aslında halkın masarif-i mecbureyle – köylü yoksullaşsa dahi – maarifi desteklemeye çalıştığı yadsınamaz bir gerçektir. Maarif Vekâleti'nin de içinde bulunduğu durumu çok iyi tahlil etmek gerektiği, genel bütçenin yetmediği durumda mecburen eğitimin mahallerinde devamını sağlamak için mahalli vergiler almaya – mahallin ihtiyacını karşılamak üzere – mecbur kalmıştır.

Meclis'te *Elviye-i Selase'de Vergilerin Suret-i Cibâyetine Dair Kanun* münasebetiyle vergilerin nasıl toplandığı konusu müzakere edilmiş ve Vehbi Bey, Kanun'un «Ruble olarak muayyen vergiler Maliye Vekâleti'nce tâyin edilecek fiyat üzerinde Osmanlı evrâk-ı nakdiyesine tahvilen tahsil edilir.» şeklindeki İkinci maddesine dayanarak kurdaki fiyat farkının Maarif ve Menafii'ye tahsis edilmesini istemiştir. Ardahan, Kars ve Batum'da vergilerin toptan (götürü) tahsil edildiğini, bunda Maarif ve Menafii hissesinin olmadığını, fakat mahallerinde açılacak mekteplere vesaireye yapılacak mahalli hizmetlere maddi karşılık bulma imkânı da olmadığı için hizmet isteklerine bir cevap verilemediğini, Maliye Vekili'nin İkinci maddedeki fiyat farkının mahalli idarelere terk edilmesine izin verdiğini, meclisin bu fiyat farkından kalan meblağın Maarif ve Menafii'ye tahsis edilmesi hususunu kabul etmesinin elzem olduğunu ifade ederek eğitime ekonomik olarak katkı yapmanın peşinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuyu bu şekilde akılcı yolla halletmeye çalışması eğitime kaynak bulmak için çaba harcadığının bir göstergesidir. Bu çabasının sonucunu da aynı gün İkinci maddenin devamına şu cümleyi eklettirerek almıştır: “1337 senesindeki altın fiyatıyla yeni fiyat arasındaki farktan hâsıl olacak mebalîğ Maarif ve Nafia hissesi olarak idare-i hususiyelere tevdi kılınır.”³³⁴

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde masarif-i mecbure konusu halka ağır bir yük getirdiği için sürekli tartışılmıştır. Konya Mebusu Vehbi Efendi'nin, *Tedrisat-ı İbtidaiye Kanunu'nun 15nci Maddesi Mucibince Kura ve Kasabat Ahalisine Yapılan*

³³³ 22.12.1921, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 15, s. 197.

³³⁴ 01.07.1922, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 21, ss. 192-193, 194.

Tevziattan* Sarf-ı Nazar* Edilmesine Dair Takriri münasebetiyle eğitime kaynak arama noktasında tartışma yaşanmıştır. Maarif Vekili Vehbi Bey, masarif-i mecbureden vazgeçilemeyeceğini şu şekilde Meclis'e ifade etmiştir:

“Masarifi mecbure yeni tatbik edildiği için, birçok yerlerden şikâyeti mucibolmaktadır. Ve belki de bihakkin mucibolmaktadır. Tedrisatı ibtidaiye masarifi mecburesi bittabi irat ve servet üzerine ve her hangi malûm ve muayyen olan bilvasıta, bilâvasıta vergilerin envaından birisi değildir. Bu âdeta cemaat vergisi tarzında ihdas edilmiş; cemaat ianesi tarzında ihdas edilmiş bir vergidir Mekâtibi ibtidaiyede meccanen tedris matlup ve mültezem olunca ve muallimlerin de maaşatını temin etmek iktiza edince, bugünkü vergilere, bugünkü umumi bütçenin vaziyetine nazaran, başka bir şekli hal bulmak hatıra gelmiyor, aşara bir para daha zammemek; bu memleketin vaziyeti ziraiyesi itibariyle; çiftçilerin ahvali itibariyle, doğru bir şey değildir. Ağnama da ilâve edilemez esasen o da aşar ile beraber yükselmiştir. Yalnız Müsakkafat Vergisi vardır. Bu vergiye de, bendeniz gazetelerde takibediyorum, İstanbul'da teşebbüs ettiler. Sekiz misli tezyidedildiği takdirde, sekiz mislin nisfi bugün İstanbul'da alınmakta olan masarifi mecbureyi ancak temin edebilecektir. Ondan da sarfinazar ettiler... Binaenaleyh Anadolu'da bu zamaimi yapabilmek için, mutlaka Müsakkafat Vergisinin otuz, kırk misli artırılması lâzımdır. Halbuki buna imkân yoktur ve köylüler tahammül edemez. Binaenaleyh mekâtib muallimlerinin maaşatını temin etmek iki şekilde olabilecektir. Ya ancemaatin, ta Sultan Mahmud ve Sultan Mecid zamanlarında çıkan fermanlarda gösterildiği veçhile, ancemaatin tesviye edilecek ki bu şekilde olur veyahut umumi bütçeden olursa, hesabettim, eğer kabul buyurulursa - ki bendenizce çok bir şey değildir - üç milyon kadar. Bu miktara şimdi istihlâs edilen yerler de dâhil olursa, takribi olarak arz ediyorum... Beş milyon lira kadar bir para lâzımdır.”³³⁵

Masarif-i Mecburenin çok elzem olduğunu her defasında dile getiren Vehbi Bey'i üç yılın genel bütçesinden eğitime düşen payın azalmış olması haklı çıkarmaktadır. 1920 yılı genel bütçesinin genel toplamı 63.018.357 lira olduğu halde Maarif Vekâleti'nin giderleri 577.061 lira; 1921 yılı genel bütçesinin genel toplamı 82.162.190 lira olduğu halde Maarif Vekâleti'nin giderleri 504.063 lira olarak hesaplanmış bu rakamlar 1922 yılında daha da değişmiş bütçe genel toplamı 100.974.541 liraya yükseldiği halde Maarif Vekâleti'nin bütçedeki payı 72.000 lira daha düşerek 432.245 lira³³⁶ olarak hesaplanmış ve bu bütçe giderlerinden eğitim alanında kemer sıkma politikası uygulandığı anlaşılmaktadır. Aslında bu rakamlar eğitimin ne denli geri plana atıldığını ve desteklenmesi çabalarının ne kadar gerekli olduğunu anlatması bakımından mühimdir.

* tevziat: dağıtım, pay edilme.

* sarf-ı nazar: vazgeçmek.

³³⁵ 21.09.1922, **TBMM Zabıt Ceridesi**, D. 1, Cilt 23, ss. 144-145.

³³⁶ Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, s. 365.

4.2.2.2 Anadolu’da Yüksek Öğretimin Temeli: Serbest Âli Dersler

Hamdullah Suphi’nin Maarif Vekilliği’ne seçilmesinden sonra onun girişimiyle “âli dersler” ve “konferanslar” konusu gündeme gelmiştir. Başta Ankara olmak üzere ülkenin çeşitli kentlerinde verilmesi düşünülen konferanslar hakkında görüş alışverişinde bulunmak üzere Maarif Vekâleti’nde bir komisyon kurulmuştur. Bu amaçla görüşlerinden yararlanılması düşünülen kişiler 17 Haziran 1921’de Maarif Vekâleti’ne çağırılmıştır. 19 Haziran’da Maarif Vekâleti’nde Veled Çelebi Efendi, Yusuf Akçura, Cemal Hüsnü, Nafi Atuf, Mustafa Şeref, Edib, Ziya Gökalp, Kâzım Nami, Vehbi Beylerin katılımıyla gerçekleşen toplantıda konferansların vaaz şeklinde ve yüksek ders şeklinde verilmesi kararlaştırılmıştır. Yüksek ders halinde verilecek konferansların, “İlahiyat ve Ahlakiyat-ı İslâmiye, Türk Tarihi, İslâm ve Türk Tarihi, İslâm ve Türk Sanayii Tarihi, Osmanlı, Türk, İngiliz, Fransız, Rus Edebiyatları, Sosyoloji, Hıfz-ı Nasıha-i İçtimai, Terbiye-i Etfal, İktisadi, Siyasi ve İçtimai, Musiki Nazariyatı ve Tatbikatı, Malumat-ı Hukukiye, Asr-ı Hâzır Tarihi” alanlarında olması uygun bulunmuştur. Bu derslere eklenecek ve derslerden çıkarılacak olanlar hakkında bir rapor hazırlamak üzere Cemal Hüsnü, Nafi Atuf ve Mehmed Vehbi Efendi’den oluşan bir komisyon kurulmuş bu komisyon Maarif Vekâleti’nde toplanarak çalışmalarını yapmış, hazırladığı raporu görüşmek üzere 20 Haziran’da Maarif Vekâleti’nde tekrar toplanmıştır. Burada halka özgü olmak üzere Ankara’da ve Anadolu’nun diğer şehirlerinde, kasabalarında verilecek konferanslar için bir idare heyeti oluşturulması ve Ankara’da düzenli olarak işleyecek derslerin açılması kararları alınmıştır. Mehmed Vehbi Bey’in de *Türkiye’nin İktisadi Bakımdan İncelenmesi* adlı dersi vermesi kararlaştırılmıştır. Rıza Nur, Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi birçok ismin burada ders vermesi kararı alınmıştır. Derslerin ağustosta başlaması kararlaştırılmış lakin memleketin içinde bulunduğu harb döneminden dolayı bir süre ertelenmiştir. Sakarya Zaferi’nden sonra 10 Kasım 1921’de yeterli öğrenci bulunduğu takdirde âli derslerin Ankara Sultanisi’nde 15 Kasım’dan itibaren başlayacağı gazetelerde duyurulmuştur. Katılmak isteyenlerin adlarını Maarif Vekâleti Özel Kalem Müdürlüğü’ne saat 11 ile 12 arasında yazdırmaları istenmiştir.³³⁷

Maarif Vekaleti, 3 Aralık 1921’de başlanılmasını planladığı *Serbest Âli Dersler* Programının dinleyici kayıtlarını Bakanlık Özel Kalemi’nde yaptırmıştı. Kasım

³³⁷ Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı*, s. 347.

sonlarında kayıtlar dolmuştu. Tasarıya göre her gün bir saatlik bir ders olacaktı; ders programları da haftalık olarak yayınlanacaktı. Başlangıçta kaydolmayanlar, izin alarak bu derslere girebilecekti.³³⁸ Bu arada Mehmed Vehbi Bey, 19 Kasım 1921’de Hamdullah Suphi Bey’in yerine Maarif Vekili seçilmişti. Âli Dersler, 4 Aralık 1921 günü saat 9’da törenle Sultani Mektebi konferans salonunda başlamıştır. Törende eski vekil (bakan) Hamdullah Suphi Bey, yeni vekil Vehbi Bey ve birkaç vekil ile üst düzey idareciler, programda belirtilen derslerin öğretim elemanları ve dinleyiciler hazır bulunmuşlardır. Maarif Vekili Vehbi Bey, ilk konuşmayı yapmış ve bu kurumun “Anadolu Darülfünununa temel taşı olmasını” dilemiş, öğretim elemanlarına teşekkür etmiştir. Ardından Yusuf Akçura söz almış, bu derslerin sürdürülmesinde Hamdullah Suphi Bey’in önemli katkısının olduğunu belirtmiş, Maarif Vekili seçilmesinden sonra bu derslerin Maarif Vekâleti’nin koruması ve denetimi altında sürdürülmesinin kararlaştırıldığını, onun istifasından sonra Maarif Vekili seçilen Vehbi Bey’in bu işi içtenlikle benimseyerek sürdürmeye çalıştığını belirtmiş ve her iki vekile de teşekkür etmiştir.³³⁹ Yeni Türk üniversitesinin esaslarını hazırlamak amacıyla kurulması planlanan *Serbest Âli Dersler*, ilmî bir kuruluş olarak düşünülmüştür. Bu dersleri verecek müderrisler 19 Mart 1922’de Bakanlıkta yaptıkları toplantıda, şu kararları almışlardır:

- *Serbest Âli Dersler*, yüksek bir kurumdur. Öğretim ve yönetimde özerktir. Müderrisler fahri olarak ders verir, ücret alınmaz.
- Yeni bir Kürsü açılması ve müderris seçilmesini “Müderrisler Heyeti” belirler, belli bir dönem sonrasında, devam edenlere bir belge verilir.
- Dersler şunlardır: Lisaniyat, Tarih, Terbiye, İktisad-ı Nazari, Hukuk-ı Düvel, Mâliye, İslâm Güzel San’atları Tarihi, Şimdiki Yüzyılda Devlet, İktisadi Görüşler Tarihi.

Aralık 1921’de başlayan *Serbest Âli Dersler*’in ilk dönemi 25 Mayıs 1922’de bitmiş, ikinci öğretim yılı da İlâhiyat, Sosyal, Sağlık ve Psikoloji alanlarında³⁴⁰ önemli sayılacak derslerle 9 Ekim 1922’de öğretmen okulunda yapılan resmi törenle yeniden başlatılmıştır. Açılış toplantısına İcra Vekilleri Heyeti Başkanı Rauf Bey, Maarif Vekili Vehbi Bey, Dâhiliye Vekili Fethi Bey, İktisat Vekili Mahmud Esat Bey, Nafia Vekili Feyzi Bey, mebuslar, İran Sefiri, askerî bürokrasinin temsilcileri,

³³⁸ Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, ss. 19-20.

³³⁹ Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı*, ss. 348-349.

³⁴⁰ Ergün, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, s. 23.

halk ve basın mensupları katılmıştır. Tıklım tıklım dolu olan salonda tören, “Heyet-i Tedrisiye Reisi” Yusuf Akçura Bey’in konuşmasıyla başlamıştır. *Serbest Âli Dersleri* Reisi ve Maarif Vekili Vehbi Bey’in konuşmasıyla tören sona ermiştir.³⁴¹ Böylece Anadolu’da yükseköğretimin temelleri de atılmıştır. Hamdullah Suphi Bey’in başlattığı bu proje, Vehbi Bey ile hayata geçmiştir.

4.2.2.3 Askerlik Tecili İle İlgili Soru Önergesi

Canik Mebusu Nafiz Bey’in *Muallimlerin Askerlikten İstisnası veya Tecili Hakkındaki Kanun*’un uygulanıp uygulanmadığına dair meclise sunduğu Maarif Vekili Vehbi Bey’e yönelik soru önergesi tartışma yaratmıştır. Daha önce bazı önemli devlet memurlarının da usulsüzce askerlikten muaf tutulmaları veya tecilleri dolayısıyla tartışmaların yaşandığına değinilmişti. Tartışmalar uzun zaman sonra tekrar gündeme gelmiş Maarif Vekili Vehbi Bey, soru önergesine şu şekilde cevap vermiştir:

“Mülhakattan, bâzı yerlerden mütemadiyen telgraf aldık. 309 dan 316 ya kadar muallimler silâh altına celbedilmiş. Bâzı yerlerde de 97 den itibaren çağırılmışlardır. Malûmuâlileridir ki, evvelce Harbi Umumide ihtiyat zabıtlığında bulunmuş olan muallimler, bendenizin vekâlete gelmekliğimden evvel silâh altına alınmışlardır. Harbi Umumide her hangi bir suretle tecil veya müstesna suretiyle kalmış olan muallimler elimizde kalmış oluyor. Eğer bu tarzdaki muallimler de ihtiyat Zabıtları Talimgahına sevk edilecek olursa demek ki Maarif Vekâleti yoktur. Çünkü bütün memlekette muallimleri ya hizmeti maksureye tâbi veyahut nefer olarak gidecek. Halbuki zaten Harbi Umumide darülmualimin ve mekâtibi sultanîyenin yüksek talebelerinin ihtiyat zabiti olarak alınıp ekseriyetin şehidolması dolayısıyla memleketteki irfan boşluğu göze çarpmaya başlamıştır. Seneden seneye yetişmesi lâzım gelen efendilerin miktarı çok azalmış olduğundan birçok mektepler büsbütün kapanmıştır. Eğer bu suretle bugün de bu efendiler celbedilecek olursa orduya, belki bundan altı ay sonra hizmet edecekler. Fakat memleket bunların hizmetinden mahrum kalacaktır. Bunun için bendeniz Başkumandan Paşa Hazretlerinden sureti mahsusada rica ettim. Bunların sevk edilmemelerini emir buyurdular. Şimdi vilâyata tamim ettik. Sevklarını tehir ve tecil ettirdim, (Teşekkür ederiz, sesleri).”³⁴²

Öğretmenlerin askerlikten tecillerinin sağ salim devam ettirildiği cevabını veren Maarif Vekili Vehbi Bey, öğretmenlerin, imamların hatta öğrencilerin askere alınmalarının kendisinden önceki dönemlerde olduğunu bu sıkıntının ise yeni dönemde halledilmeye çalışıldığını ifade etmiştir.

Vehbi Bey, eğitimi kaynaklar bularak geliştirmeye çabalamış, bütçedeki Maarif Vekâleti payının her yıl azalmasına rağmen masarif-i mecbure, vergiler gibi gelir

³⁴¹ Güneş, *Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı*, ss. 349-350.

³⁴² 05.12.1921, *TBMM Zabıt Ceridesi*, D. 1, Cilt 15, S. 32.

kaynaklarının mevcudiyetinin devamı için çalışmıştır. Millî Mücadele veren bir milletin eğitim ihtiyaçlarının giderilmesi elbette zordur. Halk savaştan başarıyla ayrılmak için tüm fedakârlığı yaparken bir de onlara eğitim giderleri için yük yüklemenin büyük sıkıntılar doğurduğu aşikâr olsa da talebe eğitmenin bu memleketin geleceği, devamı için elzem olduğu da açıktır. Memleketin talebeye, öğretmene, imama ihtiyacı olduğunu her meclis toplantısında dile getiren Vehbi Bey, öğretmen sayısının az olduğunu söylüyor, öğretmenlik mesleğini çekici ve cazip bir hale getirmek istiyordu. Savaşın sonlarına doğru öğretmenliğin meslek haline getirilmesi çalışmalarını başlatmıştır.³⁴³

Evvela Fevzi Paşa'nın kabinesinde ardından da Hüseyin Rauf Bey'in kabinesinde Maarif Vekilliğini sürdüren Vehbi Bey, 5 Kasım 1922'de vekillikten çekildiğini açıklamış ve yerine İsmail Safa Bey Maarif Vekili olmuştur. Böylece bir yıla yakın sürede - olağanüstü şartlarda - eğitime bakan olarak katkı sağlamaya çalışmıştır.

---

³⁴³ Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı**, s. 335.

SONUÇ

Türk demokrasisinin sancılı doğumu olarak görülen I. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Abdülhamid Han ile mutlak monarşik düzene nihayet verilmiş ve halkın memleket idaresinde söz sahibi olması kısmen de olsa sağlanmıştı. Lakin siyasi ve askeri olaylar yüzünden kısa zamanda sekteye uğrayan Meşrutiyet, II. Abdülhamid Han'ın 30 yıllık monarşik idaresinden sonra kendisinin onayıyla 1908'de ilan edilmesiyle tekrar vücut bulmuştur. Meclis-i Umûmi'nin tekrar açılmasıyla siyasi hayat devam etmiş, yeni partiler ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi'ne hâkim olan İttihat ve Terakki Fırkası Osmanlı Devleti'nin karar alma mekanizmalarını etkilemiş ve ileride tek başına bir güç olma aşamasına gelmiştir. I. Meşrutiyet döneminde oluşmuş Meclis-i Mebusân ve Meclis-i Âyân, Meclis-i Umûmi çatısı altında çalışmalarını sürdürmüş, "Osmanlıcılık" fikriyatı üzerine Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşmuştur.

II. Meşrutiyet Dönemi'nin ikinci ve üçüncü seçim dönemleri (sırasıyla 1912, 1914) Karesi Mebusu Vehbi Bey için tecrübe kazanma dönemleri olmuştur. Osmanlı İkinci Mebusân Meclisi'ne (1912-1914) Karesi milletvekili olarak seçilen Vehbi Bey, bu dönemde fazla söz almamıştır. 1914-1918 yılları arasındaki Mebusân Meclisi'nde ise ilkinden daha fazla söz alarak kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönem aynı zamanda I. Dünya Harbi'ne de denk gelmektedir. Vehbi Bey'in Meclis-i Mebusân'da deneyim kazanması gelecekte Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde önemli kademelere gelmesinde mühim rol oynamıştır. Meclis-i Mebusân'da daha çok savaşlarla ilgili tartışmalar yaşanmıştır. I. Dünya Harbi boyunca açık olan Meclis-i Umûmi ve dolayısıyla Meclis-i Mebusân, Padişah VI. Mehmed Vahdeddin tarafından 21 Aralık 1918'de *zorunlu siyasi sebeplerden* dolayı kapattığını bildiren iradesinin okunmasıyla son bulmuştur. Diğer milletlerin de Meclis-i Mebusân'da temsil edilmiş olması Türk Demokrasi'si için önemli bir gelişme sayılmıştır.

I. Dünya Harbi'nde mağlup olan devletlerin arasında olan Osmanlı Devleti ile imza edilen Mondros Mütarekesi Memalik-i Osmaniye'de sancılı bir dönem başlatmıştır. İtilâf Devletleri memleketin önemli bölgelerini Mütarekenin 7. ve 24. maddeleri gereği işgale başlamıştı. Anadolu yangın yerine dönmüş Mehmed Vehbi Bey'de bir süre sonra memleketi Karesi'ye dönmüştür. Anadolu'da işgallere karşı Redd-i İlhak Cemiyetleri kurulmuş ve Vehbi Bey de bu cemiyete katılarak İtilâf

güçlerinin işgallerine ve İstanbul Hükûmeti'nin sükûnetine karşı çıkmıştır. Bu cemiyetlerle irtibat sağlayarak memleket ahalisini işgallere karşı harekete geçirmeye çalışmıştır.

İtilâf güçlerinin işgalleri tüm Osmanlı memleketine yayılmış özellikle güney cephesinde Müslüman milis güçler işgalcilere karşı koymuşlar, ellerinden geleni yapmışlardır. İşgalci güçlerin en büyük hamlesi Yunanlılara güven vererek Batı Anadolu'yu işgal etmelerine izin vermeleri olmuş ve nitekim 15 Mayıs 1919'daki Yunan işgali tüm yurttaki milis güçlerin Millî Kuvvetler haline gelmesini elzem kılmıştır. Balıkesir'de üçü Vehbi Bey'in başkanlığında olmak üzere beş kongre düzenlenmiş ve işgallere karşı silahlı mücadeleye başlanması çağrısı yapılmıştır. Kuvâ-yı Milliye doğmuştur. Bu arada Mustafa Kemal de Anadolu'da düzenlediği kongrelerle Millî Mücadele çağrısı yapmış ve Kuvâ-yı Millîye Anadolu halkından teveccüh bulmuştur. Bu arada Son Osmanlı Mebusân Meclisi'nin açılması da sağlanmıştır, Vehbi Bey Batı Anadolu'da Kuvâ-yı Millîye'yi örgütlemeye kendini adadığı için İstanbul'daki bu son Meclis-i Mebusân'a katılmamıştır.

Balıkesir Redd-i İlhak Merkez Heyeti içerisinde sürdürdüğü tebliğ görevleriyle Millî Mücadele'yi desteklemiş ve İzmir Şimali Cepheleri Merkez Heyeti Reisi ünvanıyla Kuvâ-yı Millîye'yi teçhizatlandırmaya, milleti İstiklâl Mücadelesi'ne destek verdirmeye çalışmıştır. Bu çabalarında da başarılı olmuştur. 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılacak yeni kurucu meclise Karesi'den mebus adayı olmuş ve kendi bölgesinden milletvekili seçilmiştir. İzmir'in işgalinden üç gün sonra 18 Mayıs 1919'da Alaca Mescid'de söylediği "... bizim atacağımız her kurşun Şark ve İslâm âleminin kurtuluşuna; yoksa tembelliğimiz maazallah esaretine sebep olacaktır." sözü nasıl bir ruh hali içinde olduğunu ve memleketinin işgaline karşı çıkmanın ehemmiyetini vurgulamıştır. Doğu'nun ve İslâm âleminin kurtuluşunu gerçekleştirmek için çabalayacağı Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne mebus seçilmiştir. Meclis çalışmalarına şevkle başlamış ve özellikle günün şartlarının da etkisiyle siyasi ve askeri konular ağırlıklı olmak üzere defaatle söz almıştır. Meclis toplantılarını kaçırmamış Millî Mücadele için verilen görevleri yerine getirmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal'in de dâhil olduğu Birinci Grup'ta yer almış muhafazakâr kişiliğe sahiptir. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi çok sesliliği de temsil etmektedir. Lakin Meclis-i Mebusân gibi gayrimüslim temsilciler bulunmamıştır. Vehbi Bey, Maarif Vekilliği de yapması sebebiyle halkın eğitim konusundaki

ihtiyaçlarını da biliyordu. Millî Mücadele veren halk, her türlü imkânı sunmaktan geri durmuyor cephe gerisinde de elinden gelen maddi manevi katkısını yapıyordu.

Her türlü eza ve cefa görmüş olan millet vergilerle ezilmek istememiş Vehbi Bey, bunu dikkate alarak mecliste vergilerin yük olduğunu bunu halkın lehine düzenlemek gerektiğini çoğu kez mecliste belirtmiştir. Ayrıca Meclis'te askerlik görevini lâıykıyla yerine getiren mehmetçiğin ihtiyaçlarının karşılanmasını toplantılarda gündeme getirmekten kaçınmamıştır. Hatta mehmetçiğe maaş bağlanması, şehit evladına her türlü imkânın sağlanması, gazilere tekel mallarını satmaları için bayilikler verilmesi konularında çok büyük desteği olmuştur. Vehbi Bey ve birkaç mebustan oluşan heyet cephelere Meclisçe gönderilerek mehmetçiğin moralini yükseltmiş ve onların ihtiyaçlarının neler olduğunu tesbit etmişler, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin askerinin yanında olduğunu hissettirmişlerdir.

Sadece mehmetçiği düşünmemiş aynı zamanda çiftçiyi, esnafı da Meclis konuşmalarında desteklediği ve onların lehine olacak kanunların meclisten çıkmasını sağladığı aşikârdır. Ayrıca meslek sahiplerinin sorunlarını göz önünde bulundurarak mesleklerin mecliste fırka olarak temsil edilmeleri gerektiğini ve böylece eski itibarlarını kazanacaklarını savunmuştur. Meclis çalışmalarının aktif bir vekili olarak mesleki fırkacılığın elzem olduğunu ve fayda getireceğini belirten Vehbi Bey, Bolşevizm fırkacılığına milleti böleceğini ve Müslüman Türk halkına ters olduğunu düşündüğü için şiddetle karşı çıkmıştır. Sovyet Rusya'nın rejim ihracına karşılık kendi milletinin zihniyetine uygun olacak millî egemenliğin bu milletçe destekleneceğini ifade etmiştir. Zaten Millî Mücadele başarıyla devam ederken Sovyet Rusya rejim ihraç etmediğini aksine Türk İstiklâl Mücadelesi'ne maddi destek sağlayacağını belirtmiştir. Tabii ki bu yardım şayiası bile bazı milletvekillerinin Bolşevizme sıcak bakmasına ve bunun taraftarlığını yapmasına sebep olacaktır. Fakat fırkacılık Millî Mücadele'nin salahiyeti için Büyük Millet Meclisi tarafından yasaklanmıştır.

İdari teşkilatlanmanın memleket için faydalı olacağını her fırsatta dile getiren Vehbi Bey, mahalli idarelerin bir an önce teşkil edilip sıhhatli şekilde işlerini yürütmesi gerektiğine inanmış lakin harp sürecinde olan memleketin birçok bölgesi idari teşkilatı oturtamamıştır. Her şeyden evvel Nevâhi Teşkilatı'nın yapılmasını zorunlu görmüştür; çünkü nahiyelerin İdari Teşkilat'ın temelini oluşturduğuna kaza ve livaların bunun üzerine inşa edildiğine inanmaktadır. Pek çok kazanın liva olma

isteklerine karşı çıkmış bu şekilde livaların küçülmesinin idari teşkilatı akamete uğratacağını savunmuştur.

Maarif Vekili olarak mühim bir paye de almış olan Vehbi Bey, eğitimin ihtiyaçlarının giderilmesi için uğraşmış hatta geçmiş bakanları eleştirmişti. Fakat kendisi de memleketin içinde bulunduğu olağanüstü şartlardan dolayı eğitim alanında istediği değişiklikleri yapamamıştır. Eğitime kaynak bulmak için çok büyük çaba sarf etmiştir. Genel Bütçeden ayrılan payların azlığı da eğitimin son sıralara atıldığını göstermiştir. Nitekim masarif-i mecbure, vergiler ve yardımlarla eğitim faaliyetleri sürdürülmeye yeni okullar açılmaya çalışılmıştır. Öğretmenlerin çoğu maaşlarından bile feragat ederek mesleğine devam etmiş fakat bir kısmı da meslek değiştirmiş, askere gidenler de olmuş bu yüzden Meclisçe *Öğretmenlerin Askerlikten Tecili Hakkında Kanun* bile çıkarılmıştır. İmamlar da memleketin en önemli unsuru olarak tecillerden istifade ettirilmiştir.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gizli ve açık toplantılarına yansıyan halkın müşkül duumuna rağmen Millî Mücadele'ye hiçbir olumsuz şey yokmuş gibi destek verilmesi Müslüman Türk milletinin dini ve millî duygularının fevkalade seviyede olduğunu göstermiştir. Vehbi Bey de bu haklı mücadeleye hem bedeni olarak hem de fikri olarak destek vermiştir. Kuvâ-yı Millîye'nin oluşmasına, gelişip ilerlemesine verdiği katkı inkâr edilemez elbette. Hatta Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kendisine kırmızı-yeşil şeritli İstiklâl Madalyası verilmiştir. Meclis çalışmalarına her zaman katılmış ve katılmayı da vatan borcu olarak görmüş olan Vehbi Bey, tecrübelerini Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne aktarmış ve görüşlerine çoğunlukla itibar edilmiştir. İkna kabiliyeti yüksek olduğu, tartışmadan kaçınmadığı, işbirliğinden yana olduğu anlaşılmaktadır. İstiklâl Harbi'nin başarıya ulaşmasında emek harcadığı açık, gizli Celse Zabıraları'ndan ve Balıkesir Postası Gazetesi'ndeki *Makaleleri*'nden anlaşılmaktadır.

Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde muhafazakâr grubu temsil etmekle beraber bütün milletvekillerinin saygı gösterdiği Vehbi Bey, inandırıcı bir hitabete sahipti. Samet Ağaoğlu O'nu şu sözlerle özetlemiştir: “Balıkesir Mebusu Vehbi Bey ikinci grubun daimi vekil namzetlerindedir. Hamdullah Suphi'yi deviren reaksiyon Maarif Vekâletini ona vermişti. İlk icraat olarak mektep duvarlarından resimleri kaldırdığı söylenilir... Zabıtlar, vakur nutuklarıyla Meclisi hemen daima ikna ettiğini göstermektedir... Vehbi Bey dindar bir adamdı. Fakat bu dindarlığı herkese

göstermekten de zevk aldığı söylenilir. Hatta İcra Vekilleri Hey'etinde müzakere esnasında, vakti gelince hemen orada namaza kalkarmış!

Vehbi Bey dindarlığı kadar samimî bir, millî hâkimiyet taraftarıydı.”³⁴⁴ Mecliste her ne kadar muhafazakâr grubu temsil ettiği doğru ise de ikinci grubun daimi vekili olduğu meçhuldür ki; birinci grup 10-11 Mayıs 1921’de Ankara Darülmuallimin Konferans Salonu’nda iki toplantı yapmış ve burada İdare heyeti seçilmiştir, Vehbi Bey (Karesi) 62 oy almıştır.³⁴⁵ Maarif Vekilliği sürecinde memleketin içinde bulunduğu savaş dolayısıyla eğitim konusuna pek eğilememiştir ama her fırsatta ihtiyaçları belirtmiş ve müşkülâtın zabıtlara geçmesini sağlamıştır.

Mehmet Âkif Ersoy, Balıkesir’de Zağanos Paşa Camii’nde “Millî Mücadele’nin beşiği Karesi” için şu veciz sözü söylemiştir: “Karesi’nin, bu kahraman İslâm muhitinin vaktiyle büyük fedakârlıklar gösterdiği herkesin malûmudur. Rumeli’yi baştan başa fetheden hep bu topraktan yetişen babayiğitlerdi. O kahraman ecdadın torunları olduğunuzu ispat etmelisiniz. Anadolu’yu müdafaa hususunda diğer vilâyetlere ön ayak olmak şerefine siz eriştiniz. Çabanız teşekkürle lâyıktır. İnşallah bu şan ve şeref kıyamete kadar artar gider...”³⁴⁶ Mehmet Âkif inanmış bir neslin istiklâl ve istikbal mücadelesini kazanacağından emin bir şekilde ümmet-i Muhammed’in ruhunu bu şekilde okşamış, mücadelenin sonunda erişilecek şan ve şerefe lâyık olunacağını ifade etmiştir. Nitekim Fatihan-ı Anadolu İstiklâl Mücadelesini başarıyla neticelendirmiş ve Yeni Türkiye’yi inşa etmiştir.

---

³⁴⁴ Samet Ağaoğlu, **Kuvayi Milliye Ruhü**, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1944, s. 272.

³⁴⁵ Akın, **TBMM Devleti**, ss. 59-60.

³⁴⁶ İsmail Hakkı Şengüler, **Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Âkif Külliyyatı**, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1992, Cilt 9, ss. 239-255.

KAYNAKLAR

A) BASILI ESERLER

AĞAOĞLU, Samet, **Kuvayi Milliye Ruhu**, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi, 1944.

AKIN, Rıdvan, **TBMM Devleti (1920-1923)**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.

AKARSLAN, Mediha, **Türk Millî Mücadelesi'nin Balıkesir Cephesi**, Ankara: Öteki Yayınevi, 1998.

ARMAOĞLU, Fahir, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi**, İstanbul: Alkım Yayınevi 15. Baskı, 2005.

Atatürk İle İlgili Arşiv Belgeleri, Ankara: Başbakanlık Osmanlı Arşiv Daire Başkanlığı Yayını, 1984, ss. 30-32.

ATATÜRK, Mustafa Kemâl, **Nutuk**, Cilt 1, Ankara: Türk Dil Kurumu, 1981.

Balıkesir Ticaret Odası, **Yaşanacak Şehir Balıkesir**, Balıkesir: Balıkesir Ticaret Odası, 2010, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Demirbaş No: 63310.

BAŞAR, Erdoğan, **Millî Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)**, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Basımevi, 2004.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008.

BİRİNCİ, Ali, **Hürriyet ve İtilaf Fırkası, II. Meşrutiyet Devrinde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar**, İstanbul: Dergah Yayınevi, 1990.

BOYUNAĞA, Yılmaz, **Tebliğinden Günümüze İslam Tarihi**, İstanbul: Akabe Biat Yayınevi, 1993.

ÇOKER, Fahri, **Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve TBMM I. Dönemi (1919- 1923)**, Cilt 1, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları, 1994.

DEMİREL, Ahmet, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, İstanbul: İletişim Yayınları, 1995.

_____ **İlk Meclis'in Vekilleri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.

ERASLAN, OLGUN, Cezmi, Kenan, **Osmanlı Devleti'nde Meşrutiyet ve Parlamento**, İstanbul: 3F Yayınevi, 2006.

ERGÜN, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara: Ocak Yayınları, 1997.

ERDEHA, Kamil, **Millî Mücadele’de Vilayetler ve Valiler**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1975.

EVSİLE, Mehmet, **Millî Mücadele Tarihi**, Samsun: Etüt Yayınları, 2012.

GÜLMEZ, Nurettin, **Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’da Yeni Gün**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

GÜNEŞ, İhsan, **Birinci TBMM’nin Düşünce Yapısı (1920-1923)**, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

İLGÜREL, Mücteba, **Balıkesir Redd-i İlhak Cemiyeti ve Kongreleri**, İstanbul: İÜ. Edebiyat Fakültesi Neşriyatı, 1973.

_____ **Millî Mücadele’de Balıkesir Kongreleri**, İstanbul: Atatürk Araştırma Merkezi, 1999, Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Gömlek No: 48706.

KARABEKİR, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1969.

_____ **İstiklâl Harbinin Esasları**, İstanbul: Timaş Yayınları, 1992.

KARPAT, Kemal H., **Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset**, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi. D2, 3, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Basımevi, 1991.

ORAN, Baskın, **Türk Dış Politikası**, Cilt 1, 12. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

ORTAYLI, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı, 1999.

_____ **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Timaş Yayınları, 36. Baskı, 2013.

ÖZKAYA, Yücel ‘ve diğerleri’, **Millî Mücadele Tarihi**, Cilt 1, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 2005.

SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.

ŞENGÜLER, İsmail Hakkı, **Açıklamalı ve Lügatçeli Mehmet Âkif Külliyyatı**, Cilt 9, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1992.

ŞENTÜRK, Hüdayi, **Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.

TÖNÜK, Vecihi, **Türkiye’de İdâre Teşkilatı**, Ankara: Kanaat Basım ve Ciltevi, 1945.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, DI, Cilt I-XXIX, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, 1959.

YALÇIN, Durmuş ‘ve diğerleri’, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, 2004.

B) MAKALELER

ALP, İlker, “Misâk-ı Millî”, **Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 188.

ARMAOĞLU, Fahir, “Tarihi Perspektif İçinde Misâk-ı Millî’nin Değerlendirilmesi”, **Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 18.

AYHAN, Aydın, “İzmir’in İşgali Sırasında Balıkesir”, **Millî Mücadele’de Balıkesir**, İstanbul: Türkp petrol Vakfı Yayını, 1986, s. 33.

BOLAK, Ahmet Aydın, “Balıkesir’de Kuvâ-yi Millîye Çalışmaları”, **Millî Mücadele’de Balıkesir**, İstanbul: Türkp petrol Vakfı Yayını, 1986, s. 55.

_____ “BOLAK, Mehmet Vehbi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, VI, 2003, s. 274.

GENÇOĞLU, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, **Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, Çankırı, 2011, s. 35.

GÖYÜNÇ, Nejat, “Musul, Misâk-ı Millî’ye Dahil Midir, Değil Midir?”, **Misâk-ı Millî ve Türk Dış Politikasında Musul**, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1998, s. 47.

HATİPOĞLU, Fevzi, “Hâtırat”, **Balıkesir Postası Gazetesi**, 13 Mart 1945, s. 2.

KARAL, Enver Ziya, “Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri”, **Büyük Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi**, IV, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XIII. Dizi-Sa 16h3, 2008, s. 232.

ÖZTÜRK, Nazif, “Tâceddin Dergâhı”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, Cilt 39, Ankara: Hayrat Kütük Defteri, 1986, s. 341.

C) GAZETELER

BOLAK, M. Vehbi, “Millî Mücadelede Balıkesir”, **Balıkesir Postası Gazetesi** (1) **1950 Ocak-Haziran**, Balıkesir: Balıkesir İl Halk Kütüphanesi Demirbaş No: 22322, 12 Nisan-3 Mayıs 1950.

Hâkimiyet-i Millîye, 21 Teşrinisâni (Kasım) 1337 (1921)

Hâkimiyet-i Millîye, 22 Kânun-ı sâni (Ocak) 1337 (1921).

D) TEZLER

USLU, Mustafa, **Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde Trabzon Milletvekilleri ve Faaliyetleri**, Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.

EKLER

Mehmed Vehbi Bey (Bolak)

Kaynak: http://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_Vehbi_Bolak

Alaca Mescidi, Kaynak: <http://www.georarchy.com/Detail/19140/eng/alaca-mescit-camisi/>

دوقنور فؤاد بك (بولى) — دردنجى شعبهده
اوراق چوقدر .

رئيس — اقدام ! بروسه مبعوثى اوپراتور امين بك
معايت عسكريه ويركوسى ناميله بر ويركو احدائى تكليف
ايدىيور. لايحه انجمنه كوندرييوروز. اوراق وارده بيمشدر
روزنامه مذاكراته كچيوروز .

ديوان محاسبته حاند بعض وظائفى ايفا ايتك اوزره
بر هيئت انتخابه مجلس عاليكزندن اولجه قرار ويرلمشدى
هيئت عموميه دن بش ذات انتخاب ايديله جكدى . تسبيب
بيورورسه كز اولا اونك اتخانى ياهلم . صكره معارف
وكالتى اتخانى وار . اولا معارف وكالتى اتخانى ياهلمى ؟
(اوت صدالرى)

بك اعلا معارف وكالتى اتخانى اجرا ايدلم ! رايلىر -
يكزى لطفاً استعمال ايديكز (استحصال آرايه باشلاندى)
راى ويرمه ين ذوات وارمى ؟ وارسه رايلىرى لطفاً
ويرسين . استحصال آرا ختام بولمشدره (صدق بك ملاطيه ،
سرى بك ايزميت ، حاجى على افندى ايجابيل) تصنيف
آرايه مأمور ايدلدير . بش دقيقه تنفس .

ميدانده اولديغى اعتراف ايدىيور. نچون بو آدمى تخليه
ايدىيورسكز ؟ مظلون صفتيله مدعى عمومى ياقه لار توقيف
مذكره سى ويرر .

مفيد افندى (قيرشهر) — خيانت وطنيه دن دولايى
دكل ؛ جرائم عاديهدن دولايى محكوم ايدرسك .
رئيس — اقدام ! سوز آلان بشقه ذوات قالمشدر
شو حاليده مضطه يى رايكزه عرض ايدىيورم .
مصطفى كمال بك (ارطغرل) — بنده كز تكليف
ايدىيورم . موقوفاً محاكمه سى يابلسون .

رئيس — اقدام ! تكليف تحريرى اولور . شفاهى
اولورسه بر تمنى ماهيتنده قاير اقدام . عدليه انجمنتك
مضطه سنى قبول ايدنلر لطفاً ال قالدرسين ! (اكثريته
قبول ايدلدى اقدام)

تحقيقات تشريعيه اجراسنه متعلق استندا ايله برده
تقرير واردر . بر شعبه به حواله سى ايجون قرعه چكيورم
(قرعه چكيدى) دردنجى شعبه به اصابت ايمشدر .
(نه ايمش صدالرى) اقدام تحقيقات تشريعيه ايجاب ايدن
بر تقريرله برده استندا وار (كيمه حاند صدالرى)

ايكنجى جلسه

رئيس — برنجى رئيس وكيلى حسن فهمى بك افندى

كاتب — ضيا خورشيد بك (لازستان)

۱۹ تشرين ثانى ۱۳۱۷ جمعه ايرتسى - ساعت ۳ صوكره

بالخاصه عرض تشكر ايدرم . بو خدمته بنده كزى توكيل
ايدىيورسكز . بنده كز دن چاليشمق اللهدن توفيق سزردن ده
مظاهرت بكارم [آلقيشلر] (الله موفق ايتسون صدالرى)
رئيس — ديوان محاسبته متعلق بعض معاملاتى
تدقيق ايتك ايجون بش ذاتن مركب بر قوميسيون اتخانى
اولجه قبول بيورمشدكز . تسبيب بيورورسه كز اونك
اتخانى اجرا ايدلم .

شوقى بك (ايجابيل) — بر آرز مساعده ايدلسينده
بو خصوص حقتنده مداوله افكار ايدلم . لاعلى التعيين
يايمهلم [شعبه لدن ياهلم اقدام سسلى]

رئيس — جلسه كشاد ايدلدى . معارف وكالتى ايجون
ياپيلان اتخابده رايه اشتراك ايدن يوزسكسان اوج ماموله
تمام (۱۸۳) ك اكثريت مطلقه سى (۹۲) بكرمى ايكي
مستكفه قارشى (۱۰۵) راي ايله قره سى مبعوثى وهى
بك معارف وكيلى انتخاب اولونمشدر . ديكر رايلرده بش
آلتى ذاته تفريق ايدلمشدر .

وهى بك (قره سى) — اولكى كونكى اتخابده اكثريتك
تظاهرايمه سى دولاييسيله اعتذار ايمشدم . بوكون آرقداشلىر
مك بر چوقلرينك واقع بياناتى ايله بو اعتذارمك مسندتشكيل
ايتديكى نقطه نك وارد اولماديغى آكلادم . كوسترلين توجهه

Mehmed Vehbi Bey'in Maarif Vekili seçilmesi ile ilgili 19.11.1337 (1921)

tarihli 255. Sayfadaki Osmanlı Türkçesi ile TBMM'ye Teşekkürü. Kaynak:

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c014/ehttbmm0101411>

3.pdf